22 DİLDE YAYIMLANDI

3. BASKI

GERÇEKÇİLER İÇİN ÜTOPYA

"Nefis... Bugünün toplumu için endişelenenler, reçete arayanlar mutlaka okumalı." *Zygmunt Bauman*

KUSURSUZ DÜNYAYI NASIL İNŞA EDEBİLİRİZ?

RUTGER BREGMAN

Çeviri: Duygu Akın

domingo

"Bregman'a kulak verin. Geleceği şekillendirme işinde büyük gelecek vaat ediyor." *Guardian*

Çoğumuz *mutlu* olmadığımız işlerde haddinden fazla çalışıyor, kalan zamanda pek de ihtiyacımız olmayan şeyleri tüketerek *mutlu* olmaya uğraşıyoruz. Mesele bunun iyi olmaması ya da ileride her şeyin daha kötü olabileceği değil. Uygarlığımızın yönünü pek çok kez değiştirdik, bir kez daha değiştirebiliriz. Mesele elimizdekinden daha iyisini hayal edemiyor olmamız. Bugünün büyük fikirleri nerede? Son büyük idealimiz "satın alma gücü" müydü? Bundan böyle uygarlığımızın büyüklüğünü, neyi ölçtüğü meçhul gayrisafi milli hasıla üstünden mi konuşacağız?

"*Gerçekçiler İçin Ütopya*, bir geleceği tahmin girişimi değil, geleceğin kilitlerini açma girişimi," diyor Bregman. "Ve bunun için, ütopyalara geri dönmeliyiz." Köleliğin kaldırılmasından kadın erkek eşitliğine, uygarlığımıza kilometre taşı olmuş pek çok gelişme, öncesinde birer ütopyaydı. *Gerçekçiler İçin Ütopya*, pek çok saha çalışması, deney ve vakadan faydalanarak, günümüzde ütopik gelebilecek kimi fikirlerin (mesela çalışsın çalışmasın herkese karşılıksız temel gelir) aslında erişilebilir olduğunu gösteriyor. Yeter ki tüketim üstüne kurulmuş, piyasa gerçekleri üstünde uzlaşmış bir uygarlıktan daha iyisi olabileceğimizi hatırlayalım. Yeter ki yeniden büyük hayaller kuralım.

"Sağ-sol klişeleriyle dolu beylik tartışmalara doyduysanız, cesur düşünce, taze fikirler ve kanıt temelli argümanlarla dolu *Gerçekçiler İçin Ütopya*'yı seveceksiniz." *Steven Pinker*

"Sızlanmaktan bir adım öteye geçmek isterseniz, bu kitabı okuyun." *Evening Standard*

domingo
www.domingo.com.tr

GERÇEKÇİLER İÇİN ÜTOPYA

GERÇEKÇİLER İÇİN ÜTOPYA

Rutger Bregman

Çeviri:
Duygu Akın

domingo

domingo

GERÇEKÇİLER İÇİN ÜTOPYA
RUTGER BREGMAN

Özgün ismi: Utopia for Realists
© 2016, Rutger Bregman

Gerçekçiler İçin Ütopya ilk kez Hollanda'da, bağımsız bir gazetecilik platformu olan The Correspondent (www.thecorrespondent.com) tarafından yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları:
© 2018 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Özgün kapak tasarımı: David Mann
İnfografikler: Momkai
İngilizceden çeviren: Duygu Akın
Kapak ve sayfa uyarlama: Betül Güzhan

ISBN: 978 605 198 031 7

1. Baskı: Ocak 2018
3. Baskı: Ağustos 2021
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 Küçükçekmece İstanbul
Tel: 0212 463 71 25 Sertifika No: 41707

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.
No: 4 D: 10, 34421 Beyoğlu İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr
www.domingo.com.tr

İÇİNDEKİLER

1	Ütopyanın Dönüşü	1
2	Neden Herkese Karşılıksız Para Vermeliyiz	25
3	Yoksulluğun Sonu	51
4	Başkan Nixon'ın Tuhaf Hikâyesi ve Temel Gelir Tasarısı	77
5	Yeni Çağa Yeni Rakamlar	101
6	Haftada On Beş Saatlik Çalışma	127
7	Bankacı Olmak Neden Kazandırmıyor	153
8	Makineye Karşı Yarış	177
9	Bolluk Diyarı Sınırlarının Ötesi	203
10	Fikirler Dünyayı Nasıl Değiştirir	233
	Sonsöz	253
	Notlar	265
	Dizin	307
	Teşekkür	315

Ütopya'yı içermeyen dünya atlası, bakmaya değer bir atlas değildir çünkü insanlığın her daim karasına ayak bastığı bir ülkeyi dışlamıştır. İnsanlık o ülkeye adım atar atmaz gözünü yine uzaklara diker ve daha iyi bir ülke gördüğünde denizlere yelken açar. İlerleme, Ütopya'nın hayata geçirilmesidir.

Oscar Wilde (1854-1900)

I

Ütopyanın Dönüşü

Gelin küçük bir tarih dersiyle başlayalım:
Geçmişte her şey daha kötüydü.

Dünya tarihinin kabaca %99'u boyunca insanlığın %99'u yoksul, aç, pis, korkmuş, ahmak, hasta ve çirkindi. Fransız filozof Blaise Pascal (1623-62) on yedinci yüzyıl gibi yakın bir zamanda bile hayatı "koca bir gözyaşı diyarı" diye tanımlamıştı. "İnsanlık yücedir," demişti, "kendi sefilliğinin bilincindedir çünkü." Britanya'da Pascal'ın meslektaşı filozof Thomas Hobbes (1588-1679) da yine insan hayatının temelde "yapayalnız, fakir, iğrenç, hayvani ve kısa" olduğu sonucuna varmıştı.

Ancak son 200 yılda bunların tümü değişti. Türümüzün gezegende mesaiye başlamasından kısacık bir süre sonra milyarlarcamız bir anda zengin, iyi beslenmiş, temiz, emniyette, akıllı, sağlıklı ve hatta zaman zaman da güzel oluverdi. Henüz 1820'de dünya nüfusunun %84'ü aşırı yoksulluk içinde yaşarken, 1981'e gelindiğinde oran %44'e düşmüştü. Şimdi, yani sadece on yıllar sonra ise %10'un altında.[1]

Gidişat devam ederse hayatın daimi özelliklerinden biri olan yoksulluğun kökü, yakında tamamen kazınacak.

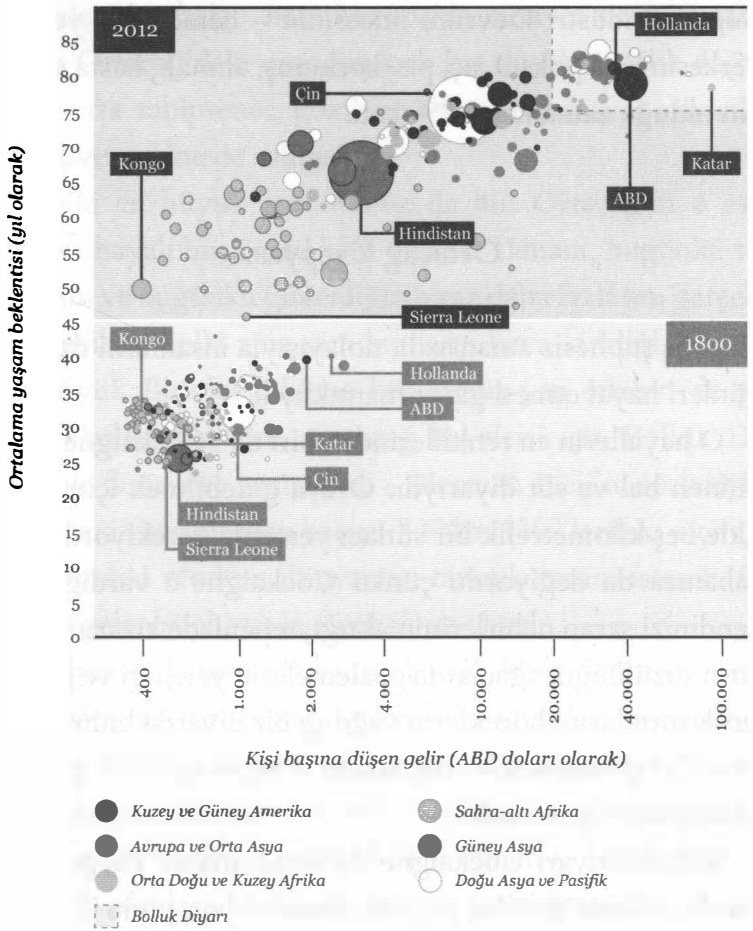
Yoksul diye adlandırmaya devam ettiklerimiz bile dünya tarihinde görülmemiş bir bolluk içinde olacaklar. Yaşadığım ülke Hollanda'da bugün sosyal yardım alan evsiz bir insanın 1950'de yaşamış ortalama bir Hollandalıdan daha fazla, Hollanda'nın şanlı Altın Çağı'nda, ülkenin yedi denize hakimiyetinin sürdüğü bir dönemde yaşamış olanlardansa dört kat fazla harcayacak parası var.[2]

Zaman, yüzyıllar boyu yerinden kıpırdamadı. Tarih kitaplarını dolduracak bin bir şey oldu elbet ama hayat pek de iyiye gitmiyordu. 1300'lerden bir İtalyan köylüsünü zaman makinesine koyup 1870'lerin Toskana'sına bıraksanız, gözüne fazla bir fark çarpmazdı.

Tarihçiler 1300'lerde İtalya'da ortalama yıllık gelirin kabaca 1.600 $ olduğunu tahmin ediyorlar. Bundan 600 yıl kadar sonra da –Kolomb, Galileo, Newton, Bilim Devrimi, Reform ve Aydınlanma, barut, matbaa ve buhar makinesinin ardından– hâlâ 1.600 dolardı. Altı yüz yıllık bir uygarlık sürecinden sonra ortalama bir İtalyan neredeyse hâlâ yerinde sayıyordu.[3]

İtalyan köylümüz gelişim hareketine ancak 1880'lerde; Alexander Graham Bell'in telefonu icat ettiği, Thomas Edison'un ampul patentini aldığı, Carl Benz'in ilk arabasını kurcalamaya başladığı ve Josephine Cochrane'in gelmiş geçmiş belki de en harika fikri –bulaşık makinesi– kafasında evirip çevirmeye başladığı zamanlarda kapıldı. O günden bu yana da ne çılgın bir yolculuk oldu. Geçen son iki yüzyıl, dünya çapında hem nüfus hem de refahta patlama niteliğinde gelişmelere tanıklık etti. Kişi başına düşen gelir şimdi 1850'nin on katı. Ortalama bir İtalyan

ŞEMA 1 İki Yüzyıllık Muazzam Gelişim

Özümsemesi biraz vakit alan bir şema. Her bir daire bir ülkeyi temsil ediyor. Daire ne kadar büyükse nüfus da o kadar büyük. Alttaki bölüm 1800 yılında ülkeleri gösteriyor, üstteki bölümse 2012'de. 1800'de en zengin ülkelerde bile (örn. Hollanda, ABD) ortalama yaşam beklentisi, 2012'de sağlıklılık oranı en düşük olan ülkeden (Sierra Leone) daha kısa kalıyor. Diğer bir deyişle 1800'de tüm ülkeler hem varlıklılık hem de sağlık açısından yoksulken, bugün Sahra-altı Afrika bile (Kongo'da gelir son 200 yılda kayda değer bir değişim göstermediği halde) 1800'lerin en varsıl ülkelerini geride bırakıyor. Gerçekten de gitgide daha çok sayıda ülke, ortalama gelirin bugün 20.000 $'ı geçtiği ve ortalama yaşam beklentisinin 75'i aştığı şemanın sağ üst bölümdeki "Bolluk Diyarı"na erişiyor.

Kaynak: Gapminder.org

1880'e kıyasla on beş kat varlıklı. Peki ya küresel ekonomi? Bugün Endüstri Devrimi öncesinin – hemen her yerdeki herkesin hâlâ yoksul, aç, pis, korkmuş, ahmak, hasta ve çirkin olduğu zamanların 250 katı.

Ortaçağ Ütopyası

Geçmiş şüphesiz amansızdı, dolayısıyla insanların daha iyi günleri hayal etmesi gayet mantıklıydı.

O hayallerin en renklilerinden biri de "Cockaigne" diye bilinen bal ve süt diyarıydı. Oraya gidebilmek için öncelikle beş kilometrelik bir sütlacı yemeniz gerekiyordu ama çabanıza da değiyordu çünkü Cockaigne'e vardığınızda kendinizi şarap nehirlerinin aktığı, tepenizde kızarmış kazların süzüldüğü, ağaçlarda gözlemelerin yetiştiği ve gökten sıcak turtaların, böreklerin yağdığı bir diyarda buluyordunuz. Çiftçi, zanaatkâr, din adamı – hepsi eşitti ve güneşin altında keyif çatıyordu.

Bolluk Diyarı Cockaigne'de insanlar asla kavga etmiyordu. Aksine partiler yapıyor, dans ediyor, yiyip içiyor ve birbiriyle düşüp kalkıyorlardı.

Hollandalı tarihçi Herman Pleij diyor ki, "Ortaçağ insanının algısına göre modern zaman Batı Avrupası sahici Cockaigne'e epeyce yakın bir şey. Ne de olsa orada yedi gün yirmi dört saat fast-food'unuz, ortamsal iklim denetiminiz, özgür aşkınız, çalışmaksızın elde edilen geliriniz ve gençliği uzatmak için estetik cerrahiniz var."[4] Günümüzde

dünya çapında obeziteden mustarip kişilerin sayısı açlık çekenlerden fazla.[5] Batı Avrupa'da cinayet oranı ortalamada Ortaçağ'daki orandan kırk kat düşük, üstelik doğru pasaporta sahipseniz, göz kamaştırıcı bir sosyal güvenlik ağı güvencesine de sahipsiniz.[6]

Belki en büyük sorunumuz da bu: Ortaçağ'ın o eski ütopya hayali bugün etkisini yitirdi. Tamam, bugünkü tüketimin ve bugünkü güvenliğin biraz daha fazlasını gerçekleştirebiliriz belki ama tüm bunların hava kirliliği, obezite ve Büyük Birader kılığına bürünmüş yan etkileri de giderek belirginleşecek. Ortaçağ hayalcisi için Bolluk Diyarı bir fanteziler cennetiydi – Herman Pleij'in sözleriyle, "dünyevi ıstıraplardan kaçıştı." Fakat 1300'lerdeki o çiftçiden şimdiki modern dünyamızı tanımlamasını istesek, ilk aklına gelen şüphesiz ki Cockaigne olurdu.

Aslına bakarsanız bugün, kutsal kitap kehanetlerinin gerçekleştiği bir çağda yaşıyoruz. Ortaçağ döneminde mucize gibi görünecek şeyler şimdi sıradanlaştı: Görme yetisine yeniden kavuşturulan körler, tekrar yürüyebilen kötürümler ve hayata döndürülen ölüler. Genetik göz bozukluğu olanlara bir ölçüde görme yetisi kazandıran beyin implantı Argus II'ye bakalım, örneğin. Ya da belden aşağısı felçlilerin tekrar yürüyebilmesini sağlayan robot bacak seti Rewalk. Veya 1983'te nesli tükenen ama Avustralyalı bilimciler sayesinde eski DNA kullanarak kelimenin tam anlamıyla yeniden yaşama döndürülen kurbağa türü Rheobatrachus. (Yeni Ahit'te yer alan ölümün ertelendiği bir hikâyeye atfen) "Lazarus Projesi" diye adlandırılan daha

geniş çaplı bir proje kapsamında çalışma yürüten bu araştırma ekibinin istek listesinde, sırada Tazmanya kaplanı var.

Bu arada bilimkurgu da bilimsel olgu olma yolunda. İlk şoförsüz arabalar yollarda yerlerini almaya başladı. 3D yazıcılar daha şimdiden eksiksiz hücre yapıları basabiliyor ve beynine çip yerleştirilmiş insanlar zihinleriyle robot kolları idare ediyor. Küçük bir bilgi daha: Bir vatlık güneş enerjisinin fiyatı 1980'den bu yana %99 düştü; doğru okudunuz, yazım hatası yok. Şansımız yaver giderse 3D yazıcılar ve güneş panelleri Karl Marx'ın idealini (tüm üretim araçlarının halk kitleleri tarafından denetimi) gerçekliğe dönüştürebilir, hem de kanlı bir devrime gerek kalmadan.

Bolluk Diyarı uzun süre varlıklı Batı'da küçük bir elit gruba mahsustu. Ama o günler geride kaldı. Çin kendini kapitalizme açtığından beri 700 milyon Çinli aşırı yoksulluk kapsamı dışına çıktı.[7] Afrika da ekonomik yıkım konusundaki kötü şöhretinden hızla kurtuluyor; kıta artık dünyanın en hızlı gelişen on ekonomisine ev sahipliği yapıyor.[8] 2013 yılına gelindiğinde, yerkürenin yedi milyar sakininden altı milyarı cep telefonu sahibiydi. (Buna karşılık sadece 4,5 milyarının tuvaleti vardı.)[9] 1994 ile 2014 arasındaysa dünya çapında internet erişimine sahip insanların sayısı %0,4'ten %40,4'e sıçradı.[10]

Sağlık alanındaki –Bolluk Diyarı'nın belki de en büyük vaadi– yakın dönem gelişmeleri de atalarımızın en çılgın hayallerini gölgede bıraktı. Varlıklı ülkeler ortalama insan ömrüne her hafta, bir hafta sonu eklemekten memnuniyet duyarken, Afrika haftada dört gün kazanıyor.[11] Ortalama

yaşam beklentisi dünya çapında 1990'da altmış dört yıla, 2012'deyse yetmiş yıla çıktı[12] – 1900'deki rakamın iki katından fazla.

Açlık çekenlerin sayısı da azaldı. Yaşadığımız Bolluk Diyarı'nda havada uçuşan pişmiş kazları yakalayamıyor olabiliriz ama yetersiz beslenen insanların sayısı 1990'dan bu yana üçte birden fazla küçüldü. Günde 2.000 kaloriden azıyla yaşamını sürdüren dünya nüfusunun payı 1965'te %51'den, 2005'te %3'e düştü.[13] 2,1 milyarı aşkın insan sonunda 1990 ile 2012 arasında temiz içme suyuna erişim sağladı. Aynı dönemde büyümede duraklama sorunu üçte bir oranında azaldı, çocuk ölümleri %41 gibi inanılmaz bir düşüş gösterdi ve anne ölümleri yarıya düştü.

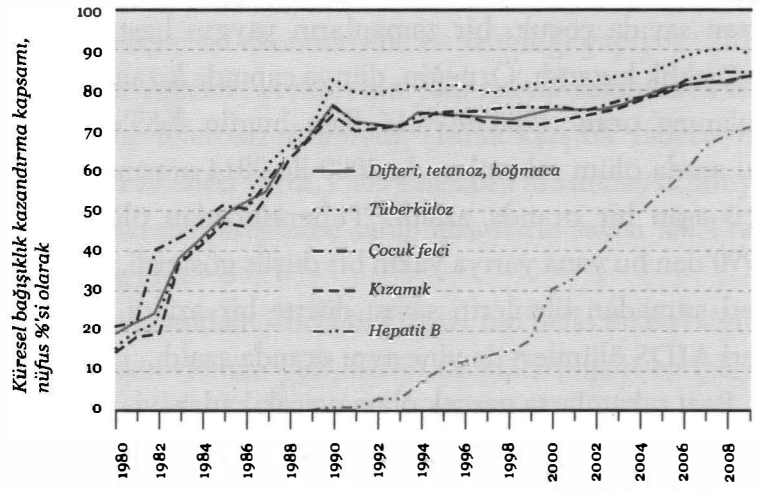
Peki ya hastalıklar? Tarihin bir numaralı kitle katili, yüreklere korku salan çiçek hastalığının kökü tamamen kazındı. Çocuk felci neredeyse yok oldu, yakalananların sayısı 2013'te 1988'e kıyasla %99 azaldı. Bu arada giderek artan sayıda çocuk, bir zamanların yaygın hastalıklarına bağışıklık kazandı. Örneğin, dünya çapında kızamığa karşı aşılanma oranı 1980'de %16 iken bugün %85'e sıçradı. Bu arada ölüm rakamları da 2000 ile 2014 arasında dörtte üçü aşan bir oranda azaldı. Tüberkülozdan ölüm oranı 1990'dan bu yana yarıya yakın bir düşüş gösterdi. 2000'den beri sıtmadan ölenlerin sayısı dörtte bir azaldı, 2005'ten beri AIDS ölümleri de yine aynı oranda azaldı.

Bazı rakamlarsa gerçek olamayacak kadar iyi. Örneğin, bundan elli yıl önce beş çocuktan biri ellinci doğum gününe erişemeden ölüyordu. Bugün? Yirmi çocuktan biri.

1836'da dünyanın en zengin adamı Nathan Meyer Rothschild antibiyotik yokluğu gibi basit bir nedenden yaşamını yitirmişti. Son on yıllar içinde kızamık, tetanos, boğmaca, difteri ve çocuk felcine karşı yapılan sudan ucuz aşılar her yıl, yirmi yüzyılda dünya barışının bile kurtarabileceğinden çok daha fazla hayat kurtarıyor.[14]

Elbette ki yok edilmesi gereken daha pek çok hastalık var –kanser, örneğin– ama o cephede bile yol kaydediyoruz. 2013'te prestijli *Science* dergisi bağışıklık sistemini tümörlerle savaşmaya yönlendirmenin bir yolunun keşfedildiğini duyurarak, bunu yılın en çığır açıcı dönemeci ilan etti. Aynı yıl insan kök hücrelerinin klonlanmasına da tanıklık etti ki bu da diyabetin bir tipi de dahil olmak üzere mitokondriyal hastalıkların tedavisinde ümit vaat eden bir gelişmeydi.

ŞEMA 2 Aşıların Zaferi

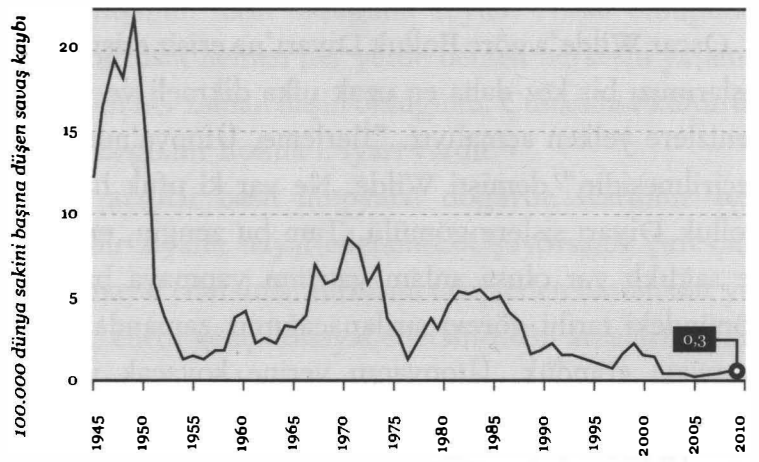

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü

Öyle ki bazı bilimciler 1000. doğum gününü kutlayacak ilk insanın çoktan doğduğunu öne sürdüler.[15]

Bir yandan da giderek akıllanıyoruz. 1962'de %41 gibi yüksek bir oranda çocuk okula gitmiyordu. Bugünse oran %10.[16] Çoğu ülkede özellikle beslenme ve eğitimin iyileşme kaydetmesine bağlı olarak ortalama IQ her on yılda üç ile beş puan arası bir artış gösterdi. Belki bu aynı zamanda nasıl bu kadar medenileştiğimizi de açıklıyor çünkü son on yıl, dünya tarihinin en barış dolu yılı oldu. Oslo'daki Peace Araştırma Enstitüsü'ne göre yıllık savaş kayıpları rakamı 1946'dan bu yana %90 düşüş gösterdi. Cinayet, soygun ve diğer suç türlerinde de azalma var.

Economist kısa süre önce, "Zengin dünya gitgide daha az suça maruz kalıyor," dedi. "Suçlular halen mevcut ama eskisine kıyasla sayıları çok daha az ve giderek de yaşlanıyorlar."[17]

ŞEMA 3 Savaş Bir Süredir Düşüşte

Kaynak: Peace Araştırma Enstitüsü, Oslo

Kasvetli Bir Cennet

Kısacası hoş geldiniz Bolluk Diyarı'na.

Hemen herkesin zengin, emniyette ve sağlıklı olduğu iyi yaşama hoş geldiniz. Şimdi tek bir eksiğimiz var: Sabahları yataktan çıkmamızı gerektirecek bir neden. Ne de olsa cenneti iyileştirmek mümkün değil. Amerikalı filozof Francis Fukuyama henüz 1989'da yaşamın "ekonomik hesaplamalar, teknik sorunlara durmaksızın çözüm üretme, çevresel kaygılar ve sofistike tüketici taleplerinin tatmini"ne[18] indirgendiğini kaydetmişti.

Satın alma gücümüzü yüzde birlik bir oranda yükseltmek ya da karbon emisyonlarımızı bir-iki puan düşürmek – vizyonumuzun uzandığı sınırlar işte bu kadar. Varlık ve aşırı bolluk çağında yaşıyoruz ama gelin görün ki kasvetli bir çağ bu. "Ne sanat var ne felsefe," diyor Fukuyama. Geriye sadece, "insanlık tarihi müzesinin ebediyen korunması," kalmış.

Oscar Wilde'a göre Bolluk Diyarı'na erişir erişmez, bakışlarımızı bir kez daha en uzak ufka dikmeli ve yeniden denizlere yelken açmalıyız. "İlerleme, Ütopya'nın hayata geçirilmesidir," demişti Wilde. Ne var ki ufuk hâlâ boş. Bolluk Diyarı sislere gömülü. Tam bu zengin, emniyetli ve sağlıklı var oluşa anlam yatırımı yapmaya başlamak yönündeki tarihi görevi sırtlanacağımız zamanda, aksine ütopyayı gömdük. Ütopyanın yerine koyacak yeni bir hayalimiz yok çünkü elimizdekinden iyi bir dünya hayal

edemiyoruz. Öyle ki varlıklı ülkelerdeki çoğu insan, çocuklarının ebeveynlerinden daha *kötü durumda* olacağına inanıyor.[19]

Yine de zamanımızın, benim neslimin, en gerçek krizi, iyi durumda olmamamız ya da ileride daha da kötü olabileceğimiz değil.

Hayır, gerçek kriz, daha iyi bir şey hayal edemiyor olmamız.

Şablon

Bu kitap bir geleceği tahmin girişimi değil.

Geleceğin kilidini açma girişimi. Zihin pencerelerimizi sonuna dek açma girişimi. Şüphesiz ütopyalar gerçekte bizi bekleyenlerden çok, hayal edildikleri zamanın kendisiyle ilgili ipuçları barındırır. Ütopik Bolluk Diyarı bize Ortaçağ'da yaşamın nasıl olduğunu söyler. Haşin olduğunu. Daha doğrusu, hemen her yerde hemen herkesin yaşamının hemen her zaman haşin olduğunu. Çünkü her kültürün kendine özgü bir Bolluk Diyarı vardır.[20]

Basit arzular basit ütopyalar doğurur. Karnınız açsa zengin bir ziyafet hayal edersiniz. Üşüyorsanız çıtır çıtır bir ateş hayal edersiniz. Birbirini takip eden hastalıklar yaşarsanız, ebedi gençlik hayal edersiniz. Bu arzuların tümü yaşamın iğrenç, yabanıl ve kısa olduğu zamanlara ait ütopyalarda yansımasını bulur. "Yerküre korkunç hiçbir şey

üretmiyordu, hastalık hiç yoktu," diye hayal etmişti Yunan şair Telecides, MÖ beşinci yüzyılda. Herhangi bir şeye ihtiyaç olduğunda da o şey, anında ortaya çıkıyordu. "Nehir yataklarından şaraplar taşıyordu... Balıklar evinize geliyor, kendilerini pişiriyor sonra da masanıza yerleşiyordu."[21]

Daha fazla ilerlemeden gelin iki farklı türde ütopya düşüncesinin ayırdını yapalım.[22] İlki, en bilindik olanı, yani şablonlu ütopya. Karl Popper ve Hannah Arendt gibi büyük düşünürler ve hatta başlı başına bir felsefe akımı, postmodernizm, bu tür ütopyayı alaşağı etme arayışı içindeydi. Büyük oranda da başarılı oldular; şablonlu cennet üstüne söylenmiş son sözler halen onlara ait.

Şablonlar soyut idealler yerine herhangi bir ihtilafa yer bırakmayan sabit kurallardan ibarettir. İtalyan şair Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* (1602) eseri bunun iyi bir örneğidir. Campanella'nın ütopyası, daha doğrusu distopyasında, ferdi mülkiyet sıkı sıkıya yasaklıdır, herkes herkesi sevmek zorundadır ve savaşmanın cezası ölümdür. Üreme de dahil özel hayat devlet kontrolündedir. Örneğin, akıllı insanlar ancak aptallarla yatabilir, şişmanlar da ancak zayıflarla. Tüm çabalar makul bir orta değer yaratmaya odaklıdır. Dahası, her birey geniş bir muhbir ağının gözetimi altındadır. Herhangi bir ihlalde bulunan günahkâra, kendi zalimliğine ikna olana ve diğerlerince taşlanmaya özgür iradesiyle razı olana dek sözlü gözdağı verilir.

Bugün bakıldığında Campanella'nın kitabında faşizm, Stalinizm ve soykırımın tüyler ürpertici işaretlerini görmek mümkün.

Doğru Soruları Sormak

Bunun yanında farklı bir ütopyacı düşünce kanalı daha mevcut. Neredeyse unutulmuş bir kanal. Şablonu yüksek çözünürlüklü bir fotoğraf gibi düşünürsek, bu ütopyaya belli belirsiz bir taslak diyebiliriz. Bu ütopya çözümler değil, işaret levhaları sunar. Bize zorla deli gömleği giydirmek yerine, değişim ilhamı verir. Ayrıca Voltaire'in deyişiyle, gayet iyi bilir ki kusursuz, iyi olanın düşmanıdır. Amerikalı bir filozofun belirttiği gibi, "Her ciddi ütopya düşünürü şablonun fikrinden bile rahatsızlık duyar."[23]

İşte Britanyalı filozof Thomas More ütopya kitabını tam anlamıyla bu ruhla yazdı (ve ütopya terimini buldu). Onun ütopyası harfiyen uygulanacak bir şablon yerine, sıradan halk yoksulluk içinde yaşarken giderek daha çok lüks talep eden açgözlü aristokrasiye yönelik bir itham niteliğindeydi.

More *fazla* ciddiye alınması halinde ütopyanın tehlikeli olacağını anlamıştı. Filozof ve öncü ütopya uzmanı Lyman Tower Sargent, "İnsan kendi inançlarına hem can-ı gönülden inanabilmeli hem de onların saçmalığını görüp gülebilmeli," demişti. Mizah ve hiciv gibi ütopya da zihnin pencerelerini ardına dek açar. Bu da hayati bir şeydir. İnsanlar ve toplumlar yaşlandıkça statükoya alışırlar ki böyle bir alışkanlıkla özgürlük bir hapishaneye, gerçeklerse yalana dönüşebilir. Günümüzün inancı –ya da daha kötüsü, inanacak hiçbir şeyin kalmadığı inancı– gündelik yaşamda şimdi bile etrafımızı kuşatmayı sürdüren öngörüsüzlüğe ve adaletsizliğe karşı gözlerimizi kör eder.

Birkaç örnek verecek olursak: Hiç olmadığımız kadar zengin olduğumuz halde neden 1980'lerden beri gitgide daha çok çalışır olduk? Yoksulluğu tek kalemde bitirebilecek kadar zengin olduğumuz halde neden milyonlarca insan hâlâ yoksulluk içinde yaşıyor? Neden gelirinizin %60'tan fazlası doğmuş bulunduğunuz ülkeye bağlı?[24]

Ütopyalar bu sorulara, bırakın çözümü, hazır cevaplar bile sunmaz belki ama doğru soruları sorar.

Büyük Anlatının Yıkımı

Bugün ne yazık ki uyurken bile hayaller, rüyalar göremiyoruz. Klişelere göre rüyaların kâbusa dönüşmek gibi bir özelliği vardır. Ütopyalar da ihtilaf, şiddet ve soykırımın yeşerme alanıdır. Ütopyalar nihayetinde distopyaya dönüşür; hatta ütopya bir *distopyadır*. "İnsanın gelişimi bir mittir," der başka bir klişe. Ancak tüm bunlara rağmen Ortaçağ'ın cennet dediği şeyi inşa etmeyi başaran da yine bizleriz.

Evet, tarih ütopyacılığın dehşetli örnekleriyle dolu –faşizm, komünizm, Nazizm– tıpkı her dinden fanatik mezheplerin türemesi gibi. Peki ama tek bir radikal-dinci şiddeti körüklerse, o dinin üstünü otomatik olarak çizmeli miyiz? O halde ütopyacılığın üstünü niye çizelim? Daha iyi bir dünya hayal etmeyi büsbütün bırakalım mı?

Hayır, tabii ki bırakmayalım. Oysa yaşanan tamamen bu. İyimserlik ve kötümserlik tüketici güveniyle ya da güven eksikliğiyle eşanlamlı hale geldi. Farklı bir dünyaya ilişkin radikal fikirler neredeyse kelimenin tam anlamıyla

düşünülemez oldu. Toplum olarak başarabileceklerimize ilişkin beklentilerimiz dramatik bir erozyona uğradı ve ütopya çıkarıldığında geriye teknokrasiden başka bir şey kalmadığı yönünde amansız ve acı bir gerçekle bizi baş başa bıraktı. Politika sulandırılarak "sorun yönetimine" indirgendi. Oy verenler, partiler birbirinden çok farklı olduğundan değil, birbirlerinden neredeyse ayırt edilemedikleri için bir oraya bir buraya savruluyorlar. Öyle ki bugün sağı soldan ayıran tek şey, gelir vergisi oranındaki bir iki puanlık fark.[25]

Bu durumu gazetecilikte gözlemleyebiliyoruz. Orada politika, ideallerin değil, kariyerlerin bahis olarak ortaya konduğu bir oyun gibi resmediliyor. Aynı şeyi akademik dünyada da görmek mümkün. Orada da herkes okumaya fırsat bulamayacak kadar yazmakla, tartışmaya fırsat bulamayacak kadar tez yayımlamakla meşgul. Aslına bakarsanız, yirmi birinci yüzyıl üniversiteleri daha çok fabrikaya benziyor, tıpkı hastanelerimiz, okullarımız ve TV kanallarımız gibi. Önemli olan hedefleri tutturmak. Konu ister ekonomik gelişme olsun, ister izlenme payı, ister yayınlar; niteliğin yerini nicelik, yavaş ve emin adımlarla alıyor.

Tüm bunların ardındaysa kimi zaman "liberalizm" diye anılan itici kuvvet yer alıyor. İçi neredeyse boşaltılmış bir ideoloji. Şimdilerde önemli olan "sadece kendin olmak" ve "kendi olayın neyse onu yapmak". En yüce idealimiz özgürlük belki ama içi boş bir özgürlüğe dönüştü bizimkisi. Herhangi türden ahlaki bir değerlendirme yapmaktan duyduğumuz korku, kamusal tartışmalarda ahlakı tabuya dönüştürdü. Sonuçta kamusal alan "tarafsız" olmalıydı

– oysa hiç bu kadar paternalist olmamıştı. Her köşede bizi demlenmeye, tıkınmaya, ödünç almaya, satın almaya, zahmet çekmeye, stres çekmeye ve dolandırılmaya davet eden yemler bekliyor. İfade özgürlüğü konusunda kendimize ne dersek diyelim, o konudaki değerlerimiz, izlenme oranının en yüksek olduğu zaman diliminin reklam ücretlerini karşılayabilen şirketlerin çığırtkanlığını yaptığı değerlerle şüphe uyandırıcı derecede benzeşiyor.[26] Siyasi bir parti ya da dini bir mezhep reklam endüstrisinin çocuklarımız üstünde yarattığı etkinin küçücük bir parçasını dahi yaratıyor olsa, hepimiz ayaklanmıştık. Ama söz konusu piyasa olduğunda "tarafsız" kalıyoruz.[27]

Bu durumda devlete yapacak tek şey kalıyor; mevcut yaşama yamalar yapmak. Eğer uysal ve memnun bir vatandaş şablonunu takip etmiyorsanız, isimsiz yüce güçler sizi kırbaçla şekle şemale sokmaya hazır. Tercih ettikleri araçlar mı? Kontrol, gözetim ve baskılama.

Bu arada refah devleti de odağını giderek memnuniyetsizliğimizin nedenlerinden, *belirtilerine* doğru kaydırdı. Hastalanırsak doktora, dertliysek terapiste, aşırı kilo aldıysak diyetisyene, mahkûm edildiysek hapse, işsiz kaldıysak da iş danışmanına gidiyoruz. Bu hizmetlerin hepsi büyük paralara mal olsa da karşılığının tam olarak alındığı söylenemez. Sağlık hizmetleri maliyetinin yeryüzünde en yüksek olduğu yer olan ABD'de çok sayıda kişi için ortalama yaşam beklentisi *düşüş* gösteriyor.

Tüm bunlar olurken piyasa ve ticari çıkarlar serbestliğin tadını çıkarıyor. Gıda endüstrisi tedarik ettiği tuz, şeker ve

yağ yüklü ucuz süprüntülerle, doktor ve diyetisyen ziyaretlerimizi artırıyor. Teknolojik gelişimler her gün yeni meslekleri geçersiz kılarak, bizi tekrardan iş danışmanına yönlendiriyor. Reklam endüstrisiyse katlanamadığımız insanları etkileyebilmek adına sahip olmadığımız paraları ihtiyacımız olmayan ıvır zıvıra harcamamız için bizi teşvik ediyor.[28] Ondan sonra da gidip terapistimizin omzunda ağlıyoruz.

İşte bugün içinde yaşadığımız distopya bu.

Şımartılmış Nesil

Mesele –ne kadar vurgulasam az– durumumuzun iyi olması değil. Hem de hiç değil. Aksine günümüz çocukları aşırı şımartılmanın yüküyle boğuşuyor. Günümüzün ve geçmişin genç yetişkin tavırları üstüne ayrıntılı araştırmalar yürüten San Diego State Üniversitesi'nden psikolog Jean Twenge'e göre 1980'lerden bu yana özsaygıda keskin bir artış oldu. Genç nesil kendini hiç olmadığı kadar akıllı, sorumlu ve çekici sayıyor.

"Her çocuğun, 'Ne istersen olabilirsin. Sen özelsin,' sözünü duyduğu bir nesil bu," diyor Twenge.[29] Düzenli bir narsisizm diyetiyle beslendik hepimiz ama sınırsız olanaklarla dolu koca dünyaya salındığımız anda giderek daha çoğumuz hezimete uğruyoruz. Dünyanın soğuk ve katı, rekabet ve işsizlikle yoğrulmuş olduğunu anlıyoruz. Bir yıldıza bakıp dilek tuttuğumuz ve tüm hayallerimizin

gerçekleştiği Disneyland değil, başarıya ulaşamamamız halinde suçlayacak kendimizden başkasını bulamayacağımız çetin bir yarış alanı burası.

Söz konusu narsisizm, belki de doğal olarak, ardında bir belirsizlikler okyanusu gizliyor. Twenge ayrıca son on yıllar içinde hepimizin daha kaygılı hale geldiğini keşfetti. 1952 ile 1993 arasında yapılan 269 çalışmayı karşılaştırdığında, 1990'ların başında, Kuzey Amerika'da yaşayan ortalama bir çocuğun, 1950'lerin psikiyatri hastalarından daha kaygılı olduğu sonucuna vardı.[30] Dünya Sağlık Örgütü'ne göre depresyon ergenlik çağındaki gençler arasında en büyük sağlık sorunu haline geldi ve 2030'a gelindiğinde hastalık nedenleri arasında dünya çapında bir numara olacak.[31]

Bu bir kısır döngü. Şimdiye dek hiç bu kadar çok genç-yetişkin, psikiyatriste gitmemişti. Şimdiye dek erken yaşta kariyer çöküntüsü yaşayan bu kadar çok insan olmamıştı. Antidepresanları da yine hiç olmadığı kadar çok alıyoruz. İşsizlik, tatminsizlik ve depresyon gibi kolektif sorunları tekrar tekrar bireye bağlayıp duruyoruz. Başarı bir tercihse o zaman başarısızlık da tercih olmalı. İşini mi kaybettin? Daha çok çalışacaktın. Hasta mısın? Sağlıklı bir yaşam sürdürmüyorsun demek. Mutsuz musun? Git hap al.

1950'lerde "Ben çok özel bir insanım" ifadesini genç yetişkinlerin sadece %12'si onaylıyordu. Bugünse %80'i onaylıyor.[32] Oysa işin gerçeği, hepimiz giderek birbirimize benziyoruz. Hepimiz aynı çoksatan kitapları okuyor, aynı gişe rekortmeni filmleri izliyor ve aynı spor ayakkabıları giyiyoruz. Aile büyüklerimiz halen aile, kilise ve

ülke tarafından dayatılan kurallara uyarken, bizler medya, pazarlama ve paternalist devlet tarafından kuşatılmış durumdayız. Fakat giderek birbirimize benzerken bile, büyük kolektiflerin çağını gerilerde bıraktık. Kilise ve sendika üyelikleri tepetaklak oldu, solla sağ arasındaki geleneksel ayrım artık fazla anlam taşımıyor. Tek derdimiz "sorun gidermek"; politika denen şey yönetim danışmanlarına taşeronlukla yaptırılabilirmiş gibi...

Evet, eskilerin gelişim inancını canlandırmaya çalışanlar yok değil. Benim neslimin kültürel arketipinin, ekonomik büyüme ümidini temsil eden uygulamalar ve cihazların kullanıcısı 'Nerd' (İnek) tipinin olması şaşırtıcı mı? Facebook'ta çalışan eski bir matematik dehası geçenlerde, "Neslimin en parlak zihinleri, insanlara reklam tıklatmanın yollarına kafa yoruyor," diye hayıflanmıştı.[33]

Yanlış anlaşılmasın: Bolluk Diyarı'nın kapılarını kapitalizm açtı ama tek başına kapitalizm bunu sürdüremeyecek. İlerleme ekonomik refahla eşanlamlı hale geldi. Ancak yirmi birinci yüzyıl bizi yaşam kalitesini artırmanın yeni yollarını keşfetme konusunda zorlayacak. Dolayısıyla Batı gençliği büyük oranda apolitik bir teknokrasi çağında yetişmiş olsa da, yeni bir ütopya bulabilmek için bir kez daha politikaya dönüş yapmamız gerekecek.

Memnuniyetsizliğimiz bu anlamda beni cesaretlendiriyor çünkü memnuniyetsizlik kayıtsızlıktan çok farklıdır. Yaygın biçimde karşılaştığımız nostalji, gerçekte var olmamış bir geçmişe duyulan hasret aslında hâlâ ideallerimiz olduğunun bir göstergesi, o idealleri diri diri gömmüş olsak da.

Gerçek ilerleme hiçbir bilgi ekonomisinin üretemeyeceği bir şeyle başlar: İyi yaşamanın anlamı hakkında irfan sahibi olmak. John Stuart Mill, Bertrand Russell ve John Maynard Keynes gibi büyük düşünürlerin 100 yıl önceden savunduğu şeyi yapmamız gerekiyor: "Amaca araçtan çok değer vermek ve iyiyi yararlıya tercih etmek."[34] Aklımızı geleceğe yöneltmeliyiz. Kendi hoşnutsuzluğumuzu anketler ve bitmek bilmez kötü haberler medyası üzerinden tüketmeyi bırakmalıyız. Alternatifler düşünmeli ve yeni kolektifler oluşturmalıyız. Şu sınırlayıcı zeitgeist'ı aşmalı ve kendi ortak idealizmimizin ayırdına varmalıyız.

Belki o zaman yeniden kendimizin ötesine ve dünyaya bakabiliriz. Orada eskilerden bildiğimiz şu ilerleme denen şeyin neşeyle yoluna devam ettiğini göreceğiz. Harikulade bir çağda, açlığın, savaşın azaldığı, refahın ve ortalama yaşam beklentisinin arttığı bir dönemde yaşadığımızı göreceğiz. Fakat bir yandan da hâlâ yapacak ne çok şeyimiz olduğunu göreceğiz.

Ütopyanın Dönüşü

Ütopyacı düşünceye dönmenin vakti geldi.

Bize yeni bir yol gösterici, yeni bir dünya haritası gerek. Bir kez daha uzaklarda, keşfedilmemiş bir kıtayı; Ütopya'yı içine alan bir harita. Ütopyacı fanatiklerin, kendi teokrasilerini ya da beş yıllık planlarını boğazımızdan aşağı tıkmaya çalıştığı katı şablonlardan söz etmiyorum – onlar insanları kızgın hayallere tabi kılmaktan başka işe yaramaz.

Şunu düşünün: *Ütopya* kelimesi hem "iyi yer" hem de "olmayan yer" anlamına geliyor. Bize gereken, düş gücünü tutuşturan alternatif ufuklar. Ufuklar derken, gerçekten de çoğul konuşuyorum; birbiriyle çelişen ütopyalar demokrasinin can damarıdır sonuçta.

Ütopyamız, her zaman olduğu gibi küçük başlayacak. Bugün uygarlık dediğimiz şeyin temelleri uzun zaman önce kendi davulcularının temposuyla ilerleyen hayalciler tarafından atıldı. İspanyol keşiş Bartolomé de Las Casas (1484-1566) sömürgecilerle Latin Amerika yerlileri arasında eşitliğin savunuculuğunu yapmış ve herkesin huzurlu bir yaşama sahip olduğu bir koloni kurmaya kalkışmıştı. Fabrikatör Robert Owen (1771-1858) Britanyalı işçilerin özgürleşmesine öncülük etmiş ve işçilere adil ücret ödenen, bedensel cezanın yasak olduğu başarılı bir pamuk fabrikası işletmişti. Filozof John Stuart Mill ise (1806-73) kadınlarla erkeklerin eşitliğine bile inanmıştı. (Eserlerinin yarısını karısının oluşturmuş olmasının da bunda payı olabilir.)

Kesin olan bir şey var ki, her çağda var olmuş, gündüz gözüyle hayal gören bu insanlar olmasa bizler hâlâ yoksul, aç, pis, korkmuş, ahmak, hasta ve çirkin olurduk. Ütopya olmasa yolumuzu kaybederiz. Zamanımız kötü bir zaman olduğu için değil, aksine iyi bir zaman. Fakat daha iyi şeylere dair ümidimiz olmadıkça, kasvetli bir zaman. "İnsana mutluluk için sadece şundan bundan keyif almak değil, ümit, teşebbüs ve değişim gerekir,"[35] demişti Britanyalı filozof Bertrand Russell. Başka bir yerde devam etmişti: "Arzulamamız gereken tamama erdirilmiş bir ütopya değil, hayal gücü ve umudun canlı ve aktif olduğu bir dünyadır."[36]

Para fakirlikten iyidir,
sırf maddi nedenlerden bile olsa.

Woody Allen (1935-)

2

Neden Herkese Karşılıksız Para Vermeliyiz

Londra, Mayıs 2009 – Bir deney yürütülüyor. Denekler: On üç evsiz erkek. Hepsi de sokakların kıdemlisi. Kimi kırk yıldır Avrupa'nın finans merkezi Square Mile'ın soğuk kaldırımlarında yatıp kalkıyor. Bu on üç baş belası, polis harcamaları, mahkeme bedelleri ve sosyal hizmetler arasında gidip gelerek tahmini 400.000 sterlinlik (650.000 $) ya da belki daha fazla tutarda bir faturaya mal oluyor.[1] Yıllık.

Şehir hizmetleri ve yerel hayır kurumları üstündeki baskı, işlerin böyle devam etmesine izin vermeyecek kadar fazla. Bu yüzden de Londra merkezli yardım kuruluşu Broadway radikal bir karar alıyor: Bundan sonra şehrin su katılmamış on üç serserisi VIP muamelesi görecek. Günlük gıda pullarına, aşevlerine ve sığınaklara son. Hepsi de acilen ve esaslı bir mali yardım alıyor.

Bundan böyle bu sokak insanlarına karşılıksız para verilecek.

Tam olarak söylemek gerekirse 3.000 £ harçlık alacaklar ve karşılığında herhangi bir şey yapmaları gerekmeyecek.[2]

Parayı nasıl harcayacaklarıysa onlara kalmış. İsterlerse danışmandan yararlanabilecekler – istemezlerse yararlanmayacaklar. Herhangi bir koşul, ayaklarını çelecek herhangi bir soru yok.[3]

Kendilerine sorulan tek şey: *Sizce* neye ihtiyacınız var?

Bahçecilik Dersleri

"Öyle devasa beklentilerim yoktu," demişti sosyal hizmet görevlilerinden biri sonradan.[4] Ne var ki serserilerden gelen istekler son derece mütevazıydı. Bir telefon, bir sözlük, bir işitme cihazı – her birinin kendine göre bir ihtiyacı vardı. Aslında çoğu düpedüz tutumluydu. Bir yılın sonunda ortalama sadece 800 £ harcamışlardı.

Örneğin, yirmi yıldır eroinin pençesine düşmüş Simon. Verilen para hayatını bambaşka bir yöne çevirdi. Simon uyuşturucuyu bıraktı ve bahçecilik dersleri almaya başladı. "Nedense hayatımda ilk defa her şey yerli yerine oturdu," dedi sonradan. "Kendime bakmaya, yıkanmaya ve tıraş olmaya başladım. Şimdi eve dönmeyi düşünüyorum. İki çocuğum var."

Deneyin başlamasından bir buçuk yıl kadar sonra on üç evsizden yedisi bir dam altına girmişti. Diğer ikisi kendi evlerine geçmek üzereydi. On üçünün tamamı ödeme gücü ve kişisel gelişim yolunda ciddi adımlar atmıştı. Kurslara yazılmış, yemek yapmayı öğrenmeye başlamış, rehabilitasyona girmiş, ailelerini ziyaret etmiş ve gelecek planları kurmaya başlamışlardı.

"İnsanlara güç aşıladı," diyordu sosyal hizmet görevlilerinden biri, kişiselleştirilmiş bütçe konusunda. "Seçenekler sunuyor insanlara. Bence bu şekilde fark yaratmak mümkün. Onlarca yıl süren verimsiz itme, çekme, şımartma, cezalandırma, dava açma ve korumanın ardından nam salmış dokuz yersiz yurtsuz insan, sonunda sokaklardan alınmıştı. Maliyet mi? Sosyal hizmet görevlilerinin ücretleri de dahil, yılda 50.000 £ kadar. Diğer bir deyişle, proje on üç kişiye yardım etmekle kalmadı, maliyetleri de önemli ölçüde azalttı.[5] Öyle ki *Economist* bile "Evsizlere para harcamanın en etkin yolu, parayı doğrudan onlara vermek olabilir" çıkarımını yapmak durumunda kaldı.[6]

Somut Veri

Yoksullar parayı idare edemez. Yaygın kanı bu yönde, hatta neredeyse su götürmez bir gerçek gibi bakılıyor buna. Parayı idare etmeyi bilseler fakir olmazlardı, değil mi? Yoksulların parayı taze meyve yerine hızlı tüketim gıdalarına ve meşrubata harcayacaklarını baştan varsayıyoruz. Bu yüzden de yardım için, tümü kutsal kitabın "Çalışmak istemeyen yemek de yemesin" (Selanikliler 2 3:10) ilkesi etrafına kurulu ve bir dünya evrak, kayıt sistemi ve bir ordu dolusu denetçi gerektiren yaratıcı birtakım yardım programları uydurduk. Son yıllarda devlet yardımı giderek istihdama kenetlendi ve yardım alanlardan işe başvurmaları, işe dönüş programlarına kaydolmaları ve zorunlu "gönüllü" işler yapmaları istenir oldu. "Refahtan

çalışmalı refaha geçiş" diye çığırtkanlığı yapılan şeyin altındaki belli: Karşılıksız para insanı tembelleştirir.

Gelin görün ki eldeki kanıtlara göre tembelleştirmiyor.

Sizi Bernard Omondi ile tanıştıralım. Kendisi yıllarca batı Kenya'nın yoksul bir bölgesindeki bir taş ocağında çalışarak günde 2 $ kazandı. Sonra bir sabah tuhaf bir mesaj aldı. "Mesajı gördüğümde yerimden sıçradım," diyecekti, olayı sonradan anımsadığında. Banka hesabına 500 $ tutarında bir para yatırılmıştı. Bernard için bu neredeyse bir yıllık ücretti.

Birkaç ay sonra *New York Times*'dan bir gazeteci Bernard'ın köyüne geldi. Köy halkının tamamı piyango kazanmış gibiydi. Köy nakde boğulmuştu. Buna rağmen kimse de parasını su gibi içkiye harcamıyordu. Onun yerine evler tamir edilmiş, küçük işletmeler açılmıştı. Bernard parasını Hindistan'dan gelen yepyeni bir Bajaj Boxer motosiklete yatırmıştı ve insanları sağa sola taksi şoförü gibi taşıyarak günde 6-9 $ kazanıyordu. Geliri üç kattan fazla artmıştı.

Bernard'ın talih kuşunun ardındaki kurum GiveDirectly'nin kurucusu Michael Faye, "Bu şekilde tercih, insanların kendi eline bırakılıyor," diyor. "İşin doğrusu, yoksulların neye ihtiyaç duyduğu konusunda kendi sezgilerimin pek de gelişkin olduğuna inanmıyorum."[7] Faye insanlara balık vermiyor, hatta balık tutmayı da öğretmiyor. Yoksulun ihtiyacı konusunda gerçek uzman yoksulun kendisidir inancıyla, onlara nakit veriyor. Kendisine GiveDirectly'nin web sitesinde özendirici video ve fotoğrafların neden bu kadar az olduğunu sorduğumda Faye soyut olana, yani insanların duygularına fazla yüklenmek

istemediğini söyledi. "Elimizdeki veriler yeterince somut zaten."

Haklı da doğrusu: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün yaptığı bir çalışmaya göre GiveDirectly'nin nakit bağışları bir yandan çocukların açlık çektiği günleri %42 azaltırken bir yandan da gelirlerde kalıcı bir artışı teşvik ediyor (destek öncesine göre %38'lik bir artış) ve aynı zamanda ev ve hayvan mülkiyetini (%58 artış) destekliyor. Dahası, her bağışın %93'ü doğrudan alıcıların eline veriliyor.[8] GiveDirectly'nin rakamları kendilerine sunulduğunda Google 2,5 milyon dolarlık bir bağışı hemen aktarmış.[9]

Ancak şansı yaver gidenler sadece Bernard ile köy arkadaşları değildi. Uganda devleti 2008'de 12.000 kadar on altı ile otuz beş yaş arası insana yaklaşık 400 $ dağıtma kararı aldı. Para neredeyse karşılıksızdı, karşılığında beklenen tek şey, bir iş planı sunmaktı. Beş yıl sonra bakıldığında görülen etkiler sersemleticiydi. Yardım alanlardan kendi eğitim ve ticari girişimlerine yatırım yapmış olanların geliri yaklaşık %50 oranında yükselmişti. İşe alınma olasılıkları ise %60'tan fazla artmıştı.[10]

Bir diğer Uganda programıyla ülkenin kuzeyindeki 1.800'den fazla yoksul kadına 150 $ dağıtıldı: Gelirlerde neredeyse %100'lük bir fırlama oldu. Yardım görevlisinden destek alan kadınlar (maliyet: 350 $) biraz daha fazla yarar gördüler ama araştırmacılar sonradan yardım görevlisi maaşını da bağışlarla birleştirmenin çok daha etkili olacağını hesapladılar.[11] Raporun resmi bir yaklaşımla yaptığı çıkarıma göre sonuçlar, "Afrika'da ve dünya çapında

yürütülen yoksulluğun azaltılması programlarında büyük bir değişimin habercisiydi".[12]

Güneyli Bir Devrim

Dünyanın dört bir yanında yapılan çalışmalar kesin kanıt sunuyor: Karşılıksız para işe yarıyor.

Araştırmalar şimdiden koşulsuz nakit ödemeler ile suç, çocuk ölüm oranı, yetersiz beslenme, ergenlikte gebelik, okuldan kaçma gibi konularda azalma arasında ve yine okul performansında artış, ekonomik büyüme ve cinsiyet eşitliğinde artış arasında bağlantıları ortaya koydu.[13] "Yoksul insanların yoksul olmasının ardında yatan büyük neden, yeterli paralarının olmaması," diyor ekonomist Charles Kenny, "bu durumda onlara para vermenin, sorunu önemli ölçüde azaltması da büyük bir sürpriz olmasa gerek."[14]

Just Give Money to the Poor (2010) isimli kitaplarında Manchester Üniversitesi akademisyenleri az koşullu ya da koşulsuz nakit vermenin işe yaradığını ortaya koyan sayısız örnek sundular. Namibya'da yetersiz beslenme oranları ani bir düşüş gösterdi (%40'tan %10'a), tıpkı okuldan kaçma (%40'tan hemen hemen sıfıra) ve suçun (%42 oranında) düştüğü gibi. Malavi'de kız çocukları ve kadınlar arasında okula devam oranı, nakit paranın koşullu ya da koşulsuz oluşundan bağımsız olarak %40'lık bir artış gösterdi. En çok yarar sağlayanlarsa çoğu zaman çocuklardı. Açlık ve hastalığı daha az yaşıyorlar, boyları daha çok

uzuyor, okulda daha iyi performans sergiliyorlar ve işçiliğe zorlanma olasılıkları düşüyordu.[15]

Nakit aktarım programları Brezilya'dan Hindistan'a, Meksika'dan Güney Afrika'ya, Güney Yarımküre'de son derece revaçta. Birleşmiş Milletler 2000 yılında Milenyum Gelişim Hedefleri'ni oluştururken, bu programlar radarın dışındaydı. Ancak 2010'a gelindiğinde kırk beş ülkede 110 milyondan fazla aileye erişir hale geldi.

Yine Manchester Üniversitesi'nde araştırmacılar bu programların yararlarını özetlediler: (1) haneler parayı değerlendiriyor (2) yoksulluk azalıyor (3) gelir, sağlık ve vergi geliri gibi konular açısından çok çeşitli ve uzun vadeli yararlar sağlanabiliyor ve (4) programlar, alternatiflerinden daha az maliyetli oluyor.[16] O halde maaşlarını kolayca yoksullara aktarabileceğimiz yüksek maliyetli beyaz insanları ne diye ciplere bindirip yoksullara gönderelim? Hem de yeni yöntemle eli uzun sivil kamu hizmetini denklem dışında bırakabilecekken? Karşılıksız nakit ayrıca ekonominin tümünün tekerlerini yağlıyor: İnsanlar daha çok alım yapıyor ve bu da istihdamı ve gelirleri artırıyor.

Sayısız yardım kuruluşu ve devlet, yoksulların ihtiyacını bildiği kanaatinde ve yatırımlarını okullara, güneş panellerine ya da büyükbaş hayvanlara yapıyor. Hakkını verelim, inek olmamasındansa olması daha iyidir. Ama ne gibi bir maliyetle? Ruanda'da yapılan bir çalışmanın tahminine göre gebe bir inek bağışlamanın maliyeti yaklaşık 3.000 £ (süt sağım kulübesi de dahil). Bu da bir Ruandalı için beş yıllık ücrete karşılık geliyor.[17] Ya da yoksullara

sunulan bir yığın kursu ele alalım. Birbiri ardına yapılan çalışmalar, amaç ister balık tutmak olsun ister okumak ya da işletmecilik, bu kursların çok paraya mal olup az şey başardığını ortaya koyuyor.[18] "Yoksulluk temelde bir nakit eksikliği meselesi. Aptallıkla ilgili değil," diye vurguluyor ekonomist Joseph Hanlon. "Yağın yoksa kendi yağında da kavrulamazsın."[19]

Paranın güzel yanı, insanların onu, kendini uzman ilan etmiş kişiler tarafından ihtiyaç diye belirlenmiş şeyler yerine, gerçek ihtiyaçlarını almak için kullanabilmeleri. Üstelik görünen o ki yoksul insanların karşılıksız paralarını *harcamadıkları* bir ürün kategorisi var, o da alkol ve tütün. Hatta Dünya Bankası'nın yaptığı büyük bir çalışma, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da araştırılan tüm vakaların %82'sinde alkol ve tütün tüketiminin *azaldığını* ortaya koydu.[20]

Tuhaflık burada da bitmiyordu. Liberya'da yoksulların en dalaverecilerine 200 $ verildiği takdirde ne olacağını görmek için bir deney gerçekleştirildi. Alkolikler, bağımlılar ve adi suçlar işlemiş olanlar gecekondulardan toplandı. Üç yıl sonra parayı neye mi harcamışlardı? Yemek, giyim, ilaç ve küçük işlere. "Bu adamlar bile karşılıksız parayı har vurup harman savurmuyorsa kim aksini yapar ki?" diyordu araştırmacılardan biri.[21]

Yine de "tembel yoksullar" argümanı tekrar tekrar ortaya sürülüyor. Bu görüşle ilgili ısrar, bilimcileri görüşün doğruluğunu araştırmaya zorladı. Bundan sadece birkaç yıl önce, prestijli tıp dergisi *Lancet* bulguları şöyle özetledi: Yoksullar koşulsuz nakit aldıklarında aslında daha

çok çalışma eğilimi sergiliyorlar.[22] Namibya deneyinin son raporunda bir piskopos konuya kutsal kitaptan şu kısa ve öz açıklamayı getirmişti: "Mısır'dan Çıkış 16'ya derinlemesine bakın. İsrail topluluğuna kölelikten kurtuluş yolundaki uzun yolculuklarında cennetten man ekmeği verildi. Ama bu ekmek onları tembelleştirmedi. Aksine hareket halinde olmalarını sağladı..."[23]

Ütopya

Karşılıksız para: Tarihin öncü düşünürleri tarafından daha önce de önerilmiş bir nosyon. Thomas More 1516'da *Ütopya* kitabında onun hayalini kurdu. More'u sayısız ekonomist ve filozof –aralarında Nobel Ödülü kazananlar da var– takip etti.[24] Fikrin savunucuları, neoliberal düşüncenin kurucuları Friedrich Hayek ve Milton Friedman'a varana dek, soldan sağa tayfın tamamına yayılıyordu.[25] Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. Maddesi (1948) de günün birinde onun geleceğini vaat ediyordu.

Evrensel temel gelir.

Üstelik öyle birkaç yıllığına ya da sadece gelişmekte olan ülkelere veya sadece yoksullara değil, paketinde ne yazıyorsa öyle: Herkese karşılıksız para. Lütuf olarak değil, bir hak olarak. Dilerseniz "komünizme giden kapitalist yol" deyin adına.[26] Kılınızı kıpırdatmadan hayatı idame ettirmeye yetecek kadar aylık bir ödenek. Tek koşul "kalbinizin atıyor olması."[27] Parayı akıllıca harcayıp harcamadığınıza bakan, tepenize dikilmiş denetçiler yok, hak

edilip edilmediğini sorgulayan yok. Özel yardım ve yardım programları yok; en fazla yaşlılara, işsizlere ve çalışma ehliyeti olmayanlara ek bir ücret var.

Temel gelir: Artık vakti gelmiş bir fikir.

Mincome, Kanada

Kanada, Winnipeg'de bir deponun çatı katında 2.000 adet tozlu kutu öylece beklemektedir. Kutular savaş sonrası tarihin en akıl almaz sosyal deneylerinden birine ait verilerle –grafikler, şemalar, raporlar, görüşmeler– doludur.

Mincome deneyi.

Manitoba Üniversitesi profesörlerinden Evelyn Forget bu kayıtlardan ilk kez 2004'te haberdar oldu. Dört uzun yıl boyunca onları bulmaya çalıştı ve sonunda 2009'da kutuları Ulusal Arşivler'de buldu. "[Arşivciler] onları atıp atamayacaklarını düşünmeye başlamışlardı çünkü çok yer kaplıyorlardı ve kimsenin de ilgilendiği yoktu," diye anlatıyordu Forget, daha sonradan.[28]

Tavan arasına ilk kez adım atan Forget gözlerine inanamadı. Karşısında Thomas More'un beş yüzyıl önce kurduğu hayalin gerçek dünyadaki uygulamasına ait bir bilgi hazinesi duruyordu.

Kutulara konmuş yaklaşık 1.000 görüşmeden biri Hugh ve Doreen Henderson'la yapılmıştı. Deneyin başladığı otuz beş yıl önce Hugh bir lisede hademelik yapıyordu, Doreen ise iki çocuklarına bakan bir ev kadınıydı.

Hayat Henderson'lar için kolay değildi. Doreen karınlarını doyurabilmek için bahçede sebze yetiştiriyor ve tavuk besliyordu. Her bir dolar "suyu çıkana dek" idareyle kullanılıyordu.

Ta ki sıradan bir gün, şık giyimli iki adam kapılarında belirene dek. "Formlar doldurduk, onlar da makbuzlarımızı görmek istedi," diyor Doreen.[29] Ardından Henderson'ların para dertleri mazide kalıverdi. Hugh ile Doreen Mincome'a katılmışlardı – Kanada'da yürütülen ilk geniş çaplı sosyal deney ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük temel gelir deneyi.

Mart 1973'te eyalet valisi projeye günümüz ABD dolarıyla 83 milyon $ tahsis etti.[30] Deney için Winnipeg'in kuzeybatısında, 13.000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Dauphin'i seçti. Dauphin'deki herkese temel bir gelir teminatı verildi, böylece kimse yoksulluk sınırı altına düşmeyecekti. Pratikte bu, kasaba sakinlerinin %30'unun –toplamda 1.000 aile– her ay posta kutusunda bir çek bulacağı anlamına geliyordu. Dört kişilik bir aileye bugünün parasıyla yılda yaklaşık 19.000 $ verilecekti, hem de *hiç soru sorulmadan.*

Deneyin başlangıcında bir araştırmacılar ordusu kasabaya indi. Ekonomistler kasaba halkının daha az çalışıp çalışmadığını gözlemleyecek, sosyologlar aile hayatı üstündeki etkileri mercek altına alacak, antropologlarsa kasaba sakinlerinin ne tepki vereceğini ilk elden görebilmek için cemiyetin içine yerleşeceklerdi.

Dört yıl boyunca her şey iyi gitti ama sonra seçimler işlere köstek oldu. Muhafazakâr bir hükümet iktidara geldi.

Yeni Kanada kabinesi, faturanın dörtte üçünün milli hükümet tarafından ödeneceği pahalı bir deneyi gerçekleştirmeyi anlamlı bulmadı. Yeni yönetimin deney sonuçlarının analizi için bile fon sağlamayacağı ortaya çıktığındaysa araştırmacılar dosyalarını katlayıp 2.000 adet kutuya kaldırmaya karar verdi.

Dauphin'de düş kırıklığı muazzamdı. Mincome 1974'te başlatıldığında, kısa sürede ulus çapında yayılacak pilot bir program olarak görülmüştü. Şimdiyse unutulmaya mahkûm gibiydi. Araştırmacılardan birinin dediğine göre, "[Mincome'a] karşı olan devlet görevlileri, verilerin analizi ve zaten bildiklerine inandıkları şeyin –Projenin işlemediği– gösterilmesi için daha fazla para harcamak istemiyordu." Mincome'ı destekleyenlerse kaygılıydı çünkü analiz yapıldığında veriler olumlu çıkmazsa analize yine milyon dolarlar harcamış ve daha da büyük bir utanç duyuyor olacaklardı."[31]

Profesör Forget, Mincome'ı ilk duyduğunda henüz kimse deneyin ortaya (bir şey koyduysa bile) ne koyduğunu bilmiyordu. Ancak tesadüf eseri Kanada'nın Tıbbi Bakım programı da yine 1970'te, aynı zamanlarda hayata geçirilmişti. Tıbbi Bakım programı arşivleri Forget'e Dauphin'i yakın kasabalarla ve kontrol gruplarıyla karşılaştırma olanağı sağlayan zengin veriler sundu. Forget üç yıl boyunca verileri her tür istatistiki analize tabi tuttu. Ne kadar denerse denesin, sonuçlar her defasında aynıydı.

Mincome tam bir başarı sağlamıştı.

Deneyden Yasaya

"Politik açıdan, 'garantili bir yıllık gelir başlatırsanız insanlar çalışmayı bırakır ve ailelerini büyütmeye başlar' yönünde bir kaygı vardı," diyor Forget.[32]

Oysa gerçekte bunun tersi olmuştu. Genç yetişkinler evlenmeyi ertelemiş, doğum oranları düşmüştü. Okul performansları kayda değer ölçüde iyileşmişti: "Mincome'cılar" daha yoğun ve daha hızlı çalışmıştı. En sonunda toplam çalışma saati erkeklerde sadece %1, evli kadınlarda %3, evli olmayan kadınlarda %5'lik bir düşüş göstermişti. Aile geçimini sağlayan erkeklerde daha az çalışma hemen hiç görülmemiş, yeni anneler nakit yardımını birkaç aylık süt izni almak için, öğrencilerse daha uzun süre okuyabilmek için kullanmışlardı.[33]

Ancak Forget'in en dikkat çekici bulgusu, hastane yatışlarındaki %8,5'lik düşüştü. Gelişmiş ülkeler dünyasında sağlık hizmetine yapılan kamu harcamaları düşünülecek olursa mali açıdan olası etkiler muazzamdı. Deneyi takip eden birkaç yıl içinde ev içi şiddet de, zihinsel sağlık şikayetleri de azalmıştı. Mincome tüm kasabadaki sağlık düzeyini artırmıştı. Forget temel gelir almanın yarattığı etkilerin izini hem kazanç hem de sağlık açısından bir sonraki nesle dek sürebildi.

Dauphin –yoksulluğun olmadığı kasaba– Kuzey Amerika'da beş 'garantili gelir' deneyinden biriydi. Diğer dördünün tamamı ABD'de gerçekleştirilmişti. Bugün çok az insan ABD'nin en az çoğu Batı Avrupa ülkesi kadar

kapsamlı bir sosyal güvenlik ağını hayata geçirmenin köşesinden döndüğünü bilir. Başkan Lyndon B. Johnson 1964'te "Yoksullukla Savaş"ı başlattığında Demokratlar da Cumhuriyetçiler de bu esaslı sosyal yardım reformlarını desteklemişlerdi.

Ne var ki önce birkaç deneme çalışması gerekliydi. New Jersey, Pennsylvania, Iowa, Kuzey Carolina, Indiana, Seattle ve Denver'da 8.500'ü aşkın Amerikalıya temel gelir sağlama amacıyla on milyonlarca dolar ayrılmıştı. Bunlar aynı zamanda deney ve kontrol gruplarını birbirinden ayıran ilk büyük ölçekli sosyal deneylerdi. Araştırmacılar üç soruya yanıt arıyordu: (1) Garantili gelir aldıkları takdirde insanların çalışmasında anlamlı bir azalma olur mu? (2) Program çok pahalıya mı mal olur? (3) Politik açıdan gerçekleştirilemez nitelikte olur mu?

Yanıtlar, hayır, hayır ve evet şeklindeydi.

Çalışma saatlerinde düşüş genele bakıldığında sınırlıydı. "'Tembellik' iddiası bulgularımızla hiç desteklenmiyordu," diyordu, Denver deneyinin baş veri analisti. "Felaket tellallarının öngördüğü büyük gerilemenin yanına bile yaklaşılmamıştı." Ücretli işlerde düşüş, aile başına ortalama %9'lardaydı ve daha az çalışanlar, tüm eyaletlerde ağırlıklı olarak yirmi küsur yaştakiler ve çocuklu genç kadınlardı.[34]

Araştırma sonradan söz konusu %9'un bile abartılı olabileceğini ortaya koydu. Orijinal çalışmada bu oran, kişinin kendi tarafından beyan ettiği gelir temel alınarak hesaplanmıştı. Ancak veriler resmi devlet kayıtlarıyla

kıyaslandığında, kazançların önemli bir bölümünün rapor edilmemiş olduğu anlaşıldı. Bu tutarsızlık düzeltildikten sonra araştırmacılar çalışma saatlerinin yok denecek kadar az azaldığını gördüler.[35]

"Şurası kesin ki ücretli iş saatlerindeki düşüşler kısmen daha iyi bir iş arama ya da evde çalışma gibi diğer yararlı aktivitelerle telafi edilmişti," deniyordu, Seattle deneyinin sonuç raporunda. Örneğin, liseden terk bir anne, psikoloji eğitimi alabilmek ve araştırmacı olarak işe girebilmek için daha az çalışmıştı. Başka bir kadın oyunculuk dersleri almış, kocasıysa müzik bestelemeye başlamıştı. "Artık kendi geçimini sağlayabilen, gelir sahibi sanatçılarız," demişti kadın araştırmacılara.[36] Deneye dahil edilen gençler arasında ücretli işe harcanmamış saatlerin hemen hepsi eğitime gitmişti. New Jersey denekleri arasında liseden mezuniyet %30 artmıştı.[37]

Böylece devrimci 1968 yılında dünyanın dört bir yanında genç göstericiler sokaklara dökülürken, beş ünlü ekonomist –John Kenneth Galbraith, Harold Watts, James Tobin, Paul Samuelson ve Robert Lampman– Kongre'ye bir açık mektup yazdı. *New York Times*'ın baş sayfasında yayımlanan yazıda, "Ulusun her bir bireyine yoksulluğun resmi tanımından az olmamak kaydıyla bir gelir teminatı verilmediği sürece, ülke sorumluluğunu yerine getirmiş olmayacaktır," diyorlardı. Ekonomistlere göre maliyet "yüklü ama ulusun ekonomik ve mali kapasitesi dahilinde" olacaktı.[38]

Mektupta 1.200 ekonomistin imzası vardı.

Çağrıları duymazdan gelinmedi. Bir sonraki ağustosta Başkan Nixon mütevazı bir temel gelir sağlayacak kanun tasarısını sundu ve onu "ulusumuzun tarihindeki en önemli sosyal mevzuat" diye niteledi. Nixon'a göre "baby boomers kuşağı" daha önceki kuşakların olanaksız gördüğü iki şeyi başaracaktı. Ay'a insan göndermenin yanı sıra (ki bu bir ay önce gerçekleşmişti) bu kuşak yoksulluğun kökünü nihayet kurutacaktı.

Beyaz Saray'ın yürüttüğü bir anket gazetelerin %90'ının planı coşkuyla karşıladığını ortaya koydu.[39] *Chicago Sun-Times* planı "Dev Bir Adım" olarak niteledi, *Los Angeles Times* ise "Yepyeni ve Cesur Bir Tasarı".[40] Ulusal Kiliseler Konseyi plana taraftardı, işçi sendikaları ve hatta özel sektör de öyle.[41] Beyaz Saray'a gelen bir telgrafta "Programa para yatıracak iki üst-orta sınıf Cumhuriyetçi bravo diyor" mesajı yer alıyordu.[42] Politik uzmanlar Victor Hugo'dan alıntı bile yapıyordu – "Zamanı gelmiş bir fikir kadar güçlü bir şey yoktur."

Görünüşe bakılırsa temel gelirin zamanı adamakıllı gelmişti.

New York Times 16 Nisan 1970'te "REFAH PLANI SARAYDAN ONAY ALDI... REFORM MÜCADELESİNDE BİR MUHAREBE KAZANILDI" manşetini atmıştı. 243 lehte, 155 aleyhte oyla Başkan Nixon'ın Aile Yardım Planı (FAP) ezici çoğunlukla onaylanmıştı. Politik bilirkişilerin çoğu planın, Temsilciler Meclisi'nden bile çok ilerici üye barındıran Senato'dan da geçmesini bekliyordu. Ancak Senato Finans Komitesi'nde

şüpheler yükseldi. "Bu tasarı bugüne dek ele alınan en kapsamlı, en maliyetli ve en geniş refah mevzuatını temsil ediyor," diyordu, Cumhuriyetçi bir senatör.[43] En hararetle karşı çıkanlarsa Demokratlardı. FAP'in yeterince iyi olmadığını düşünüyor, daha da yüksek bir temel gelirde ısrar ediyorlardı.[44] Senato'yla Beyaz Saray arasında aylarca gidip geldikten sonra tasarı sonunda askıya alındı.

Nixon bir sonraki yıl biraz daha ince ayar yapılmış bir öneriyi Kongre'ye sundu. Tasarı bir kez daha Saray tarafından, bu kez daha büyük bir reform paketinin parçası olarak kabul edildi. Bu defa 288 lehte, 132 aleyhte oy vardı. Nixon 1971 Ulusa Sesleniş çağrısında "Amerika'da çocuklu her ailenin gelirinin altında bir zemin oluşturacak" planını, gündemindeki en önemli mevzuat maddesi olarak niteledi.[45]

Ne var ki tasarı bir kez daha Senato'da suya düştü.

Temel gelir planı 1978'e dek tam anlamıyla rafa kaldırılmadı. Ancak bu tarihte, Seattle deneyinin nihai sonuçlarının yayımlanmasını takiben, ölümcül bir şeyin farkına varıldı. Özellikle bir bulgu herkesin dikkatini çekmişti: Boşanmaların sayısında %50'den fazla bir artış vardı. Bu istatistiğe gösterilen ilgi kısa sürede okul performansında artış ve sağlıkta iyileşme gibi diğer tüm sonuçları gölgeledi. Temel gelir belli ki kadınlara fazla bağımsızlık sağlıyordu.

Bundan on yıl sonra verilerin yeniden değerlendirilmesiyle ortada istatistiki bir hata olduğunu anlaşıldı. Gerçekte boşanma oranında hiçbir değişiklik olmamıştı.[46]

Nafile, Tehlikeli ve Sapkın

Nobel Ödüllü James Tobin 1967'de "*Başarılabilir!* 1976'ya dek Amerika'da Yoksulluk Alt Edilebilir" yazmıştı, kendinden emin bir tavırla. O dönemde Amerikalıların neredeyse %80'i garantili temel geliri destekliyordu.[47] "Altmışlarda yoksulluğa karşı savaş açtık ve yoksulluk kazandı."

Uygarlığın en önemli mihenk taşları daima başlangıçta ütopya esintisi taşır. Ünlü ekonomist Albert Hirschman'a göre ütopyalara öncelikle üç cepheden saldırılır: Nafile bir çaba (olası değillerdir), tehlikeli (yüksek risk içerirler) ve sapkın (yapıları bozularak distopyaya dönüşürler) olmaları. Fakat Hirschman, bir ütopyanın gerçek olur olmaz alelade bir şeymiş gibi görüldüğünü de söyler.

Demokrasi çok da uzak olmayan bir geçmişte halen görkemli bir ütopyaydı. Filozof Platon'dan (MÖ 427-347) devlet adamı Edmund Burke'e dek (1729-97) pek çok yüce zihin, demokrasinin nafile bir çaba (kitleler onunla baş edemeyecek kadar aptal), tehlikeli ('çoğunluk yönetimi' ateşle oynamaktan farksız) ve sapkın ('kamu yararı' çok geçmeden maharetli generallerden birinin çıkarı uğruna yozlaşır) olduğu uyarısında bulundu. Bunu şimdi temel gelire karşı getirilen savlarla kıyaslayın. Bu sistem sözde nafile çünkü parasını ödeyemeyiz, tehlikeli çünkü insanlar çalışmayı bırakır, sapkın çünkü nihayetinde bir azınlık, çoğunluğu desteklemek için çok daha ağır çalışmak zorunda kalır.

Fakat... durun bir dakika.

Nafile? Tarihte ilk defa yüklü bir temel gelirin maliyetini karşılayabilecek zenginlikteyiz. Artık yardım alan kişileri ne pahasına olursa olsun düşük verimlilikli işlere zorlayacak şekilde tasarlanmış tüm o bürokratik formalitelerden kurtulabilir, vergi indirimi ve kesintilerini de devreden çıkararak, basitleştirilmiş yeni sistemin finansmanına katkıda bulunabiliriz. Gerekli ekstra fonlar da varlıklar, atıklar, hammaddeler ve tüketimin vergilendirilmesiyle karşılanabilir.

Gelin rakamlara göz atalım. ABD'de yoksulluğu ortadan kaldırmak sadece 175 milyar dolara mal oluyor ki bu da GSYH'nin %1'inden az.[48] Tutar kabaca ABD askeri harcamalarının dörtte birine denk. Yoksulluğa açılan savaşı kazanmak, Afganistan ve Irak'taki savaşlara kıyasla kelepir sayılır. Harvard'ın yaptığı bir çalışmaya göre bu savaşların tahmini maliyeti 4-6 trilyon dolar gibi akıllara durgunluk veren bir rakam.[49] İşin doğrusu, dünyanın tüm gelişmiş ülkeleri yoksulluğun kökünü kazıyacak imkânlara yıllar öncesinden beri sahip.[50]

Her şeye rağmen sadece yoksullara yardım edecek bir sistem, onlarla toplumun geri kalanı arasında daha derin bir boşluk yaratmaktan öteye gitmez. "Yoksullara özel politika, yoksul bir politikadır," demişti Britanya refah devletinin büyük kuramcılarından Richard Titmuss. Sol cenahta her planı, her krediyi ve her yardımı gelire bağlı yapmak, yerleşik bir reflekstir. Sorun şu ki bu amaca aykırı bir eğilimdir.

1990 sonlarında yayımlanmış, şimdilerde ünlenen bir makalede İsveçli iki sosyolog en kapsayıcı yönetim programlarına sahip ülkelerin, yoksulluğu azaltmada en büyük başarıya erişenler olduğunu ortaya koymuştu.[51] Esasen insanlar bireysel olarak kendilerine de yararı dokunuyorsa yardımlaşmaya daha açık olurlar. Refah devleti sayesinde biz, ailemiz ve arkadaşlarımız ne kadar yarar görürsek, katılım arzumuz o kadar artar.[52] Dolayısıyla mantıken evrensel, koşulsuz bir temel gelir, aynı zamanda en geniş çaplı desteği de görür. Ne de olsa herkes fayda sağlayacaktır.[53]

Tehlikeli? Elbette ki bazı insanlar daha az çalışmayı tercih edebilir ama zaten mesele de bu. Bir avuç sanatçı ve yazar ("toplumun hayattayken hor gördüğü, öldükten sonra onurlandırdığı herkes"– Bertrand Russell) gerçekten de ücretli işte çalışmayı aniden bırakabilir. Ancak büyük bir çoğunluğun, ihtiyaç olsun olmasın, aslında çalışmak istediğine işaret eden çok sayıda kanıt da var.[54] Aslında işimizin olmaması bizde derin bir mutsuzluk yaratıyor.[55]

Temel gelirin avantajlarından biri de, yoksulları refah tuzağından kurtarıp gerçek anlamda büyüme ve gelişme olanakları taşıyan ücretli bir iş aramaya yönlendirebilecek olması. Temel gelir koşulsuz olduğu ve kazançlı iş sahibi olma durumunda geri alınmayacağı veya azaltılmayacağı için, yoksulların yaşam şartları olsa olsa iyiye gidebilir.

Sapkın? Aksine sapkın bir denetim ve küçük düşürme canavarına dönüşen şey sosyal yardım sistemi. Yetkililer paralarını akıllıca harcayıp harcamadıklarını kontrol etmek için devlet yardımı alan insanları Facebook üzerinden takip

ediyor – öyle ki onaylanmayan gönüllü işler yapmaya cüret edenlerin vay haline. Ayrıca seçilebilirlik, başvuru, onay ve kısmi iade prosedürleri ormanında insanlara yol gösterebilmek için bir sosyal hizmetler ordusu gerekiyor. Sonra da evrakları incelemek için koca bir denetçiler birliğinin harekete geçirilmesi...

İnsanların emniyet ve özsaygı duygusunu pekiştirmesi gereken refah devleti, dejenere olarak bir şüphe ve utanç sistemine dönüştü. Sağla sol arasındaki grotesk bir anlaşma bu. "Siyasi sağ insanların çalışmayı bırakacağından korkuyor," diye yakınıyor Profesör Forget Kanada'da, "sol ise kendi tercihlerini yapabilme konusunda insanlara güvenmiyor."[56] Temel gelir sistemiyse bundan daha iyi bir uzlaşı olurdu. Refahın yeniden dağıtımı açısından solun adillik taleplerini karşılar; rejimin müdahale ve utandırma becerilerini ise sağı hoşnut edecek düzeyde kırpardı.

Farklı Konuş, Farklı Düşün

Önceden de söylendi.

Sırtımıza, çoğunlukla erkeklerin eve ekmek getirdiği ve insanların tüm hayatlarını aynı şirkette çalışarak geçirdiği, mazide kalmış bir döneme ait refah devletinin eyeri vurulmuş durumda. Emeklilik sistemi ve istihdamı koruma kuralları hâlâ sabit bir işe sahip olacak kadar talihlilerle uyumlu, sosyal yardımın kökleriyse yeterli iş üretme konusunda ekonomiye güvenebileceğimiz yanılgısına

dayanıyor. Refah yardımları da genelde sıçrama tahtası değil, kapan görevi görüyor.

Evrensel ve koşulsuz bir temel geliri devreye sokmak için bu kadar elverişli bir zaman olmamıştı. Etrafınıza bir bakın. İşyerinde esnekliğin artışı aynı zamanda daha iyi bir güvenlik yaratmamızı da zorunlu kılıyor. Küreselleşme orta sınıfın ücretlerini eritiyor. Üniversite diploması olanla olmayan arasında giderek büyüyen uçurum, olmayanlara koltuk çıkmayı zaruri kılıyor. Gitgide akıllanan robotların gelişimiyse diplomalıları bile işinden edebilecek nitelikte.

Son yıllarda orta sınıf harcama gücünü, giderek artan borca saplanarak muhafaza etti. Ancak bu model, bildiğimiz gibi, sürdürülebilir bir model değil. Eskilerin "Çalışmayana aş da yok" deyişi günümüzde eşitsizliğe ehliyet yaratacak şekilde istismar ediliyor.

Yanlış anlamayın, kapitalizm refah için muhteşem bir makine. Karl Marx'la Friedrich Engels'in *Komünist Manifesto*'da dediği gibi "Mısır'ın piramitlerini, Roma'nın su kanallarını ve Gotik katedralleri gölgede bırakan harikalar yarattı o." İşte tam da şimdiye dek olmadığımız kadar zengin olduğumuz için, ilerleme tarihinde bir sonraki adımı atmak, artık olanaklarımız dahilinde: Her insana temel bir gelirin emniyetini sunmak. Kapitalizmin de baştan beri uğruna çabalaması gereken şey buydu. Geçmiş kuşakların kan, ter ve gözyaşıyla mümkün kıldığı, ilerlemenin bir primi gibi düşünün bunu. Ne de olsa refahımızın ancak küçük bir kısmı kendi uğraşlarımızın sonucu. Bolluk Diyarı'nın sakini bizler, kuruluşların sayesinde, bilginin ve

atalarımızın biriktirdiği sosyal sermayenin sayesinde zenginiz. Bu varlık hepimize ait. Temel bir gelir ise onu hep birlikte paylaşmamızı sağlar.

Tabii ki söz konusu hayali iyice düşünmeden hayata geçirmemiz gerektiği anlamına gelmiyor bu. Öylesi tam bir felaket olurdu. Ütopyalar daima dünyayı son derece yavaş değiştiren deneylerle, küçükten başlar. Aynı şey birkaç yıl önce Londra sokaklarında, on üç evsize soru sorulmaksızın 3.000 £ verildiğinde de yaşandı. Yardım görevlilerinden birinin de dediği gibi, "Bu soruna ezelden gelen yaklaşımı bir gecede değiştirmek zor. Bu pilot uygulamalar bize farklı konuşma, farklı düşünme, sorunu farklı tanımlama olanağı sağlıyor..."

İşte ilerlemelerin hepsi böyle başlar.

Kısacası bizim denetçileri denetleyen denetçilerimiz ve denetçilerin denetçileri denetlemesini sağlayan araçları yapan insanlarımız var. Oysa insanın asıl işi okula geri dönmek ve birisi çıkıp da 'hayatınızı kazanmanız gerek' demeden önce insanlar neyi düşünüyorduysa onu düşünmek olmalı.

Richard Buckminster Fuller (1895-1983)

3

Yoksulluğun Sonu

13 Kasım 1997'de Kuzey Carolina Büyük Smoky Dağları'nın hemen güneyinde yeni bir kumarhane kapılarını müşterilerine açtı. Kasvetli havaya rağmen uzun bir kuyruk oluşmuştu ve yüzlerce insan gelmeye devam edince kumarhane patronu halka evinde kalmasını tavsiye etmeye başladı.

Bu büyük ilgi şaşırtıcı değildi. Ne de olsa o gün kapılarını açan yer, mafyanın işlettiği dalavereci bir batakhane değildi. Harrah's Cherokee, Doğu Kuşağı Cherokee Kızılderilileri'ne ait ve onlar tarafından işletilen devasa, lüks bir kumarhaneydi ve açılışı on yıl süren politik bir çekişmenin sonuna damga vuruyordu. Hatta kabile şeflerinden biri "Kumar Cherokee'lerin laneti olacak" kehanetinde bulunmuştu[1] ve Kuzey Carolina valisi projeyi her aşamasında engellemeye çalışmıştı.

Açılıştan kısa süre sonra 3.250 metrekarelik kumarhane oyun alanı, 1.000'i aşkın odası, 100 suiti, sayısız mağazası, restoranı, yüzme havuzu ve spor salonuyla üç gökdelenden oluşan otelin kabileye lanet değil rahatlama getireceği ortaya çıktı. Organize suçun da önünü açmadı. Tam tersi:

2004'te 150 milyon dolara erişen ve 2010'da 400 milyon dolara yaklaşan[2] kâr, kabileye yeni bir okul, hastane ve itfaiye merkezi inşa etme olanağını sundu. Ancak hasılattan aslan payı doğrudan Doğu Kuşağı Cherokee kabilesinden 8.000 erkek, kadın ve çocuğunun cebine girdi. Kumarhaneden gelen başlangıçta yılda 500 $ olan kazançları, 2001'de hızla 6.000 $'a çıkarak, ortalama hanehalkı gelirinin dörtte biri ile üçte biri arası bir tutara denk gelir oldu.[3]

Tesadüf eseri Duke Üniversitesi'nden Jane Costello isimli bir profesör 1993'ten beri Büyük Smoky Dağları'nın güneyinde yaşayan gençlerin akıl sağlığı üstüne bir araştırma yürütüyordu. Çalışmaya kaydolmuş 1.420 çocuk her yıl psikiyatrik bir teste tabi tutuluyordu. Kümülatif sonuçlar yoksulluk içinde büyüyenlerin, diğer çocuklara kıyasla davranış sorunlarına çok daha yatkın olduğunu ortaya koymuştu. Gerçi yeni bir haber sayılmazdı bu. Yoksullukla zihinsel hastalık arasındaki bağlantılar daha önce de yine bir akademisyen olan Edward Jarvis'in 1855'te yayımlanan ünlü tezi "Delilik Üstüne Rapor"da gösterilmişti.

Ancak bir sorunun yanıtı hâlâ bulunamamıştı: Neden neydi, sonuç neydi? Costello'nun araştırma yaptığı dönemde zihinsel problemleri bireysel genetik faktörlerle ilişkilendirmek giderek benimsenen bir yaklaşımdı. Temel neden doğaysa eğer, her yıl bir çuval para vermek hastalık belirtilerini tedavi etse de, hastalığa yarar sağlamazdı. Öte yandan, neden eğer insanların psikiyatrik sorunları değil de, yoksulluğun bir sonucuysa, o zaman o 6.000 $ gerçekten harikalar yaratabilirdi. Costello açılan kumarhanenin

bu çözümsüz kalmış soruya yeni bir ışık tutmak için eşsiz bir fırsat olduğunu anladı çünkü çalışmasına katılan çocukların dörtte biri Cherokee kabilesindendi ve yarıdan çoğu da yoksulluk sınırının altında yaşıyordu.

Costello kumarhane açılışından kısa süre sonra deneklerinde büyük gelişmeler fark etmeye başladı. Yoksulluk sınırından çıkan çocukların davranış sorunları %40'a inmiş, bu da onları hiç mahrumiyet çekmemiş akranlarıyla aynı oranlara getirmişti. Cherokee üyeleri arasında çocuk suçlarının oranı da uyuşturucu ve alkol kullanımıyla birlikte düşmüş, okul notlarındaysa dikkate değer bir artış olmuştu.[4] Cherokee çocukları okulda artık, kabileli olmayan katılımcılarla eşit durumdaydı.

Kumarhanenin gelişinden on yıl sonra Costello'nun bulguları, çocukların yoksulluktan kaçış yaşı ne kadar küçükse ergenlikte zihinsel sağlıklarının o kadar iyi olduğunu ortaya koydu. Costello en küçük yaş grubundakilerin suç oluşturan davranışlarında "dramatik bir düşüş" gözlemledi. Aslında çalışmada yer alan Cherokee çocukları artık kontrol grubundakilerden de iyi davranışlar sergiliyordu.

Verileri ilk gördüğünde Costello inanmakta zorlandı. "Beklenti genelde sosyal müdahalelerin nispeten küçük etkiler yaratacağı yönündedir," diyecekti sonradan. "Oysa bunun epey büyük etkileri olmuştu."[5] Profesör Costello'nun hesabına göre yılda fazladan bir 4.000 dolar, yirmi bir yaşına gelindiğinde fazladan bir yıllık daha eğitimle sonuçlanıyordu ve on altı yaşında suç kaydına sahip olma olasılığını %22 düşürüyordu.[6]

Ancak en önemli gelişme, paranın ebeveynlere, daha doğrusu ebeveyne, ne şekilde yardım sağladığı konusuydu. Kumarhane kapılarını açmadan önce ebeveynler yaz boyu ağır iş yapıyor ama kışın genelde işsiz ve stresli oluyorlardı. Yeni gelir kapısı Cherokee ailelerine kenara para koyma ve faturaları önceden ödeme fırsatı sunmuştu. Yoksulluktan çıkarılan ebeveynler çocuklarına artık daha çok vakit ayırdıklarını bildiriyorlardı.

Yine de daha az çalışmıyorlardı, Costello'nun bulgularına göre. Anneler de babalar da kumarhane açılmadan önce ne kadar çalışıyorlarsa açıldıktan sonra da o kadar çalışıyorlardı. Kabile üyelerinden Vickie L. Bradley'nin dediğine göre para her şeyden çok da aileler üstündeki baskıyı azaltmıştı. Böylece para kaygısına harcanan enerji şimdi çocuklara vakfedilebiliyordu. Bu da "ebeveynlerin daha iyi ebeveyn olmasını sağlıyor," diyordu Bradley.[7]

O halde yoksullar arasında zihinsel sağlık sorunlarının nedeni neydi? Doğa mı, kültür mü? Costello'nun vardığı sonuç, her ikisi de olduğu yönündeydi çünkü yoksulluk stresi insanları hastalık ya da rahatsızlığa yakalanmaya genetik olarak daha yüksek riskle yatkın hale getiriyordu.[8] Fakat bu çalışmanın daha da önemli bir anafikri vardı.

Genler kalıcıdır. Yoksulluk değil.

Yoksul İnsanlar Neden Aptalca Şeyler Yapar

Yoksulluğun olmadığı bir dünya – gelmiş geçmiş ütopyaların belki de en eskisi. Ne var ki bu hayali ciddiye alan

herkesin ister istemez yüzleşmesi gereken zor sorular var. Yoksullar neden suç işlemeye daha yatkın? Neden obeziteye daha yatkın? Neden daha çok alkol ve uyuşturucu kullanıyor? Kısacası yoksul insanlar neden bu kadar çok aptalca kararlar alıyor?

Acımasız mı geldi? Olabilir ama gelin istatistiklere bakalım: Yoksullar daha çok borç alıyor, daha az tasarruf ediyor, daha çok sigara içiyor, daha az egzersiz yapıyor, daha çok içki içiyor, daha az sağlıklı besin yiyorlar. Para idaresi eğitimi sunun, en son yoksullar kaydoluyor. İş ilanlarına yanıt verirken yoksullar genelde en kötü başvuru yazılarını yazıyor.

Britanya Başbakanı Margaret Thatcher yoksulluğu "kişilik bozukluğu" diye nitelemişti.[9] Çoğu politikacı o derece ileri gitmiyor belki ama çözümün bireyin kendinde yattığı görüşü, o kadar da istisnai değil. Avustralya'dan İngiltere'ye, İsveç'ten ABD'ye her yerde, yoksulluğun insanın kendi çabasıyla aşması gereken bir şey olduğu kanısı var. Evet, devlet çeşitli teşviklerle –farkındalığı artıracak politikalar, cezai uygulamalar ve hepsinden de öte eğitim– yoksulları doğru yöne sevk edebilir. Hatta yoksulluğa karşı savaşta sihirli bir formül varsa o da lise diplomasıdır (daha da iyisi üniversite diploması).

Ancak hepsi bundan mı ibaret?

Ya yoksulların aslında kendilerini kurtarmaları mümkün değilse? Ya tüm teşvikler, tüm bilgi ve eğitim, su üstüne yazı yazmaktan farksızsa? Ya onca iyi niyetli teşvik, durumu daha da kötüleştiriyorsa?

Koşulların Gücü

Zor sorular ama soran da öyle sıradan biri değil; Princeton Üniversitesi'nden psikolog Eldar Shafir. Shafir ile Harvard'lı ekonomist Sendhil Mullainathan kısa süre önce yoksulluk üstüne yepyeni ve devrimci bir teori yayımladılar.[10] Anafikir mi? Meselenin koşullarda yattığı tabii ki, seni aptal.

Shafir'in gözü yukarılarda. Kendisi yepyeni bir bilim alanı yaratmaktan aşağısını hedeflemiyor: Kıtlık bilimi. İyi de, öyle bir şey zaten mevcut değil mi? Ekonomi bilimi? Amsterdam'da bir otelde buluştuğumuzda, "Bunu çok duyuyoruz," dedi Shafir, gülerek. "Ama ben esasen kıtlığın psikolojisiyle ilgileniyorum ki o alanda da şaşırtıcı derecede az araştırma var."

Ekonomistler için her şey kıtlık etrafında döner – ne de olsa en büyük paraları harcayanlar bile her şeyi satın alamazlar. Ancak kıtlık *algısı* her yerde, her zaman aynı değildir. Rahat bir çalışma programı dopdolu bir iş gününden farklı bir his yaratır ki bu da öyle küçük ve zararsız bir his değildir. Kıtlık insan aklına etki eder. İnsanlar bir şeyin kıt olduğunu algıladıklarında farklı davranırlar.

O şeyin ne olduğu önemsizdir; ister zaman olsun ister para, dostluk ya da yiyecek – hepsi "kıtlık mentalitesi"ne katkıda bulunur. Bununsa yararları vardır. Kıtlık duygusu yaşayan insanlar kısa vadeli sorunlarını idare etmede başarılıdır. Yoksul insanlarda –kısa vadede– inanılmaz bir idareli geçinme becerisi vardır, tıpkı çok yoğun çalışmış CEO'ların bir anlaşmayı bağlama yolunda müthiş bir kararlılıkla ilerleyebilmesi gibi.

Yoksulluğa Mola Verilemez

Bunlara rağmen "kıtlık mentalitesi"nin sakıncaları, faydalarından büyüktür. Kıtlık insanın dikkatini aciliyet taşıyan eksikliklere, örneğin beş dakika sonra başlayacak toplantıya veya ertesi gün ödenecek faturalara odaklar. Uzun vade perspektifininse pabucu dama atılır. "Kıtlık insanı tüketir," diyor Shafir. "Sizin için önem taşıyan diğer şeylere odaklanmanız zorlaşır."

Bunu, çok fazla sistem-kaynağı tüketen on adet programı aynı anda çalıştıran bir bilgisayarla kıyaslayın. Bilgisayar giderek yavaşlar, yavaşlar, hata vermeye başlar ve sonunda donar – kötü bir bilgisayar olduğundan değil, aynı anda çok fazla şeyi yapmak zorunda olduğundan. Yoksul insanlarda da analog bir problem vardır. Aptal *oldukları* için değil, herkesin aptalca kararlar alacağı koşullar içinde yaşadıkları için, aptalca kararlar alırlar.

Akşam yemekte ne var? ve *Bu haftayı nasıl çıkaracağım?* gibi sorular ciddi bir kapasite harcar. "Zihinsel bant genişliği," diyor Shafir'le Mullainathan buna. "Yoksul insanları anlamak istiyorsanız, aklınızın başka yerde olduğunu hayal edin," diyorlar. "Kendini kontrol, büyük bir mücadele gerektirir. Aklınız dağınıktır ve kafanız kolayca karışır. Üstelik bu, her gün yaşanır." İşte zamanda ya da parada kıtlık da böyledir, akılsızca kararlara yol açar.

Ancak yoğun hayatı olanlarla, yoksulluk içinde yaşayanlar arasında kilit bir ayrım vardır: Yoksulluğa mola verilemez.

İki Deney

Peki, somut konuşmak gerekirse, yoksulluk insanı ne kadar aptallaştırır?

"Üstümüzdeki etkisi 13 ila 14 IQ puanı kadardır," diyor Shafir. "Bu da bir gece uykusuz kalmanın ya da alkolikliğin etkileriyle karşılaştırılabilecek niteliktedir." Asıl ilginç olan şu ki tüm bunları otuz yıl önce anlamış olabilirdik. Shafir ve Mullainathan beyin taraması gibi karmaşık bir şeyi temel almıyorlar. "Ekonomistler yıllardır yoksulluğu, psikologlarsa yıllardır bilişsel kısıtlamaları inceliyor," diyor Shafir. "Biz sadece ikiyle ikiyi topladık."

Her şey birkaç yıl önce tipik bir Amerikan alışveriş merkezinde gerçekleştirilen bir dizi deneyle başlamış. Alışveriş yapanlar durdurulup arabalarının tamirine para harcamak zorunda olsalar ne yapacakları sorulmuş. Bazılarına 150 dolarlık bir tamir işi olduğu söylenmiş, bazılarınaysa 1.500 dolarlık. Tamamını tek seferde mi öderlerdi, kredi mi alırlardı, fazla mesai mi yaparlardı yoksa tamiri ertelerler miydi? Alışverişçiler soruya kafa yorarken, bir dizi bilişsel teste tabi tutuldular. Düşük fiyatlı tamir örneğinde, düşük gelirli insanlar, yüksek gelirlilerle hemen hemen aynı puanı aldılar. Ancak 1.500 dolarlık bir tamirle karşı karşıya kaldıklarında, yoksul insanlar çarpıcı ölçüde daha düşük puan aldı. Yüklü bir mali sıkıntının düşüncesi bile bilişsel yetilerini azaltıyordu.

Shafir ve araştırmacılar alışveriş merkezi anketindeki olası tüm değişkenlere bağlı düzeltmeleri yaptılar ama çözüm getiremedikleri bir faktör vardı: Soru sorulan zengin

insanlarla fakir insanlar aynı kişiler değildi. İdeal şartlarda anketi bir süre zengin bir süre yoksul olan insanlarla tekrar edebilmeliydiler.

Shafir aradığı şeyi 13.000 kilometre ötede, kırsal Hindistan'ın Vilupuram ve Tiruvannamalai bölgelerinde buldu. Koşullar mükemmeldi, öyle ki bölgedeki şeker pancarı çiftçileri yıllık gelirlerinin %60'ını hasadın hemen akabinde, bir kerede alıyordu. Dolayısıyla yılın bir kısmında cepleri dolu, bir kısmındaysa yoksuldular. Peki, deneyde nasıllardı? Nispeten yoksul oldukları dönemde, bilişsel testlerde ciddi ölçüde daha başarısızdılar ama bir sebepten aptallaştıkları için değil –sonuçta hâlâ aynı Hintli şeker pancarı çiftçileriydiler– sadece ve sadece zihinsel bant genişlikleri harcandığı için.

Gayri Safi Yurtiçi Zihinsel Bant Genişliği

"Yoksullukla mücadelenin bugüne dek hiç görmediğimiz muazzam yararları var," diyor Shafir. Aslında, gayri safi yurtiçi hasılamızı ölçmenin yanında, gayri safi yurtiçi zihinsel bant genişliğimizi de göz önüne almamızın vakti gelmiş olabilir. Daha fazla bir zihinsel bant genişliği, daha iyi çocuk yetiştirme, daha iyi sağlık, daha üretken çalışanlar anlamına gelir – gerisini siz düşünün, diyor Shafir. "Kıtlıkla mücadele maliyetleri bile azaltabilir," öngörüsünde bulunuyor.

İşte Büyük Smoky Dağları'nın güneyinde yaşanan da buydu. Los Angeles Üniversitesi'nden ekonomist Randall Akee, Cherokee çocuklarına dağıtılan kumarhane gelirinin

son kertede harcamaları *azaltttığını* hesapladı. Muhafazakâr tahminlerine göre yoksulluğu ortadan kaldırmak aslında suçta düşüş, bakım ve tedavi tesislerinin kullanımı ve okul derslerinin tekrarı gibi konular göz önüne alındığında, kumarhane ödemelerinin toplamından daha büyük bir para ortaya çıkarıyordu.[11]

Şimdi bu etkileri toplumun tamamı üzerinde düşünün. Britanya'da yapılan bir çalışma, İngiltere'de çocuklar arasında yoksulluk maliyetinin yılda 29 milyar sterlini geçtiğini ortaya koydu.[12] Araştırmacılara göre yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik bir politika "kendi masrafını büyük oranda çıkarabilirdi".[13]

Beş çocuktan birinin yoksul büyüdüğü ABD'de yapılan sayısız çalışma, yoksulluk önleyici tedbirlerin gerçekte maliyet azaltıcı bir araç işlevi gördüğünü çoktan ortaya koydu.[14] California Üniversitesi profesörlerinden Greg Duncan'ın hesabına göre Amerikalı bir aileyi yoksulluk sınırı üstüne yükseltmek, yıllık ortalama 4.500 dolara mal oluyor – Cherokee kumarhanesinden yapılan ödemeden de az. Nihayetinde bu yatırımın getirisi çocuk başına şöyle olur:

- Çalışılan saatlerde %12,5 artış
- Sosyal yardım bütçesinde yıllık 3.000 $ tasarruf
- 50.000 $-100.000 $ yaşam boyu ek kazanç
- 10.000 $-20.000 $ devlete ek vergi geliri

Profesör Duncan'ın vardığı sonuca göre yoksullukla mücadele "yoksul çocuklar orta yaşa eriştiğinde, kendi masrafını çıkarmış oluyor."[15]

Elbette ki böylesi büyük bir sorunla baş etmek için büyük bir program gerekir. 2013'teki bir çalışmanın tahminine göre ABD'de çocuk yoksulluğunun maliyeti yılda 500 milyar doları bulabiliyor. Yoksul büyüyen çocuklar, iyi ailelerde yetişenlere kıyasla iki yıl daha az eğitim almış, yılda 450 saat daha az çalışmış oluyor ve üç kat fazla sağlık riski taşıyor. Eğitime yatırımın bu çocuklara faydası olmayacaktır, diyor araştırmacılar.[16] Önce yoksulluk sınırının üstüne çıkmaları gerekiyor.

Finansal eğitimin etkililiği üstüne 201 çalışmanın yakın zamanda gerçekleştirilen meta-analizi de benzeri bir sonucu ortaya koydu: Bu tür bir eğitim hiçbir fark yaratmıyor.[17] Kimse bir şey öğrenmiyor demek değil bu. Ancak öğrenilen yeterli değil. "Birine yüzmeyi öğretip fırtınalı bir denize fırlatmaya benziyor bu," diyor Profesör Shafir, kederle.

İnsanları eğitmek şüphesiz bütünüyle anlamsız değil ama bu ancak refah devletinin imkânsız bürokratik batağının halihazırdaki talepleri yüzünden zaten ağır yük altında olan zihinsel bant genişliklerini idare edebilecek yardımı sağlıyor. Onca kuralın ve evrak işinin sadece gerçek anlamda ihtiyaç içinde olmayanları yıldıracağını düşünebilirsiniz ama durum pek öyle değil: Yoksullar –bant genişliği zaten aşırı yükleme altında olanlar– Sam Amca'dan yardım isteme olasılığı en düşük olanlar.

Sonuç olarak, bir dizi program esas yararlanması gereken insanlar tarafından kullanılamıyor. "Bazı burslara başvuruların sadece %30'u uygun nitelikteki insanlar tarafından yapılıyor," diyor Shafir. "Oysa birbiri ardında çalışma, binlerce dolarlık bu tür bursların dünyalar kadar

fark yaratabildiğini ortaya koydu." Bir ekonomist bu burslara bakınca şöyle düşünebilir: Başvurmak mantıklı seçenek olduğuna göre yoksul öğrenciler başvuracaktır. Ancak öyle olmuyor. Bursun meyveleri, kıtlık zihniyetiyle gelen sınırlı görüş alanın çok daha dışında bir yerlere düşüyor.

Karşılıksız Para

Peki, ne yapılabilir?

Shafir ile Mullainathan'ın cebinde birkaç olası çözüm önerisi saklı: Muhtaç öğrencilere maddi yardım evraklarını doldurma konusunda yardım eli uzatmak bunlardan biri. Ya da insanlara ilaç almalarını hatırlatmak için ışığı yanan ilaç kutuları vermek. Bu tür çözümlere "dürtme" deniyor. Dürtmeler günümüz Bolluk Diyarı politikacıları arasında hayli popüler, özellikle de yok denecek kadar az maliyetli oldukları için.

Peki, dürüst olalım, dürtme gerçek anlamda nasıl bir fark yaratabilir? Dürtme siyasetin her şeyden çok 'emarelerle' mücadeleyi esas aldığı bir çağın somut örneğini oluşturuyor. Dürtmeler yoksulluğu biraz daha katlanılır kılabilir, ama geri çekilip baktığınızda hiçbir şeyi çözmediğini görebilirsiniz. Bilgisayar benzetmemizden devam ederek Shafir'e sordum: Sorunu ek bellek yükleyerek kolayca çözebilecekken, neden yazılımı kurcalayalım?

Shafir boş bakışlarla bakıyor. "Ha! Daha fazla para verelim, olsun bitsin diyorsunuz. Elbette, harika olurdu,"

diyor kahkahayla. "Ancak mevcut kısıtlara bakacak olursak... sizin burada, Amsterdam'da, sahip olduğunuz o sol siyaset türü, Birleşik Devletler'de mevcut bile değil."

Ne var ki para tek başına yeterli değil, dağılım da ayrı bir mesele. "Kıtlık göreceli bir kavram," diyor Shafir. "Temelinde gelir eksikliği de yatıyor olabilir abartılı beklentiler de." Kastettiği şey belli aslında: Daha çok paranız, zamanınız, arkadaşınız ya da yiyeceğiniz olsun istiyorsanız, kıtlık duygusu yaşama olasılığınız da daha yüksektir. İstediğiniz şeyleriyse büyük ölçüde, etrafınızdaki insanların sahip olduğu şeyler belirler. Shafir'in dediği gibi, "Batı dünyasında giderek büyüyen eşitsizlik, bu anlamda büyük bir engel." Bir sürü insan son model akıllı telefonu satın alıyorsa siz de almak istersiniz. Eşitsizlik yükselmeye devam ettiği sürece gayri safi yurtiçi zihinsel bant genişliği de daralmaya devam edecektir.

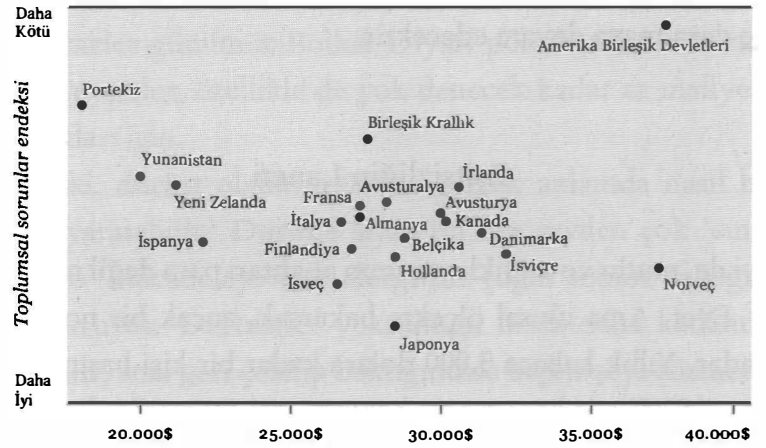
Eşitsizliğin Laneti

İyi de, mutlu ve sağlıklı yaşamın anahtarı para değil miydi?

Evet. Ama ulusal ölçekte bakarsak, ancak bir noktaya kadar. Yıllık kabaca 5.000 dolara kadar bir kişi başına düşen GSYH söz konusuysa, hayat süresi otomatik olarak az çok yükseliyor.[18] Fakat sofrada yeterince aş, baş üstünde akıtmayan bir dam, içecek temiz bir su varsa ekonomik gelişme artık refahın garantörü olmuyor. O noktadan itibaren eşitlik, çok daha hatasız bir tahmin unsuru haline geliyor.

Aşağıdaki şemayı ele alalım. Y ekseni toplumsal sorunlar endeksini gösteriyor; x ekseni de ülkelerin kişi başına düşen GSYH'sini. Görünüşte bu iki değişken arasında hiçbir bağlantı yok. Dahası, dünyanın en zengin süpergücü (ABD), toplumsal sorun vakalarının yüksekliğinde, kendisinin yarısından da az kişi başına GSYH'si olan bir ülkeyle (Portekiz) yakın aralıkta yer alıyor. Britanyalı araştırmacı Richard Wilkinson, "Ekonomik gelişme, gelişmiş ülkelerde maddi koşulları iyileştirme konusunda yapabileceğini yaptı," çıkarımını getiriyor. "Bir şeyden elinizde ne kadar çok olursa ona yaptığınız her bir yeni ekleme refahınıza o kadar az katkı sağlıyor."[19] Ancak x eksenindeki gelirin yerine gelir eşitsizliğini koyduğumuzda, grafikte dramatik

ŞEMA 4

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (satın alma gücü paritesiyle)

Toplumsal sorunlar endeksi (burada y ekseni) ortalama yaşam beklentisi, okuryazarlık, çocuk ölüm oranı, cinayet oranı, tutuklu nüfusu, ergen gebeliği, depresyon, toplumsal güven, obezite, alkol ve uyuşturucu kullanımı ve sosyal akışkanlığa karşılık sosyal hareketsizliği de içeriyor.

Kaynak: Wilkinson ve Pickett

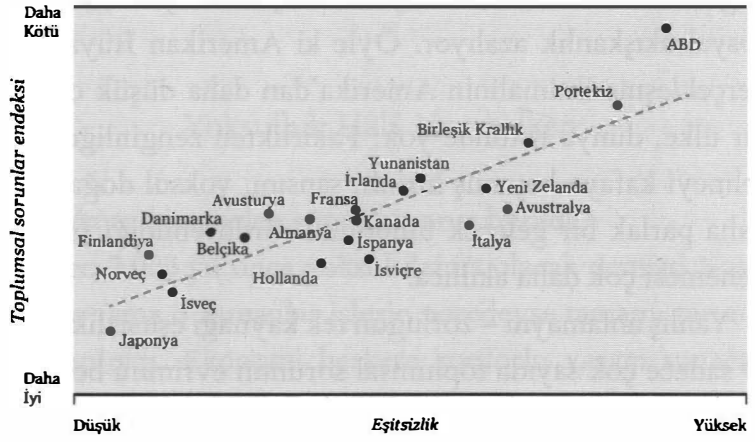
bir değişiklik gözleniyor. ABD ile Portekiz'in sağ üst köşede birbirine iyice yaklaşmasıyla birlikte, tablo bir anda netleşiyor.

İster depresyon vakalarına bakın ister psikolojik yıpranma, uyuşturucu kullanımı, üniversite terk etme oranları, obezite, mutsuz çocukluk, seçimlere düşük katılım ya da toplumsal ve siyasi güvensizliğe, kanıtlar her seferinde aynı faili işaret ediyor: eşitsizlik.[20]

Ama bir dakika. Bugün en meteliksizlerin bile durumu birkaç yüzyıl öncesinin krallarından da iyiyse, bazı insanlar deli gibi zengin olsa ne fark eder?

Çok fark eder. Çünkü bütün mesele yoksulluğun *göreceliliğindedir*. Bir ülke ne kadar zenginleşirse zenginleşsin, eşitsizlik daima tekere çomak sokar. Zengin bir ülkede

ŞEMA 5

Eşitsizlik (burada x ekseni) herhangi bir ülkede en zengin ve en yoksul %20'nin arasındaki uçurumu temsil ediyor.

Kaynak: Wilkinson ve Pickett

yoksul olmak, hemen her yerde herkesin fakir olduğu, iki yüzyıl öncesinde yoksul olmaktan tamamen farklıdır.

Zorba davranışları ele alalım, örneğin. Büyük servet farklılığı barındıran ülkelerde zorbalık daha fazladır çünkü statü farkları daha büyüktür. Ya da Wilkinson'ın deyişiyle ortaya öyle "psikososyal sonuçlar" çıkar ki, eşitsiz toplumlarda yaşayanlar, başkalarının kendilerine bakışı konusunda endişelenmeye daha çok vakit harcarlar. Bu da ilişkilerin niteliğini baltalar. Mesela kendini yabancılara güvensizlik ve statü kaygısı şeklinde gösterebilir. Buna karşılık, yaşanan stres de hastalıkların ve kronik sağlık sorunlarının önemli belirleyicilerinden biridir.

Tamam ama servet eşitliğinden çok, fırsat eşitliğiyle ilgilenmemiz gerekmez mi?

İşin aslı, bunların her ikisi de önemli ve eşitsizliğin bu iki türü, ayrılmaz biçimde birbiriyle iç içe. Bunun için küresel değerlendirmelere bakmak yeterli: Eşitsizlik yükseldiğinde sosyal akışkanlık azalıyor. Öyle ki Amerikan Rüyası'nın gerçekleşme ihtimalinin Amerika'dan daha düşük olduğu bir ülke, dünya üstünde yok. Fakirlikten zenginliğe yükselmeyi kafaya koymuş birinin şansını, yoksul doğanların daha parlak bir gelecek umudunu sürdürebildiği İsveç'te denemesi çok daha akıllıca.[21]

Yanlış anlamayın – zorluğun tek kaynağı eşitsizlik değil. O sadece çok sayıda toplumsal sorunun evrimini besleyen ve başka faktörlerin meydana getirdiği bir takımyıldızla girift bağlantılar içinde olan yapısal faktörlerden biri. Aslına bakarsanız, toplumlar belli bir derecede eşitsizlik *olmadıkça*

işleyemiyor. Çalışmak, çabalamak ve üstün başarı sağlamak için yine de teşvikler olması gerekiyor ve para da oldukça etkili bir uyarıcı. Kimse kundura tamircisinin doktor kadar kazandığı bir toplumda yaşamak istemez. Daha doğrusu, öyle bir yerde yaşayan kimse hastalanmak istemez.

Buna karşın, günümüzde gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde eşitsizlik kabul edilebilir düzeyi katbekat aşmış durumda. Uluslararası Para Fonu'nun kısa süre önce yayımladığı bir rapor, ileri eşitsizliğin ekonomik gelişmeyi bile dizginlediğini ortaya koydu.[22] En şaşırtıcı bulgu da, eşitsizlik fazla arttığında, bundan zenginlerin bile zarar gördüğüydü. Onlar da depresyona, şüpheye ve başka bin bir çeşit toplumsal zorluğa daha yatkın hale geliyorlardı.[23]

Yirmi dört gelişmiş ülkeyi inceleyen iki öncü bilimcinin dediğine göre, "Gelir eşitsizliği, durumumuz nispeten iyi olsa da, hepimizi yaşamlarımızdan daha az memnun hale getiriyor."[24]

Yoksulluk Hâlâ Normalken

Kaçınılmaz bir şeyden söz etmiyoruz burada.

Evet, 2.000 yıl önce yoksul daima olacak demişti Nasıralı İsa[25] ama o zamanlar işlerin neredeyse tamamı tarımla bağlantılıydı. Ekonomi herkese konforlu yaşam sunacak kadar verimli değildi. Bu yüzden de yoksulluk on sekizinci yüzyıla dek hayatın gerçeklerinden biri olmayı sürdürdü. "Fakirler tablolardaki gölgelere benzer; gerekli kontrastı

sağlarlar," demişti Fransız hekim Philippe Hecquet (1661-1737). İngiliz yazar Arthur Young'a (1741-1820) göre, "Alt sınıfların fakir tutulması gerektiğini ahmaklar hariç herkes bilir, aksi takdirde asla gayret sarf etmezler."[26]

Tarihçiler bu mantığa 'merkantilizm' der – birinin kaybı başkasının kazancıdır nosyonu. İlk modern ekonomistler, ülkelerin ancak diğer ülkeler pahasına refaha kavuşabileceğine, meselenin ihracatı yüksek tutmakta yattığına inanırlardı. Napolyon Savaşları sırasında bu düşünüş şekli saçma bazı durumlara yol açtı. Örneğin, İngiltere Fransa'ya seve seve yiyecek nakliyatı yapıyor ama altın ihracatını yasaklıyordu çünkü Britanyalı politikacılar külçe altın yokluğunun, düşmanı kıtlıktan da çabuk çökerteceğine bir şekilde inanmışlardı.

Bir merkantiliste en büyük tüyosunu sorsanız, daha düşük ücret derdi – ne kadar düşük, o kadar iyi. Ucuz işgücü insanın rekabetçi yanını biler ve bu da ihracatı artırır. Ünlü ekonomist Bernard de Mandeville'in (1670-1733) sözlerine göre, "Şurası aşikâr ki köleliğe müsade edilmeyen özgür bir ulusta servetin en emin yolu, emektar yoksulların çokluğunda yatar."[27]

Mandeville hedefi ancak bu kadar ıskalayabilirdi. Bugüne dek artık ister insanlar ister uluslar söz konusu olsun, servetin serveti doğurduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Henry Ford bunu biliyordu, bu yüzden de çalışanlarına 1914'te yüklü bir zam yapmıştı; arabalarını başka nasıl alabilirlerdi ki? "Yoksulluk insanın mutluluğuna büyük bir düşmandır; özgürlüğü katiyetle yok eder, ve bazı erdemleri

kullanılamaz, bazılarını ise son derece zor kılar," demişti Britanyalı deneme yazarı Samuel Johnson, 1782'de.[28] Pek çok çağdaşının aksine Johnson, yoksulluğun bir karakter eksikliği olmadığını anlamıştı. Sadece nakit eksikliğiydi.

Başımızın Üstünde Bir Dam

Utah Evsizler Görev Kuvveti'nin yöneticisi Lloyd Pendleton, 2000'lerin başında bir aydınlanma anı yaşadı. Eyalette evsizlik kontrolden çıkmış, binlerce insan köprü altlarında, parklarda ve Utah şehirlerinin sokaklarında yatıyordu. Polis ve sosyal hizmetlerin işi başından aşkındı ve Pendleton'ın artık canına tak etmişti. Ve bir planı vardı.

Utah 2005'te evsizliğe karşı, genelde olduğu gibi şok cihazları ya da biber gazı spreyleriyle değil, sorunun kaynağına saldırarak savaş açtı. Hedef mi? Eyaletin tüm evsizlerini sokaklardan almak. Strateji? Bedava daire. Pendleton bulabileceği en perişan on yedi sokak serserisiyle işe başladı. İki yılın ardından hepsi yaşayacak bir yere kavuştuktan sonra programı aşamalı olarak genişletti. Sabıka kaydı, çaresiz bağımlılıklar, birikmiş borçlar – hiçbirinin önemi yoktu. Utah'ta başının üstünde bir dam olması artık bir hak haline gelmişti.

Program ses getiren bir başarıya ulaştı. Komşu Wyoming'de sokaklarda yaşayanların sayısı %213 yükselirken, Utah'ta kronik evsizlik %74'lük bir düşüş gösterdi. Hem de tüm bunlar, ultra muhafazakâr bir eyalette yaşandı. Lloyd

Pendleton da pek öyle solcu sayılmazdı. "İnsanın çok çalışmayı öğrendiği bir çiftlikte büyüdüm ben," diyor Pendleton. "Eskiden evsizlere iş bulmalarını söylerdim çünkü tek ihtiyaçları bu sanırdım."[29]

Pendleton bir konferansta işin mali boyutunu enine boyuna dinleyince başka türlü düşünmeye başladı. Görünüşe bakılırsa bedava konut sağlamak, eyalet bütçesi için bir ikramiyeydi. Eyalet ekonomistlerinin hesabına göre sokakta yaşayan başıboş birinin devlete maliyeti (sosyal hizmetler, polis, mahkeme davaları vb için) yılda 16.670 dolardı. Buna karşılık, bir daire ve profesyonel danışmanlığın maliyeti 11.000 $ gibi mütevazı bir rakamdı.[30]

Rakamlar ortada. Utah bugün kronik evsizliği tamamen ortadan kaldırma yolunda ilerliyor ve bu da ona, ABD'de sorunu başarıyla ele alan ilk eyalet özelliğini kazandırıyor. Bir yandan ciddi tasarruf yapıyor olması da cabası.

Değerli Bir Dava Nasıl Kaybedildi

Tıpkı yoksulluk gibi evsizlik meselesinde de sorunu çözmek, sorunu idare etmeye yeğdir.[31] Bu stratejinin ismi olan "önce konut" ilkesi bir süredir dünyayı dolaşıyor. 2005'te Amsterdam ya da Rotterdam merkezinde sokaklarda yaşayan insanları görmeden gelmeniz mümkün değildi. Evsizler özellikle tren istasyonlarında bir sorundu, hem de maliyetli bir sorun. Sonuç olarak Lloyd Pendleton Utah'ta planını uygulamaya koyarken, belli başlı Hollanda

kentlerinden sosyal görevliler, kamu görevlileri ve politikacılar da aynı sorunun Hollanda'da nasıl ele alınacağını tartışmak için toplandılar ve bir eylem planı oluşturdular.

Bütçe: 217 milyon $

Hedef: Tüm evsizleri sokaklardan almak.

Alan: Önce Amsterdam, Rotterdam, Lahey ve Utrecht, sonra tüm ulus.

Strateji: Danışmanlık ve –tabii ki– herkese konut.

Zaman aralığı: Şubat 2006-Şubat 2014.

Sonuç tam bir başarıydı. Sadece iki yıl içinde büyük şehirlerde serserilik problemi %65 oranında azalmıştı. Uyuşturucu kullanımı yarıya inmişti. Yardım alanların zihinsel ve fiziksel sağlığı önemli ölçüde gelişme kaydetmişti ve park bankları nihayet boşalmıştı. 1 Ekim 2008'e gelindiğinde program yaklaşık 6.500 evsizi sokaklardan kurtarmıştı.[32] Üstüne üstlük, yaratılan toplumsal faydanın mali değeri, yapılan yatırımın iki katı olmuştu.[33]

Ardından mali kriz patlak verdi. Çok geçmeden bütçeler kısıldı ve tahliyelerin sayısı arttı. Aralık 2013'te, zaten can çekişen eylem planının kızağa çekilmesinden üç ay önce, Hollanda İstatistik Kurumu karamsar bir basın duyurusu yaptı. Ulus çapında evsizlik rekor düzeye erişmişti. Ülkenin büyük kentlerinde sokakta yatanlar şimdi programın başladığı günden de fazlaydı.[34] Bu sorun da avuç dolusu paraya mal oluyordu.

Tam olarak ne kadar mı? Hollanda Sağlık Bakanlığı 2011'de bunu öğrenmek için bir çalışma başlattı. Ortaya çıkan raporda evsizlere yardımın (bedava barınma, yardım

programları, bedava eroin ve önleme hizmetleri de dahil) yararlarına karşılık maliyeti hesaplanmış ve sokakta yatan birine yatırım yapmanın, yatırımlar içinde en yüksek geri dönüşü sağladığı sonucuna varılmıştı. Hollanda'da evsizlikle savaş ve evsizliği önlemeye harcanan her bir euro, sosyal hizmetler, polis ve mahkeme masraflarında *iki ya da üç kat* tasarruf sağlıyordu.[35]

"Yardım sağlamak, sokaklarda yaşama kıyasla daha tercih edilebilir ve daha az maliyetli bir seçenek," sonucuna vardı araştırmacılar. Dahası, hesaplar sadece devlet açısından tasarrufu ele almıştı. Oysa evsizlik sorununu gidermenin elbette ki şehrin ekonomisi ve sakinleri açısından da kazançları vardı.

Kısacası, evsizlere yardım, bir kazan-kazan-kazan-kazan politikasıydı.

İyi Bir Ders

Politikacıların hararetle anlaşmazlığa düşeceği pek çok sorun olabilir ama evsizlik onlardan biri olmamalı. Evsizlik *çözülebilecek* bir sorundur. Üstelik, bu sorunu çözmek, açığa fonlar da çıkaracaktır. Eğer yoksulsanız, ana sorununuz parasızlıktır. Evsizseniz, ana sorununuz başınızın üstünde bir dam olmamasıdır. Yeri gelmişken, Avrupa'da kullanıma elverişli evlerin sayısı, evsiz sayısının iki katı.[36] ABD'de evi olmayan herkese karşılık beş boş ev var.[37]

Ne yazık ki derde deva bulmak yerine durmaksızın emarelerle savaşıyoruz. Polis serserilerin peşine düşüyor, doktorlar sokakta yatanları tedavi ettikten sonra yine sokaklara yolluyor ve sosyal hizmet görevlileri cerahatli yaralara bant yapıştırmakla yetiniyor. Utah'ta yöneticilik yapmış bir insan, bunun başka bir yolu olduğunu kanıtladı. Lloyd Pendleton şimdiden çabalarını Wyoming'i de evsizlere konut sağlamada ikna etmeye yönlendirdi. "Bunlar benim kardeşlerim," dedi Casper, Wyoming'deki bir toplantıda. "Onlar acı çektiğinde, biz de cemiyet olarak çekiyoruz. Hepimiz birbirimize bağlıyız."[38]

Bu mesaj ahlaki duygularınızı kıpırdatmaya yetmiyorsa, işe maddi yönünden bakın. Çünkü söz konusu ister Hollandalı serseriler olsun ister Hindistanlı şeker pancarı çiftçileri ya da Cherokee çocukları, yoksullukla mücadele sadece vicdanımız değil, cebimiz açısından da yararlı. Profesör Costello'nun kısa ve öz ifade ettiği gibi, "Bu, toplum için çok kıymetli bir ders."[39]

Geçmişi anımsayamayanlar,
onu tekrar yaşamaya mahkûmdur.

George Santayana (1863-1952)

4

Başkan Nixon'ın Tuhaf Hikâyesi ve Temel Gelir Tasarısı

Tarih gündelik hayata uygun pratik ve tek lokmalık dersler sunan bir bilim değil. Evet, su damlatan musluklardan devlet borçlarına dek, geçmişle ilgili konular üstüne düşünmek, içinden geçtiğimiz sınavları ve sıkıntılarımızı belli bir perspektife oturmamızı sağlayabilir. Ancak dünya şimdi her zamankinden de hızlı değişirken, geçmiş de bize çok daha uzak görünüyor. O yabancı dünyayla – anlamakta zorlandığımız bir dünyayla– aramızda giderek büyüyen bir uçurum var. "Geçmiş yabancı bir ülkedir," demişti bir zamanlar, bir romancı, "yol yordam başkadır orada."[1]

Ancak her şeye rağmen, bence tarihçilerin elinden, mevcut elemlerimize perspektif kazandırmaktan fazlası gelebilir. Geçmiş dediğimiz o yabancı ülke aynı zamanda 'ne olabilirdi'yi görebilmemiz için 'ne oldu'nun ufukları ötesine bakmamıza da olanak sağlar. 1970'lerdeki yükseliş ve düşüşünün izini sürebilecekken, koşulsuz temel gelir üstüne ne diye teoriler dizip duralım?

İster yeni hayaller peşinde olalım ister eskileri yeniden keşfediyor olalım, geçmişe bakmadan ileri gidemeyiz.

Soyutun somutlaştığı, aslında çoktandır Bolluk Diyarı'nda yaşadığımızı görebileceğimiz tek yer orası. Geçmiş bize basit ama hayati öneme sahip bir ders verir: *Her şey farklı olabilirdi.* Dünyamızın bugünkü düzeni, aksiyomatik bir evrimin sonucu değil. Bugünün statükosunun tarihteki küçük ama hayati öneme sahip bazı sapmaların sonucu olması da gayet mümkün.

Tarihçiler ilerleme ya da ekonomi yasalarının katı ve değişmez olduğunu düşünmezler; dünyayı soyut kuvvetler değil, kendi gidişatlarını planlayan insanlar yönetir. Dolayısıyla geçmiş, olaylara perspektif kazandırmakla kalmaz, hayal gücümüzü de canlandırır.

Speenhamland'in Gölgesi

Her şeyin farklı olabileceğini ve yoksulluğun kaçınılmaz bir mağduriyet olmadığını kanıtlayacak tek bir hikâye olsa bu, İngiltere'deki Speenhamland'in hikâyesi olurdu.

69 yılının yazıydı, bizlere çiçeklerin gücünü, Woodstock'ı, rock'n'roll'u, Vietnam'ı, Martin Luther King'i, feminizmi getiren on yılın sonuydu. Her şeyin olası görüldüğü bir zamandı, muhafazakâr bir başkanın refah devletini güçlendirmesinin bile.

Richard Nixon, Thomas More'un ütopya hayali peşine düşecek türden bir adaya benzemiyordu ama tarihin mizah anlayışı kimi zaman tuhaf olabiliyordu. 1974'te Watergate skandalı ardından istifa etmek zorunda kalacak adam, 1969'da tüm yoksul aileler için koşulsuz geliri

yasalaştırmanın kıyısına gelmişti. Gerçekleşse Yoksullukla Savaş'ta büyük bir adım atılmış olacak, dört kişilik bir aile için yılda 1.600 $, 2016'nın rakamıyla yaklaşık 10.000 $ garantilenmiş olacaktı.

Birisi bir anda gidişatın yönünü anlamaya başladı – paranın temel hak sayılacağı bir gelecek. Martin Anderson başkanın danışmanlarından biri ve planın hararetli muhaliflerindendi. Anderson serbest piyasayı temel alan bir ütopyanın yaratıcısı yazar Ayn Rand'a hayrandı ve temel gelir kavramı, büyük değer verdiği küçük devlet ve bireysel sorumluluk ideallerine aykırıydı.

Bu yüzden de karşı atağa geçti.

Nixon'ın planı kamuya sunmaya niyetlendiği gün Anderson ona bir brifing sundu. Bunu izleyen haftalarda söz konusu altı sayfalık doküman, 150 yıl önce İngiltere'de yaşanmış bir hadiseyi anlatan vaka raporu, akıllara sığmayacak bir şeyi başardı: Nixon'ın fikrini ve bu süreçte de tarihin akışını tamamen değiştirdi.

Raporun başlığı "Bir 'Aile Güvenlik Sistemi'nin Kısa Hikâyesi"ydi ve neredeyse tamamı sosyolog Karl Polanyi'nin klasik kitabı *Büyük Dönüşüm*'den (1944) alınma pasajlardan oluşuyordu. Yedinci bölümde Polanyi, on dokuzuncu yüzyıl başı İngiltere'sine ait, Speenhamland sistemi diye bilinen, dünyanın ilk refah sistemlerinden birini anlatıyordu. Sistem temel gelirle şüphe uyandıracak benzerlikler taşıyordu.

Polanyi'nin sistem konusunda vardığı yargı son derece yıkıcıydı. Ona göre sistem, üretkenliklerini ve ücretlerini körelterek yoksulları daha büyük bir başıboşluğa

yöneltmekle kalmıyor, kapitalizmin bizzat temel yapısına tehdit oluşturuyordu. "Sistemin getirdikleri, toplumsal ve ekonomik açıdan neredeyse 'yaşama hakkı' kadar dönüştürücüydü," demişti Polanyi, "ve 1834'te kaldırılışına dek de rekabetçi bir iş piyasasının oluşmasını etkin biçimde önledi." Speenhamland nihayetinde "kitlelerin fakirleşmesiyle" sonuçlanmıştı ve Polanyi'ye göre söz konusu kitleler "neredeyse insani suretlerini kaybetmişler"di. Dolayısıyla Polanyi'ye göre temel gelir bir taban değil, tavan yaratmıştı.

Nixon'a sunulan brifingin başlangıcında İspanyol kökenli Amerikalı yazar George Santayana'dan bir alıntı vardı: "Geçmişi anımsayamayanlar, onu tekrar yaşamaya mahkûmdur".[2]

Başkan neye uğradığını şaşırmıştı. Baş danışmanlarını çağırdı ve bir buçuk yüzyıl önce İngiltere'de yaşananların ayrıntısını öğrenmelerini emretti. Danışmanlar ona Seattle ve Denver'daki pilot programlardan elde edilen ilk bulguları gösterdiler ve program sonucu kimsenin daha az çalışmadığı görüldü. Dahası, Speenhamland'in insanlarını yoksulluk kısırdöngüsüne hapseden şeyin, Nixon'a da miras kalmış sosyal harcamalar enkazı olmasının daha muhtemel göründüğünü vurguladılar.

Nixon'ın önde gelen danışmanlarından ikisi, Senatör – aynı zamanda sosyolog– Daniel Moynihan ile ekonomist Milton Friedman, gelir hakkının zaten var olduğunu, "toplum tarafından yaftalanmış olsa da aslında yasal bir hak"

olduğunu öne sürüyorlardı.[3] Friedman'a göre yoksulluk nakite sıkışıklıktan ibaretti. Ne daha fazlası ne de daha azı.

Yine de Speenhamland konuya, 1969 yazının çok ötelerine uzanan bir gölge düşürdü. Başkan taktik değiştirdi ve yeni bir söylem belirledi. Temel gelir planı başta insanları çalışmaya zorlama yönünde hiçbir önlem barındırmazken, başkan şimdi kazanç yaratan işgücünün önemini vurgulamaya başlamıştı. Ayrıca Johnson'ın başkanlığında temel gelir tartışması, uzmanların işsizliğin salgına dönüştüğüne işaret etmesiyle başlamışken, Nixon şimdi çalışıyor olmamaktan bir "seçenek" gibi söz ediyordu. Planı sayesinde on üç milyon Amerikalıya (%90'ı çalışan yoksullar) nakit dağıtılacağı halde, devletin ekonomideki rolünün artmasına, "büyük devletin" yükselişine yeriniyordu.

"Nixon Amerikan halkına yeni bir tür sosyal provizyon öneriyor," diyor tarihçi Brian Steensland, "ama onlara bunu anlamalarını sağlayacak yeni kavramsal çerçeveyi sunmuyordu."[4] Nixon gerçekten de ilerici görüşlerini muhafazakâr retorikle sıvıyordu.

Peki, ne yapıyordu başkan, diye sorabiliriz.

Kısa bir anekdot buna açıklık getiriyor. Nixon'ın Moynihan'a Britanya başbakanı Benjamin Disraeli ile devlet adamı Lord Randolf Churchill'in (Winston'ın babası) biyografilerini okuduğunu söylediği yılın 7 Ağustos'uydu. "Bugüne dek dünyayı değiştirenler, Tory'ler (muhafazakâr partililer) ve liberal politikalardır," demişti Nixon.[5] Başkan tarih yazmak istiyordu. Kendisine eski sistemi

söküp atma, çalışan milyonlarca yoksulu kalkındırma ve Yoksullukla Savaş'ta kati bir zafer elde etme gibi ender ve tarihi bir fırsatın sunulduğunu düşünüyordu. Kısacası Nixon temel geliri, muhafazakâr ve ilerici politikaların nihai bir evliliği olarak görüyordu.

Tek yapması gereken, Temsilciler Meclisi'yle Senato'yu ikna etmekti. Cumhuriyetçi yoldaşlarının içine su serpmek ve Speenhamland emsaliyle ilgili kaygıları yatıştırmak için tasarıya bir madde eklemeye karar verdi. Temel gelirden faydalanan işsiz kişilerin Çalışma Bakanlığı'na kayıt yaptırması gerekiyordu. Beyaz Saray'da kimse bu koşulun fazla etki yaratmasını beklemiyordu. "Çalışma zorunluluğu falan umurumda değil aslında," diyordu Nixon, kapalı kapılar ardında. "1.600 $ almanın bedeli bu."[6]

Başkan ertesi gün tasarısını televizyonda bir konuşmayla sundu. Temel geliri Kongre'den geçirebilmek için "refah"ın "çalışma refahı" diye ambalajlanması gerekiyorduysa, varsın olsun demişti. Ancak Nixon'ın öngöremediği şey, yoksullar ve işsizlerde görülen tembellikle savaşmaya yönelik retoriğin, son kertede ülkeyi temel gelirin ve genel olarak refah devleti fikrinin aleyhine döndüreceğiydi.[7] Tarihe ilerici bir lider olarak geçme hayali kuran muhafazakâr başkan, kökleri on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sine uzanan basmakalıp bir düşünceyi; tembel fakir efsanesini alt etme yönünde eşsiz bir fırsatı kaçırmıştı.

Bu basmakalıp düşünceyi kırmak için basit bir tarihsel soru sormamız gerekir: Speenhamland'de gerçekte neler olup bitti?

Tarihin İronisi

Zamanı 1795'e saralım.

Fransız Devrimi Avrupa kıtasına altı yıldır şok dalgaları gönderiyordu. Toplumsal hoşnutusuzluk İngiltere'de de kaynama noktasına erişmişti. Daha iki yıl önce Napoleon Bonaparte isimli genç bir general güney Fransa'da İngilizleri Toulon Kuşatması'yla ağır yenilgiye uğratmıştı. Bu da yetmezmiş gibi kıtadan tahıl ithal etme şansı olmayan ülke, kötü bir hasat yılı daha geçirmişti. Tahıl fiyatları yükselmeye devam ederken, devrim tehdidi de Britanya kıyılarına sinsice yaklaşıyordu.

Güney İngiltere'nin bir yerinde insanlar, baskı ve propagandanın hoşnutsuzluk dalgasını daha fazla önleyemeyeceğini kavradı. 6 Mayıs 1795'te Speenhamland idarecileri Speen'deki köy hanında toplandı ve yoksullara yardım konusunda radikal bir reform yapma kararı aldı. "Tüm yoksul ve çalışkan erkekler ve ailelerinin" kazancına, ekmek fiyatına endeksli bir oranda ve aile üyesi başına ödenmek üzere, geçim seviyesine yükseltilecek miktarda bir katkı yapılacaktı.[8] Aile ne kadar kalabalıksa ödemeler o kadar fazla olacaktı.

O güne dek denenmiş ilk kamu yardım programı değildi bu, hatta İngiltere'de bile ilk değildi. Kraliçe Elizabeth döneminde (1558-1603) Yoksulları Koruma Yasası'yla iki yardım türü getirilmişti – biri, hak eden yoksullar içindi (yaşlılar, çocuklar ve engelliler), diğeri çalışmaya zorlanması gerekenler için. Birinci kategoridekiler, düşkünler

evine yerleştirilmişti. İkincidekilerse açık artırmayla toprak sahiplerinin yanına yerleştirilmişti. Yerel yönetim de mutabık kalınan bir rakamı tamamlayacak şekilde ücretlere katkı payı veriyordu. Speenhamland sistemi bu ayrıma bir son verdi, tıpkı Nixon'ın 150 yıl sonra yapmaya niyetleneceği gibi. O günden itibaren muhtaçlar, kayıtsız şartsız muhtaçtı ve mahrumiyet içinde olan herkes destek alma hakkına sahipti.

Sistem İngiltere'nin güneyinde kısa sürede benimsendi. Hatta Başbakan Genç William Pitt sistemi ulusal yasaya dönüştürmek istedi. Program görünüş itibarıyla büyük bir başarıydı: Açlık ve darlık azalmış, daha da önemlisi isyan baştan engellenmişti. Ne var ki aynı dönemde kimileri yoksullara yardımın akıl kârı olup olmadığı konusunda şüpheleri kışkırtıyordu. Papaz Joseph Townsend, Speenhamland'den 10 yıl kadar önce, 1786 tarihli *Yoksulları Koruma Yasaları Üstüne Tez*'inde "Onları çalışmaya itebilen ve teşvik edebilen tek şey açlıktır; oysa yasalarımız asla aç kalmayacağını söylüyor," uyarısında bulunmuştu. Bir başka din adamı Thomas Malthus, Townsend'in fikirlerini daha da geliştirmişti. 1798 yazında, Endüstri Devrimi arifesinde Malthus, gelişime giden yolda "aşılmaz görünen büyük zorluğu" tarif ediyordu. İkili bir önermesi vardı: (1) İnsanın hayatta kalması için yiyecek gerekir, (2) Cinsler arası tutku yok edilemez.

Vardığı sonuç mu? Nüfus artışı daima besin üretiminin üstünde olacaktır. Dindar Malthus'a göre Mahşerin Dört Atlısı'nın yeryüzüne inerek savaş, kıtlık, hastalık ve ölüm yaymasını engelleyecek tek şey cinsel perhizdi. Malthus

gerçekten de İngiltere'nin 1349-53 arasında, ülke nüfusunun yarısını alıp götüren Kara Ölüm (veba) gibi korkunç bir felaketin eşiğinde gezindiğine inanıyordu.[9]

Yoksullara yardımın sonucu öyle ye da böyle kötü olacaktı. Speenhamland sistemi insanları sadece evlenmeye ve olabildiğince çabuk ve verimli biçimde çoğalmaya teşvik etmekle kalacaktı. Malthus'un yakın arkadaşlarından ekonomist David Ricardo temel bir gelirin onları ayrıca daha az çalışmaya sevk edeceğini, böylece gıda üretiminin daha da düşerek, Fransız usulü bir devrimin İngiliz toprakları üstünde alevlenmesine katkı sağlayacağını düşünüyordu.[10]

1830 yazının sonlarında öngörülen isyan patlak verdi. Ülkenin dört bir yanında, "Ya Ekmek Ya Kan" diye haykıran binlerce tarım işçisi toprak sahiplerinin hasat makinelerini parçaladı ve geçinmelerini sağlayacak ücretler talep etti. Yetkililerin tepkisiyse sert oldu ve 2.000 isyancı tutuklanıp hapsedilir veya sürgüne gönderilirken, bazıları ölüme mahkûm edildi.

Londra'daki devlet yetkilileri bir şeyler yapılması gerektiğini anlamıştı. Tarımsal çalışma koşullarını, kırsal kesim yoksulluğunu ve bizzat Speenhamland sistemini araştırmak üzere ülke çapında bir çalışma başlatıldı. Böylece o tarihe kadarki en büyük devlet araştırması 1832 baharında, yüzlerce mülakatçıyla yapıldı ve nihayetinde 13.000 sayfalık bir raporda derlenecek dünyanın verisi toplandı. Fakat ana fikir, tek bir cümleyle özetlenebilirdi: Speenhamland tam bir felaketti.

Bu Kraliyet Komisyonu araştırmasının ardındaki soruşturmacılar nüfus patlaması, ücretlerde azalma, ahlaksız

davranışlarda artış... genel olarak İngiliz işçi sınıfının tam anlamıyla yozlaşması konusunda temel geliri suçladı. Dediklerine göre, neyse ki temel gelirin feshedilmesiyle şunlar olmuştu:

1 Yoksullar bir kez daha gayrete geldi.
2 "Tutumluluk davranışı" geliştirdiler.
3 "Emeklerine talep" arttı.
4 Ücretleri "genel olarak iyileşti".
5 "Müsrif ve sefil" evliliklerde azalma oldu.
6 "Ahlaki ve toplumsal hayat koşulları her yönden gelişme gösterdi."[11]

Yaygın dolaşıma giren ve onay gören Kraliyet Komisyonu Raporu, bir devletin karmaşık bir karara temel oluşturmak üzere yaptırdığı sistematik veri toplama örneği olarak, yeni filizlenen sosyal bilimler dalında uzunca bir süre yol gösterici bir kaynak olarak değerlendirildi.

Karl Marx bile otuz yıl sonra başyapıtı *Das Kapital*'de (1867) Speenhamland sistemine yönelik eleştirisine temel olarak bu çalışmadan yararlandı. Yoksullara yardım, işverenlerin külfeti yerel yönetime yıkmak kaydıyla ücretleri olabildiğince düşük tutmak için uyguladıkları bir taktiktir, dedi. Arkadaşı Friedrich Engels gibi Marx da eskinin yoksulları koruma yasalarını feodal geçmişin kalıntısı olarak görüyordu.

Speenhamland'i eleştirenler tartışılmaz bir zafer kazanmış ve soldan sağa herkes onu tarihi çuvallamalar listesine

dahil etmişti. Yirminci yüzyıla gelinene dek Jeremy Bentham, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, Friedrich Hayek ve hepsinden de öte Karl Polanyi gibi saygın düşünürler onu yereceklerdi.[12] Speenhamland, niyeti iyi de olsa, cehenneme giden yolun taşlarını döşeyen devlet programlarının tipik bir örneğini teşkil etti.

150 Yıl Sonra

Oysa hikâye tam da öyle değildi.

Tarihçiler 1960'lar ve 1970'lerde Speenhamland konulu Kraliyet Komisyonu Raporu'na yeniden göz attılar ve metnin büyük kısmının henüz veriler bile toplanmadan yazıldığını gördüler. Dağıtılan anket formlarından sadece %10'u doldurulmuştu. Dahası, yanıt seçeneklerinin tümü önceden sabitlenmiş olan sorular, yönlendirici nitelikteydi. Mülakat yapılanlarınsa hemen hiçbiri gerçekten yardımdan faydalananlar değildi. Kanıtlar aslında ağırlıklı olarak yerel elit kesimden, özellikle de yoksulların giderek zalim ve tembel bir hal aldığı yönünde genel bir görüşe sahip olan din adamlarından geliyordu.

Büyük oranda kurmaca olan Kraliyet Komisyonu Raporu, yeni ve amansız bir Yoksulları Koruma Yasası'na temel oluşturmuştu. Hatta Komisyon sekreteri Edwin Chadwick'in henüz araştırma başlamadan önce "kafasında tasarının olduğu" söyleniyordu. Ancak önceden bir miktar kanıt edinmeyi bilecek kadar da kurnazdı. Chadwick'in

ayrıca görgü tanıklarına istediğini söyletebilmek gibi "takdire şayan bir yeteneği" vardı. Aynı Komisyon'dan bir üyenin dediğine göre tıpkı, "Bir çift ayakkabıdan leziz bir yahni çıkarabilen Fransız aşçı gibi."[13]

Araştırmacılar verilerin analizine fazlaca vakit harcamamışlar ama günümüzün iki araştırmacısının notlarına göre, "'bulgularına' ciddiyet kazandırmak için karmaşık bir ek bölümler yapısı" geliştirmişlerdi.[14] Yaklaşımları 1960'lar ve 70'lerde Kanada ve ABD'de yürütülen titiz deneylerle en ufak bir benzerlik taşımıyordu (*bkz.* 2. Bölüm). O deneyler çığır açıcı ve kılı kırk yaran nitelikte olduğu halde, hemen hiç etki yaratmamış, Kraliyet Komisyonu Raporu ise sahte bilim temelli olduğu halde 150 yıl sonra Başka Nixon'ın eylem planını saptırmayı başarmıştı.

Yakın zamanda yapılan araştırmalar Speenhamland sisteminin aslında başarılı olduğunu ortaya koydu. Malthus nüfus patlaması konusunda yanılıyordu. Patlama esasen giderek artan çocuk işçi talebiyle ilintili olabilirdi. O dönemde çocuklar ayaklı kumbara gibiydi, kazandıkları paraysa ebeveynleri için bir çeşit emeklilik yatırımıydı. Bugün bile nüfus yoksulluktan kurtulduğunda doğum oranları düşüyor ve insanlar geleceğe yatırımın farklı yollarını buluyorlar.[15]

Ricardo'nun analizi de eşit derecede hatalıydı. Speenhamland sisteminde yoksulluk kapanı diye bir şey yoktu ve ücretli çalışanların, kazançları artsa bile ödeneklerini – en azından kısmen– almayı sürdürme hakkı vardı.[16] Aynı şekilde, temel gelir yoksulluk yaratmamış, aksine sıkıntıların en akut olduğu bölgelerde benimsenmişti.[17] Kırsal

kesimdeki hoşnutsuzluğu tetikleyense 1819'da, tesadüf o ki David Ricardo'nun tavsiyesi üzerine, savaş öncesi altın standardına dönme kararıydı.[18]

Marx ve Engels de yanılgı içindeydi. Toprak sahipleri arasında eli iş tutan işçiyi kendine çekme yönünde onca rekabet varken, ücretler kolayca düşürülemezdi. Üstelik, modern tarih araştırmaları Speenhamland sisteminin etki alanının varsayılandan daha sınırlı olduğunu ortaya çıkardı. Sistemin uygulanmadığı köyler de, altın standardına, kuzey endüstrisinin gelişimine ve harman makinelerinin icadına eşlik eden zorlukların aynısını çekiyordu. Kelimenin tam anlamıyla otu samandan ayırmaya yarayan harman makineleri bir çırpıda binlerce işi yok etmiş, ücretlerin düşmesine neden olarak, yoksul yardımı maliyetinde artış yaratmıştı.

Tüm bunlar olurken, tarımsal üretimin istikrarlı yükseliş trendi hız kaybetmemiş, 1790 ile 1820 arasında üçte bir oranda artmıştı.[19] Yiyecek hiç olmadığı kadar boldu ama İngiliz nüfusunun gitgide azalan bir kısmının gücü yiyecek satın alımına yetiyordu. Tembel olduklarından değil, makineye karşı yarışı kaybettiklerinden.

Rezil Bir Sistem

Speenhamland sistemi 1834'te kalıcı olarak yürürlükten kaldırıldı. Temel gelir olmasa muhtemelen daha erken gerçekleşecek olan 1830 ayaklanması, ilk nakit aktarım denemesinin kaderini mühürledi ve yoksullar yoksullukları yüzünden suçlandı. İngiltere daha önceden milli gelirinin

%2'sini yoksullara yardım için kullanırken, rakam 1834'ten sonra %1'e düştü.[20]

Yeni Yoksulları Koruma Yasası "kamu yardımı"nda dünyanın belki de görüp göreceği en rezil yöntemi getirdi. Tembellik ve ahlak bozukluğunu gidermede tek etkili çare olarak düşkünlerevini gören Kraliyet Komisyonu, yoksulları taş kırmaktan ayak değirmeninde yürümeye, çeşitli işlerde duyarsızca köle işgücüne zorladı. Bu arada yoksullar açlık çekmeye başladı. Öyle ki Andover kasabası düşkünlerevi sakinleri gübre için öğütmeleri gereken kemikleri kemirmek zorunda kaldı.

Düşkünlerevine girişte eşler birbirinden ayrılıyor, çocuklarsa bir daha görülmemek üzere ebeveynlerinden alınıyordu. Kadınlar gebeliğe karşı önlem olarak açlığa mahkûm ediliyordu. Charles Dickens yoksulların bu dönemde çektiği kahırları anlatarak ün kazandı. Oliver Twist oğlan çocuklarına günde üç öğün yulaf lapası, haftada iki soğan ve pazar günleri ince bir dilim ekmek verilen bir yoksullar evinde, "Ne olur efendim, birazcık daha verin," diyordu. Yoksullara yardım bir kenara, işverenlerin ücretleri acınası derecede düşük tutmasını sağlayan esas şey, düşkünlerevi denen bu rezil yerlerdi.

Bu arada Speenhamland efsanesi serbest ve kendi kendini düzenleyen piyasa fikrinin yayılmasında hayati bir rol oynadı. İki çağdaş tarihçiye göre bu efsane "yeni ortaya çıkan siyasal ekonomi biliminin ilk büyük politika fiyaskosunu örtbas etmeye" yaradı.[21] Ricardo'nun altın standardı

takıntısının ne denli öngörüsüz olduğu ancak Büyük Buhran'dan sonra anlaşıldı. Kendi kendini düzenleyen, kusursuz piyasa fikrinin bir yanılsama olduğu nihayetinde görüldü.

Buna karşılık Speenhamland sistemi, yoksullukla mücadelede etkin bir araçtı. Baş döndürücü bir hızla değişen bir dünyada insanlara emniyet sağlıyordu. Daha sonra yapılan bir araştırma, "Bırakın kısıtlayıcı olmayı, muhtemelen ekonomik büyümeye katkı sağlamıştı," sonucuna vardı.[22] Hatta Cambridge Üniversitesi tarihçilerinden Simon Szreter yoksullukla mücadele mevzuatının İngiltere'nin bir dünya süpergücü olarak yükselişinde etkili olduğunu öne sürüyor. Szreter'e göre eski Yoksullara Yardım Yasası ve Speenhamland sistemi, işçilerin gelir güvenliğini ve mobilitesini artırarak, İngiliz tarım endüstrisini dünyanın en etkin endüstrisi haline getirmişti.[23]

Yıkıcı Bir Mit

Politikacılar zaman zaman geçmişe az ilgi göstermekle suçlanır. Ancak bu örnekte Nixon belki de gereğinden fazla göstermişti. Ölümcül rapordan bir buçuk yüzyıl sonra bile Speenhamland miti kanlı canlı hayattaydı. Nixon'ın tasarısı Senato'dan dönünce, muhafazakâr düşünürler 1834'te öne sürülen yanıltıcı savların aynısını kullanarak, refah devleti fikrini topa tuttular.

Bu savlar George Gilder'ın 1981 tarihli çoksatan kitabı *Wealth and Poverty*'de de yankılarını bulacaktı. Gilder'ın Reagan tarafından en çok alıntılanan yazar olmasını sağlayan kitapta yoksulluk, kökü tembellik ve kötü huyda yatan ahlaki bir sorun olarak tanımlanıyordu. Benzeri savlar birkaç yıl sonra muhafazakâr sosyolog Charles Murray'in Speenhamland mitini geri dönüşüme soktuğu *Losing Ground* adlı ses getiren kitapta da yeniden belirdi.[24] Devlet desteği, diyordu Murray, yoksulların cinsel ahlakını ve iş etiğini aşındırmaktan başka işe yaramaz.

Bu yaklaşımla Townsend ve Malthus yeniden hayat buluyordu. Bir tarihçinin gayet güzel ifade ettiği gibi, "Yoksulun olduğu yerde, onun kültürel gelişmemişlikleri ve işlevsizlikleri üstüne teoriler üretecek gayrı-yoksul insanlar da olur."[25] Nixon'ın eski danışmanı Daniel Moynihan bile ilk başlarda boşanma oranlarının Seattle pilot programı sırasında yükseldiğini sanmış ve temel gelire inanmaktan vazgeçmişti. Oysa bu çıkarımın matematiksel bir hata olduğu sonradan ortaya kondu.[26] Bir zamanlar fikri kafasında evirip çeviren Başkan Carter da keza aynı şekilde vazgeçmişti.

Ayn Rand'ın sadık takipçisi Martin Anderson'ın burnuna zafer kokuları gelmişti. *New York Times*'da "Radikal bir refah reformunun gerçekleşmesi, imkânsız bir hayaldir," diye, sevinç çığlıkları atmıştı.[27] Tıpkı 1834'te İngiliz Yoksullara Yardım Yasası'na yapıldığı gibi yaşlı refah devletine de baltayı vurmanın vakti gelmişti. Ve nihayet 1996'da, Demokrat başkan Bill Clinton "bildiğimiz şekliyle refah devleti"nin fişini çekti. Sosyal Güvenlik

Yasası'nın 1935'te yürürlüğe girişinden beri ilk defa yoksullara yardım hak yerine bir lütuf olarak görülmeye başlandı. Yeni moda artık "kişisel sorumluluk"tu. Toplumun kusursuzlaştırılabilirliği, bireyin kusursuzlaştırılabilirliğinin önünü açtı ve bekâr annelere "iffet eğitimi" için ayrılan 250 milyon dolarlık bütçe de, bunun en somut örneğini oluşturdu.[28] Din Adamı Malthus yaşasa şüphesiz onaylardı.

Yeni sisteme itiraz eden az sayıdaki birkaç aykırı sesten biri de ihtiyar Daniel Moynihan'dı – eski sistem harika olduğu için değil, hiç yoktan iyi olduğu için.[29] İlk başlardaki kuruntularını bir yana bırakan Moynihan, refah devletinin içi oyulmaya devam edilirse, çocuk yoksulluğunun artacağını öngördü. Clinton hükümeti için, "Kendilerinden utanmalılar," dedi. "Tarih onları utandıracak."[30] Bu arada ABD'de çocuk yoksulluğu yeniden Yoksulluğa Karşı Savaş'ın ve Moynihan'ın kariyerinin başladığı 1964'teki seviyelere tırmandı.

Tarihten Dersler

Oysa her şey farklı olabilirdi.

Princeton Üniversitesi'nde tarihçi Brian Steensland ABD'de temel gelirin yükseliş ve düşüşünü titizlikle inceledi ve *uygulanabilseydi* Nixon'ın planının, çok çeşitli alanlarda etkileri olabileceği sonucuna vardı. Kamu yardımı programları artık tembel fırsatçılara teşvik gibi görünmeyecekti. "Hak eden" ya da "hak etmeyen" yoksul diye bir şey kalmayacaktı.

Kökleri Elizabeth döneminin Yoksullara Yardım Yasası'na dek uzanan bu tarihsel ayrım, bu güne dek yoksulluğun olmadığı bir dünyanın önüne dikilen engellerden biri oldu. Temel gelir herkes için garantili bir minimumu sağlayarak, bunu değiştirebilirdi.[31] Dünyanın en zengin milleti Birleşik Devletler bu yoldan gitmiş olsa diğer ülkeler de şüphesiz örnek alacaklardı.

Ancak tarih farklı bir yola saptı. Bir zamanlar temel geliri desteklemek için ileri sürülen ve eski sistemin verimsiz, maliyetli ve küçük düşürücü olmasına vurgu yapan savlar şimdi bütünüyle refah devleti için kullanılmaya başlanmıştı. Speenhamland'in gölgesi ve Nixon'ın hatalı söylemi, Reagan ile Clinton'ın kesintilerine zemin hazırladı.[32]

Şimdilerde Amerikalılar için temel gelir fikri, Steensland'in deyişiyle "akıl almaz bir şey". Tıpkı "kadınlara oy hakkı ve azınlık ırklara eşit haklar"ın geçmişte olduğu gibi.[33] "Para istiyorsan, uğruna çalışmalısın" dogmasından günün birinde kurtulabileceğimizi düşünmek fazla iyimser. Richard Nixon gibi yeni ve muhafazakâr bir başkanın, bir zamanlar temel geliri uygulamaya sokmaya çalıştığı kolektif hafızadan silinip gitmiş gibi.

Gözetim Devleti

Yirminci yüzyılın en büyük yazarlarından birine göre, "İnsan yoksulluğun önce o kendine has alçaklığını keşfediyor". Yoksulluğu bizzat yaşamış biri olarak, tecrübeyle

konuşmaktadır George Orwell. *Paris ve Londra'da Beş Parasız* adlı anı kitabında (1933) şöyle der: "Son derece basit olacak sanıyorsunuz; olağanüstü karmaşık. Korkunç olacak sanıyorsunuz; sadece sefil ve sıkıcı."

Orwell yataktan kalkmasına değecek bir şey olmadığı için bütün günü uzanarak geçirdiğini anlatır. Fakirliğin püf noktası, "geleceği yerle yeksan etmesidir," der. Geriye sadece şimdide ve burada, hayatta kalabilmek kalır. Orwell ayrıca "Geliriniz belli bir seviyenin altına düşer düşmez, insanların nasıl da anında sizi uyarma ve sizin adınıza dua etme hakkını kendilerinde gördüklerine" hayret eder.

Sözleri bugün de kelimesi kelimesine geçerli. Son yıllarda refah devletlerimiz giderek gözetim devletlerine benzemeye başladı. Büyük Devlet, Büyük Birader taktiklerini kullanarak bizi Büyük Toplum olmaya zorluyor. Gelişmiş uluslar son zamanlarda işsizler için, iş başvurusu atölyelerinden tutun da çöp toplama görevlerine, konuşma terapisinden LinkedIn eğitimine dek hep bu tür "aktifleştirici" politikalara öncelik veriyorlar. Her işe on kişi başvuruyor olsa da, sorun talebe değil, arza atfediliyor. Diğer bir deyişle, "iş bulma becerilerini" geliştirmemiş ya da elinden geleni yeterince yapmamış işsizlere atfediliyor.

İlginçtir ki ekonomistler bu işsizlik endüstrisini başından beri kınadılar.[34] Bazı işe dönüş programları işsizliği aksine *uzatır*[35] ve iş arayanların iş bulmasına yardımcı olmak için atanan sosyal hizmet görevlileri de genelde işsizlik yardımından pahalıya mal olur. Uzun vadeli düşünülünce, gözetim devletinin masrafları daha da yüksek olacaktır.

Ne de olsa haftayı anlamsız iş atölyelerine katılarak ya da amaçsız görevleri yerine getirerek geçirmenin sonucu ebeveynliğe, eğitime ve gerçek bir iş aramaya daha az vakit ayırmak olacaktır.[36]

Şöyle düşünün: Devlet yardımı alan iki çocuklu bir annenin yardım ücreti, iş becerilerini gereğince geliştirmediği için kesintiye uğrar. Devlet bundan birkaç bin dolar tasarruf eder ama nihayetinde yoksul büyüyen, kötü beslenen, okulda düşük notlar alan ve büyük olasılıkla yasalarla başı derde girecek olan çocukların gizli maliyeti, çok daha büyük olur.

Aslında muhafazakârların eski "dadı devlete" yönelik eleştirileri, bu konuda hedefi on ikiden vuruyor. Yardım konusunda bugünkü bürokratik karmaşa, insanları yoksulluk kapanının içine hapsediyor. Amacın aksine, bağımlılık *üretiyor*. Çalışanlardan güçlü yanlarını kanıtlamaları beklenirken, sosyal hizmetler yardım talep edenlerden eksikliklerini kanıtlamalarını; bir hastalığın yeterince elden ayaktan düşürücü, depresyonun yeterince iç karartıcı ve işe alınma olasılığının yeterince az olduğunu tekrar tekrar ortaya koymalarını istiyorlar. Aksi takdirde aldıkları yardım kesintiye uğruyor. Formlar, mülakatlar, kontroller, başvurular, değerlendirmeler, danışmanlıklar, sonra yine formlar – yardım için her başvurunun kendi alçaltıcı, para tüketici protokolü var. "Yardım sisteminin dışında olan birinin hayal bile edemeyeceği kadar mahremiyeti ve özsaygıyı ayaklar altına alıyor," diyor Britanyalı sosyal hizmet

görevlilerinden biri. "Şüpheden ibaret tehlikeli bir sis perdesi oluşturuyor."[37]

Yoksulluğa açılmış bir savaş değil bu; yoksula açılmış bir savaş. (Orwell gibi dâhiler de dahil) toplumun en alt basamaklarındakileri tembel, siniri bozuk ve hatta saldırgan serserilere ve beleşçilere döndürmenin daha kesin bir yolu olamaz. İnsanlar bunun için eğitiliyor. Biz kapitalistlerin, eskilerin komünistleriyle ortak bir yanı varsa o da kazançlı istihdam konusundaki patolojik takıntımızdır. Tıpkı Sovyet dönemi dükkânların "bir parça et satmak için üç tezgâhtar" çalıştırdığı gibi biz de yardım talep edenleri, bizi iflasa sürüklese bile, anlamsız görevler yerine getirmeye zorluyoruz.[38]

İster kapitalist olsun ister komünist, her şey dönüp dolaşıp iki çeşit yoksul arasındaki anlamsız bir ayrıma ve kırk yıl kadar önce defetmenin eşiğinden döndüğümüz hatalı bir değerlendirmeye dayanıyor – yoksulluktan uzak bir yaşamın, hepimizi layık olduğu bir hak değil, uğruna çalışmayı gerektiren bir ayrıcalık olduğu yanılgısı.

Gayri safi yurtiçi hasıla... her şeyi ölçer...
hayatı yaşamaya değer kılan şeyler hariç.

Robert F. Kennedy (1925-68)

5

Yeni Çağa Yeni Rakamlar

Her şey öğleden sonra üçe çeyrek kala, yerin on kilometre kadar altından gelen ve yarım yüzyılı aşkın bir süredir benzeri görülmemiş türden sarsıntılarla başladı. Yüz kilometre ötede sismograflar çıldırmaya başladı ve Richter ölçeğiyle 9 büyüklüğünde bir depremi haber verdi. Yarım saatten az bir süre sonra altı, on iki, hatta on sekiz metre yüksekliğinde ilk dalgalar Japonya kıyılarına ulaştı. Birkaç saatlik süre içinde yaklaşık dört yüz kilometrekarelik bir alan çamur, enkaz ve su altına gömüldü.

Neredeyse 20.000 kişi yaşamını yitirmişti.

Felaketin akabinde *Guardian*'da yer alan bir manşet "JAPONYA'NIN EKONOMİSİ SERBEST DÜŞÜŞE GEÇTİ" diyordu.[1] Birkaç ay sonra Dünya Bankası hasarın 230 milyar doları bulduğu hesabını yaptı; Yunanistan'ın toplam gayri safi yurtiçi hasılasına denk bir rakam. 11 Mart 2011'deki Sendai deniz depremi, gelmiş geçmiş en maliyetli felaket olarak tarihe geçti.

Ancak hikâye orada bitmiyordu. Amerikalı ekonomist Larry Summers deprem günü çıktığı bir televizyon programında, bu trajedinin tuhaf da olsa, bir yandan Japon ekonomisini kalkındırmaya yarayacağını söyledi. Evet,

kısa vadede üretim yavaşlayacaktı ama birkaç ay sonra toparlanma çabaları talebi, istihdamı ve tüketimi artıracaktı.

İşe bakın ki Larry Summers haklıydı.

2011'deki hafif düşüşün ardından, bir sonraki yıl ülke ekonomisi %2'lik bir büyüme gösterdi, 2013 rakamlarıysa daha da iyiydi. Japonya "her şerde bir hayır vardır" görüşüne dayalı, köklü bir ekonomik yasanın etkilerini deneyimliyordu – en azından GSYH açısından.

Aynı şey, Büyük Buhran için de geçerliydi. Amerika krizden yakasını kurtarmaya ancak son yüzyılın en büyük felaketine adım attığında başlayabildi: II. Dünya Savaşı. Bir diğer örnek de ülkem Hollanda'da 1953 yılında yaklaşık 2.000 kişinin ölümüne neden olan seldi. Felaketin ardından gelen yeniden inşa süreci Hollanda ekonomisine müthiş bir itici güç sağladı. Ulusal endüstrinin 1950'ler başında ani düşüşteyken, güneybatının büyük bölümünün sular altında kalması, yıllık büyümeyi %2'den %8'lere yükseltti. Bir tarihçi durumu, "Düştüğümüz çukurdan kendi çabalarımızla kurtulduk," diye özetliyordu.[2]

Gördükleriniz

O zaman iklim felaketlerine kucak mı açalım? Semtleri yerle bir mi edelim? Fabrikaları havaya mı uçuralım? İşsizliğe muhteşem bir panzehir olur, ekonomide harikalar yaratırdı.

Siz fazla heyecana kapılmadan belirtelim, herkes katılmaz bu düşünce şekline. Filozof Frédéric Bastiat 1850'de

"Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas," başlıklı bir makale kaleme aldı. Anlamı kabaca "Gördüğünüz ve görmediğiniz"di.[3] Bastiat'ya göre belli bir açıdan bakıldığında bir pencereyi kırmak fena fikir sayılmayabilirdi. "Tamirin altı frank tutacağını hayal edin. Bunun da altı franklık bir ticari kazanç yaratacağını. İtiraf ediyorum, bu mantığa söyleyecek sözüm yok. Camcı gelir, işini yapar ve altı frangı memnuniyetle cebine atar..." *Ce qu'on voit.*

Ancak Bastiat'nın da fark ettiği gibi bu teori görmediğimiz şeyi hesaba katmayan bir teoridir. Şimdi de Başsavcılık Dairesi'nin sokak faaliyetlerinde %15'lik bir artış bildirdiğini hayal edin. Ne tür bir faaliyetten söz edildiğini bilmek istersiniz, doğal olarak. Mahalledeki barbekü partilerinde mi yoksa kamuya açık alandaki çıplaklıkta mı? Sokak müzisyenlerinde mi sokak soygunlarında mı? Limonata satıcılarında mı camların kırılmasında mı? Faaliyetin *içeriği* ne?

İşte günümüz toplumunun kutsal gelişim ölçümü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın ölçmediği şey, tam da budur. *Ce qu'on ne voit pas.*

Görmedikleriniz

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla. Sahi, nedir o?

Eh, tanımı kolay: GSYH, bir ülkenin ürettiği tüm mal ve hizmetlerin toplamının mevsimsel dalgalanmalar, enflasyon ve kimi durumlarda alım gücünden arındırılmış halidir.

Buna Bastiat'nın yanıtı şu olurdu: Resmin çok önemli bir kısmını görmezden geldiniz. Kamu hizmeti, temiz hava, işletme ikramı içecekler – bunların hiçbiri GSYH'de zerre kadar büyüme yaratmaz. Bir iş kadını temizlikçisiyle evlenirse ve kocası işinin yerine, ücretsiz ev işlerini koyarsa GSYH'de düşüş olur. Ya da Wikipedia'yı ele alalım. Paradan çok, zaman yatırımıyla desteklenen bu site eski *Britannica Ansiklopedisi*'nin pabucunu dama attı – bu süreçte GSYH'yi de birkaç tık aşağı çekti.

Bazı ülkeler tahmini gölge ekonomilerini de hesaba katıyorlar. Örneğin, istatistikçiler 2006'da ülkenin karaborsasına dalış yapmak kaydıyla, Yunan GSYH'sini %25 büyütmüş, bu da Avrupa borç krizi patlak vermeden hemen önce devletin birkaç yüklü kredi almasını sağlamıştı. İtalya da 1987'de karaborsasını hesaba katmaya başladı ve ekonomisi bir gecede %20 kabardı. "Ekonomistler ülkenin vergi kaçıranlar ve yasadışı işçilerden oluşan heybetli yeraltı ekonomisini ilk defa hesaba katarak istatistikleri yeniden düzenleyince, İtalyanları bir coşku dalgası sardı," diyordu *New York Times*.[4]

Mevcut işlerimizin yarısından çoğunu temsil eden ve de karaborsaya dahil olmayan, gönüllü çocuk bakımı ve yemek pişirme gibi tüm ücretsiz işler de cabası. Evet, bu işlerin bir kısmı için temizlikçi ya da bakıcı tutabilir ve GSYH'yi etkilemelerini sağlayabiliriz ama yine de çoğunu kendimiz yapıyoruz. Tüm bu ücretsiz işleri hesaba katmak ekonomiyi (Macaristan'da) %37'den (Birleşik Krallık'ta) %74'e varan bir oranda genişletebilir.[5] Ne var ki ekonomist Diane Coyle'un dediği gibi, "resmi istatistik kuruluşları

genelde buna zahmet etmiyorlar – belki de söz konusu işler daha çok kadınlar tarafından yapıldığı için."[6]

Konusu açılmışken, şimdiye dek sadece Danimarka GSYH'sinde anne sütüyle beslemenin değerini ölçmeye kalkıştı. Sonuçsa hiç de öyle azımsanacak gibi değildi. ABD'de anne sütünün ekonomiye potansiyel katkısına dair tahminler yılda 110 milyar $ gibi inanılmaz bir seviyelerde[7] – neredeyse Çin'in askeri bütçesi kadar.[8]

GSYH bilişimde kaydedilen ilerlemeleri hesaba katmada da hayli başarısız. Bilgisayarlarımız, fotoğraf makinelerimiz ve telefonlarımız artık hiç olmadığı kadar akıllı, hızlı ve havalı ama hiç olmadığı kadar da ucuz. Dolayısıyla fazla bir rol oynamıyorlar.[9] Otuz yıl önce tek bir gigabyte depolama için 300.000 doları bastırıyorduk, bugünse birkaç bozukluk yetiyor.[10] Bu tür baş döndürücü teknolojik gelişmeler GSYH'de cep harçlığından hallice bir yer tutuyor. Ücretsiz ürünlerse (telekom şirketlerine bir servete mal olan arama servisi Skype gibi) ekonominin küçülmesine bile yol açabiliyor. Bugün cep telefonu sahibi ortalama bir Afrikalı, Başkan Clinton'ın 1990'larda sahip olduğu bilgi erişiminden fazlasına sahip olduğu halde bilişim sektörünün ekonomideki payı, internetin var olmadığı yirmi beş öncesinden bu yana yerinden kıpırdamadı.[11]

GSYH pek çok iyi şeye karşı kör olmanın yanında, her çeşit insani dertten de yarar sağlıyor. Trafik kilitlenmesi, uyuşturucu kullanımı, zina mı söz konusu? Benzin istasyonları, rehabilitasyon merkezleri ve boşanma avukatları GSYH için altın madeni. Siz bir GSYH olsaydınız, ideal vatandaşınız uzatmalı boşanma sürecini avuç dolusu

Prozac alarak ve Kara Cuma'larda ipini koparmışçasına alışveriş yaparak atlatmaya çalışan, kanser hastası ve takıntılı bir kumarbaz olurdu. Çevre kirliliğiyse çifte işlev görüyor: Bir şirket işin ucuzuna kaçarak para basıyor, diğerine ortaya çıkan pisliği halletsin diye para veriliyor. Buna karşılık yüzyıllarca yaşamış bir ağaç, siz onu kesip de kereste olarak satana dek hesaba katılmıyor.[12]

Zihinsel hastalıklar, obezite, hava kirliliği, suç – GSYH açısından ne kadar çoksa o kadar iyi. Gezegenin en yüksek kişi başına düşen GSYH'sine sahip ABD'nin toplumsal sorunlarda da başı çekmesinin nedeni yine bu. "GSYH standartlarına göre," diyor yazar Jonathan Rowe, "Amerika'nın en kötü aileleri aslında basbayağı aile olarak işlevini sürdürebilenler – kendi yemeklerini kendileri pişiren, yemekten sonra yürüyüşe çıkan ve çocuklarını ticari kültüre postalamak yerine birlikte sohbet eden aileler."[13]

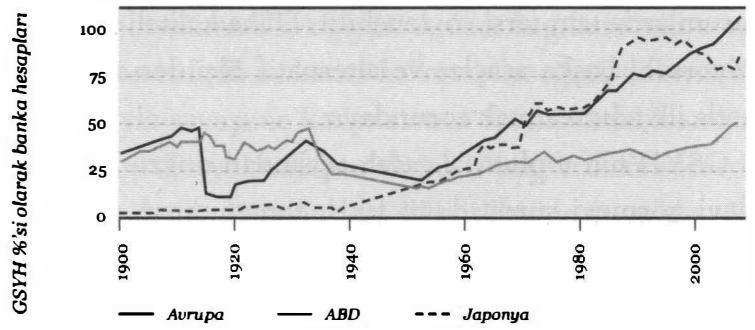
GSYH birçok gelişmiş ülkede yükselişte olan eşitsizliğe ve krediyle hayat idame etmeyi cazip bir seçeneğe dönüştüren borçlara karşı da eşit derecede kayıtsız. 2008'in son çeyreğinde, küresel finansal sistemin kendi içine doğru patlama noktasına geldiği bir zamanda, Britanya bankaları hiç olmadığı kadar hızlı büyümekteydi. Krizin zirve noktasında GSYH'de İngiliz ekonomisinin %9'luk bir payını temsil ediyorlardı; neredeyse tüm imalat sektörü kadar. Üstelik de 1950'lerde katkıları hâlâ yok denecek kadar azken.

Bankaların "verimliliğini" risk alma davranışları açısından ölçmenin iyi bir fikir olacağına istatistikçiler tarafından karar verilmesi, 1970'leri buldu. Risk ne kadar büyükse

GSYH pastasındaki dilimleri de o kadar büyüktü.[14] Dolayısıyla finansal sektör diliminin en az imalat endüstrisi kadar değerli olduğuna inanmış politikacıların dolduruşuyla, bankaların durmadan borç vermeleri de sürpriz değildi. "Bankacılık sektörü GSYH'ye eklenmek yerine ondan çıkarılsa finans krizinin hiç yaşanmamış olacağını tahmin etmek yanlış olmaz," diyordu, kısa süre önce *Financial Times*.[15]

Pervasızca ev kredisi ve türev ürün işportacılığı yaparak, milyonluk primleri yalayıp yutan bir CEO, bugün GSYH'ye öğretmenlerle dolu bir okuldan ya da araba teknisyeniyle dolu bir fabrikadan çok katkı sağlıyor. Görünüşe bakılırsa genel kuralı "uğraşın ne kadar hayatiyse (temizlik, çocuk bakımı, öğretmenlik) GSYH'deki oranın o kadar düşüktür" olan bir dünyada yaşıyoruz. Nobel ödüllü James Tobin 1984'te şöyle demişti: "Gençlerimizin en iyileri de dahil kaynaklarımızın giderek daha büyük bir

ŞEMA 6 Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Bu grafik finans sektörü dışında hanelere ve organizasyonlara verilen borçları gösteriyor. "Avrupa"dan kasıt Danimarka, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya ve İsveç.

Kaynak: Schularick ve Taylor (2012)

kısmını mal ve hizmet üretimimizden uzak finansal aktivitelere, toplumsal verimlilikleriyle orantısız yüksek bireysel getiri üreten aktivitelere harcıyoruz."[16]

Her Çağın Rakamları Kendine

Yanlış anlamayın – pek çok ülkede ekonomik gelişme, refah ve sağlık hâlâ mutlulukla el ele yürüyor. Hâlâ doyurulması gereken karınların ve inşa edilecek evlerin olduğu yerler bunlar. Başka hedefleri büyümeden öncelikli kılmak, zenginlere özgü bir ayrıcalık. Ancak dünya nüfusunun büyük bölümü için öncelik parada. "Toplumda parayı zenginlerden çok düşünen tek bir kesim vardır: fakirler," demişti Oscar Wilde.[17]

Her şeye rağmen Bolluk Diyarı'nda uzun ve tarihsel bir yolculuğun sonuna geldik. Son otuz yılı aşkın bir süredir büyümenin durumumuzu iyileştirdiği söylenemez, hatta bazı durumlarda tam tersi söylenebilir. Daha kaliteli bir yaşam istiyorsak, başka araçlar ve alternatif ölçütler arama yolunda ilk adımı atmak zorundayız.

GSYH'nin toplumsal refah açısından doğru bir ölçüm işlevi görmeyi sürdürdüğü fikri, zamanımızın en yaygın mitlerinden biri. Başka pek çok konuda mücadele veren politikacılar bile GSYH'nin büyümesi gerektiği konusunda hemfikirler. Evet, büyüme iyidir. İstihdam açısından iyidir, alım gücü açısından iyidir ve daha çok harcama olanağı vereceği için, devlet açısından iyidir.

Bir çeşit devlet karnesi gibi son büyüme rakamlarını ortaya koyan GSYH olmasa modern gazetecilik yolunu kaybederdi. GSYH'de daralma, ekonomik gerileme anlamına gelir; ciddi boyutlarda daralma ise ekonomik kriz. Aslında GSYH bir gazetecinin isteyebileceği hemen her şeyi sunar: düzenli aralıklarla yayımlanan somut rakamlar ve uzmanlardan alıntılar yapma fırsatı. GSYH en önemlisi net bir kıstas sunar. Hükümet görevini yapıyor mu? Ülke olarak diğerlerine kıyasla ne durumdayız? Hayat biraz daha iyileşti mi? Hiç korkmayın, elimizde son GSYH rakamları var, onlar bilmemiz gereken her şeyi söyler.

Bundan daha seksen yıl önce GSYH diye bir şeyin olmadığını hayal etmek bile zor.

Elbette ki ölçme arzusu çok gerilere, pudralı peruk dönemine dek uzanır. 'Fizyokrat' diye bilinen ekonomistler o günlerde tüm servetin topraktan geldiğine inanırdı. Dolayısıyla dikkatlerini en çok hasat verimine odaklarlardı. 1665'te İngiliz William Petty 'milli gelir' adını verdiği şeyle ilgili tahmin sunan ilk kişiydi. Amacı İngiltere'nin vergi gelirleri konusunda ne kadar kalkınabileceğini, dolayısıyla Hollanda'yla savaşı ne kadar zaman finanse edebileceğini öğrenmekti. Fizyokratların aksine Petty hakiki servetin topraktan değil, ücretlerden türediğine inanıyordu. Bu yüzden de ücretlerin daha ağır vergilendirilmesi gerektiği çıkarımını yaptı. (Tesadüf bakın ki kendisi zengin bir toprak sahibiydi.)

Milli gelirin farklı bir tanımı da Britanyalı politikacı Charles Davenant tarafından geliştirildi. Davenant 1665

tarihli makalesinin başlığıyla kendini ele veriyordu: "Savaşa Tedarik Sağlamanın Yolları ve Araçları Üzerine". Bu tür tahminler Fransa'yla rekabetinde İngiltere'ye kayda değer bir avantaj sağladı. Fransız kralının kendine ait eli yüzü düzgün ekonomik istatistikler elde etmesi, on sekizinci yüzyıl sonlarını bulacaktı. Maliye bakanı Jacques Necker 1781'de XVI. Louis'ye *Compte rendu au roi*'yı yani 'Kral için mali bilanço'yu sundu. Kral o dönemde çoktan iflasın eşiğine gelmişti. Bu belge kralın birkaç borç daha almasını sağlasa da, 1789 devrimini engellemek için geç kalmıştı.

'Milli gelir' teriminin anlamı aslında hiç sabitlenemedi, aksine son entelektüel akımlarla ve günün ticari zorunluluklarıyla hep dalgalanma gösterdi. Bir ülkenin servetini tanımlayan şeyin ne olduğu konusunda her çağın kendine özgü fikirleri vardı. Modern iktisadın babası Adam Smith'i ele alalım. Smith milletlerin servetinin sadece tarım değil, aynı zamanda imalat üstüne kurulu olduğuna inanıyordu. Buna karşılık hizmet ekonomisinin tamamı –eğlence işiyle uğraşanlardan avukatlara dek her alana yayılan ve modern ekonominin kabaca üçte ikisini oluşturan sektör– "bir hiç değerindeydi" Smith'e göre.[18]

Ancak nakit akışı, çiftliklerden fabrikalara, sonra da üretim hatlarından iş kulelerine doğru kaydıkça tüm bu serveti cetvele geçirme yolundaki hesaplar da buna ayak uydurdu. Önemli olanın, ürünün *yapısı* değil *fiyatı* olduğu fikrini ilk ileri süren kişi ekonomist Alfred Marshall'dı (1842-1924). Marshall'ın ölçümüne göre üstünde fiyat etiketi olduğu

sürece bir Paris Hilton filmi, bir saatlik realite programı *Jersey Shore* ve bir Bud Light Lime birası, bir ülkenin servetini artırabilir.

Oysa daha seksen yıl önce ABD Başkanı Herbert Hoover'a Büyük Buhran'ı, hisse değerlerinden tutun da demirin fiyatına ve karayolu taşımacılığına dek değişen bir karma sayılar çuvalını kullanarak püskürtme görevi verildiğinde, yukarıda sözü edilen şey hâlâ imkânsız bir iş gibi görünüyordu. Hoover'ın en önemli ölçüsü bile –'eritme ocağı endeksi'– çelik endüstrisinde üretim seviyelerini saptama amaçlı kullanışsız bir yapıydı.

Hoover'a 'ekonominin' nasıl gittiğini sorsanız, şaşkın bakışlarla bakardı yüzünüze. Sadece çuvalındaki sayılar arasında böyle bir şey yer almadığı için değil, aynı zamanda bizim 'ekonomi' teriminden bugün anladığımız şeye dair herhangi bir fikri olmadığından. 'Ekonomi' somut bir şey değil, ne de olsa – bir fikir. Ve bu fikir o zaman henüz icat edilmemişti.

Kongre 1931'de ülkenin önde gelen istatistikçilerini topladı ve genel durum hakkında en temel soruları bile yanıtlayamadıklarını gördü. Temel bir şeylerin kötü gittiği barizdi ama eldeki son güvenilir rakamlar 1929'dan kalmaydı. Belli ki evsizlerin nüfusu büyüyordu ve her alanda şirket iflasları vardı ama sorunun gerçek boyutlarını bilen yoktu.

Başkan Hoover bundan birkaç ay önce Ticaret Bakanlığı'ndan bazı çalışanları, durum raporu hazırlamaları için ülkenin dört bir yanına göndermişti. Görevliler Hoover'ın

ekonomik iyileşmenin köşe başında beklediği yönündeki kendi kanaatiyle de örtüşen, anekdot ağırlıklı kanıtlarla geri döndüler. Ancak ikna olmayan Kongre, 1932'de Simon Kuznets isimli genç ve parlak Rus profesörü basit bir soruyu yanıtlamak üzere atadı: Ne kadar mal üretebiliriz?

Kuznets bunu izleyen birkaç yıl içinde, sonradan GSYH'ye dönüşecek şeyin temellerini attı. Yaptığı ilk hesaplamalar heyecan dalgası yarattı ve Kongre'ye sunduğu rapor, ülke çapında çoksatanlar arasına girdi (her biri 20 sent olan kitabın kendisi de GSYH'de yerini aldı). Öyle ki bir zaman sonra radyoyu açıp da "milli gelir" şöyle, "ekonomi" böyle laflarını işitmemek imkânsız hale geldi.

GSYH'nin önemi anlatmakla bitmez. Bazı tarihçilere göre atom bombası bile onun yanında sönük kalır. Sonradan anlaşıldığı üzere GSYH savaş zamanı bir ülkenin gücünün ifadesi açısından mükemmel bir ölçüttü. ABD Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu direktörü C. Mitchell, savaştan kısa bir süre sonra, "Yirmi yılı kapsayan ve birkaç farklı biçimde sınıflandırılan milli gelirin, II. Dünya Savaşı çabalarını kaç değişik şekilde ve kaç ayrı tahminle kolaylaştırdığını ancak I. Dünya Savaşı için gerçekleştirilen ekonomik seferberlikte kişisel payı olanlar anlayabilir," demişti.[19]

Somut rakamlar ölüm-kalım arasındaki dengeyi bile etkileyebiliyordu. Keynes 1940 tarihli "Savaşın Masrafı Nasıl Ödenir" adlı makalesinde, Britanya istatistiklerinin düzensizliğinden yakınmıştı. Benzeri şekilde Hitler'in de elinde Alman ekonomisini yeniden hızlandırmak için gerek duyduğu rakamların bilgisi eksikti. Alman ekonomisinin

maksimum üretime erişmesi ancak 1944'te, Ruslar Doğu Cephesi'ne yaklaşırken ve Müttefik Kuvvetler Batı'ya ayak basarken gerçekleşti.[20]

Ancak o zamana gelene dek –ölçümü nihayetinde Kuznets'e Nobel Ödülü kazandıracak olan– Amerikan GSYH'si çoktan kendini ispat etmişti.

Nihai Ölçüm

GSYH buhranın ve savaşın enkazından, ilerlemenin en doğru ölçütü olarak çıktı – milletler için bir kristal küre, diğer tüm rakamları sönük bırakan bir rakam... Üstelik bu defa görevi, savaş çabasını desteklemek değil, tüketim toplumuna çapa işlevi görmekti. Ekonomist Paul Samuelson çoksatan ders kitabı *Economics*'te, "Uzaydaki bir uydu koca bir kıtanın hava koşullarını nasıl boydan boya inceleyebiliyorsa, GSYH de ekonominin durumu hakkında genel bir tablo çıkarabilir," diyordu. "GSYH gibi ekonomik büyüklük ölçümlemelerinin yokluğunda, karar alıcılar düzensiz veriler denizinde kaybolur," diye devam ediyordu. "GSYH ve diğer ilintili veriler, karar alıcıların ekonomiyi temel ekonomik hedeflere doğru götürebilmelerine yarayan işaret ışıkları gibidir."[21]

Yirminci yüzyılın başında ABD hükümeti toplamda bir tane ekonomist; daha doğrusu işi kuşları incelemek olan "iktisadi kuş bilimci" çalıştırıyordu. Bundan kırk yıl kadar sonra Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu kelimenin bildiğimiz anlamında 5.000 ekonomisti kadroya almıştı.

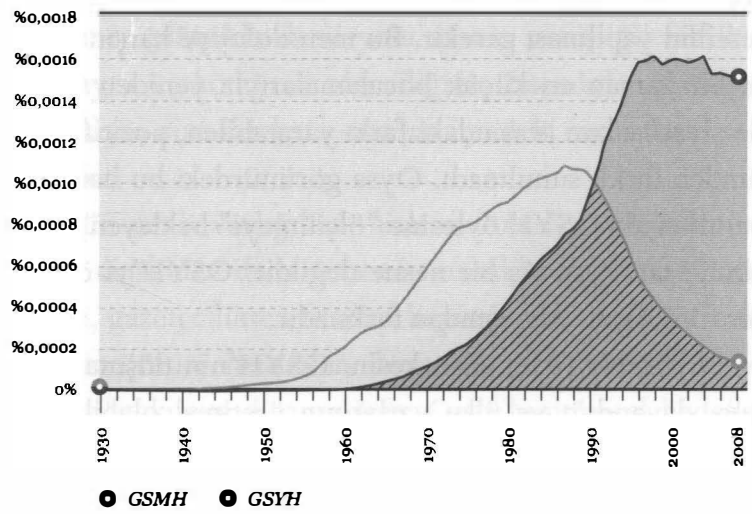
Aralarında yüzyılın en büyük düşünürlerinden ikisi olacak Simon Kuznets ile Milton Friedman da vardı.[22] Ekonomistler dünyanın her yerinde politikada baskın rol oynamaya başladılar. Çoğu GSYH'nin beşiği ABD'de eğitim almıştı ve burada mesleğin icracıları, modeller, denklemler ve sayıların –hem de çok ama çok sayının– etrafında dönen yeni ve bilimsel bir ekonomi anlayışının peşinden gidiyordu.

John Maynard Keynes ve Friedrich Hayek'in okulda öğrendiğinden tamamen farklı bir ekonomi türüydü bu. 1900'lerde insanlar 'ekonomi'den bahsettiğinde genelde 'toplum'u kastediyorlardı. 1950'lerse yeni bir teknokrat neslinin ortaya çıkışına tanıklık etti. Bu nesil yepyeni bir hedef icat etmişti: "ekonomiyi büyütmek". Daha da önemlisi bu kişiler, bunu nasıl başaracaklarını bildiklerine inanıyordu.

GSYH'nin icadından önce ekonomistler basında nadiren alıntılanırken, II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda gazetelerin demirbaşı haline geldiler. Kimsenin beceremediği bir numarayı iyi biliyorlardı: Gerçekliği yönetme ve geleceği tahmin. Ekonomi günden güne politikacıların "gelişimi" artırmak için kullanabilecekleri, kumanda kollarına sahip bir makine gibi görülmeye başlandı. 1949'da mucit ve ekonomist Bill Phillips ekonomiyi temsilen plastik kaplar ve borulardan yapılma gerçek bir makine bile üretti. Pompalanarak dolaşan su ise federal gelir akışını temsil ediyordu.

Bir tarihçinin anlattığı gibi, "1950'ler ve 60'larda yeni bir ulussanız, yaptığınız ilk şey milli bir havayolu açmak ve milli ordu kurmaktı. Ardından da GSYH'yi ölçmeye

ŞEMA 7 GSMH ve GSYH Terimlerinin Kullanımının İngilizce Basılan Kitaplardaki Yaygınlığı, 1930-2008

Başlarda yaygın ölçüm gayri safi milli hasılaydı (GSMH) ama 1990'larda GSYH onun yerini aldı. GSMH bir ülkenin (yurtdışı faaliyetleri de dahil) tüm ekonomik faaliyetlerinin toplamını alırken, GSYH (yabancı yatırımlar da dahil) ülke sınırları içindeki tüm faaliyetlerin toplamını alır. Çoğu ülkede GSMH ile GSYH arasındaki fark, hiçbir zaman yüzde birkaç puandan fazla olmaz.

Kaynak: Google Ngram

başlıyordunuz."[23] Fakat bu sonuncusu gitgide karmaşıklaşmaya başladı. Birleşmiş Milletler 1953'te GSYH'yi bulmak için ilk standart yönergeyi yayımladığında, her şey elli sayfadan biraz az tutmuştu. 2008'de basılan son baskı ise 722 sayfayı buluyordu. Medyada ağızdan ağıza serbestçe dolaşan bir rakam olsa da, GSYH'nin nasıl belirlendiğini sadece bir avuç insan bilir. Pek çok iktisat profesörünün bile bu konuda en ufak bir fikri yoktur.[24]

GSYH'yi hesaplamak için çok sayıda veri göstergesinin

birbiriyle ilişkilendirilmesi ve neyin sayılıp neyin görmezden gelineceği konusunda tamamen sübjektif, yüzlerce tercihin yapılması gerekir. Bu metodolojiye karşın GSYH hiçbir zaman en küçük bocalamalarıyla yeniden seçilme ile siyasi yıkım arasındaki farkı yaratabilen, pozitif bir bilimden farklı sunulmadı. Oysa görünürdeki bu hatasızlık, yanıltıcıydı. GSYH öylesine "ölçülmeyi" bekleyen, net biçimde tanımlanmış bir nesne değildir. GSYH'yi ölçmek, bir fikri ölçme arayışından farksızdır.

Büyük bir fikir, orası kesin. GSYH'nin düşmanın kapıya dayandığı ve ülke varlığının üretime, olabildiğince çok tank, uçak, bomba ve el bombası çıkarmaya dayalı olduğu savaş döneminde çok işe yaradığı inkâr edilemez. Savaş zamanı gelecekten ödünç almak, tamamen anlaşılır bir şeydir. Savaş zamanı çevreyi kirletmek ve borca girmek de gayet anlaşılır şeylerdir. Hatta aileyi ihmal, çocukları üretim hattında işe koşma, serbestlikten feragat ve hayatı yaşanır kılan her şeyi unutma tercih sebebi bile olabilir.

Gerçekten de savaş zamanı GSYH kadar faydalı bir ölçüm yoktur.

Alternatifler

Burada mesele hiç şüphesiz savaşın bitmiş olması. Elimizdeki mevcut ilerleme standardı, farklı sorunları olan farklı bir çağ için tasarlanmıştı. İstatistiklerimiz artık ekonomimizin şeklini kavrayamıyor. Bu da bazı sonuçlar doğuruyor.

Her çağ kendi rakamsal verilerine ihtiyaç duyar. On sekizinci yüzyılda rakamlar hasadın boyutuyla ilintiliydi. On dokuzuncu yüzyılda demiryolu ağının genişliği, fabrikaların sayısı ve kömür madenciliğinin hacmiyle. Yirminci yüzyıldaysa ulus-devletin sınırları içindeki endüstriyel seri üretimle.

Bugün artık varlığımızı sadece dolarlar, sterlinler ve eurolar cinsinden ifade etmemiz mümkün değil. Sağlıktan eğitime, gazetecilikten finansa hepimiz hâlâ, toplum sanki koca bir üretim hattından ibaretmiş gibi 'verimlilik' ve 'kazanca' takılmış durumdayız. Oysa basit nicel hedefler tam da hizmet temelli bir ekonomide başarısızlığa uğrar. "Gayri safi yurtiçi hasıla... her şeyi ölçer... hayatı yaşamaya değer kılan şeyler hariç," demişti Robert Kennedy.[25]

Yeni rakamsal veriler sisteminin vakti geldi artık.

Butan'ın Dördüncü Ejderha Kralı henüz 1972'de "gayri safi milli mutluluğun" ölçümüne geçmeyi önermişti çünkü GSMH kültür ve refahın hayati yönlerini (örneğin, geleneksel şarkı ve danslara ilişkin bilgiyi) görmezden geliyordu. Oysa mutluluk da ölçümleme açısından tek boyutluluk ve gelişigüzellikte GSMH'den geri kalır bir nitelik sayılmazdı. Sonuçta insan sırf kafası güzel diye de mutlu olabilir – *ce qu'on ne voit pas*. Hem terslikler, keder ve üzüntünün de dopdolu bir hayatta yeri yok mu? Filozof John Stuart Mill'in bir zamanlar dediği gibi: "Halinden memnun bir ahmak olmaktansa memnuniyetsiz bir Sokrates olmak yeğdir."[26]

Sadece bu da değil, ileri atılmak için bize makul dozda

sinirlenme, hüsran ve tatminsizlik de *gerekiyor*. Bolluk Diyarı herkesin mutlu olduğu bir yerse aynı zamanda hissizliğe boğulmuş bir yer olmalı. Kadınlar protesto etmeseler oy haklarını asla alamazlardı; Afrikalı Amerikanlar başkaldırmasa Jim Crow yasaları hâlâ geçerli olurdu. Şikayetlerimizi gayri safi milli mutluluk fikrine takılarak gidermeyi tercih etsek, gelişimin sonunu getirmiş olurduk. "Hoşnutsuzluk," demişti Oscar Wilde, "bir insanın ya da ulusun ilerleme yolunda attığı ilk adımdır."[27]

Peki, diğer seçenekler neler? Adaylardan ikisi yine hava kirliliği, suç, eşitsizlik ve gönüllü işi denklemlerine dahil eden Gerçek Gelişim Göstergesi (GGG) ile Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (SERE). GGG Batı Avrupa'da GSYH'den çok daha yavaş ilerledi, ABD'de ise 1970'lerden bu yana gerileme bile gösterdi. Peki, Mutlu Gezegen Endeksi'ne ne demeli? Gelişmiş çoğu ülkenin ortalarda yer aldığı, ABD'ninse en altlara kaydığı 'ekolojik ayak izini' de hesaba katan bir derecelendirme.

Ancak bu hesaplamalar bile şüphe içinde bırakıyor beni.

Ejderha Kral'ın diktatörlüğünü ve Lhotshampa'daki etnik temizliği, tam da işine geldiği gibi kayıt dışı bırakan Butan, kendi endeksine bakılırsa harika durumdadır. Komünist Doğu Almanya'nın rejim tarafından işlenen muazzam toplumsal, ekolojik ve ekonomik suçlara karşın, yıldan yıla istikrarlı artış gösteren bir 'gayri safi toplumsal hasıla'sı vardı. Benzeri şekilde GGG ve SERE de GSYH'nin kimi kusurlarını telafi etse de, son yıllarda gerçekleşen büyük teknolojik sıçramaları tamamen es geçer. Her iki endeks de dünyada işlerin hiç de yolunda gitmediğine

tanıklık eder – ama zaten tam da bunu göstermeleri için tasarlanmışlardır.

Aslına bakarsanız, basit derecelendirmeler, ortaya koyduklarından çok daha fazlasını gizlerler. BM İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde ya da OECD'nin Daha İyi Yaşam Endeksi'nde yüksek bir puan, alkışlanacak bir şey olabilir *ama neyin ölçüldüğünü bilmiyorsak, değil.* Kesin olan bir şey varsa o da şu ki bir ülke ne kadar zenginleşirse, servetini ölçmek o kadar zorlaşır. Çelişkili olansa hakkında çok az somut bilgi sahibi olduğumuz aktivitelere giderek daha çok para harcadığımız bir bilgi çağında yaşıyor olmamızdır.

Genişleyen Devletin Sırrı

Hikâye Mozart'a dek gidiyor.

Müziğin dâhisi Yaylı Çalgılar Dörtlüsü No. 14, Sol Majör'ü (K. 387) bestelediğinde, çalacak dört kişiye ihtiyaç vardı. Ondan 250 yıl sonra, bugün de o eseri çalmak için hâlâ tamı tamına dört kişiye ihtiyaç var.[28] Kemanınızın üretim kapasitesini artırmak istiyorsanız, olsa olsa biraz daha hızlı çalarsınız. Diğer bir deyişle, hayatta bazı şeyler, tıpkı müzik gibi, tüm verimlilik artırma çabalarına direnir. Kahve makinesinin giderek daha hızlı ve ucuzunu üretebilsek bile, bir kemancı esere zarar vermeden onun temposunu artıramaz.

Makineyle giriştiğimiz yarışta, daha verimli bir biçimde üretilmeleri kolayca sağlanabilen ürünlere daha az; sanat, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi emek-yoğun hizmet

ve faydalara daha çok para harcamayı sürdürmemiz gayet anlaşılır bir şeydir. Danimarka, İsveç ve Finlandiya gibi refah puanı yüksek olan ülkelerde, kamu sektörünün büyük olması tesadüf değildir. Bu devletler, verimliliğin kaldıraç etkisi veremediği alanlarda finansal destek sağlarlar. Bir buzdolabı ya da araba imalatının aksine tarih dersleri ve doktor check-up'ları öyle basitçe "daha verimli" kılınamaz.[29]

Bunun doğal sonucu ise devletin ekonomi pastasından giderek büyüyen bir payı mideye indirmesidir. İlk olarak 1960'larda, ekonomist William Baumol'un dile getirdiği ve bugün "Baumol Maliyet Hastalığı" diye bilinen bu fenomene göre sağlık ve eğitim gibi emek-yoğun sektörlerde fiyatlar, işin büyük bölümünün geniş ölçüde otomatize edilebildiği sektörlerdeki fiyatlardan daha hızlı artar.

Ama bir dakika.

Buna hastalık yerine nimet dememiz gerekmez mi? Ne de olsa fabrika ve bilgisayarlarımız ne kadar verimli olursa, sağlık ve eğitimimize o kadar *az* verimli olma olanağı tanıyabiliriz. Yani, yaşlılar ve acizlerle ilgilenmek ve eğitimi daha kişisel bir ölçekte düzenlemek için o kadar çok vaktimiz olur. Eh, bu da harika bir şey değil mi? Baumol'e göre kaynaklarımızı bu tür asil amaçlara ayırmanın karşısında duran esas engel "maliyetlerini karşılayamayacağımız yanılgısıdır."

Yanılgılar içinde bu, bilhassa inatçı olanlardan biridir. İnsan aklını etkinliğe ve üretkenliğe taktığında, eğitim ve bakımın gerçek değerini görmesi zordur. Pek çok

politikacının da, vergi yükümlüsünün de, bakınca sadece maliyeti görmesinin nedeni budur. Bir ülkenin zenginleştikçe öğretmenlerine ve doktorlarına daha çok para harcaması gerektiğini anlamazlar. Bu artışlar bir nimet gibi görüleceğine, hastalık muamelesi görür.

Oysa okul ve hastanelerimizi birer fabrika gibi yönetmek istemiyorsak, emin olalım ki makineyle giriştiğimiz yarışta, sağlık ve eğitimin maliyeti daima yükselecektir. Bir yandan, buzdolabı ve araba gibi ürünler de *aşırı ucuzlayacak*. Bir ürünün sadece fiyatına bakmak, maliyetlerin büyük bir kısmını görmezden gelmek demektir. Hatta Britanya'da bir düşünce kuruluşunun yaptığı tahmine göre reklam yöneticileri kazandıkları her bir sterline karşılık 7 sterlini, stres, aşırı tüketim, hava kirliliği ve borç cinsinden heba ediyorlar. Buna karşılık çöp toplayıcıya ödenen her bir sterlin, sağlık ve sürdürülebilirlik açısından 12 sterline denk değer yaratıyor.[30]

Kamu sektörü hizmetleri genelde beraberinde bol miktarda saklı yararlar getirirken, özel sektör saklı maliyetlerle doludur. "İhtiyacımız olan hizmetlere daha çok para ödemeyi göze alabiliriz – özellikle de sağlık ve eğitime," diyor Baumol. "Göze alamayacağımız şey, düşen maliyetlerin doğuracağı sonuçlar olabilir."

Siz şimdi bu tür "dışsallıkların" çok sayıda sübjektif varsayım içerdikleri için kolayca nicelenemeyeceğini söyleyerek, bu görüşü savuşturabilirsiniz. Ancak mesele de bu zaten. Biz öyle değilmiş gibi davransak da, "değer" ve "üretkenlik" objektif rakamsal verilerle ifade edilemez:

"Mezuniyet oranımız yüksek, demek ki iyi eğitim veriyoruz" – "Doktorlarımız işine odaklı ve etkin, demek ki iyi bakım sağlıyoruz" – "Basılı yayın oranımız yüksek, demek ki mükemmel bir üniversiteyiz" – "İzleyici payımız yüksek, demek ki iyi televizyonculuk yapıyoruz." – "Ekonomi büyüyor, demek ki ülkenin durumu iyi..."

Performans odaklı toplumumuzun hedefleri saçmalıkta, eski SSCB'nin beş yıllık planlarından geri kalmıyor. Politik sistemimizi üretim rakamları üstüne kurmamız, güzelim hayatı bir hesap çizelgesine dönüştürmemiz anlamına gelir. Yazar Kevin Kelly'nin dediği gibi, "Üretkenlik robotlar içindir. İnsanınsa boşa vakit harcama, deneyler yapma, oynama, yaratma ve keşfetmede üstüne yoktur."[31] Artık ne istediğini bilmeyen, bir ütopya vizyonuna sahip olmayan ülkeler için son çaredir rakamlarla üretim.

Gelişimin Gösterge Tablosu

"Üç çeşit yalan vardır: Yalanlar, Allah'ın cezası yalanlar ve istatistikler," demişti Britanya başbakanı Benjamin Disraeli, manidar bir alaycılıkla. Ancak yine de kararların güvenilir bilgi ve rakamlar gerektirdiği yönündeki Aydınlanma ilkesine inanırım ben.

GSYH derin bir kriz döneminde akıl edilmiş ve 1930'ların büyük zorluklarına bir yanıt sunmuştu. Şimdi kendi işsizlik, ekonomik çöküntü ve iklim değişikliği krizimizle yüzleşirken, bizim de yeni rakamsal verilerin arayışına

girmemiz gerekiyor. Bize gereken, hayatı yaşamaya değer kılan şeylerin –para ve büyüme illaki ama bunun yanında kamu hizmeti, meslekler, bilgi, toplumsal kaynaşma ve tabii, değerlerin en nadidesi zaman– takibini yapabilecek, çeşitli göstergelere sahip bir kontrol panosu.

"İyi de, böyle bir gösterge tablosu hiçbir şekilde objektif olamaz," diye karşı çıkabilirsiniz. Doğru. Ancak nötr ölçüm diye bir şey yoktur. Her istatistiğin ardında belli bir varsayım ve önyargılar dizisi yatar. Üstelik bu rakamsal veriler –ve artlarındaki varsayımlar– eylemlerimize rehberlik eder. GSYH için olduğu kadar, İnsani Gelişmişlik ve Mutlu Gezegen endeksleri için de geçerlidir bu. İşte tam da eylemlerimizi değiştirmemiz gerektiği için, bize rehberlik edecek yeni rakamsal verilere ihtiyacımız var.

Simon Kuznets sekiz yıl önce uyarmıştı bizi bu konuda. "Bir ulusun refahının... milli gelir ölçümüyle çıkarsanması zordur," demişti Kongre'ye. "Milli gelir ölçümleri muhalif sosyal grupların çatışmasının merkezindeki meselere değindiğinden –ki bu gruplarda bir savın (argümanın) etkililiği fazla basitleştirmeye tabidir– bu tür bir yanılgıya ve onun sonucunda istismara açıktır."[32]

GSYH'nin mucidi hesaplara askeri, reklam ve finansal sektörlerin[33] dahil edilmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştu ama tavsiyesi kulak ardı edildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yarattığı canavar konusunda Kuznets'in kaygısı giderek arttı. "Büyümenin niceliğiyle niteliği, maliyetlerle geri dönüşler, kısa vadeyle uzun vade arasındaki ayrım akılda tutulmalı,"[34] demişti 1962'de.

Bu eski soruları yeniden değerlendirmeye almak şimdi bize düşüyor. Büyüme nedir? Gelişme nedir? Hatta daha da önemlisi, hayatı gerçekten yaşamaya değer kılan şeyler nedir?

Boş vakti akıllıca doldurmak,
uygarlığın son ürünüdür.

Bertrand Russell (1872-1970)

6

Haftada On Beş Saatlik Çalışma

Yirminci yüzyılın en büyük ekonomistine, sizce yirmi birinci yüzyılın en büyük zorluğu ne olacak diye sorsanız, gözünü kırpmadan cevap verirdi.

Boş vakit.

1930 yazında, Büyük Buhran'ın hız kazandığı bir zamanda, Britanyalı ekonomist John Maynard Keynes, Madrid'de tuhaf bir konferans verdi. Cambridge'deki birkaç öğrencisiyle yeni fikirlerini tartışmış ve düşüncelerini "Torunlarımız İçin Ekonomik Olasılıklar" başlıklı kısa bir konuşmayla halka sunmaya karar vermişti.[1]

Diğer bir deyişle bizim için ekonomik olasılıklar.

Keynes'in ziyareti sırasında Madrid sefil vaziyetteydi. İşsizlik kontrolden çıkıyor, faşizm güç kazanıyor ve Sovyetler Birliği aktif olarak destekçi topluyordu. Birkaç yıl sonra yıkıcı bir iç savaş patlak verecekti. O halde en büyük zorluk nasıl *boş vakit* olabilirdi? Keynes o yaz başka gezegenden gelmiş gibiydi. "Şu an feci bir ekonomik karamsarlık saldırısı altındayız," diyordu. "On dokuzuncu yüzyılı tanımlayan dev "ekonomik gelişme çağı"nın bittiğini artık sıkça duyuyoruz..." Yanlış da değildi. Yoksulluk

şahlanmış, uluslararası sürtüşmeler iyice artmıştı ve küresel endüstriyi yeniden canlandırmak ancak bir ölüm makinesi olan II. Dünya Savaşı'yla mümkün olacaktı.

Felaketin eşiğindeki bir kentten seslenen Britanyalı ekonomist, sağduyuya aykırı bir öngörüde bulunmayı göze alıyordu. Keynes'in dediğine göre 2030'a gelindiğinde insanlık o güne dek gördüğü en büyük zorlukla yüzleşecekti: Deryalar kadar boş vakitle ne yapacağız? Politikacılar "felaket cinsinden hatalar" yapmadığı sürece (ekonomik kriz sırasında kemer sıkma politikası gibi) Keynes tek bir yüzyıl içinde Batı yaşam standardının 1930'un en az dört katına çıkacağını düşünüyordu.

Sonuç mu? 2030'da haftada sadece on beş saat çalışacaktık.

Boş Vakitle Dolu Bir Gelecek

Keynes boş vakte boğulmuş bir geleceği öngören ne ilk kişiydi ne de son. Ondan bir buçuk yüzyıl önce Amerika'nın Kurucu Babalarından Benjamin Franklin de günün birinde dört saatlik bir iş gününün yeterli olacağı tahmininde bulunmuştu. Hayat onun da ötesinde tamamen "boş vakit ve keyiften" ibaret olacaktı. Karl Marx da benzeri şekilde herkesin "avcı, balıkçı, sığır çobanı ya da eleştirmen olmaya gerek kalmadan... sabahları avlanıp ikindide balık tutup akşamları hayvan yetiştirip yemekten sonra eleştiri yapacağı" bir zamanı iple çekiyordu.

Aşağı yukarı aynı zamanlarda klasik liberalizmin babası Britanyalı filozof John Stuart Mill de daha çok servetin en büyük yararı, daha çok boş vakittir, diyordu. Mill baş muhalifi (ve tesadüf o ki köleliğin de büyük savunucusu) Thomas Carlyle'ın beyan ettiği "çalışmanın kutsal esasları"na karşı çıkıyor, onun karşısına "serbestliğin kutsal esasları"nı koyuyordu. Mill'e göre teknoloji, çalışma günlerini olabildiğince azaltabilmek için kullanılmalıydı. "O zaman her çeşit zihinsel terbiye, ahlaki ve toplumsal ilerleme için, Yaşam Sanatı'nı iyileştirmek için, hiç olmadığı kadar geniş bir faaliyet alanı olur," demişti.[2]

Ne var ki on dokuzuncu yüzyıldaki akılalmaz ekonomik büyümenin tetikleyicisi Endüstri Devrimi, boş vaktin tamı tamına tersini getirdi. 1300 yılında İngiliz bir çiftçi hayatını idame ettirmek için yılda 1.500 saat çalışırken, Mill'in çağında bir fabrika işçisinin hayatta kalabilmek için bunun iki kat vakti ortaya koyması gerekiyordu. Manchester gibi kentlerde norm, çocuklar için bile, haftada –tatil ve hafta sonu olmaksızın– yetmiş saatti. Bir İngiliz düşes, on dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru, "Fakirler tatili ne yapacaklar," demişti, "Çalışmaları gerek onların!"[3]. Gereğinden fazla serbest vakit resmen günahkarlığa davetti.

Tüm bunlara karşın, 1850'lerde Endüstri Devrimi'nin yarattığı refahın bir kısmı alt sınıflara damlamaya başladı. Vakit ise nakit demekti. 1855'te Avustralya, Melbourne'deki taş duvar ustaları, sekiz saatlik bir çalışma gününü güvenceye ilk alanlar oldu. Yüzyıl sonuna gelindiğinde bazı ülkelerde haftalık çalışma saati çoktan altmışın altını

görmüştü. Nobel ödüllü oyun yazarı George Bernard Shaw'un 1900'de yaptığı tahmine göre bu hızla giderse 2000 yılına gelindiğinde işçiler haftada sadece iki saat çalışacaktı.

İşverenler doğal olarak buna direndi. 1926'da saygın otuz iki Amerikan iş adamına haftalık iş saatlerinin kısalması konusunda ne düşündükleri sorulduğunda, sadece ikisi bu fikri anlamlı buldu. Geriye kalan otuz kişiye göre daha çok boş vakit olsa olsa suç oranının, borçların ve dejenerasyonun artmasına neden olurdu.[4] Ancak aynı yıl, haftada beş iş gününü uygulamaya ilk sokacak kişi –endüstrinin devi, Ford Motor Company'nin kurucusu ve Model-T'nin yaratıcısı– Henry Ford'dan başkası olmayacaktı.

İnsanlar ona deli dedi. Sonra da açtığı yoldan ilerledi.

Dediğim dedik bir kapitalist ve üretim hattının ardındaki üstün akıl Henry Ford, çalışma günleri daha az olan bir haftanın aslında çalışanlarda üretkenliği artırdığını keşfetmişti. Serbest vaktin "iş açısından yalın bir gerçek olduğunu" görmüştü.[5] Güzelce dinlenmiş bir işçi, çok daha etkin bir işçiydi. Üstelik yolculuklar ya da araba seyahatleri olmaksızın sabahtan akşama fabrikada ter döken bir işçi, arabalarını da satın alamayacaktı. Ford'un bir gazeteciye dediği gibi, "Çalışan insanlar için serbest vaktin bir 'vakit kaybı' ya da sınıfsal ayrıcalık olduğu fikrinden kurtulmamızın vakti geldi de geçiyor."[6]

On yıllık bir süre içinde şüpheciler de ikna oldu. Yirmi yıl kadar önce çalışma günleri daha az olan bir haftanın ekonomiyi mahvedeceği uyarısında bulunan Ulusal

Sanayiciler Derneği (NAM) şimdi ABD'nin dünyada haftalık en az çalışma gününe sahip ülke olduğunu gururla ilan ediyordu. İşçiler çok geçmeden yeni kavuştukları serbest vakitlerinde, "Amerikan yolu gibi yol yok"[7] yazılı NAM ilan panolarının yanından, Ford arabalarıyla geçeceklerdi.

"Makine Bakımcılarının Yarışı"

Tüm kanıtlar Marx'tan Mill'e, Keynes'ten Ford'a büyük zihinlerin haklı çıkacağına işaret ediyordu.

ABD Senatosu 1933'te haftada otuz saatlik çalışma getiren bir yönetmeliği onayladı. Tasarı endüstrinin baskısıyla Temsilciler Meclisi'nde göz ardı edilse de, kısa çalışma saati talebi, işçi sendikalarının önceliği olmayı sürdürdü. 1938'de beş çalışma gününü koruyan yasa nihayet yürürlüğe girdi. Ertesi yıl "tavukların haşlanmış yumurta yumurtladığı", ağaçlarda sigaraların yetiştiği ve "çalışmayı icat eden dallama"nın en ulu ağaçtan sallandırıldığı "Big Rock Candy Mountain" şarkısı listelerin başına tırmandı.

Serbest vakit fikri II. Dünya Savaşı'ndan sonra da istikrarlı yükselişini sürdürdü. 1956'da Başkan Yardımcısı Richard Nixon Amerikalılara "çok da uzak olmayan bir gelecekte" haftada sadece dört gün çalışacakları vaadinde bulundu. Ülke bir "refah düzlüğüne" çıkmıştı ve Nixon'a göre daha az çalışma saati artık kaçınılmazdı.[8] Yakında tüm işi makineler yapacaktı. Bu da "dinlenceye bolca alan

açacak," diyordu, bir İngiliz profesör coşkuyla. "Yaratıcı dünyaya, sanata, tiyatroya, dansa ve gündelik yaşamın kısıtlarını aşmanın daha pek çok yoluna dalmamız için fırsat olacak."[9]

Keynes'in cüretkâr tahmini de gerçekliğe dönüşmüştü. 1960'ların ortasında bir Senato komite raporunda yer alan tahmine göre 2000'e gelindiğinde haftalık çalışma saati on dörde inecek, yılda en az yedi hafta tatil olacaktı. Saygın düşünce kuruluşu RAND Corporation ise nüfusun sadece %2'sinin toplumun tüm ihtiyacını karşılayabileceği bir geleceği öngörmüştü.[10] Çalışmak yakında sadece elitlere mahsus olacaktı.

1964 yazında *New York Times* büyük bilimkurgu yazarı Isaac Asimov'dan, gelecekle ilgili tahminde bulunmasını istedi.[11] Elli yıl sonra dünya nasıl bir yer olacaktı? Asimov bazı konularda temkinliydi: 2014'te robotlar "ne yaygın ne de çok iyi" olacaktı. Fakat bazı konularda beklentileri yüksekti. Arabalar gökyüzünde gezinecek, su altına kentler inşa edilecekti.

Kendisini en nihayetinde endişelendiren tek bir şey vardı: Sıkıntının yaygınlaşması. "İnsanlık," diyordu, Asimov, "Büyük oranda makine bakımcılarına dönüşecek" ve bu da "ciddi zihinsel, duygusal ve toplumsal sonuçlar doğuracak". Kendini "zorunlu bir serbest vakit" denizinde sürüklenirken bulan milyonlarca insan yüzünden psikiyatri 2014'ün en geniş tıbbi uzmanlık alanı olacaktı. "Çalışmak sözlükteki en şanlı kelimeye dönüşecekti."

1960'ların sonuna yaklaşırken, kaygılarını dile getiren düşünürlerin sayısı arttı. Pulitzer ödüllü siyaset bilimci Sebastian de Grazia, Associated Press'e şöyle dedi: "Boş vaktin, zorunlu boş vaktin... can sıkıntısı, aylaklık, ahlaksızlık ve kişisel şiddette artış gibi huzursuz birtakım zamanları beraberinde getireceği korkusu yersiz değil." 1974'te ise ABD İçişleri Bakanlığı, "Pek çoklarınca yeryüzünde cennet gibi düşünülen boş vakit, pekâlâ geleceğin en akıl bulandıran sorunu haline dönüşebilir,"[12] diyerek, alarm çanlarını çalmıştı.

Tüm bu kaygılara karşın, tarihin nihayetinde izleyeceği gidişat konusunda fazla bir şüphe yoktu. 1970'lerde sosyologlar "çalışmanın yaklaşan sonu" hakkında kendilerinden emin konuşmaya başlamışlardı. İnsanlık hakiki bir serbestlik devriminin eşiğindeydi.

George ve Jane

Sizi George ve Jane Jetgil'le tanıştırayım. Kendileri iki çocuklarıyla Yörünge Kent'te, geniş bir dairede yaşayan, saygın bir çift. George büyük bir şirkette 'dijital endeks operatörü' olarak çalışıyor, Jane ise geleneksel bir Amerikan ev hanımı. George bir ara işiyle ilgili kabuslar görüyor. Haksız da sayılmaz hani. Görevi belli aralıklarla bir düğmeye basmak. Patronu Bay Spacely ise –kısa boylu, tombul ve göz alıcı bıyıklı– tam bir despot.

George sayısız kabuslarından birinin ardından, "Dün *tamı tamına iki saat* çalışmak zorunda kaldım!" diye yakınıyor. Karısı Jane ise afallıyor. "Bu Spacely nasıl bir yer işlettiğini sanıyor? Köle dükkânı mı?!"[13]

Yörünge Kent'te haftalık ortalama iş saati dokuz. Ne yazık ki tüm bunlar sadece televizyonda, "20. yüzyıl fütürizminin şüphesiz en önemli eseri," *Jetgiller*'de mevcut.[14] İlk kez 1962'de yayınlanan çizgi dizi 2062'de geçiyordu; yani *Çakmaktaşlar*'ın gelecekte geçeni. Bu çizgi dizinin tekrar tekrar gösterimi sayesinde birkaç nesil *Jetgiller*'le büyüdü.

Elli yıl sonra görünen o ki çizgi dizi yaratıcılarının 2062 yılı için tahminlerinin çoğu şimdiden gerçekleşti. Ev işleri yapan robot mu? Artık var. Solaryum mu? Halloldu. Dokunmatik ekran mı? Tamamdır. Videolu konuşma? Elbette ki. Ancak başka bazı yönlerden Yörünge Kent'le aramızda halen dağlar var. Şu uçan arabalar ne zaman havalanacak? Yürüyen kaldırımlardan da henüz bir işaret yok.

En büyük hayal kırıklığı mı? Boş vakitte artış.

Unutulan Hayal

1980'lerde haftalık çalışma saatlerinde azaltmaya gitme konusunda ani bir duraksama oldu. Ekonomik büyüme ifadesini boş vakitte değil, daha çok malda buluyordu. Avustralya, Avusturya, Norveç, İspanya ve İngiltere gibi ülkelerde haftalık çalışma saatlerinde azalma tamamen durdu.[15] ABD'de saatlerde artış bile oldu. Ülkenin haftada

kırk saatlik çalışmayı yasalaştırmasından yetmiş yıl sonra işgücü haftada kırk saatten fazlasını ortaya koyuyordu.[16]

Bu kadar da değil. Haftalık *bireysel* çalışma saatlerinde azalma görülen ülkelerde bile *aileler* zaman açısından daha büyük baskı altına girmişti. Neden mi? Son yıllarda kaydedilen en önemli gelişme yüzünden: Feminist devrim.

Fütüristler işte bunu tahmin edememişlerdi. Ne de olsa 2062 yılının Jane Jetgil'i hâlâ itaatkâr bir ev kadınıydı. 1967'de *Wall Street Journal* robotlar sayesinde yirmi birinci yüzyıl erkeğinin evinde eşiyle kanepe keyfi yapma olanağına kavuşacağını düşünmüştü.[17] 2010 Ocak'ına gelindiğinde ABD işgücünü, II. Dünya Savaşı için erkeklerin askere çağrılışından beri ilk kez ağırlıklı olarak kadınların oluşturacağı ise kimselerin aklına gelmemişti.

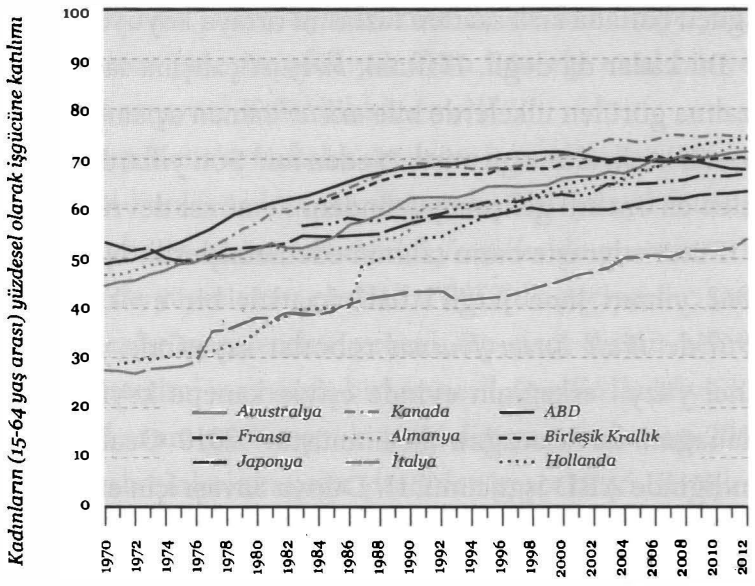
Kadınlar 1970'te aile gelirine %2-6 katkı sağlarken, rakam şimdi %40'lara ulaşmıştı.[18]

Devrimin hızı baş döndürücüydü. Ücretsiz emeği de katarsak bugün Avrupa ve Kuzey Amerika'da kadınlar erkeklerden çok çalışıyor.[19] Hollandalı komedyenin çarpıcı biçimde özetlediği gibi, "Büyükannemin oy hakkı yoktu, annemin doğum kontrol hapı yoktu, benimse vaktim yok."[20]

Kadınların emek piyasasına fırtına gibi girmesiyle, erkeklerin daha az çalışmaya başlaması (ve daha çok yemek, temizlik yapması, aileyle ilgilenmesi) gerekirdi.

Ama öyle olmadı. Çiftler 1950'lerde haftada toplam beş-altı gün çalışırken, şimdilerde rakam yedi-sekize yaklaştı. Bir yandan ebeveynlik de daha zaman-yoğun bir iş

ŞEMA 8 İşyerinde Kadınlar, 1970-2012

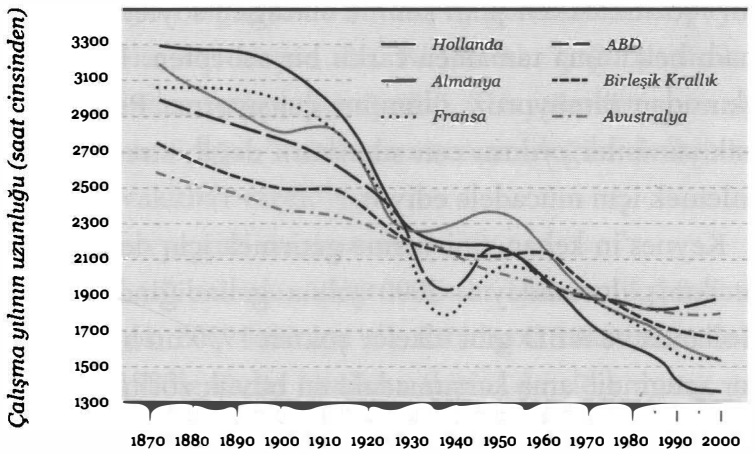

Kaynak: OECD

haline geldi. Araştırmalara göre pek çok ülkede ebeveynler çocuklarına kayda değer ölçüde daha çok vakit ayırıyor.[21] Öyle ki ABD'de çalışan anneler bugün çocuklarıyla 1970'lerin ev kadını annelerinden daha çok vakit geçiriyor.[22]

Hollanda –dünyanın en az haftalık çalışma saatine sahip ülke– vatandaşları bile 1980'lerden beri çalışma, fazla mesai, bakım işleri ve eğitim yükünün istikrarlı artışını hissediyorlar. 1985'te bu aktiviteler haftada 43,6 saat alırken, 2005'te 48,6 saat alıyordu.[23] Hollanda işgücünün dörtte üçü zaman baskısı yüzünden bunaldığını hissediyor, dörtte biri alışkanlık olarak fazla mesai yapıyor ve sekiz kişiden biri de tükenmişlik emareleri sergiliyor.[24]

ŞEMA 9 Çalışmamız Aşamalı Olarak Azaldı (1980'e kadar)

Kişi başına yıllık çalışma saati on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ani düşüşe geçti. Ancak 1970'ten sonra giderek artan sayıda kadın işgücüne katıldığı için ortaya çıkan rakamlar yanıltıcı. Katılımın sonucunda, çalışan başına düşen çalışma saatleri bazı ülkelerde azalmaya devam etse de aileler gitgide artan bir zaman baskısı altında kaldı.

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü

Dahası, çalışma ve serbest vaktin birbirinden ayrılması artık giderek zorlaşıyor. Harvard İşletme Fakültesi'nde yürütülen bir çalışma bugün Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'daki müdür ve profesyonellerin modern teknoloji sayesinde haftada seksen ile doksan saati "çalışarak ya da işi 'gözetim altında tutup' erişilir kalarak" geçirdiğini ortaya koydu.[25] Kore'de yürütülen bir araştırmaya göreyse akıllı telefon, ortalama bir çalışanı haftada on bir saat fazla çalıştırıyor.[26]

Bu durumda yüce zihinlerin yaptığı tahminlerin pek de gerçekleşmediğini söylersek, yanlış olmaz. Hatta

yaklaşamadı bile. Asimov 2014'e gelindiğinde "çalışmanın" sözlükteki en şanlı kelime olacağını söylerken yanılmadı belki ama tamamen farklı bir sebepten. Hiçbirimiz sıkıntıdan ölmüyoruz; ölümüne çalışıyoruz. Psikolog ve psikiyatristler ordusu can sıkıntısını değil, stres salgınını önlemek için mücadele ediyor.

Keynes'in kehanetini yerine getirmek için de fazlasıyla gecikmiş durumdayız. 2000 yılına gelindiğinde Fransa, Hollanda ve ABD gibi ülkeler çoktan 1930'un beş katı kadar zengindi[27] ama karşımızdaki en büyük zorluk hâlâ boş vakit ve sıkıntı değil, stres ve belirsizlik.

Mısır Gevreği Kapitalizmi

Efsanevi Bolluk Diyarı Cockaigne'i coşkuyla betimleyen bir Ortaçağ şairi, orası, "Paranın yerini iyi yaşamın aldığı ve en çok uyuyanın en çok kazanç sağladığı yerdir," demişti.[28] Cockaigne'de yıl denen şey, birbirini izleyen bitmek bilmez tatillerden ibaretti: Paskalya, Hamsin, Aziz John Günü ve Noel'in her biri dört gündü. Çalışmak isteyenler yeraltında bir mahzene kapatılıyordu. 'Çalışma' kelimesini telaffuz etmek bile ciddi bir suçtu.

İşin garibi şu ki Ortaçağ halkı Bolluk Diyarı'nın memnuniyet dolu aylaklığına erişmeye belki de bizim bugün olduğumuzdan çok yaklaşmıştı. 1300 civarı takvimler bayram ve şölenlerle doluydu. Harvard tarihçisi ve ekonomist

Juliet Schor tatillerin yılın en az üçte birini doldurduğunu tahmin ediyor. İspanya'da bu, beş ay gibi büyük bir paydı, Fransa'da ise neredeyse altı. Köylülerin çoğu yaşamları için gereğinden fazla çalışmıyordu. "Hayatın temposu yavaştı," diyor Schor. "Atalarımız zengin değildi belki ama bolca boş vakitleri vardı."[29]

Peki, nereye gitti onca zaman?

Gayet basit aslında. Vakit nakittir. Ekonomik büyüme ya daha çok boş vakit ya da daha çok tüketim getirir. 1850'den 1980'e kadar bunların ikisini de aldık ama o tarihten beri artış daha çok tüketimde oldu. Gerçek gelirlerin aynı kaldığı ve eşitsizliğin patlama gösterdiği yerlerde bile tüketim çılgınlığı devam etti ama kredi üzerinden.

İşte haftalık çalışma saatlerinin kısaltılmasına karşı öne sürülen ana iddia da buydu: Maddi olarak karşılayamayız. Daha çok boş vakit harika bir fikir ama fazlasıyla maliyetli. Hepimiz daha az çalışacak olsak, yaşam standardımız çökerdi ve refah devleti parçalanırdı.

Gerçekten öyle mi?

Henry Ford'un yirminci yüzyıl başında yaptırdığı deneyler, fabrika işçilerinin en çok haftada kırk saat çalıştıklarında üretken olduklarını ortaya koydu. Bunun üstüne kırk saat daha çalışmak dört haftalığına yarar sağlıyordu ama ondan sonra üretkenlik *düşüyordu*.

Ford'un izinden gidenler deneyleri bir adım ileri götürdü. 1 Aralık 1930'da, Büyük Buhran ortalığı kasıp kavururken, mısır gevreğinin büyük patronu Kellogg Michigan,

Battle Creek'teki fabrikasında günde altı saatlik çalışmayı uygulamaya karar verdi. Sonuç katıksız bir başarıydı. Kellogg fazladan 300 çalışanı daha işe alabildi ve kazaları %41 oranında azalttı. Üstüne üstlük çalışanların üretkenliği dikkat çekici derecede arttı. Kellogg yerel bir gazeteye, "Bizim için bu sadece bir teori değil," dedi gururla. "Birim üretim maliyeti o kadar düştü ki eskiden sekiz saat için ödediğimiz ücreti şimdi altı saat için ödeyebiliyoruz."[30]

Ford için olduğu gibi Kellogg için de çalışma saatleri azaltılmış bir hafta, tamamen işi iyi yürütmeyle ilgili bir meseleydi.[31] Ancak Battle Creek sakinleri için bundan çok daha fazlası söz konusuydu. Yerel bir gazete ilk defa "gerçek anlamda serbest vakitleri"[32] olduğunu kaydetti. Ebeveynlerin çocuklara ayıracak vakti vardı. Okumak, bahçeyle ilgilenmek ve spor yapmak için daha çok vakitleri vardı. Kiliseler ve halkevleri aniden sivil hayata ayıracak vakti olan vatandaşlarla dolup taşmaya başlamıştı.[33]

Bundan yarım yüzyıl kadar sonra Britanya Başbakanı Edward Heath de, tesadüfen de olsa mısır gevreği kapitalizminin yararlarını keşfetti. 1973'ün sonlarıydı ve Heath ne yapacağını bilmez haldeydi. Enflasyon rekor seviyelere ulaşmış, devlet harcamaları fırlamıştı ve işçi sendikaları herhangi bir uzlaşıya yanaşmamakta inat ediyordu. Bu da yetmezmiş gibi madenciler grev kararı almıştı. Bununla gelen enerji sıkıntısı yüzünden Britanyalılar termostatlarını kısmış, en kalın kazaklarını giymişti. Aralık geldi ve Trafalgar Meydanı'ndaki Noel ağacı bile aydınlatılmadı.

Heath radikal bir eylem planı izlemeye karar verdi. 1 Ocak 1974'te haftalık çalışma günlerini üçe indirdi. Enerji rezervleri yenilenene dek işverenlerin üç günlük elektrikten fazlasını kullanmalarına izin yoktu. Çelik sektörünün dev patronları sanayi üretiminin %50 düşeceği tahmininde bulundu. Devlet bakanlarını felaket korkusu aldı. Mart 1974'te haftalık çalışma günleri yeniden beşe çıkarıldığında, yetkililer toplam üretim kaybını hesaplamaya koyuldu. Ancak gözlerine inanamıyorlardı: Genel toplam %6'ydı.[34]

Ford, Kellogg ve Heath'in keşfettiği şey, üretkenlikle uzun çalışma saatlerinin el ele *gitmediği* gerçeğiydi. 1980'lerde Apple çalışanları "Haftada 90 saat çalışıyorum ve buna bayılıyorum!" yazan tişörtler giyiyordu. Sonraları üretkenlik uzmanlarının hesapları gösterdi ki bu kişiler çalıştıklarının yarısı kadar çalışsalar, dünya çığır açan Macintosh bilgisayarıyla bir yıl erken tanışacaktı.[35]

Tüm bunlar modern bilgi ekonomisinde haftada kırk saatin bile fazla olduğunun güçlü göstergeleri. Araştırmalara bakılırsa yaratıcı yetilerinden sürekli yiyen bir insan, ortalamada günde altı saatten fazla üretken olamıyor.[36] Dünyadaki varlıklı ülkelerin, geniş bir yaratıcı sınıfı ve yüksek eğitimli nüfusu olanların, aynı zamanda haftalık çalışma günlerinden en çok kırpmış ülkeler olması bir tesadüf değil.

(Hemen) Her Şeyin Çözümü

Geçenlerde bir arkadaşım sordu: Daha az çalışmak neyi çözüyor?

Bense bu soruyu tersine çevirmek istiyorum: Daha az çalışmanın *çözemediği* herhangi bir şey var mı?

Stres? Yapılan sayısız çalışma, daha az çalışan insanların hayatlarından daha memnun olduğunu ortaya koydu.[37] Kısa süre önce çalışan kadınlar arasında gerçekleştirilen bir anketle Alman araştırmacılar "mükemmel günü" bile ölçümlemeyi başardılar. Dakikalardan en büyük payı (106) "samimi ilişkiler" alıyordu. "Sosyalleşme" (82), "dinlenme" (78) ve "yemek yeme" (75) de yine iyi dereceler almıştı. Listenin en altında "ebeveynlik" (46), "çalışma" (36) ve "ev-iş arası yolculuk" (33) yer alıyordu. Araştırmacılar tüm mesafeli duruşlarıyla "refahı maksimuma çıkarabilmek için çalışma ve (GSYH'yi artıran) tüketmenin, bugüne kıyasla insanların gündelik aktivitelerinde daha küçük bir rol oynaması gerekebileceği" notunu düştüler.[38]

İklim değişikliği? Haftalık çalışma saatlerinde dünya çapında gerçekleşecek bir azalma CO_2 salınımını yüzyıl içinde yarıya indirebilir.[39] Haftalık çalışma saatleri daha az olan ülkelerin ekolojik ayakizi de daha küçüktür.[40] Daha az tüketmek, daha az çalışmakla başlar – daha doğrusu, servetimizi serbest vakit formunda tüketmekle.

Kazalar? Fazla mesai ölümcüldür.[41] Uzun çalışma günleri daha çok hataya yol açar: Yorgun cerrahlar yanlış yapmaya daha yatkındır, uykusunu alamayan askerlerse hedefi ıskalama eğilimi gösterir. Çernobil'den Uzay

Mekiği *Challenger*'a çeşitli felaketlerde genelde aşırı mesai yapmış müdürlerin ölümcül rol oynadığı görülür. Son on yılın en büyük felaketini tetikleyen finans sektörününse fazla mesai altında boğuluyor olması tesadüf değildir.

İşsizlik? Elbette ki bir işi alıp küçük parçalara bölemezsiniz. Emek piyasası öyle herkesin her koltuğa uyduğu, yapılacak tek şeyin yer dağıtmak olduğu bir sandalye kapmaca oyunu değildir. Ancak yine de Uluslararası Çalışma Örgütü'nden araştırmacılar son krizin çözümüne –normalde bir tane tam-zamanlı işçiye verilen iş yükünün, iki yarı-zamanlı çalışan tarafından paylaşıldığı– iş paylaşımı yönteminin büyük katkı sağladığı sonucuna vardılar.[42] Özellikle de işsizliğin ani yükselişe geçtiği ve üretimin talebi aştığı ekonomik durgunluk dönemlerinde iş paylaşımı darbenin etkisini azaltmada yardımcı olabilir.[43]

Kadınların özgürleşmesi? Haftalık çalışma günleri daha kısa olan ülkeler, cinsiyet eşitliği sıralamasında da istikrarlı olarak üstlerde yer alıyorlar. Burada temel mesele, daha adil bir iş dağılımını sağlamak. Erkekler yemek pişirme, temizleme ve diğer ev işlerinde üstlerine düşeni yapmadıkça, kadınlar daha kapsamlı bir şekilde ekonomiye katılmakta tam anlamıyla özgür olamayacaklar. Diğer bir deyişle, kadınların özgürleşmesi erkeklerle ilgili bir mesele. Ancak bu değişimler sadece bireysel olarak erkeklerin tercihlerine bağlı değil, yasaların da oynadığı önemli bir rol var. Kadınla erkek arasında zamansal uçurumun İsveç kadar az olduğu bir yer yok. İsveç'te çocuk bakımı ve babalık izni konusunda gerçekten makul bir sistem devrede.

Babalık izni ise özellikle önemli bir konu. Bebeğin doğumundan sonra evde birkaç hafta geçiren babalar, aksi duruma kıyasla eşlerine, çocuklarına ve mutfakta ocak başında çalışmaya daha çok vakit ayırıyorlar. Üstelik bu etki –hazır mısınız?– *hayatlarının sonuna dek* devam ediyor. Norveç'te yapılan bir araştırma, babalık izni alan erkeklerin çamaşır işini eşleriyle paylaşma olasılığının %50 fazla olduğunu ortaya koydu.[44] Kanada'daki bir araştırma ise bu babaların ev işlerine ve çocuk bakımına daha fazla vakit harcadıklarını gösterdi.[45] Babalık izni, cinsiyet eşitliği mücadelesinde gidişatı gerçek anlamda değiştirebilme potansiyeline sahip bir Truva atıdır.[46]

Yaşlanan nüfus? İleri yaş nüfusunun giderek artan bir bölümü emeklilik yaşına geldikten sonra da çalışmaya devam etmek istiyor. Ancak otuz küsur yaşındakiler iş, aile sorumlulukları ve krediler altında ezilirken, yaşlılar bir iş bulabilmek için büyük mücadele veriyor; ayrıca çalışmak muhtemelen sağlıklarına da çok iyi gelecektir. Dolayısıyla, işleri cinsiyetler arasında eşit dağıtmanın yanı sıra kuşaklar arasında da paylaştırmalıyız. Emek piyasasına yeni giren genç işçiler, seksenlerine kadar çalışmaya devam edebilir. Buna karşılık haftada kırk değil, belki otuz, hatta yirmi saat çalışabilirler. "20. yüzyılda servetin yeniden-dağılımını yaşadık," diyordu öncü nüfus bilimcilerden biri. "Kanaatimce bu yüzyılın büyük yeniden-dağılımı çalışma saatleri üzerinden olacak."[47]

Eşitsizlik? Zenginlikte en büyük dengesizliklere sahip ülkeler, tamı tamına en uzun iş saatlerine sahip olanlar. Yoksullar sırf hayatlarını idame ettirebilmek için gitgide

uzayan saatler boyunca çalışırken, zenginler giderek artan saatlik ücretleriyle izne çıkmayı "pahalı" bulur oldular.

On dokuzuncu yüzyılda zengin insanların kolları sıvamayı katiyetle reddetmesi tipik bir durumdu. Çalışmak köylülerin işiydi. Kişi ne kadar çok çalışıyorsa o kadar yoksuldu. O zamandan bu yana toplumsal adetler tersine döndü. Şimdilerde aşırı yoğun çalışma ve baskı bir statü sembolü. İş yükünden yakınmak genelde önemli ve ilginç görünme yolunda gizli bir girişim. Kişinin kendine kalan vakti, özellikle de servet uçurumunun geniş olduğu ülkelerde, işsizlik ve tembellikle denk tutuluyor.

Büyüme Sancıları

Yüz yıl kadar önce eski dostumuz John Maynard Keynes çılgınca bir tahminde daha bulundu. Keynes 1929'daki borsa çöküşünün dünya ekonomisine tümden kilit vurmadığını görmüştü. Üreticiler hâlâ bir önceki yıl kadar tedarik sağlayabiliyordu, sadece çok sayıda ürüne talep kesilmişti. "Yaşlılık romatizması değil bu çektiğimiz," demişti bir yazısında, "aşırı hızlı değişimin yarattığı büyüme sancıları."

Bundan seksen yılı aşkın bir süre sonra bizler de aynı sorunla yüzleşiyoruz. Yoksul olduğumuzdan değil. Etrafta yeterince ücretli iş olmadığından. Aslına bakarsanız bu iyi bir haber.

Bu haber şimdiye dek karşılaştığımız belki de en büyük zorluğa hazırlanmaya başlayabileceğimiz anlamına geliyor:

Sahici bir boş vakit deryasını doldurmak. Haftada on beş saatlik çalışma elbette ki hâlâ uzak bir ütopya. Keynes'in tahminine göre 2030'a gelindiğinde ekonomistler "dişçilerle aynı düzeyde", küçük bir rol oynayacaklardı. Ancak bu hayal şimdi hiç olmadığı kadar uzak görünüyor. Medya ve politika alanına ekonomistler hükmediyor. Haftalık iş saatlerinde azalma hayaliyse yerle bir oldu. Stres ve işsizlik rekor seviyelere geldiği halde fikri desteklemeye gönüllü bir politikacı bulmak da zor.

Yine de Keynes deli değildi. Onun zamanında haftalık çalışma saatleri hızla azalıyordu ve Keynes de 1850'de başlayan bu trendi geleceğe uyarlamıştı. "Elbette ki her şey yavaş yavaş olacak," demişti, "bir felaket şeklinde değil." Serbest vakit devriminin bu yüzyılda yeniden hız kazandığını hayal edin. Yavaş ekonomik büyüme koşullarında bile biz, Bolluk Diyarı'nın sakinleri, 2050'ye gelindiğinde haftada on beş saatten az çalışabilir ve 2000'le aynı miktarda kazanabiliriz.[48]

Bunu sahiden gerçekleştirebileceksek, hazırlanmaya başlasak iyi olur.

Milli Strateji

Öncelikle kendimize sormalıyız: İstediğimiz bu mu?

Tesadüf bakın ki anketçiler bu soruyu çoktan sordular. Yanıtımız: Evet, hem de çok. Öyle ki daha çok serbest vakit karşılığında değerli alım gücümüzü takasa bile razıyız.[49] Ancak şunu da belirtelim; işle serbestlik arasındaki ince

çizgi son zamanlarda hayli belirsizleşti. İş şimdi genellikle bir çeşit hobi gibi, hatta kimliğimizin temel taşı gibi algılanıyor. Sosyolog Thorstein Veblen klasik eseri *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde serbestliği hâlâ elitlerin nişanı olarak tanımlıyordu. Ancak eskiden serbest vakit aktivitesi olarak sınıflandırılan şeyler (sanat, spor, bilim, himaye, hayırseverlik) artık iş diye sınıflandırılıyordu.

Belli ki günümüz Bolluk Diyarı'nda hâlâ ücreti kötü, kendi berbat işlere bolca yer var. Ücreti iyi olan işlereyse genelde çok da yararlı olmayan işler gözüyle bakılıyor. Ancak burada amaç, haftalık çalışmaya son vermek değil. Aksine. Bugün kadın, yoksul ve yaşlıların daha az değil, daha çok 'iyi iş' yapma fırsatına kavuşmasının vakti geldi. İstikrarlı ve anlamlı iş, iyi yaşanan her hayatta önemli rol oynar.[50] Aynı nedenle, zorunlu serbestlik de –işten kovulma– bir felakettir. Psikologlar uzun süreli işsizliğin insan sıhhati üstünde boşanma ya da sevilen birini kaybetmeden de büyük bir etkisi olduğunu ortaya koydu.[51] Zaman tüm yaraları iyileştirir, işsizlik hariç. Çünkü ne kadar kenarda beklerseniz, o kadar derine batarsınız.

Çalışmak hayatımız için ne kadar önemli olursa olsun, Japonya'dan ABD'ye dünyanın her yerinde insanlar artık daha az çalışma saatinin özlemi içindeler.[52] Amerikalı bilimciler çalışanlar arasında iki haftalık ek maaş mı yoksa iki hafta tatili mi tercih edecekleri araştırmasını yaptığında, vakti tercih edenler maaş diyenlerin iki katıydı. Britanyalı araştırmacılar çalışanlara piyango kazanmayı mı yoksa daha az çalışmayı mı tercih edeceklerini sorduklarında, ikincisini seçenler yine diğer grubu ikiye katlamıştı.[53]

Tüm kanıtlar günlük yüklü bir dozda işsizlik olmadan yapamadığımıza işaret ediyor. Daha az çalışmak, aile, toplumsal katılım ve dinlence gibi bizim için yine önemli olan diğer şeylere bant genişliği açıyor. Haftalık çalışma saatleri en kısa olan ülkelerin aynı zamanda en yüksek sayıda gönüllüsü ve en sosyal başkenti olan ülkeler olması tesadüf değil.

Daha az çalışmak istediğimizi artık bildiğimize göre ikinci soru şu: Bunu nasıl başarabiliriz?

Kalkıp hep birlikte haftalık yirmi dört ya da otuz saatlik çalışmaya geçemeyiz. Çalışmada azaltmaya gitmenin öncelikle siyasi bir amaç olarak geri getirilmesi gerekir. Ondan sonra zamana karşılık para koyarak, eğitime daha çok para yatırarak, daha esnek bir emeklilik sistemiyle babalık izni için iyi provizyonlar geliştirerek çalışma saatlerini adım adım kısaltabiliriz.

Her şey özendirme teşviklerini tersine çevirmekle ilgili. Şu an işverenler için iki yarı-zamanlı kişiyi işe almaktansa tek bir kişiye fazla mesai yaptırmak daha ucuz.[54] Bunun nedeniyse sağlık yardımı gibi birçok işçi maliyetinin saat başına değil, çalışan başına ödenmesi.[55] Birey olarak bizlerin daha az çalışma kararı alamamamızın nedeni de yine bu. Öyle yaptığımız takdirde statü kaybetme, kariyer fırsatlarını kaçırma ve nihayetinde belki de işimizi tamamen kaybetme riskine girmiş oluruz. Çalışanlar da gerçekten birbirlerini gözetlerler. Kim masasında en uzun süre oturdu? Çalışarak en çok saati kim geçiriyor? Çalışma gününün sonunda hemen her ofiste, masasında oturmuş

amaçsızca tanımadığı insanların profillerinde gezinerek, ofisten ilk kişinin çıkmasını bekleyen bitkin insanlar görebilirsiniz.

Bu kısırdöngüyü kırmak, kolektif eylem gerektirecektir – şirketler, hatta daha iyisi ülkeler tarafından.

İyi Yaşam

Bu kitabı yazarken insanlara yüzyılın en büyük zorluğunu ele aldığımı söylediğimde, gösterdikleri ilgi anında yükseliyordu. Terörizmi mi yazıyordum? İklim değişikliğini mi? III. Dünya Savaşı'nı mı?

Serbest vakit konusunu ortaya koyduğumda yaşadıkları hüsransa açıkça görülüyordu. "Öyle bir durumda herkes televizyonuna yapışıp kalmaz mı?"

Benim de aklıma hemen on dokuzuncu yüzyılın aksi rahipleriyle satıcıları geliyordu. Bu insanlar avam halkın oy hakkıyla, makul bir ücretle, özellikle de serbest vakitle başa çıkamayacağına inanıyor, içkiye karşı savaşta haftalık yetmiş saat çalışmayı etkili bir araç olarak görüyorlardı. Aksine tam da insanların aşırı çalıştırıldığı, sanayileşmiş şehirlerde çalışanlar teselliyi günbegün içkide arıyordu.

Şimdi farklı bir çağda yaşasak da hikâye aynı: Japonya, Türkiye ve tabii ABD gibi insanların aşırı çalıştırıldığı ülkelerde saçma miktarda televizyon seyrediliyor. Televizyon izleme ABD'de günde beş saati buluyor ki bu da insan hayatında dokuz yıla denk geliyor. Amerikalı çocuklar

okulda geçirdikleri vaktin yarısını yine televizyon karşısında geçiriyor.[56]

Oysa serbest vakitte gerçek dinlence ne bir lüks ne de kötü bir alışkanlıktır. C vitamini vücudumuz için ne kadar hayatiyse bu da beynimiz için o kadar hayatidir. Dünyada ölüm döşeğinde, "Keşke ofiste birkaç saat daha çalışsaydım ya da biraz daha televizyon seyretseydim," diye düşünen tek bir kişi yoktur. Evet, boş vakit denizinde yüzmek kolay olmayacaktır. Yirmi birinci yüzyıl eğitimi insanları sadece işgücüne katılıma değil (daha da önemlisi) yaşama hazırlamalı. Filozof Bertrand Russell 1932'de şunları yazmıştı: "İnsan serbest vaktinde artık yorgun olmayacağı için, sadece pasif ve monoton eğlenceler talep etmeyecektir."[57]

İyi yaşamla başa çıkabiliriz, yeter ki bunu yapmaya vakit ayıralım.

Çalışmak, daha iyi bir meşgalesi olmayanların sığınağıdır.

Oscar Wilde (1854-1900)

7

Bankacı Olmak Neden Kazandırmıyor

2 Şubat 1968'de kalın bir sis tabakası City Hall Park'ı sarmıştı.[1] New York'lu yedi bin sanitasyon işçisi isyankâr bir ruh haliyle bir araya toplaşmıştı. Sendika sözcüsü John DeLury bir kamyonun tepesinden kalabalığa sesleniyordu. Belediye başkanının ödün vermeyi reddettiğini söylediğinde, kalabalığın öfkesi taşma noktasına geldi. DeLury uzlaşı vaktinin geçtiğini anladı. Sırf yaptıkları iş fazlasıyla önemli diye kendilerine yasaklanan şeye, gayrimeşru yolla başvurmaktan başka çare kalmamıştı sanitasyon işçilerine.

Zaman grev zamanıydı.

Ertesi gün Büyük Elma'da çöpler toplanmadı. Şehrin çöp toplama ekibinin neredeyse tamamı evinden çıkmamıştı. Çöp toplayanlardan biri yerel gazetede, "Şimdiye kadar hiç itibar görmedik ve bu beni rahatsız etmemişti ama şimdi ediyor. İnsanlar bize pislikmişiz gibi davranıyor," diyordu.

Belediye başkanı iki gün sonra durumu tetkik için dışarı çıktığında, atıklar çoktan diz boyu olmuştu ve her geçen gün buna 10.000 ton daha ekleniyordu. Berbat bir

koku şehrin sokaklarında süzülmeye başladı ve en fiyakalı semtlerde bile sıçanlar görüldü. Birkaç günlük bir sürede dünyanın en ikonik kentlerinden biri, varoş görünümüne bürünmüştü. 1931'deki çocuk felci salgınından bu yana ilk defa kent yetkilileri olağanüstü hal ilan etti.

Ancak belediye başkanı Nuh diyor, peygamber demiyordu. Yerel basın onun yanındaydı ve grevcileri açgözlü narsistler olarak resmediyordu. Durumun kabullenilmesi bir hafta kadar sürdü: Çöp toplayıcılar gerçekten de kazanacaktı. "New York onların karşısında çaresiz," diyordu, *New York Times* editörleri, ümitsizlik içinde. "Kentlerin bu en şaheseri ya teslim olacak ya da pisliğe batışına tanıklık edecek." Grevden dokuz gün sonra, 100.000 tonluk çöp yığıldıktan sonra sanitasyon işçileri istediğini elde etti. "New York'un kaosa doğru attığı son adımdan çıkarılacak ders," diyecekti Time dergisi daha sonra, "grev kazandırır."[2]

Parmağını Oynatmadan Zengin

Belki ama her meslekte değil.

Washington'ın 100.000 lobicisinin yarın greve gittiğini düşünün, örneğin.[3] Ya da Manhattan'daki tüm vergi muhasebecilerinin evden çıkmadığını. Böyle bir durumda belediye başkanının olağanüstü hal ilan etmesi pek olası değil. Hatta, bu senaryolardan herhangi birinin fazla zarar verme ihtimali yok. Mesela sosyal medya danışmanlarının, tele

pazarlamacıların ya da yüksek frekanslı alım-satımcıların grevi haber bile yapılmayabilir.

Ancak konu çöp toplayıcıları olduğunda durum değişir. Neresinden bakarsanız bakın, yokluğuna katlanamayacağımız bir iş yapar onlar. Acı gerçek şu ki gitgide daha çok insan, yokluğunda gayet idare edebileceğimiz işleri yapıyor. Birdenbire çalışmayı bıraksalar, dünya ne daha fakirleşir ne daha çirkinleşir ne de herhangi bir anlamda kötüleşir. Misal emeklilik fonları pahasına ceplerini dolduran kurnaz Wall Street simsarları. Ya da şirket davalarını sittin sene uzatabilen açıkgöz avukatlar. Veya yılın sloganını kaleme alıp rakip firmayı bir kalemde silebilen parlak zekâlı reklam yazarı.

Bu meslekler servet *yaratmak* yerine, serveti *kaydırıyorlar*.

Tabii ki serveti yaratanla kaydıran arasında net bir çizgi yok. Pek çok meslek her ikisini de yapıyor. Finans sektörünün servetimize katkıda bulunabileceği ve bu süreçte sektörlere kolaylık sağlayacağı inkâr edilemez. Bankalar riskin dağıtılmasına yardımcı olarak, parlak fikirli insanları destekleyebilir. Ancak bu günlerde bankalar o kadar büyüdü ki yaptıklarının çoğu varlığı sağa sola kaydırmaktan ve hatta yok etmekten ibaret. Bankacılık sektörünün ani büyümesi pastayı büyütmek yerine, pastadan kendisine ikram ettiği payı artırdı.[4]

İsterseniz avukatlık disiplinini ele alalım. Hukukun üstünlüğü şüphesiz bir ülkenin varsıllaşması için gerekli.

Ancak ABD'de kişi başına düşen avukat sayısının Japonya'nın on yedi katı olduğu düşünülürse bu, Amerikan hukuk üstünlüğü de on yedi kat etkili mi demek?[5] Ya da Amerikalılar on yedi kat iyi mi korunuyor? Alakası yok. Öyle ki bazı firmalar üretmeye hiç niyetlenmedikleri ürünlerin patentini, sırf insanları patent hakkı ihlalinden dava edebilmek için satın alıyorlar.

Ne gariptir ki en iyi maaşı getirenler tam da bu parayı kaydıran –neredeyse hiç somut değer yaratmayan– meslekler. Hayret verici ve çelişkili bir durum. Nasıl oluyor da onca refah aracısına –öğretmenler, polis memurları, hemşireler– bu kadar az ödenirken, önemsiz, gereksiz ve hatta yıkıcı varlık *kaydırmacıların* durumu bu kadar iyi olabiliyor?

Aylaklık Hâlâ Doğuştan Gelen Bir Hak İken

Belki tarih bu muammaya açıklama getirebilir. Henüz birkaç yüzyıl öncesine dek herkes tarımda çalışıyordu. Bu sayede varlıklı üst sınıf aylakça gezinebiliyor, şahsi varlığıyla gül gibi geçiniyor ve savaşlar açabiliyordu – varlık yaratmayan ama en iyi haliyle varlığı kaydıran, en kötü haliyle yok eden hobiler. Mavi gözlü her asilzade, mutlu azınlığa başkalarını harcama pahasına cep doldurma hakkını doğuştan veren bu yaşam stilinden memnundu. Çalışmak mı? Köylülere mahsustu.

O günlerde, Endüstri Devrimi'nin öncesinde, bir çiftçi grevi ekonominin tamamını felce uğratırdı. Bu günlerdeyse grafikler, şemalar ve pasta grafikleri her şeyin değiştiğine işaret ediyor. Tarım ekonominin ancak marjinal bir parçasını oluşturuyor. ABD finans sektörü tarım sektörünün yedi katı.

Peki bu, çiftçiler greve gitse bankacıların boykotuna kıyasla bizi daha mı az dara düşürürler demek oluyor? (Hayır, tam tersi.) Hem tarımsal üretim son yıllarda hızlı bir yükselişe geçmedi mi? (Kesinlikle.) O halde çiftçilerin zaten hiç olmadığı kadar çok kazanıyor olması gerekmez mi? (Ne yazık ki, hayır.)

Şöyle ki piyasa ekonomisinde işler tamamen tersi yönde çalışır. Arz ne kadar yüksek olursa fiyat o kadar düşer. Bir de sorun var üstelik. Son yıllar içinde gıda arzı ani biçimde yükseldi. 2010'da Amerikan inekleri 1970'e kıyasla iki kat süt üretti.[6] Aynı süreçte buğdayda verimlilik iki katına, domateste ise üç katına çıktı. Tarım iyileştikçe ona para ödeme arzumuz azalıyor. Bu günlerde tabaklarımızdaki yemek sudan ucuz.

Ekonomik kalkınma da işte böyle bir şey. Tarla ve fabrikalarımızın verimlilikleri arttıkça ekonomideki payları küçüldü. Yine tarım ve imalatın verimliliği arttıkça daha az insan çalıştırır oldu. Bu kayma aynı zamanda hizmet sektöründe daha çok iş üretti. Ancak danışmanların, muhasebecilerin, programcıların, müşavirlerin, brokerlerin ve avukatların bu yeni dünyasında kendimize bir iş bulmadan önce gerekli referansları edinmemiz gerekiyordu.

Bu gelişim muazzam bir servet yarattı.

Ancak ne tuhaftır ki aynı zamanda giderek artan sayıda insanın hiçbir somut değer katkısında bulunmadan para kazanabildiği bir sistemi de yarattı. Adına ilerlemenin paradoksu deyin isterseniz: Burada, Bolluk Diyarı'nda, ne kadar zenginleşir ve zekileşirsek o kadar harcanabilir oluyoruz.

Bankacılar Greve Gidince

"BANKALARIN KAPANIŞI"

Bu duyuru Mayıs 1970'te *Irish Independent*'ta yer aldı. Enflasyona ayak uyduramayan ücretler konusunda uzun ama sonuçsuz uzlaşı çabalarının ardından İrlanda'nın banka çalışanları greve gitmeye karar verdi.

Ülke rezervlerinin %85'i bir gecede kilitlendi. Tüm göstergeler grevin bir süre devam edebileceğine işaret ettiğinden, İrlanda'nın her yerinde işletmeler nakit istiflemeye başladı. Grevden iki hafta sonra *Irish Times* ülkedeki 7.000 bankacıdan yarısının iş aramak için Londra'ya uçuş ayırttığını yazdı.

Başlangıçta uzmanlar İrlanda'da hayatın duracağını düşündü. Önce nakit tedariği kuruyacak, ardından ticaret duraksama noktasına gelecekti ve son olarak işsizlik patlayacaktı. Bir ekonomist yayılan korkuyu, "Vücudunuzdaki tüm damarların aniden büzüşüp parçalandığını düşünün," diye tanımlıyordu. "İşte ekonomistler de bankaların

kapanmasını öyle algılıyordu."[7] 1970 yazına girerken İrlanda kendini olabileceklerin en kötüsüne hazırlamıştı.

Neden sonra tuhaf bir şey oldu. Daha doğrusu, pek bir şey olmadı.

London *Times* temmuzda "Mevcut rakamsal veriler ve trendler ihtilafın şimdiye dek ekonomi üstünde olumsuz bir etkisi olmadığına işaret ediyor," diyordu. Birkaç ay sonra İrlanda Merkez Bankası durumu açıkladı. "İrlanda ekonomisi uzunca bir süre ana takas bankaları kapalı olarak işlevini sürdürdü." Bununla da kalmamış, ekonomisi büyümüştü.

Grev nihayetinde altı ay sürdü – New York sanitasyon işçileri grevinin yirmi katı bir süre. Ancak okyanusun ötesinde henüz altı günün ardından olağanüstü hal ilan edilirken, İrlanda bankacılar olmadan altı ay sonra bile sapasağlam ayaktaydı. İrlandalı bir gazeteci 2013'te, "Banka grevine ilişkin pek bir şey anımsamamamın esas nedeni," diyordu, "gündelik yaşamı aksatacak bir etki yaratmamış olmasıydı."[8]

Peki ama bankacılar olmadan para işlerini nasıl yürüttüler?

Gayet basit: İrlandalılar nakitlerini kendileri dolaşıma soktular. Bankaların kapanışından sonra birbirlerine her zamanki gibi çekler yazmaya devam ettiler. Tek fark, çeklerin artık bankada bozdurulmamasıydı. Bankalardan açılan boşluğu likit varlıklar dünyasının diğer aracısı –İrlanda pub'ları– doldurmuştu. İrlandalıların hâlâ haftada en az üç defa mahalle pub'ına uğradığı bir zamanda herkesin

–özellikle de barmenin– kime güvenilip güvenilemeyeceği konusunda gayet iyi bir fikri vardı. "Bu perakende satış noktalarının ve birahanelerin müdürleri, müşteriler hakkında kapsamlı bilgi sahibiydi," diyor ekonomist Antoin Murphy. "Ne de olsa birine yıllarca içki servisi yapıp da onun likit kaynakları hakkında bir şeyler bilmemek mümkün değildi."[9]

İnsanlar ülkenin 11.000 pub'ını kilit noktası, karşılıklı güveni de temel mekanizma kılarak, kısa sürede radikal biçimde merkezsizleştirilmiş bir para sistemi yaratmışlardı. Bankalar kasımda nihayet açıldığında İrlandalılar 5 milyar sterlin gibi inanılmaz bir miktarda ev yapımı nakit dolaşımı sağlamıştı. Bazı çekleri şirketler yazmıştı, bazısı puro kutularının arkasına, hatta tuvalet kağıdına karalanmıştı. Tarihçilere göre İrlandalıların bankasız kendilerini bu kadar iyi idare edebilmelerinin nedeni temelde toplumsal bütünlüğe dayanıyordu.

Peki, hiç mi sorun yaşanmamıştı?

Elbette ki yaşandı. Örneğin, krediyle yarış atı satın alıp borcunu atı birinci geldiğinde kazandığı parayla ödeyen adam – pratikte başkasının parasıyla kumar oynamıştı.[10] Bankaların şimdi yaptığı şeye fena halde benzeyen ama onun çok daha küçük çaplı bir örneği. Tabii bir de grev sırasında İrlanda şirketlerinin büyük yatırımlara sermaye bulmakta zorlandığı gerçeği vardı. Aslında insanların 'kendi işini kendin yap' bankacılığına başlamış olması bile bir tür finans sektörü olmadan yapılamadığının açık bir göstergesiydi. Öte yandan onca alavere dalavere, onca riskli spekülasyon, onca ışıltılı gökdelen ve vergi

mükelleflerinin cebinden ödenen onca prim olmadan gayet iyi *yapabildikleri* de ortaya çıkmıştı. Yazar ve ekonomist Umair Haque'ın dediği gibi, "Kim bilir belki de bankaların insanlara, insanların bankalara olduğundan çok daha fazla ihtiyacı vardır."[11]

Başka Bir Tür Vergilendirme

İki yıl önce ve 5.000 kilometre ötede gerçekleşen diğer grevle ne büyük bir tezat ama! New York'lular kentlerinin çöplüğe dönüşmesini çaresizlikle izlerken, İrlandalılar kendi kendilerinin bankacısı olmuştu. New York henüz altı günün ardından uzun uzun uçuruma bakmaya başlamışken, İrlanda'da altı ay sonra bile işler tıkırındaydı.

Ancak bir konuyu açıklığa kavuşturalım. Değer taşıyan herhangi bir şey yaratmadan para kazanmak hiç de kolay değildir. Yetenek, tutku ve akıl gerektirir. Bankacılık dünyasıysa akıllı insan kaynar. "Büyük spekülatif yatırımcıların dehası, başkalarının göremediğini görmek ya da daha önceden görmektir," diyor ekonomist Roger Bootle. "Bu bir beceridir. Ama kafanızın üstünde duran bir demlik çayı dökmeden parmak ucunda yükselerek tek ayak üstünde durmak da yine bir beceridir."[12]

Diğer bir deyişle, bir şeyin zor olması onu otomatikman değerli kılmaz.

Son yıllarda söz konusu akıllı insanlar servet yaratmayan her tür karmaşık finansal ürünü uydurup çıkardılar. Bu ürünler esasında nüfusun geri kalanı üstünde bir çeşit

vergi gibiydi. Tüm o ısmarlama takım elbiselerin, sere serpe yayılmış malikânelerin ve lüks yatların parasını kim ödüyor sanıyorsunuz? Bankacılar temel değeri kendileri üretmiyorlarsa o zaman bu değer başka bir yerden –kimseden– geliyor olmalı. Servetin yeniden dağıtımını yapan sadece devlet değildir. Finans sektörü de yapar bunu ama demokratik bir yetkisi olmadan.

Uzun sözün kısası, servet belli bir yerde *yoğunlaşmış* olabilir ama bu onun orada *yaratıldığı* anlamına gelmez. Aynı şey eskinin feodal toprak sahibi için olduğu kadar bugünün Goldman Sachs CEO'su için de geçerlidir. Aradaki tek fark, bankacıların zaman zaman anlık bellek tutulmasına yakalanıp kendilerini tüm bu servetin yüce yaratıcıları sanmalarıdır. Köylüsünün emeği üstünden yaşayan lordunsa böyle yanılsamaları yoktu.

Zırva İşler

Oysa her şeyin ne kadar farklı olacağı düşünülmüştü.

Hatırlarsınız, ekonomist John Maynard Keynes 2030'a gelindiğinde hepimizin haftada sadece on beş saat çalışacağını söylemişti.[13] Refahımızın tavan yapacağını ve servetimizin yüklü bir kısmını serbest vakitle değiş tokuş edeceğimizi de.

Hiç de öyle olmadı. Eskisinden çok daha varlıklıyız ama öyle boş vakit deryası içinde yüzdüğümüz yok. Aksine. Hiç çalışmadığımız kadar çalışıyoruz. Bir önceki bölümde boş

vaktimizi tüketimcilik sunağında nasıl kurban ettiğimizi anlatmıştım. Keynes bunun gelişini kesinlikle görememişti.

Ancak yap-bozun hâlâ bir parçası var ki hiçbir yere uymuyor. Bin bir renkte iPhone kılıfının, botanik özütlü egzotik şampuanların ya da Kurabiyeli Mocha Frappuccino'ların üretiminde çoğu insanın en ufak bir rolü yok. Tüketim bağımlılığımızı ayakta tutan şey, daha çok robotlar ve Üçüncü Dünya ülkelerinin ücretli köleleri. Tarım ve imalat sanayiinin üretim kapasitesi son yıllarda katlanarak büyümüş de olsa, bu alanlarda istihdam azaldı. O halde yoğun çalışmalı yaşam tarzımızın ucu dönüp dolaşıp gerçekten de kontrolden çıkmış tüketimciliğe mi dayanıyor?

London School of Economics'ten antropolog David Graeber işin içinde başka bir iş olduğunu düşünüyor. Graeber birkaç yıl önce suçu satın aldığımız mallara değil, yaptığımız işe atan müthiş bir yazı kaleme aldı. Yazının başlığı "Zırva İşler Fenomeni Üstüne"ydi.[14]

Graeber'in analizine göre sayısız insan iş hayatının tamamını anlamsız gördükleri işleri yaparak geçiriyor; tele-pazarlamacılık, İnsan Kaynakları müdürlüğü, sosyal medya stratejistliği, Halkla İlişkiler danışmanlığı ve hastane, üniversite ve devlet dairelerinde çeşitli idari işler. "Zırva işler," diyor Graeber onlara. Yapanların kendilerinin bile temelde gereksiz olduğunu kabul ettiği işler.

Bu fenomen üstüne yazdığım ilk yazı, küçük bir itiraflar seline neden oldu. Bir borsacı, "Şahsen ben gerçek anlamda yararlı bir şey yapmayı tercih ederdim," dedi. "Ama ücretimdeki azalmayı kaldıramam." Ayrıca kanser tanısı

teknolojileri geliştiren ve "fizik doktoralı, müthiş yetenekli eski sınıf arkadaşı"ndan da söz etti. Arkadaşı ondan "o kadar daha az kazanıyor ki insanın siniri bozuluyor" du. Ama tabii ki mesleğinizin ciddi bir kamusal yarara hizmet ediyor olması ve bolca yetenek, zekâ ve sabır gerektirmesi otomatikman cebinizin dolup taşacağı anlamına gelmiyordu.

Ya da tam tersi. İyi ücretli zırva işlerin mantar gibi çoğalışının, yüksek eğitimde dev bir patlamayla ve bilgi etrafında dönen bir ekonomiyle denk düşmesi tesadüf mü? Hatırlayın, değer taşıyan herhangi bir şey yaratmadan para kazanmak kolay değildi. Her şeyden önce kulağa pek önemli gelen ama anlamsız bir jargonu ezberlemeniz gerekir. (Bu jargon özellikle ağ toplumunda birlikte yaratımın katma değeri üstüne beyin fırtınası gerçekleştirme amaçlı trans-stratejik sektörler eşlerarası bir toplantıya giderken hayati önem taşır.) Ne de olsa herkes çöp toplayabilir ama bankacılıkta kariyer ancak seçkin birkaç kişinin işidir.

Giderek zenginleşen, ineklerin daha çok süt, robotların daha çok mal ürettiği bir dünyada dostlara, aileye, kamu hizmetine, bilime, sanata, spora ve hayatı yaşamaya değer kılan diğer her şeye daha çok alan açılır. Öte yandan zırvalığa da daha çok alan açılır. Aklımızı her daim işle bozmaya devam ettiğimiz sürece (yararlı aktiviteler daha da otomatikleşip dışarıdan teminleri arttıkça) gereksiz işlerin sayısı da ister istemez artmaya devam edecektir. Tıpkı gelişmiş ülkeler dünyasında son otuz yılda bizleri bir gıdım daha zenginleştirmeden artan müdürlerin sayısı gibi. Aksine, çalışmalar müdür pozisyonunda daha çok çalışanın olduğu

ülkelerin aslında *daha az* üretken ve yaratıcı olduğunu gösterdi.[15] *Harvard Business Review*'un 12.000 meslek sahibiyle gerçekleştirdiği bir ankette, katılanların yarısı işlerinin hiçbir "anlam ve önemi" olmadığını düşündüklerini ve yine bir o kadarı da şirket misyonuyla bir bağ kuramadıklarını söyledi.[16] Yine yeni anketlerden biri, Britanyalı işçilerin %37 kadarının zırva bir iş yaptığı düşüncesinde olduğunu gösterdi.[17]

Bu yeni hizmet sektörü mesleklerinin tamamı elbette ki amaçsız değil – hem de hiç. Örneğin, sağlık, eğitim, yangın hizmetleri ve polisliğe bakın, mütevazı maaşlarına karşın her gün dünyayı daha iyi bir yer haline getirdiğini bilerek evine dönen pek çok insan var buralarda. "Adeta bu insanlara, Size sahici işler veriyoruz, bir de üstüne orta-sınıf emekli aylığı ve sağlık yardımı mı istiyorsunuz, diyorlar," diyor Graeber yazısında.

Başka Bir Yol Var

Tüm bunları özellikle şaşırtıcı kılan şeyse kapitalist bir sistem içinde; verimlilik ve üretkenlik gibi kapitalist değerler üstüne kurulu bir sistem içinde gerçekleşiyor olmaları. Politikacılar durmaksızın devleti küçültmenin gereğini vurgularken, zırva işlerin sayısındaki artışa büyük oranda sessiz kalıyorlar. Bunun sonucunda da bir yandan, devletler sağlık, eğitim ve altyapı gibi sektörlerdeki yararlı işlerden kesinti yaparken –ve işsizliğe yol açarken– bir yandan

da verimliliği çoktan yanlışlanan "işsizliğe yönelik eğitim ve gözetim endüstrisine" milyonlar yatırıyorlar.[18]

Günümüz piyasası da yararlılık, kalite ve yenilikçilik konusuna bir o kadar ilgisiz. Tek önemli olan şey kâr. Bu bazen muhteşem katkıların önünü açıyor, bazen de açmıyor. Tele-pazarlamacılardan vergi danışmanlarına her alanda birbiri ardına zırva iş yaratmak için sağlam bir neden var: Hiçbir şey üretmeden bir servet kazanabilirsiniz.

Hal böyleyken eşitsizlik sorunu daha da şiddetlendirmekten başka bir işe yaramıyor. Servet ne kadar tepeye odaklanırsa kurumsal avukatlara, lobicilere ve yüksek-frekanslı alım-satım yapanlara talep o kadar artıyor. Ne de olsa talep denen şey, bir vakumun içinde durmaz; bir ülkenin yasaları, kurumları ve tabii kesenin ağzını elinde tutanları tarafından belirlenen biteviye bir uzlaşının ürünüdür.

Belki de –eşitsizliğin sarmal yaptığı– son otuz yıllık yeniliklerin beklentileri pek karşılayamamasını açıklayacak bir ipucudur bu aynı zamanda. "Biz uçan arabalar istedik, onun yerine 140 karakter aldık," diyor Silikon Vadisi'nin kendini entelektüel diye tanımlayan sakini Peter Thiel.[19] Savaş sonrası dönem bize çamaşır makinesi, buzdolabı, uzay mekiği ve doğum kontrol hapı gibi harika buluşlar sunmuşken, son zamanlarda sunulan, birkaç yıl önce aldığımız telefonun azıcık geliştirilmiş bir tekrarı.

Aslında yenilikçi *olmamak* giderek kârlı hale geldi. Parlak zekâlı binlerce insan vaktini, en nihayetinde yıkım yaratmakla kalacak hiper-karmaşık finansal ürünleri hayal

ederek çarçur ettiği için kim bilir ne çok ilerlemeden geri kaldık. Ya da hayatlarının en güzel yıllarını mevcut eczacılık ürünlerini, zeki bir avukatın yeni bir patent almasını sağlayacak kadar küçük bir farkla yeniden kopyalayarak ve böylece zeki bir Halkla İlişkiler departmanının hiç de yeni olmayan yeni bir ilaç için yepyeni bir pazarlama kampanyası başlatmasını sağlayarak geçirdiği için...

Bunca yeteneğin serveti *kaydırmaya* değil *yaratmaya* yatırıldığını düşünün. Kim bilir belki şimdiye sırt roketlerimiz, deniz altında kentlerimiz ya da kanser tedavimiz olurdu.

Friedrich Engels yıllar önce kendi dönemindeki işçi sınıfının –"proletaryanın"– mağduru olduğu "yanlış bilinç" denen kavramı tanımlamıştı. On dokuzuncu yüzyıl fabrika işçisinin arazi sahibi elite isyanı ardında yatan şey, dünya görüşünün din ve milliyetçilikle bulanıklaşması değil, yanlış bilinçti. Toplum belki bugün de benzeri bir kızışma içine sıkışmış olabilir, ancak bu defa sıkışıklık piramidin en tepesinde. O insanlardan bazılarının görüşü maaş çeklerinde yazan sıfırlarla, yüklü ikramiyelerle ve rahat koşullu emeklilik planlarıyla bulanıklaşmış olabilir. Dolgun bir cüzdan da benzeri bir yanlış bilinci yaratıyor olabilir: Çok para kazandığınız *için* çok değerli bir şey ürettiğiniz inancı.

Durum ne olursa olsun, gidişatın böyle olması, böyle devam etmesi gerektiği anlamına gelmez. Ekonomimiz, vergilerimiz ve üniversitelerimiz gerçek yenilikçilik ve yaratıcılığın hak ettiği karşılığı almasını sağlayacak biçimde yeniden şekillendirilebilir. "Yavaş bir kültürel değişimi

oturup sabırla beklemek zorunda değiliz," demişti aykırı ekonomist William Baumol, yirmi yılı aşkın bir süre önce.[20] İnsanların parasıyla kumar oynama kârlı bir iş olmaktan çıkana dek; sanitasyon işçileri, polis memurları ve hemşireler makul bir ücret alana dek ve matematik dehaları kendi yatırım fonlarını kurmak yerine bir kez daha Mars'ta koloniler kurmayı hayal etmeye başlayana dek beklemek zorunda değiliz.

Farklı bir dünyaya doğru adım atabilir ve bu tip adımlarda çoğu zaman olduğu gibi işe vergilerle başlayabiliriz. Ütopyalara bile bir vergi maddesi gerekir. Örneğin, finans endüstrisini dizginlemek için bir işlem vergisiyle işe koyulabiliriz. 1970'te Amerikan hisse senetleri hâlâ ortalama beş yıl tutulabiliyordu; bundan kırk yıl sonra süre sadece beş güne indi.[21] Bir işlem vergisini –her hisse alıp sattığınızda ödemeniz gereken vergi– devreye sokarsak, neredeyse hiçbir toplumsal değer katkısında bulunmayan şu yüksek-frekanslı alım-satım işlemcileri artık finansal varlıkların anlık alım-satımından kâr sağlayamaz. Hatta finans sektörüne yardım ve yataklık eden gereksiz harcamalardan tasarruf etmiş oluruz. Londra ile New York finans piyasaları arasındaki aktarımları hızlandırmak için 2012'de döşenen fiberoptik kabloyu düşünün. Fiyat etiketi: 300 milyon dolar. Vakit kazancı: Koskoca bir 5,2 milisaniye.

Daha da önemlisi, bu vergiler hepimizi daha zengin yapar. Herkese pastadan daha eşit bir pay vermekle kalmaz, pastanın kendisinin de büyümesini sağlar. İşte o zaman pılını pırtısını toplayıp Wall Street'e giden dahi çocuklar, öğretmen, mucit ve mühendis olmaya dönebilir.

Son yıllar içindeyse bunun tam tersi yaşandı. Harvard'da yürütülen bir çalışmaya göre Reagan dönemi vergi indirimleri, ülkenin en parlak insanları arasında toplu bir kariyer değişimini tetikledi ve öğretmenlerle mühendisler, bankacılığa ve muhasebeciliğe geçiş yaptı. 1970'te Harvard erkek mezunları içinde bankacılık yerine araştırmaya adanmış bir yaşamı tercih edenler iki kat fazlayken, yirmi yıl sonra dengeler tersine döndü ve bir buçuk kat fazla mezun finansta çalıştı.

Sonuçta hepimiz daha da fakirleştik. Bir bankanın kazandığı her bir dolara karşılık tahmini 60 sent ekonomik zincirin başka bir yerinde yok oluyor. Buna karşılık bir araştırmacının kazandığı her bir dolarak karşılık, en az 5 dolarlık –bazen çok daha fazla– bir değer ekonomiye geri döndürülüyor.[22] En çok kazananlara daha yüksek vergi, Harvard bilimsel jargonuyla, "Negatif dışsallıklara neden olan mesleklerden alarak, pozitif dışsallıklara neden olan mesleklere yerleştirmeye" hizmet edecektir.

Anlaşılır bir dille söyleyecek olursak: Daha yüksek vergiler, daha çok insanın yararlı iş yapmasını sağlayacaktır.

Trend Takipçileri

Daha iyi bir dünya arayışının başlayacağı bir yer varsa orası da sınıflardır.

Her ne kadar zırva işler fenomenini körüklemiş olsa da, eğitim aynı zamanda yeni ve elle tutulur refahın da kaynağı olagelmiştir. Dünyadaki en etkili mesleklerin listesini

yapmak isteseniz, öğretmenlik büyük olasılıkla en tepelerde yer alır. Bunun nedeni öğretmenlerin insana para, güç ya da statü gibi ödüller sağlaması değil, öğretme eyleminin çok daha büyük bir şeyi şekillendiriyor olmasıdır – insanlık tarihinin akışı.

Kulağa melodramatik gelebilir ama sıradan bir ilkokul öğretmenini düşünün. Kırk yıl boyunca yirmi beş çocuğun okuduğu bir sınıfın başında durması, 1.000 çocuğun yaşamını etkileyeceği anlamına gelir. Üstelik öğretmen o çocukları işlenebilir yaşlarında yoğurur. Ne de olsa hepsi hâlâ çocuktur. Çocukları gelecek için donatmakla kalmaz, bu süreçte geleceği şekillendirmede de ilk elden katkısı olur.

Demek ki toplumun geleceği için yararlı müdahaleler yapabileceğimiz bir yer varsa o da sınıflardır.

Oysa böyle olmuyor. Eğitim konusundaki büyük tartışmaların tümü formatlar etrafında dönüyor. Aktarım etrafında dönüyor. Öğretim bilimi etrafında dönüyor. Eğitim hep bir adaptasyon aracı olarak sunuluyor – yaşamın içinde daha az çabayla kayıp gitmemizi sağlayacak bir kayganlaştırıcı gibi. Eğitim konferansları camiasında uzayıp giden bir 'trend takipçileri alayı' var ki sürekli gelecek hakkında ve yirmi birinci yüzyılın hayati becerileri hakkında kehanetlerde bulunuyorlar. Gözde terimleriyse 'yaratıcı', 'adapte olabilen' ve 'esnek.'

Odak noktası hep yetkinlikler; değerler değil. Hep öğretim bilimi; idealler değil. 'Problem çözme yetisi' ama 'hangi problemlerin çözüme ihtiyacı var' değil. Konu hep

aynı soru etrafında dönüyor: Bugünün öğrencilerine yarının –mesela 2030'un– iş piyasasında işe alınmaları için hangi bilgi ve beceriler gerekir?

Sorulabilecek en yanlış soru.

2030'da muhtemelen vicdani sızlamalardan arınmış kurnaz muhasebecilere yüksek talep olacak. Mevcut trendler devam ederse Lüksemburg, Hollanda ve İsviçre gibi ülkeler daha da büyük birer vergi sığınağına dönüşecek. Bu da çok-ulusluların daha kolay vergi kaçırmasını sağlayarak, gelişmekte olan ülkelerin payına daha da azının düşmesine yol açacak. Eğitimin amacı, bu trendleri alaşağı etmek değil de, onlarla birlikte yuvarlanıp gitmekse, o zaman yirmi birinci yüzyılın mükemmel becerisi egotizm olacaktır. Hem de kanunlar, piyasa ya da teknoloji öyle gerektirdiği için değil, sırf paramızı o şekilde kazanmayı tercih ettiğimiz için.

Oysa bizim bambaşka bir soru sormamız gerekir: Çocuklarımızın 2030'da hangi bilgi ve becerilere sahip olmasını *istiyoruz*? İşte o zaman beklentiye girmek ve adapte olmak yerine, yönlendirme ve oluşturmaya odaklanırız. Şu ya da bu zırva işle hayatımızı idame ettirmek için ne yapmamız *gerektiğini* düşünmek yerine, hayatımızı nasıl idame ettirmek *istediğimizi* düşünebiliriz. Alın size hiçbir trend takipçisinin yanıtlayamayacağı bir soru. Nasıl yanıtlasın ki? Trendleri takip ederler onlar, yaratmazlar. O kısım bize düşüyor.

Bu soruyu yanıtlamak için kendimizi ve kişisel ideallerimizi incelememiz gerekir. Neler istiyoruz? Arkadaşlara daha çok vakit ayırmak mı, örneğin? Ya da aileye?

Gönüllü işlere? Sanata? Spora? Geleceğin eğitiminin bizi sadece iş piyasasına değil, çok daha önemlisi, hayata hazırlaması gerekir. Finans sektörünü dizginlemek mi istiyoruz? Yetişmekte olan ekonomistlere biraz felsefe ve ahlak bilgisi verelim. Irklar, cinsiyetler ve sosyoekonomik gruplar arasında daha çok dayanışma mı istiyoruz? İşe sosyal bilimler dersinden başlayalım.

Eğitimi yeni ideallerimiz etrafında yeniden yapılandırırsak, iş piyasası da buna memnuniyetle eşlik edecektir. Okul müfredatına daha fazla sanat, tarih ve felsefe eklemek istediğimizi düşünelim. Şüphesiz sanatçılara, tarihçilere ve felsefecilere talepte bir artış olacaktır. Tıpkı John Maynard Keynes'in 1930'da, 2030 için kurduğu hayal gibi. Refahta –ve işlerin robotlaştırılmasındaki– artış, o zaman bize nihayet "Amaca araçtan çok değer verme ve iyiyi yararlıya tercih etme" fırsatı sunacaktır. Çalışma saatlerini kısaltmanın amacı hep birlikte hiçbir şey yapmadan oturmamız değil, bizim için gerçek anlamda önem taşıyan şeylere daha çok vakit ayrılabilmemizdir.

Sonuçta neyin gerçek değere sahip olduğunu belirleyen piyasa ya da teknoloji değil, toplumdur. Yaşadığımız yüzyılın hepimizin zenginleşeceği bir yüzyıl olmasını istiyorsak, kendimizi tüm işlerin anlamlı olduğu dogmasından kurtarmalıyız. Hatta bu işe kalkışmışken, yüksek maaşın otomatikman toplumsal değeri yansıttığı yanılgısından da kurtulalım.

İşte o zaman mesele değer yaratmaksa bankacı olmanın pek iyi bir tercih olmadığını kavrayabiliriz.

New York, Elli Yıl Sonra

Grevden yarım yüzyıl sonra Büyük Elma dersini almış görünüyor. Bir gazetenin manşeti "NEW YORK'TA HERKES ÇÖP TOPLAYICI OLMAK İSTİYOR" şeklinde. Bu günlerde mega kentin dökün tülerini toplayanlar imrenilesi bir maaş alıyor. Kadrolu beş yıllık çalışmanın ardından eve yıllık 70.000 $ artı fazla mesai ve yan ücret götürebiliyorlar. Sanitasyon Dairesi sözcüsü, "Şehri onlar ayakta tutuyor," diyor makalede. "Çalışmayı kısa süreliğine de olsa bıraksalar, New York'ta hayat durma noktasına gelir."[23]

Gazete şehrin sanitasyon işçilerinden biriyle de söyleşi yapmış. Söyleşinin yapıldığı 2006'da yirmi yaşında olan Joseph Lerman, belediyeden çöp toplayıcı olarak işe alındığını haber veren bir telefon almış. "Kendimi piyango kazanmış gibi hissettim," diyor. Lerman şimdilerde her sabah 4'te kalkıp on iki saate varan vardiyalarla çöp torbalarını taşıyor. New York sakinlerine göre onun emeğine karşılık iyi ücret alması gayet mantıklı. "İnanın bu insanların New York şehrinin kahramanları diye anılması boşuna değil," diyor şehir sözcüsü, gülümseyerek.

Geleceğin hedefi tam kapasiteli işsizliktir;
oyun oynayabilelim diye.

Arthur C. Clarke (1917-2008)

8

Makineye Karşı Yarış

İlk defa yaşanmıyor bu. Yirminci yüzyıl başında da makineler, nesillerdir süregelmiş bir işi geçersiz kılmıştı. 1901'de söz konusu işi icra edenlerden İngiltere'de bir milyondan fazla varken, yıllar içinde hepsi kaybolup gitti.[1] Motorlu araçların geliştirilmesinde kaydedilen yenilikler, kazançlarını yavaş ama emin adımlarla tüketti, öyle ki sonunda kendi yiyeceklerinin bile parasını çıkaramaz oldular.

Koşum atlarından söz ediyorum, elbette.

Araç süren robotların, okuyan robotların, yazan –ve en önemlisi– hesap yapan robotların süratli gelişimi düşünülürse Bolluk Diyarı sakinleri de işlerini kaybetmekten korkmakta sonuna kadar haklı. Nobel ödüllü Wassily Leontief 1983'te, "İnsanın üretimdeki en önemli etken olma rolü azalmaya mahkûm," demişti. "Tıpkı tarımsal üretimde atların rolünün önce azalması, sonra da traktörlerin gelişiyle hepten kalkması gibi."[2]

Robotlar. Çalışma saatlerinin kısaltılması ve evrensel temel gelirin getirilmesi gereğini destekleyen en güçlü

argümanlardan biri onlar oldu. Aslında mevcut gidişat devam ederse geriye sadece bir alternatif daha kalıyor: Yapısal işsizlik ve giderek büyüyen bir eşitsizlik. William Leadbeater isimli İngiliz bir zanaatkâr 1830'da, Huddersfield'deki bir toplantıda "Makine... bir hırsızdır ve binlerce insanı soyabilir," diye verip veriştirmişti. "Bu ülkenin sonunu getirecek onlar, ileride göreceğiz."[3]

Her şey maaşlarımızdan başladı. ABD'de ortalama bir sabah-dokuz-akşam-beşçinin gerçek maaşı 1969 ile 2009 arasında %14 oranında *düştü*.[4] Almanya'dan Japonya'ya diğer gelişmiş ülkelerde de verimlilikteki artışa rağmen ücretler pek çok meslekte durağan seyretti. Bunun en önemli nedeni gayet basitti: İşgücünün kıymeti azalıyor, kıt kaynak olmaktan uzaklaşıyordu. Teknolojik gelişmeler Bolluk Diyarı'nın sakinlerini dünyanın dört bir yanında yaşayan milyarlarca çalışanla doğrudan rekabete sokuyor, üstüne makinelerle de rekabet ettiriyordu.

İnsanlar at değil tabii ki. Bir ata öğretebilecekleriniz sınırlı. İnsansa öğrenebilir ve gelişebilir. Biz de bu yüzden eğitime daha çok para akıtıyor ve bilgi ekonomisini ödüllendiriyoruz.

Ancak bir sorun var. Duvarında diploması asılı olanların bile kaygılanmaları için nedenler mevcut. İşi 1830'da mekanize bir dokuma tezgâhı tarafından elinden alındığında William Leadbeater mesleğinde iyi eğitilmiş biriydi. Mesele eğitilmiş olmaması değil, becerilerinin bir anda gereksiz kalmasıydı. Şimdi giderek artan sayıda insanı bu deneyim bekliyor. "Daha da ileri giderek diyorum ki

makineler nihayetinde evrenin sonunu getirecek," demişti William.

Makinelere karşı yarışa hoş geldiniz.

Çip ve Kutu

Saygın teknisyenlerden ve Intel'in gelecekteki kurucularından Gordon Moore, 1965 baharında *Electronics Magazine*'den, derginin otuz beşinci yılı şerefine bilgisayar çipinin geleceği konulu bir yazı yazmasını isteyen bir mektup aldı. O günlerde en iyi prototiplerin bile hepi topu otuz transistörü vardı. Transistör her bilgisayarın temel yapıtaşıdır. O zamanlar transistörler büyük, bilgisayarlar yavaştı.

Moore çeşitli rakamsal veriler toplamaya başladı ve kendisini şaşırtan bir şey keşfetti. Çip başına transistör sayısı 1959'dan beri her yıl iki katına çıkıyordu. Bu bilgi doğal olarak onu düşünmeye sevk etti: Ya gidişat devam ederse? 1975'e gelindiğinde çip başına 60.000 transistör olacağını fark etti ve telaşlandı. Bilgisayarlar kısa süre sonra en akıllı üniversite matematikçilerinin toplamından da iyi toplama yapabilecekti![5] Moore'un yazısının başlığı, her şeyi açıklıyordu: "Entegre Devrelere Daha Fazla Parça Sıkıştırmak." Bu sıkışık çipler bize "ev bilgisayarı gibi harikaların" yanı sıra "taşınabilir iletişim araçlarını," hatta belki "otomobiller için otomatik kontrolü" getirecekti.

Kaba bir tahmindi bu, biliyordu Moore. Fakat dünyanın en büyük çip üreticisi Intel, kırk yıl sonra *Electronics*

Magazine'in söz konusu orijinal baskısını bulup getirene 10.000 $ önerecekti. Kaba tahmin tarihe yasa olarak geçmişti – Moore Yasası.

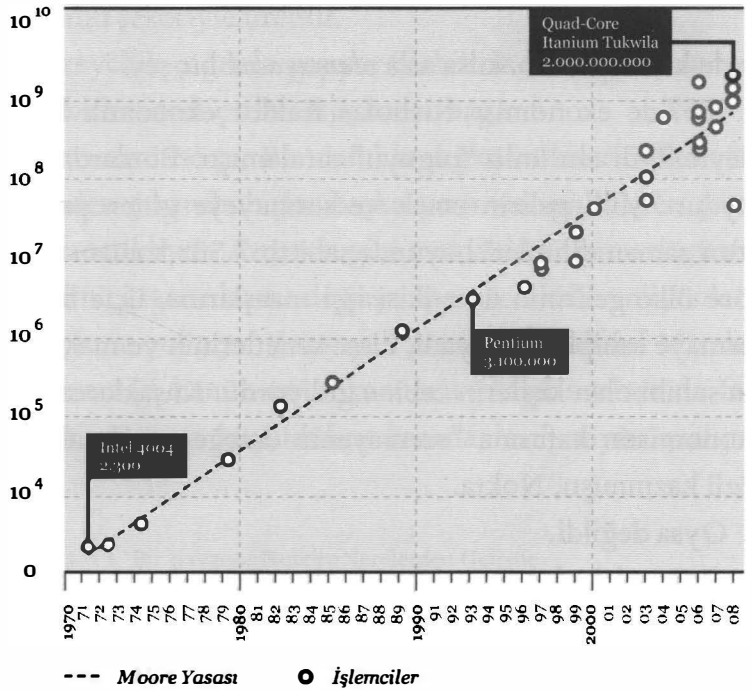
"Süreç içinde birkaç defa yolun sonuna geldik, diye düşündüm," diyordu, yasanın isim babası, 2005'te. "Ne de olsa pek çok şey azalmaya meyleder."[6] Ama öyle olmadı. En azından şimdilik. 2013'te yeni Xbox One video oyun konsolu gücünü beş milyar gibi inanılmaz bir sayıda transistör içeren bir çipten alıyordu. Bu daha ne kadar sürer, bilen yok, ama Moore Yasası şimdilik başını almış gidiyor.[7]

İşte bu noktada sahneye *kutu* giriyor.

Tıpkı transistörlerin 1950'lerin sonlarında standart bilgi birimi haline gelişi gibi bir zamanlar sevkiyat konteynerleri de standart nakliye birimi haline gelmişti.[8] Evet, dikdörtgen çelik bir kutu kulağa bir çip ya da bilgisayar kadar çığır açıcı gelmeyebilir ama şöyle düşünün: Sevkiyat konteynerlerinden önce bütün mallar teker teker gemilere, trenlere ya da kamyonlara yükleniyordu. Tüm bu yükleme, indirme ve yeniden yükleme, yolculuğun her ayağını günlerce uzatabiliyordu.

Oysa sevkiyat konteynerini tek bir seferde yükleyip indirmek yeterliydi. Nisan 1956'da ilk konteyner gemisi New York'tan Houston'a doğru yola çıktı. Sadece saatler içinde elli sekiz konteyner limana indirildi, bir gün sonra da gemi yeni kargosuyla tam kapasite olarak dönüş yoluna çıktı. Çelik kutunun icadından önce gemiler limanda dört ila altı gün bekleyebiliyordu; toplam sefer sürelerinin

ŞEMA 10 Moore Yasası

İşlemcilerdeki transistör sayısı (1970-2008)

Kaynak: Wikimedia Commons

%50'si limanlarda geçiyordu. İki yıl kadar sonra bu oran %10'a düştü.

Çipin ve konteynerin gelişi dünyanın mallar ve hizmetler açısından küçülmesini sağladı ve sermaye dünyayı daha da hızlı dolaşmaya başladı.[9] Teknoloji ve küreselleşme el ele ve hiç olmadığı kadar hızlı ilerledi. Neden sonra bir şey oldu – kimsenin hayal edemeyeceği bir şey.

Emeğe Karşı Sermaye

Öyle ki kitaplara bakılsa asla *olamayacak* bir şey.

1957'de ekonomist Nicholas Kaldor ekonomik büyümeyle ilgili altı ünlü "olguyu" sıralamıştı. Bunlardan ilki şuydu: "Milli gelirin emek ve sermayeye giden payları, uzun zaman dilimleri boyunca sabittir." Söz konusu sabite göre ülke gelirinin üçte ikisi işçi maaşlarına, üçte biriyse sermaye sahiplerinin; yani, hisse senetlerinin ve makinelerin sahibi olan kişilerin cebine gidiyordu. Kuşaklarca genç ekonomistin kafasına "sermayenin emeğe oranı sabittir" sözü kazınmıştı. Nokta.

Oysa değildi.

Otuz yıl kadar önce işler değişmeye başladı ve bugün sanayileşmiş ulusların servetinin sadece %58'i insanların maaş ödemelerine gidiyor. Aradaki fark küçük görünebilir ama gerçekte sarsıcı boyutlarda bir kaymadır. Bu kaymada işçi sendikalarındaki azalma, finans sektörünün büyümesi, sermaye vergilerinde azalma ve Asya devlerinin yükselişi de dahil çeşitli faktörler rol oynar. En önemli neden mi? Teknolojik gelişme.[10]

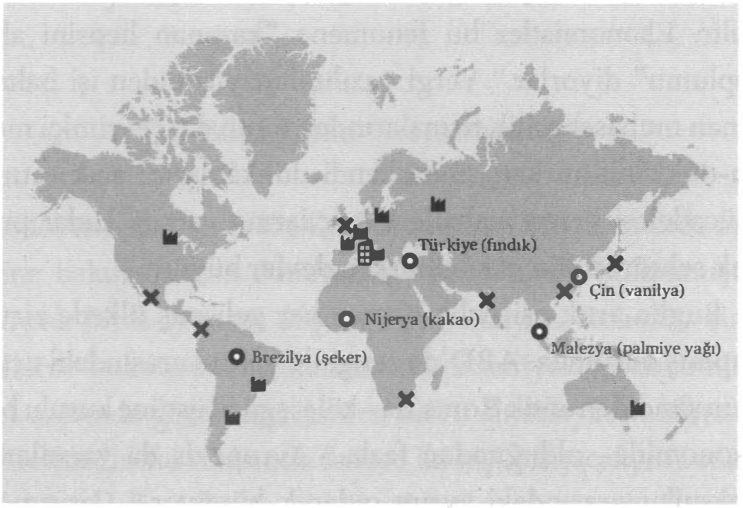
iPhone'u ele alalım. Çip ve konteyner olmaksızın kesinlikle hayal edilemeyecek bir teknoloji mucizesi. Parçaları ABD, İtalya, Tayvan ve Japonya'da üretilen, Çin'de birleştirilen, sonra da dünyanın dört bir yanına gönderilen bir telefon. Ya da sıradan bir kavanoz Nutella'yı düşünelim. Bu İtalyan markası Brezilya, Arjantin, Avrupa, Avustralya ve Rusya'daki fabrikalarda, Nijerya kaynaklı çikolatadan,

Malezya'nın palmiye yağı, Çin'in vanilya aroması ve Brezilya'nın şekeriyle üretilir.

Bireycilik çağında yaşıyor olabiliriz ama toplumlarımız artık birbirine hiç olmadığı kadar bağımlı.

Esas soru ise şu: Bundan kâr sağlayan kim? Silikon Vadisi'nden çıkan buluşlar başka yerlerde toplu işten çıkarmaları tetikliyor. Amazon gibi web dükkânlarını düşünün. Çevrimiçi satıcıların doğuşu perakendede milyonlarca iş kaybına yol açtı. Britanyalı ekonomist Alfred Marshall bu dinamiği henüz on dokuzuncu yüzyıl sonlarında fark etmişti: Dünya küçüldükçe kazananların sayısı azalıyor.

ŞEMA 11 Bir Kavanoz Nutella Nerelerden Geliyor

Kaynak: OECD

Marshall kendi adına kuyruklu piyano üretiminde oligopolün küçüldüğünü gözlemlemişti. Döşenen her yeni yolla ve kazılan her yeni kanalla birlikte ulaşım maliyetleri bir miktar daha düşüyor, piyano imalatçılarının mallarını ihraç etmelerini gitgide kolaylaştırıyordu. Büyük üreticiler pazarlama alanındaki nüfuzları ve ölçek ekonomileriyle yerel küçük tedarikçileri hızla geride bıraktılar. Dünya daha da küçülmeyi sürdürürken, küçükler liginin oyuncuları sahadan birer birer ayrıldı.

Aynı süreç, şimdilerde benzeri biçimde bir avuç ağır topun hakimiyetinde olan spor, müzik ve yayıncılığın da çehresini değiştiriyor. Çip, konteyner ve internet perakendeciliği çağında diğerlerinden bir miktar daha iyi olmak, sadece muharebeyi değil, savaşı da kazandığınız anlamına gelir. Ekonomistler bu fenomene "kazanan hepsini alır toplumu" diyorlar.[11] Vergi yazılımları yüzünden işi baltalanan muhasebecilik firmalarından tutun da, çevrimiçi mega-dükkânların karşısında kendi dükkânlarını açık tutma mücadelesi veren mahalle kitapçılarına varana kadar pek çok sektörde dünya küçülürken devler büyüdü.

Bugün artık eşitsizlik hemen her gelişmiş ülkede zirve yapmış durumda. ABD'de zenginle yoksul arasındaki uçurum şimdiden antik Roma'da –köle işgücü üstüne kurulu bir ekonomide– olduğundan fazla.[12] Avrupa'da da varsıllarla yoksullar arasındaki ayrım giderek büyüyor.[13] Girişimci, siyasetçi ve pop yıldızlar zümresi olan Dünya Ekonomi Forumu bile giderek kızışan bu eşitsizliği küresel ekonomimiz karşısındaki en büyük tehdit olarak tanımlıyor.

Evet, her şey çok hızlı oldu, doğru. 1964'te en büyük dört Amerikan şirketinin her biri ortalama 430.000 kişilik bir işgücüne sahipken, 2011'e gelindiğinde, değerleri iki katına çıktığı halde bu rakamın sadece dörtte birini çalıştırıyorlardı.[14] Dijital kamerayı bulan ve 1980'lerin sonunda kadrosunda 145.000 kişi barındıran Kodak'ın trajik kaderine bakalım. 2012'de Instagram –o sırada 13 kişinin çalıştığı ücretsiz çevrimiçi mobil fotoğraf paylaşım servisi– 1 milyar dolara Facebook'a satılırken, Kodak iflas başvurusunda bulundu.

Gerçek şu ki başarılı bir işletme yaratmak için gereken insan sayısı günbegün azalıyor. Diğer bir deyişle, bir işletme başarılı olduğunda, bundan giderek daha az insan yararlanıyor.

Bilgi İşinin Otomasyonu

Isaac Asimov henüz 1964'te "İnsanlık... büyük oranda makine bakımcılarına dönüşecek," tahmininde bulunmuştu. Ancak biraz iyimser düşünmüşe benziyor. Robotlar şimdilerde bakımcıların bile işini tehdit ediyor.[15] Ekonomistler arasında gözde esprilerden birini alıntılayacak olursak, "Geleceğin fabrikasında sadece iki kişi çalışacak, bir adam ve bir köpek. Adamın işi köpeği beslemek olacak, köpeğin işiyse adamın araç gerece dokunmasını önlemek."[16]

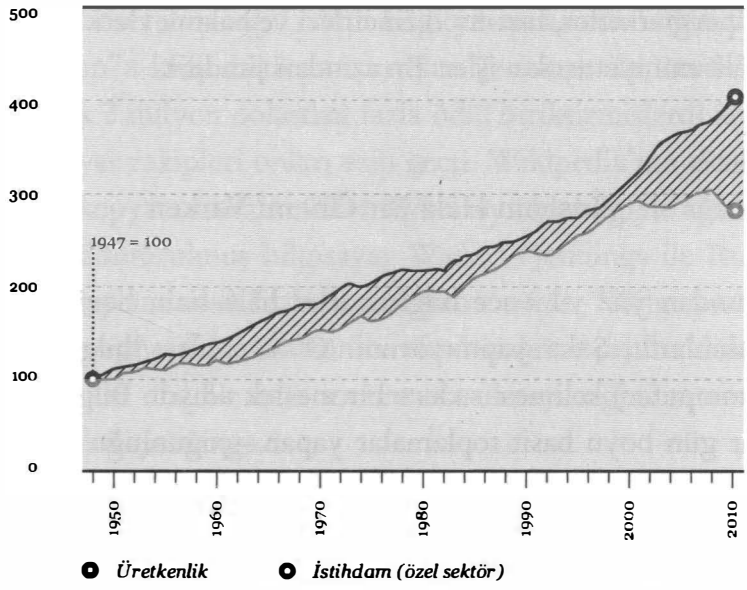
Artık kaygılananlar sadece Silikon Vadisi trend takipçileriyle tekno-kâhinler değil. Oxford Üniversitesi

akademisyenleri Amerikan mesleklerinin en az %47'sinin ve Avrupa'dakilerin de %54'ünün yüksek oranda makineler tarafından gasp edilme riski taşıdığını öngörüyor.[17] Hem de yüz yıl gibi bir süre içinde değil, önümüzdeki yirmi yılda. "Ateşli savunucularla şüpheciler arasındaki tek gerçek fark, bir zaman diliminden ibaret," diyor New York Üniversitesi profesörlerinden biri. "Ancak bundan yüz yıl kadar sonra insanlar bu dönüşümün *ne kadar* sürdüğüne takılmayacak, gerçekleştikten sonra neler olduğuna bakacak."[18]

Bunların hiçbirini ilk defa duymuyoruz, kabul. Çalışanlar 200 yıldır yükselen otomasyon dalgasından korkuyor, işverenler de 200 yıldır onları doğal olarak ortaya çıkacak yeni işlerin eskilerin yerini alacağı konusunda temin ediyor. Ne de olsa 1800 yılına bakarsanız, Amerikalıların %74'ü işçiyken, 1900'de bu rakam %31'e, 2000'e gelindiğindeyse sadece %3'e düşmüştü.[19] Yine de kitlesel bir işsizlik olmadı. 1930'larda "teknolojik işsizlik" denen "yeni hastalığın" yakında manşet olacağını söyleyen Keynes örneğine bakalım; kendisi 1946'da öldüğünde ortalık hâlâ güllük gülistanlıktı.

Amerikan otomotiv sanayii 1950'ler ve 1960'larda art arda otomasyon dalgaları yaşadığı halde ücretler de iş fırsatları da istikrarlı yükselişini sürdürdü. 1963'te yürütülen bir çalışma gösterdi ki yeni teknolojiler bir önceki on yılda on üç milyon işi yok etmiş olsa da, yirmi milyon yeni iş yaratmıştı. "Artan otomasyon karşısında bırakın telaşlanmayı, coşkuyla devamını istemeliyiz," diyordu, araştırmacılardan biri.[20]

ŞEMA 12 ABD'de Üretkenlik ve İstihdam, 1947-2011

Kaynak: ABD Çalışma Bakanlığı, Çalışma İstatistikleri Bürosu

Ama o 1963'tü.

Yirminci yüzyıl süreci içinde üretkenlik ve istihdamdaki artış, aşağı yukarı paralel gitmişti. İnsan ve makine yan yana ilerlemişti. Şimdi, yeni bir yüzyılda yürümeye başladığımız bir sırada, robotlar birden tempoyu hızlandırdı. Her şey 2000 yılında, iki MIT ekonomistinin "büyük ayrıklaşma" diye andığı şeyle başladı. "Çağımızın büyük paradokslarından biri bu," diyordu, ekonomistlerden biri. "Üretkenlik rekor seviyelerde, yenileşme hiç bu denli hızlı olmamıştı ama bir yandan da giderek düşen ortalama bir gelirimiz ve giderek azalan işlerimiz var."[21]

Bugün yeni işler genellikle piramidin en altına odaklı – süpermarketler, fast-food zincirleri ve bakımevleri. Bunlar hâlâ emniyette olan işler. En azından şimdilik.

İnsanın Hâlâ Bir Önemi Varken

Bundan yüz yıl önce bilgisayarlar hâlâ sizin benim gibi insanlardı. Şaka yapmıyorum: O zamanlar "bilgisayar" (computer) kelimesi sadece bir meslek adıydı. Bilgisayarlar gün boyu basit toplamalar yapan –çoğunluğu kadın– işçilerdi. İşlerinin hesap makinelerine devredilmesi uzun sürmedi gerçi; otomatikleştirilmiş türden bilgisayarlar tarafından yok edilen bir dizi işten ilki.

Tekno-kâhin Ray Kurzweil 1990'da, 1998'e gelindiğinde bilgisayarın bir satranç ustasını bile yenebileceğini tahmin etti. Yanılmıştı elbette. Deep Blue satranç efsanesi Garry Kasparov'u yendiğinde yıl 1997'ydi. O sırada dünyanın en hızlı bilgisayarı, Amerikan ordusunun geliştirdiği ve azami performans hızı bir teraflop olan ASCI Red'di. Bilgisayar tenis kortu büyüklüğündeydi ve 55 milyon dolara mal olmuştu. Bundan on altı yıl sonra, 2013'te piyasaya iki teraflop'u kolayca kaldırabilen, hem de söz konusu fiyattan çok daha azına satılan yeni bir süper-bilgisayar çıktı: PlayStation 4.

2011'e gelindiğinde bilgisayarlar televizyondaki yarışma programlarında yarışmacı olarak bile boy gösterir

olmuştu. Aynı yıl ilginç bilgiler dehası Ken Jennings ile Brad Rutter *Jeopardy!* isimli bilgi yarışmasında bilgisayar "Watson"a karşı zekâ yarıştırdılar. Jennings ile Rutter o ana dek 3 milyon dolardan fazla ödül biriktirmişlerdi ama bilgisayar rakipleri onları ezip geçti. Wikipedia'nın eksiksiz bir kopyası da dahil, 200 milyon sayfalık bilgiyle ağzına kadar doldurulmuş bilgisayar Watson, Jennings ile Rutter'ın toplamından fazla doğru yanıt verdi. "'Bilgi yarışması yarışmacılığı' Watson tarafından devre dışı bırakılan işlerin ilki olabilir ama sonuncusu olmayacağından eminim," dedi Jennings.[22]

Yeni nesil robotlar sadece fiziki gücümüzün değil, zihinsel kapasitemizin de vekili oldular. İkinci Makine Çağı'na hoşgeldiniz dostlarım. Çiplerle algoritmaların bu cesur yeni dünyası şimdiden bu isimle anılıyor. Birinci Makine Çağı İskoç mucit James Watt'la başlamıştı. 1765'te yaptığı bir yürüyüş sırasında Watt'ın aklına buhar makinesinin verimliliğini artırmak için bir fikir gelmişti. Günlerden pazar olduğundan, dindar Watt fikrini eyleme dönüştürmeden bir gün daha beklemek zorunda kalsa da, 1776'ya gelindiğinde on sekiz metrelik suyu bir madenden sadece altmış dakikada pompalayabilen bir makine inşa etmişti.[23]

Hemen her yerde herkesin hâlâ yoksul, aç, pis, korkulu, aptal, hasta ve çirkin olduğu bir zamanda, teknolojik gelişimin düz çizgisi kırılmaya, daha doğrusu, yaklaşık doksan derecelik bir açıyla fişek gibi yükselmeye başlamıştı. 1800'de su gücü İngiltere'ye halen buhar enerjisinin üç katı

enerji sağlarken, bundan yetmiş yıl sonra İngiliz buhar makineleri kırk milyon yetişkin insana eşit bir güç üretiyordu.[24] Makine gücü dev bir ölçekte kol gücünün yerini alıyordu.

Şimdi, bundan iki yüzyıl sonra, sıra beyinlerimize geldi. Vakti de gelmişti zaten. "Bilgisayar çağını verimlilik istatistiği hariç her yerde görebilirsiniz," demişti ekonomist Bob Solow, 1987'de. Bilgisayarlar daha o zamandan epey güzel şeyler yapabiliyordu ama ekonomik etkileri minimaldi. Buhar makinesi gibi bilgisayarın da, nasıl desek, buhar gücü toplamak için vakte ihtiyacı vardı. İsterseniz elektrikle de kıyaslayabiliriz. Başlıca teknolojik yeniliklerin tamamı 1870'lerde gerçekleşti ama çoğu fabrikanın elektrik kullanıma gerçek anlamda geçişi 1920'yi buldu.[25]

Hızlıca günümüze sardığımızda, çiplerin daha on yıl önce bile imkânsız görünen şeyleri yaptığını görüyoruz. 2004'te iki saygın bilimci "İnsan Neden Hâlâ Önemli" gibi manidar bir başlığı olan yazıyı kaleme aldılar.[26] Savları ne miydi? Araba sürmenin asla otomatikleştirilecek bir şey olmadığı. Bundan altı yıl sonra Google'ın robo-arabaları çoktan bir milyon mil yol almıştı.

Fütürolog Ray Kurzweil 2029'a gelindiğinde bilgisayarların insanlar kadar akıllı olacağına inanıyor. Hatta 2045'te tüm insan beyinlerinin toplamından bir milyar kat akıllı olabilirler. Tekno-kâhinlere bakılırsa makine bilgi işlem gücünün katlanarak artışında hiçbir sınır, limit yok. Kurzweil tabii ki yarı deha yarı çılgın biri. Ayrıca bilgi işlem gücünün akılla aynı şey olmadığını da unutmamak gerek.

Yine de kendimizi riske atma pahasına savuşturuyoruz Kurzweil'ın öngörülerini. Ne de olsa katlanarak büyümenin gücünü ilk hafife alışımız değil bu.

Bu Zaman Başka Zaman

Milyon dolarlık soru: Ne yapmalıyız? Gelecek bize ne gibi yeni işler getirecek? Daha da önemlisi, biz o işleri yapmak isteyecek miyiz?

Google gibi şirketler şüphesiz çalışanlarına parmak yalatan yiyeceklerle, günlük masajlar ve cömert maaşlarla itinayla bakacak. Ancak Silikon Vadisi'nde işe girebilmek için insana ölçüsüz bir yetenek, hırs ve şans gerek. İşte ekonomistlerin "iş piyasasında kutuplaşma" ya da "dandik işlerle" "güzel işler" arasında giderek büyüyen uçurum dedikleri şeyin bir yönü de bu. Yüksek vasıflı ve vasıfsız işlerin payı, zaman içinde epey sabit kalmış olsa da, ortalama vasıflı işler düşüşte.[27] Modern demokrasinin temel kayası –orta sınıf– yavaş ve emin adımlarla dağılma yolunda ilerliyor. Bu sürecin başını çeken ABD olsa da, diğer gelişmiş ülkeler de geri kalmıyor.[28]

Günümüz Bolluk Diyarı'nda zinde, sağlıklı ve kolları sıvamaya hevesli olduğu halde kendini tamamen kızağa çekilmiş bulanlar bile mevcut. Yirminci yüzyıl dönümündeki İngiliz koşum atları misali onlar da kendilerini herhangi bir maaşla çalıştıracak işveren bulamayacaklar. Asyalı,

Afrikalı ya da robot işçi daima daha ucuza gelecek. Öte yandan işleri Asya ve Afrika'da ucuza yaptırmak hâlâ daha verimli olsa da[29], o ülkelerdeki ücretler ve teknolojiler arayı kapamaya başladığı anda robotlar orada bile galip gelecek. Dışarıya taşeron iş yaptırmak nihayetinde ancak atlama taşı olabilir. Vietnam ve Bangladeş'teki kötü koşullu fabrikalar bile önünde sonunda otomasyona geçecek.[30]

Robotlar hastalanmaz, izin almaz ve asla yakınmazlar ama nihayetinde insan kitlelerini kötü ücretli, geleceği olmayan işlere zorlarlarsa... eh başlarına bela almış olurlar. Britanyalı ekonomist Guy Standing yeni ve tehlikeli bir "prekaryanın" doğuşunu öngörmüştü – düşük ücretli, geçici işlerde çalışan ve politik sese sahip olmayan, yükselişe geçmiş bir sosyal sınıf. Bu sınıfın sıkıntısı ürkütücü biçimde William Leadbeater'ı çağrıştırıyor. Makinelerin ülkesini – hatta evreni– yok edeceğinden korkan İngiliz zanaatkâr da böyle tehlikeli bir sınıfa ve kapitalizmin temellerini atan bir harekete aitti.

Ve işte karşınızda Luddcular.

Rawfolds Mill Çatışması

11 Nisan 1812 – 100 ile 200 kadar maskeli adam, Manchester ile Leeds arasında kalan Huddersfield yakınında, karanlık bir arazi parçasında toplaşmış. Hep birlikte dilsiz kule diye bilinen bir taş sütunun etrafına dizilmiş, baştan ayağa çekiçler, baltalar, tabancalarla donanmışlar.

Liderleri George Mellor isimli genç ve karizmatik bir çiftçi. Mellor, dediklerine göre Rusya'dan getirtilmiş uzun tabancasını herkesin göreceği şekilde havaya kaldırıyor. Hedefleri William Cartwright'a ait bir fabrika olan Rawfolds Mill. Varsıl iş adamı Cartwright, dört vasıflı dokumacının işini yapabilen yeni tip bir mekanik dokuma tezgâhını kısa süre önce kullanıma sokmuş. O günden beri, bu adamların kendilerine verdikleri isimle "Yorkshire Luddculari" arasında işsizlik hızla yükselmiş.

Ne var ki Cartwright'a haber uçurulmuş. O da askerlerini çağırmış ve hepsi gizlice beklemedeler. Yirmi dakika, 140 kurşun ve iki ölümün ardından Mellor ve adamları geri çekilmek zorunda kalıyor. Altı kilometre öteye dek uzanan kan izlerine bakılırsa onlarca adam vurulmuş.

Olaydan iki hafta sonra Rawford Mill'e saldırı karşısında hiddete kapılan yine bir imalathane sahibi William Horsfall, yakında "atının eyerine dek Luddcuların kanı içinde yürüyeceğini" söyleyerek Huddersfield'dan Marsden köyüne gidiyor. Bilmediği şeyse Mellor dahil dört Luddcunun kendisine tuzak kurduğu. Horsfall vakit öğleni bulmadan, bir Rus tabancasının namlusundan ateşlenen mermiyle vurularak ölüyor.

Sonraki aylar içinde tüm Yorkshire silahlanıyor. Faal sulh hakimi Joseph Radcliff, Rawfolds Mill çatışmasını ve William Horsfall cinayetini incelemek üzere atanıyor. Bir insan avı başlatılıyor. Çok geçmeden Horsfall'u tuzağa çekmekten sorumlu kişilerden biri olan Benjamin Walker kendi paçasını kurtarma ve vaat edilen 2.000 sterlinlik

ödülü alma ümidiyle Radcliff'e teslim oluyor. Walker işbirlikçilerinin William Thorpe, Thomas Smith, liderin de George Mellor olduğunu söylüyor.

Kısa süre sonra üçü de darağacında sallanıyor.

Luddcuların Haklılığı

"Mahkûmlardan teki bile bir damla gözyaşı dökmedi," yazıyordu, *Leeds Mercury*'de, idamı takip eden gün. Mellor dua etmiş ve günahlarının affını dilemiş ama Luddcu aktiviteleriyle ilgili hiçbir imada bulunmamıştı. Gruba ihanet eden Walker, darağacından kurtulmuş ama ödülünü hiçbir zaman alamamıştı. Hayatının Londra sokaklarında sefillik içinde sona erdiği söylenir.

Bundan iki yüzyıl sonra Rawfolds Mill kaybolup gitti ama o civarda hâlâ işçilerin, geceleri tarlalarda kol gezen Luddcu hortlaklardan söz etmeyi sevdiği bir dokuma atölyesi mevcut.[31] Haksız da değiller aslında; Luddizmin hayaleti bugüne dek aramızdan ayrılmadı. Birinci Makine Çağı'nın başlarında orta ve kuzey İngiltereli dokuma işçileri isyan çıkardılar. İşçiler isimlerini 1779'da bir öfke nöbetiyle iki dokuma tezgâhını parçaladığı iddia edilen, hareketin efsanevi lideri Ned Ludd'dan almışlardı. İşçi sendikaları yasadışı olduğundan Luddcular tarihçi Eric Hobsbawm'ın "isyanla uzlaşı" adını verdiği şeye başvurmuştu. Fabrikadan fabrikaya ilerleyen aktivistler geride yıkımın izini bıraktılar.

Emekçi William Leadbeater makinelerin "evrenin sonu olacağını" söylerken biraz abartmış olabilir elbette ama Luddcuların kaygıları da kesinlikle temelsiz değildi. Ücretleri hızla düşerken, işleri rüzgâra karışmış toz gibi yok olup gidiyordu. "İşinden gücünden edilmiş bu adamlar ailelerine nasıl baksın?" diyordu, Leeds'in on sekizinci yüzyıl sonu kumaş işçileri. "Kimisi bize 'Başka iş öğrenmeye başlayın,' diyor. Diyelim öyle yaptık; biz böyle bir müşküllük içindeyken, ailelerimize kim bakacak? Ayrıca yeni işi öğrenmek için sonra onca zahmete girdikten sonra o işte durumların daha iyi olacağını nereden bileceğiz? Belki günün birinde başka bir makine ortaya çıkar, o işi de elimizden alır."[32]

1811'de en ateşli günlerine ulaşan Luddcu isyan, çok sert bastırıldı. 100'den fazla insan asıldı. Bu insanlar makinelere karşı savaş ilan etmişti ama kazanan makineler oldu. Sonuçta tüm bu olaylar dizisi, genelde gelişim sürecinde karşılaşılan küçük bir aksaklık olarak görüldü. Ne de olsa makineler nihayetinde öyle çok yeni iş yaratmıştı ki yirminci yüzyıl nüfus patlamasından sonra bile bolca iş vardı. Radikal özgür düşünce insanı Thomas Paine'e göre "İşin kısaltılmasını sağlayan her makine, ait olduğumuz büyük aile için bir lütuftur."[33]

Gerçekten de öyle. "Robot" kelimesi aslında Çekçede "didinmek" anlamına gelen *robota*'dan gelir. İnsanlar robotları zaten kendilerinin yapmak istemedikleri işleri yapsınlar diye üretti. Oscar Wilde 1890'da "Makineler bizler için kömür madenlerinde çalışmalı," demişti coşkuyla.

Makineler, "buharlı vapurların kömür besleyicisi olmalı, sokakları temizlemeli, yağmurlu günlerde ulak işi görmeli ve sıkıcı ya da zorlu ne varsa yapmalı." Wilde'a göre antik Yunanlılar tatsız bir gerçeğin farkındaydılar: Kölelik medeniyetin bir ön koşuludur." "Dünyanın geleceği mekanik köleliğe, makinenin köleliğine bağlıdır."[34]

Ancak dünyamızın geleceği için bir o kadar hayati bir şey daha var ki o da bir yeniden dağıtım mekanizması. Bu İkinci Makine Çağı'dan herkesin yararlanmasını sağlayacak bir sistem geliştirmeliyiz; kazananlar kadar kaybedenleri de tazmin edecek bir sistem. Söz konusu sistem 200 yıl boyunca durmaksızın yeni işler üreten ve bunu yaparken de gelişimin meyvelerini dağıtan iş piyasasıydı. Ama bu daha ne kadar devam edecek? Ya Luddcuların korkuları vakitsiz ama nihayetinde doğruyduysa? Ya çoğumuz uzun vadede makineye karşı verilen yarışı kaybetmeye mahkûmsak?

Ne yapılabilir?

Çareler

Ekonomistlere bakılırsa yapacak fazla bir şey yok. Trendler belli. Eşitsizlik artmaya devam edecek ve makinelerin yapamadığı ya da hâkim olamayacağı bir beceriyi edinememiş herkes kızağa çekilecek. "Çok kazananlara kendilerini hayatlarının hemen her alanında iyi hissettirmek, gelecekte istihdam artışının ana kaynağı olacak," diyor Amerikalı ekonomist Tyler Cowen.[35] Alt sınıflar ucuz güneş enerjisi

ve bedava wi-fi gibi yeni bazı kolaylıklara erişebilse de, ultra zenginlerle aralarındaki uçurum hiç olmadığı kadar derinleşecek.

Bunun da ötesinde, kenara itilmiş köyler ve kasabalar giderek yoksullaşırken bile, zengin ve iyi eğitimliler safları sıklaştırmaya devam edecek. Bunu daha şimdiden Avrupa'da görebiliyoruz. İspanyol teknoloji kurtları Amsterdam'da Madrid'e kıyasla daha kolay iş buluyorlar, Yunan mühendisler de pılıyı pırtıyı toplayıp Stuttgart ve Münih gibi şehirlerin yolunu tutuyor. Üniversite eğitimli insanlar, yine üniversite eğitimlilere yakın yaşayacakları yerlere taşınıyorlar. 1970'lerde (dört yıllık eğitim almış insanların yüzdesi açısından) en tahsilli Amerika şehri, en az tahsilli şehirden yüzde 16 puan daha eğitimliydi. Bugünse fark ikiye katlandı.[36] İnsanlar eskiden birbirlerini ebeveynlikleriyle değerlendiriyorduysa şimdi duvara asılı diplomayla değerlendiriyorlar. Makineler üniversiteye gidemediği sürece üniversite diploması hiç olmadığı kadar kazanç sağlayacaktır.

Bu yüzden de standart tepkimizin eğitime daha çok para talep etmek olması şaşırtıcı değil. Makineyi yarışta geride bırakmak yerine ona ayak uydurabilmek için elimizden geleni yapıyoruz. Ne de olsa okul ve üniversitelere yapılan dev yatırımlar, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın teknolojik tsunamilerine ayak uydurabilmemizi sağlayan şeydi. Fakat o dönemde çiftçilerden oluşan bir milletin kazanç kapasitesini artırmak için fazla bir şey gerekmiyordu – okuma, yazma ve aritmetik gibi temel beceriler yeterliydi.

Ancak çocuklarımızı yeni yüzyıla hazırlamak, pahalılığı bir yana, çok daha zor olacak. Ağacın yakın dallarındaki meyveler çoktan toplandı bile.

Alternatif olarak Hollandalı satranç ustası Jan Hein Donner'den fikir alabiliriz. Bilgisayarla yarıştırılırsa stratejisinin ne olacağı sorulduğunda Donner fazla düşünmeden yanıtını vermişti. "Yanımda çekiç getirirdim. Böyle bir yolu seçmek, Kutsal Roma İmparatoru II. Francis (1768-1835) gibi birinin izinden gitmek olurdu. II. Francis fabrika ve demiryolu yapımına izin vermemişti. "Hayır, hayır, asla yanaşmam, yoksa ülkeye devrim gelir," demişti.[37] Bu direnişi yüzünden on dokuzuncu yüzyılın ilerleyen dönemlerine dek Avusturya trenlerini atlar çekti.

Gelişimin meyvelerini toplamayı sürdürmek isteyen kişinin daha radikal bir çözüm getirmesi gerekir. Nasıl ki Birinci Makine Çağı'na eğitim ve refahta devrim yaparak uyum sağladıysak, İkinci Makine Çağı da ciddi önlemler gerektiriyor. Haftalık çalışma saatlerinin azaltılması ve evrensel temel gelir gibi önlemler.

Kapitalizmin Geleceği

Ücretli işin var oluşumuzun temel unsuru olmadığı bir geleceği hayal etmek bugün bizim için hâlâ zor. Fakat farklı bir dünyayı hayal edememek sadece hayal gücü eksikliğinin göstergesidir, değişim imkânsızlığının değil. 1950'lerde

buzdolabı, elektrikli süpürge ve hepsinden de öte çamaşır makinesinin gelişinin, kadınların rekor sayılarda iş sahasına girişini tetikleyeceği aklımıza gelmezdi. Ama tetikledi.

Ne var ki tarihin akışını belirleyen, teknolojinin kendisi değil. Sonuçta kaderimizi nasıl şekillendirmek istediğimize karar verecek olan bizleriz. ABD'de şekillenmekte olan radikal eşitsizlik senaryosu elimizdeki tek seçenek değil. Alternatifi, bu yüzyıl içinde bir noktada "geçinebilmek için çalışmak zorunda olduğumuz" dogmasını reddetmemiz. Toplum olarak ne kadar zenginleşirsek, iş piyasası servetin dağıtımında o kadar az etkili olacaktır. Teknolojinin nimetlerine tutunmak istiyorsak, nihayetinde geriye tek bir seçenek kalıyor; yeniden dağıtım. Dev çaplı bir yeniden dağıtım.

Paranın (temel gelir), zamanın (haftalık iş saatlerinin kısaltılması), vergilendirmenin (emek yerine sermayenin) ve tabii robotların yeniden dağıtımı. Oscar Wilde henüz on dokuzuncu yüzyıldan bakarak, "ortak mal" olan akıllı makinelerden herkesin yararlanacağı günü görmüştü.[38] Teknolojik gelişim bir topluma genel olarak refah sağlayabilir ama bundan herkesin yararlanacağını söyleyen bir ekonomi yasası yoktur.

Çok da uzak olmayan bir geçmişte Fransız ekonomist Thomas Piketty, mevcut yolda ilerlememiz halinde kendimizi çok geçmeden bir kez daha Yaldızlı Çağ'ın rantiye toplumunda bulacağımız kanaatiyle insanları ayaklandırmıştı. Sermaye (hisse senedi, ev, makine) sahibi insanlar,

çok çalışmaktan başka bir şey yapmayan insanlardan çok daha yüksek bir hayat standardının keyfini sürüyordu. Yıllık ekonomik büyüme %2'nin altında kalırken, sermaye gelirindeki ortalama büyüme yüzlerce yıl boyu %4-5 oldu. Güçlü ve kapsayıcı büyümenin dirilişi (pek olası değil), sermayeye getirilecek yüksek vergilendirme (bir o kadar olasılıktan uzak) ya da III. Dünya Savaşı (umalım ki olmasın) gerçekleşmediği sürece eşitsizlik bir kez daha ürkütücü boyutlara erişebilir.

O durumda standart seçeneklerin tümü –daha fazla eğitim, yasal düzenleme, kemer sıkma– devede kulak kalacak. Sonuçta tek çözüm, servete dünya çapında ve artan oranlı vergiler getirmektir, diyor Profesör Piketty. Bunun sadece "faydalı bir ütopya" olduğunu kabul etse de. Yine de gelecek taşa kazınmış değil. Tarih boyunca eşitliğe doğru atılan adımların siyasette özel bir yeri oldu. Bir ortak gelişim yasası kendiliğinden ortaya çıkmıyorsa bile, onu oluşturmaktan bizi alıkoyan bir şey yok. Hatta böyle bir yasanın yokluğu, serbest piyasanın kendisini bile tehlikeye atabilir. "Kapitalizmi kapitalistlerden kurtarmalıyız," diye, tamamlıyor sözünü Piketty.[39]

1960'lardan bir anekdot bu paradoksu çok güzel özetliyor. Henry Ford'un torunu işçi sendikası lideri Walter Reuther'e şirketin yeni, otomatize fabrikasını gezdirirken şakayla sormuş, "Walter, bu robotlara sendika aidatlarını nasıl ödeteceksin?" Reuther ise hiç duraksamadan yanıt vermiş: "Henry, asıl sen onlara arabalarını nasıl satacaksın?"

Gelecek aslında çoktan geldi –
sadece hakça dağıtılmadı.

William Gibson (1948-)

9

Bolluk Diyarı Sınırlarının Ötesi

Tabii bir de insanın içini oyan şu suçluluk duygusu var. Milyonlarca insan hâlâ günde bir dolarla hayatta kalmaya çalışırken, Bolluk Diyarı'nın sakinleri bizler kalkmış, karşılıksız para ve haftada on beş saatlik çalışma içeren zevkusefa ütopyalarının felsefesini yapıyoruz. Onun yerine zamanımızın tek ve en büyük zorluğuyla uğraşıyor olmamız gerekmez mi? Yerküre üstündeki her bir insana Bolluk Diyarı'nın hazlarını sağlayabilmek.

Eh, denemedik değil. Batı dünyası dış kalkınma yardımlarına yılda 138,8 milyar dolar, ayda 11,2 milyar dolar ve saniyede 4.274 dolar harcıyor.[1] Son elli yılda toplam 5 trilyon dolardan söz ediyoruz.[2] Büyük bir rakam gibi geliyor, değil mi? Aslında Irak ve Afganistan'daki savaşlar aşağı yukarı bu kadara mal oluyor.[3] Ayrıca gelişmiş ülkelerin toplamda, ülke tarımını desteklemek için bir yılda yabancı ülke yardımının iki katını harcadıklarını da unutmayalım.[4] Ama, evet, tutar gerçekten büyük. Hatta 5 trilyon dolar basbayağı astronomik bir rakam.

O halde soru şu: Yardım işe yarıyor mu?

İşte işler burada karışıyor. Bu sorunun aslında tek bir yanıtı var: Bilen yok.

Kelimenin tam anlamıyla, bilmiyoruz. Karşılaştırmalı bakarsak, 1970'ler insani yardımın altın çağıydı ama o zamanlar Afrika'nın durumu da resmen içler acısıydı. Şimdi ise yardımları azalttık ve işler iyiye gidiyor. Arada bir bağlantı olabilir mi acaba? Kim bilir? Band Aid ve Bono olmasa her şey yüz kat kötü olabilirdi. Ama belki de olmazdı. Dünya Bankası'nın yürüttüğü bir çalışmaya göre yirminci yüzyılda gerçekleşen tüm Batı yardımlarının %85'i amacından farklı kullanıldı.[5]

O zaman her şey boşuna mıydı?

Hiçbir fikrimiz yok.

Elimizde olan bir şey varsa o da tabii ki insanın tamamen rasyonel bir varlık olduğu varsayımından yola çıkarak, bize insanların nasıl davranacağı konusunda fikir veren ekonomik modeller. Elimizde bir okulun, köyün ya da ülkenin bir yığın para aldıktan sonra nasıl değiştiğini gösteren geriye dönük araştırmalar var. Yararı dokunan – ya da dokunmayan– yardımlara ilişkin insanın içini acıtan, yürek parçalayan anekdotlar içeren vaka incelemelerimiz var. Bir de sezgisel hislerimiz var. Hem de bol miktarda.

MIT profesörlerinden, ağır Fransız aksanlı Esther Duflo kalkınma yardımı üstüne yapılan tüm bu araştırmaları, Ortaçağ'ın hasta insandan kan alma âdetine benzetiyor.[6] Bir zamanların bu gözde tıbbi uygulamasına göre bedensel salgıları yeniden dengelemek için hastanın damarları üstüne sülük yerleştirilirdi. Hasta iyileşirse hekim kendiyle gururlanabilirdi. Hasta ölürse de belli ki Tanrı'nın iradesi o

yöndeydi. Bu hekimler iyi niyetle hareket etmiş olsalar da, bugün kan almanın milyonlarca hayata mal olduğunu biliyoruz. 1799'da, Alessandro Volta'nın elektrik bataryasını icat ettiği yılda bile boğaz ağrısını tedavi için Başkan George Washington'dan birkaç litrelik kan alınmıştı. Başkan iki gün sonra öldü.

Diğer bir deyişle kan alma, çarenin hastalıktan beter olduğu bir durumdu. Burada soru, aynısı kalkınma yardımı için de geçerli mi, sorusu. Profesör Duflo'ya göre her iki çarenin ortak bir temel özelliği var: Esaslı ölçüde bilimsel kanıt eksikliği.

Duflo 2003'te MIT'nin Yoksulluk Eylem Laboratuvarı'nın kuruluşuna yardım etti. Bugün orada elli altı ülkede 500'den fazla araştırma gerçekleştirmiş 150 araştırmacı çalışıyor. Yaptıkları çalışmalar kalkınma yardımı dünyasını tamamen tersyüz etti.

Eskiden Kontrol Grubu Diye Bir Şey Vardı

Hikâyemiz İsrail'de, MÖ 7. yüzyıl dolaylarında başlıyor. Babil kralı Nebukadnezar Kudüs'ü yeni fethetmiş ve saray ağasına, İsrailli birkaç soyluya sarayına kadar eşlik etmesini emretmiştir. Soyluların arasında dindarlığıyla bilinen Daniel de vardır. Daniel saraya vardığında, saray ağasından, kendisi ve adamlarının özel bir dini perhizleri olduğu için, "kralın yemek ve şarabından" imtina izni ister. Saray ağası afallar ve itiraz eder. "Efendim kraldan korkarım, ne yiyip içeceğinize karar veren kendisidir," der. "Kral sizin

akranınız diğer genç erkeklerden daha kötü göründüğünüzü düşünürse sizin yüzünüzden benim kellem gider."

Daniel bunun üstüne bir strateji geliştirir. "Hizmetkârlarınızı on gün boyunca sınayın: Bize yiyecek sebzeden, içecek sudan başka bir şey vermeyin. Sonra da görünümümüzü kraliyet yemeklerini yiyen genç erkeklerle kıyaslayın ve ona göre bizimle ne yapacağınıza karar verin." Babilli öneriyi kabul eder. Daniel ile arkadaşları on günün sonunda diğer saray davetlilerinden "daha sağlıklı ve besili" görünürler ve o andan itibaren kendilerine kraliyet ikramları ve şarabı değil, sadece sebzeden oluşan yemekler sunulur. *Quod erat demonstrandum.*

İşte bir hipotezin test edildiği ve kontrol grubunun kullanıldığı karşılaştırmalı bir deneyin ilk yazılı kaydı budur. Bu olaylar birkaç yüzyıl sonra gelmiş geçmiş en büyük çoksatanlardan birinde ölümsüzleşecektir: Kitabı Mukaddes (*bkz*. Daniel I:I – 16). Ne var ki bu tür karşılaştırmalı araştırmanın bilimsel altın standarda dönüşmesi için aradan birkaç yüzyıl geçmesi gerekecektir. Bu günlerde ona randomize kontrollü çalışma, yani (İngilizcede) RCT diyoruz. Siz bir tıp araştırmacısı olsanız, şu yolu izlerdiniz: Bir kura sistemi kullanarak aynı sağlık sorununa sahip insanları iki gruba ayırırdınız. Gruplardan birine test etmek istediğiniz ilacı, diğerineyse bir plasebo verirdiniz.[7]

Kan akıtma örneğine gelince; ilk karşılaştırmalı deney 1836'da, Fransız doktor Pierre Louis tarafından yayımlandı. Louis bazı zatürre hastalarını anında birkaç litre kan alarak, bazılarınıysa birkaç gün sülük kullanmadan tedavi

etmişti. İlk gruptakilerin %44'ü, ikinci gruptakilerinse %25'i ölmüştü.[8] Dr. Louis esasında gelmiş geçmiş ilk klinik denemeyi gerçekleştirmiş ve kan akıtmanın epey riskli olduğu ortaya çıkmıştı.

Tuhaftır ki yabancı kalkınma yardımına ilişkin ilk RCT 1998 yılına dek yapılmadı. Dr. Louis'nin kan akıtmayı tarihin çöplüğüne yollamasından ancak bir buçuk yüzyıl sonra Michael Kremer isimli genç bir Amerikalı profesör, bedava okul kitaplarının Kenyalı ilköğretim öğrencileri üstündeki etkilerini araştırma bilgeliğini gösterdi. Kitapların okuldan kaçmaya gem vurması ve sınav notlarını yükseltmesi amaçlanıyordu – en azından teoride. Böyle olacağını söyleyen tonlarca akademik literatür vardı ve Dünya Bankası da daha birkaç yıl önce, 1991'de, bedava kitap dağıtım programını büyük bir heyecanla önermişti.[9]

Fakat küçük bir sorun vardı. Önceden yapılan çalışmaların hiçbiri diğer değişkenleri göz önüne almamıştı.

Kremer kolları sıvayıp projeye başladı. İnsani yardım örgütlerinden biriyle güç birliği yaparak elli okul seçti. Bunların yirmi beşine bedava okul kitabı verilirken, diğerlerine bir şey verilmedi. İletişim altyapısının zayıf, yolların acınası halde ve kıtlığın hayatın bir gerçeği olduğu bir ülkede RCT yürütmek hiçbir şekilde kolay değildi ama dört yılın ardından veriler toplandı.

Bedava kitaplar hiçbir fark yaratmamıştı. Sınav sonuçlarında herhangi bir iyileşme olmamıştı.[10]

Kremer'in deneyi bir dönüm noktası oldu. O günden bu yana kalkınma yardımının etrafında, "randomistalar" gibi

yerinde bir takma adı olan grubun öncülüğünde, bir randomizasyon endüstrisi gelişti. Randomistalar sezgilerden, içe doğan hislerden ve Afrika ve diğer yerlerde mücadele veren insanların ihtiyaçları hakkında ideolojik ağız dalaşına giren sırça fanustan okulların akademisyenlerinden canına tak etmiş araştırmacılardan oluşuyor. Randomista'ların istediği şey sayılar – hangi yardımın işe yarayıp hangisinin yaramadığını gösteren tartışma götürmez veriler.

Baş randomista kim mi? Ağır Fransız aksanlı, minyon bir profesör.

Bir Yığın Para ve İyi Bir Plan

Pek de uzak olmayan bir geçmişte ben, kalkınma yardımı dersine giren bir üniversite öğrencisiydim. Okuma listemiz arasında her ikisi de konuyla ilgili alanda öncü düşünürler olan Jeffrey Sachs ve William Easterly'nin kitapları yer alıyordu. Sachs 2005'te (önsözünü pop yıldızı Bono'nun yazdığı) *The End of Poverty (Yoksulluğun Sonu)* isimli bir kitap yayımlamıştı. Amerikalı profesör kitapta aşırı yoksulluğun 2025'e gelinmeden ortadan kaldırılabileceğini öne sürüyordu. Tek ihtiyacımız, bir yığın para ve iyi bir plan, diyordu. Ancak dikkatinizi çekerim, *onun* planı.

Easterly ise Sachs'ın fikirlerini şiddetle kınayarak ve onu sömürgecilik sonrası hayırseverlikle suçlayarak karşılık vermişti. Gelişmekte olan ülkelerin ancak tabandan tavana değiştirilebileceğini öne sürüyordu. Yani, yerel

demokrasi ve yine bir o kadar önemli, piyasa üzerinden. Easterly'ye göre "En iyi plan, plansızlıktı."

Eski ders notlarıma baktığımda göremediğim tek isim, Esther Duflo'nun ismiydi. Kendisi Sachs ve Easterly gibi akademik şahsiyetlerin entelektüel poz kesmelerinden kaçınan biri olduğundan, çok da şaşırtıcı değildi bu. Onun tutkusu, kısaca söylenecek olursa, "politika oluşturma işinden tahmine dayalı sonuçları çıkarıp atmaktı."[11]

Örneğin sıtma. Tanesi on dolardan bizim üretip, sevk edip, dağıtıp, kullanımını öğretebileceğimiz sineklikle önlenebilecek bu hastalıktan her yıl yüz binlerce çocuk ölüyor. Sachs 2007'de "10 Dolarlık Çözüm" başlıklı yazısında, "Kızılhaç gönüllülerinden orduları toplayıp cibinlikler dağıttırmalı ve Afrika'daki on binlerce köyde yöreye özel eğitim vermeliyiz," demişti.

Easterly'ye göre gidişat gayet açıktı. Sachs ve kankası Bono bir yardım konseri düzenleyecek, bir iki milyonu çuvala dolduracak, sonra da Afrika'nın dört bir yanına sineklik dağıtacaktı. Yerel sineklik perakendecileri kısa sürede işsiz kalacak, artan sineklikler balıkçılık teçhizatı ya da duvak işlevi görecekti. Kurtarıcı Sachs'ın kampanyasından birkaç yıl sonra, hediye sineklikler eskidiğinde, sıtmadan ölen çocukların sayısı hiç olmadığı kadar artacaktı.

Mantıklı mı? Elbette.

Ama Esther Duflo teori tellallığıyla ya da neyin mantıklı *göründüğüyle* ilgilenmiyor. Sineklik dağıtmanın mı satmanın mı daha iyi olduğunu bilmek istiyorsanız, ya nefesiniz tükenene kadar oturduğunuz yerden felsefe

yaparsınız ya da... yerinizden kalkıp araştırma yaparsınız. Cambridge Üniversitesi'nden iki akademisyen, işte tam da bunu yapmaya karar verdiler. Kenya'da bir RCT başlattılar. Deneyde bir grup insana bedava sineklik verildi, diğer grup ise sineklikte sadece indirim aldı. İnsanlar sinekliklere para vermek zorunda kaldığı anda satışlar düştü; 3 dolarlık teklif götüren insanların %20'den azı sineklik satın aldı. Buna karşılık bedava sineklik sunulan gruptaki hemen herkes teklifi kabul etti. Daha da önemlisi, sineklikler ister bedava gelsin ister satın alınsın, %90 oranında amacına uygun kullanıldı.[12]

Bununla da bitmedi. Deneyden bir yıl sonra katılımcılara, bu defa 2 dolara, bir sineklik daha alma seçeneği sunuldu. Easterly'nin kitaplarını okumuş olanlar, daha önceden "bedava" grubunda yer alanların, şımartılmaya alıştıkları için şimdi ödeme yapmaya gönülsüz olmasını bekler. Akla gayet yatkın gelen bir teori. Ancak ne yazık ki önemli bir niteliği eksik: kanıt. Aslında para ödemeden sineklik alanların, bu defa satın alma olasılığı, ilk defasında 3 dolar ödeyenlere kıyasla iki kattı.

"İnsanlar bedavacılığa değil, sineklikliere alışmışlardı," diyor Duflo.

Mucizevi Bir Yöntem?

İşte bu, ekonomiye yepyeni bir yaklaşım. Randomistalar modeller üzerinden düşünmüyorlar. İnsanların rasyonel

aktörler olduğuna inanmıyorlar. Onun yerine kimi zaman budala, kimi zaman kurnaz donkişotvari varlıklar olduğumuzu ve yeri geldi mi korkulu, fedakâr ve benmerkezci olabildiğimizi varsayıyorlar. Bu yaklaşımsa çok daha iyi sonuçlar veriyor.

O zaman bunu anlamamız neden bu kadar uzun sürdü?

Birkaç sebepten. Yoksulluk çeken ülkelerde randomize kontrollü deneyler yürütmek zordur, zaman alır ve pahalıdır. Yerel örgütler çoğu zaman işbirliği yapmaya hevesli değildir, özellikle de bulgular kendilerini etkisiz kılabileceği için. Örneğin, mikrokrediyi ele alalım. Kalkınma yardımı bu yüzyılın başlangıcında "iyi yönetimden" "eğitime" oradan da bahtsız "mikrokrediye" doğru savruldu. Mikrokredinin hesap günü sonunda, eski dostumuz Esther Duflo kılığında gelip çattı. Duflo Hindistan, Haydarabad'da acımasız bir RCT başlattı ve yürek sızlatan pek çok anekdota rağmen, mikrokredinin yoksulluk ve hastalıkla mücadelede etkili olduğu yönünde somut bir kanıt olmadığını ortaya koydu.[13] Nakit dağıtmak daha iyi sonuç veriyordu. Aslında nakit dağıtımı mevcut yoksulluk önleme yöntemleri içinde en kapsamlı incelenenlerden biri. Dünyanın dört bir yanında yapılan RCT'ler hem uzun hem kısa vadede, hem büyük hem de küçük ölçekte nakit transferlerinin son derece başarılı ve etkili bir araç olduğunu gösterdi.[14]

Yine de RCT'ler sihirli çözüm değil. Her şeyin ölçümünü yapmak da mümkün değil. Bulgularsa her zaman genelleştirilemez. Kim batı Kenya'da bedava kitap

dağıtmanın, kuzey Bangladeş'te dağıtmakla aynı etkileri yaratacağını söyleyebilir ki? Tabii bir de işin etik tarafı var. Diyelim doğal bir afetten sonra yürüttüğünüz çalışma, mağdurların yarısına yardım sağlıyor ama kontrol grubunu yüzüstü bırakıyor. Böyle bir şey ahlaki açıdan, en hafif deyişle, sorgulanabilir. Ne var ki konu yapısal kalkınma yardımı olduğunda bu itiraz anlamını yitiriyor. Sorunların tamamını çözecek para hiçbir zaman olmadığından, en iyi yöntem, her ne işe yarıyor gibi görünüyorsa onu yapmak. Tıpkı yeni ilaçlarda olduğu gibi: Test edilmeden asla piyasaya süremezsin.

Ya da eğitime katılımı ele alalım. Bunu artırma konusunda herkesin kendine göre bir fikri var. Üniformaların parasını biz verelim. Okul ücretleri krediye bağlansın. Yemekler bedava olsun. Tuvaletler artırılsın. Eğitimin değeri konusunda kamu bilinci artırılsın. Daha çok öğretmen çalıştırılsın. Liste uzayıp gidiyor. Bu önerilerin tümü kulağa mantıklı geliyor. Fakat RCT'ler sayesinde biliyoruz ki 100 dolar karşılığı bedava yemek, fazladan 2,8 yıllık bir eğitimsel kazanıma dönüşüyor – bedava üniformanın üç katı. Kanıtlanmış etkiden söz etmişken, bağırsak şikâyeti olan çocukların bağırsaklarını kurtlardan arındırmanın fazladan 2,9 yıllık eğitim sağladığı saptandı; 10 dolar gibi saçma derecede küçük bir tedavi yatırımıyla. Oturduğu yerden felsefe yapan hiç kimse bunu tahmin edemez ama bu bulgu edinildiğinden beri milyonlarca çocuk bağırsak kurtlarından arındırıldı.

Aslına bakarsanız, RCT'lerden gelen kanıtlar karşısında yenik düşmeyecek sezgisel kanı çok az. Ekonomistlere

kalsa, yoksulların sağlayacakları yararı düşünerek, bağırsak kurdunu kendi kendilerine tedavi edeceklerini farz ederlerdi – doğuştan gelen insani bir rasyonellik. Ama doğru değil. Duflo birkaç yıl önce *New Yorker*'da yer alan bir yazıda, yerde 100 dolarlık banknot bulan bir ekonomistle ilgili fıkrayı anlatmıştı. Rasyonel bir insan olarak ekonomist parayı yerden almaz çünkü yerde duran o miktarda bir para nasıl sahte olmaz?

Duflo gibi randomistalar içinse kaldırımlar bu 100 dolarlarla dolu.

Üç İ

Duflo'nun (İngilizcede) kalkınma yardımının üç İ'si dediği şeye bir son vermenin vakti geldi: İdeoloji, Bilgisizlik ve Atalet (Ideology, Ignorance ve Inertia). Birkaç yıl önceki söyleşisinde Duflo, "Bir kere, çok fazla görüş sahibi değilim," demişti. "Tek bir görüşüm var –insan her şeyin değerlendirmesini yapmalı– ve o da oldukça ısrarcı olduğum bir görüş. Sonuçlar beni hiç mutsuz etmedi. Şimdiye dek sevmediğim hiçbir sonuçla karşılaşmadım."[15] Gönüllü iyilik elçiliğine özenen pek çok kişi bu tavırdan bir şeyler öğrenebilir. Duflo büyük idealleri bilgi açlığıyla birleştirmenin, ideolojik olmadan nasıl idealist olunabileceğinin iyi bir örneği.

Ancak yine de...

Kalkınma yardımı ne kadar etkili olursa olsun, okyanusta bir damla olmaktan öteye gidemiyor. Bir demokrasi

nasıl yapılandırılmalı ya da refah için bir ülkenin neye ihtiyacı vardır gibi temel ikilemler RCT ile yanıtlanamıyor, bırakın sorunu üstüne para atmakla çözmeyi. Tüm bu akıl dolu çalışmalara takılıp kalmak, en etkili yoksulluk önleyici önlemlerin, ekonomik besin zincirinin başka yerlerinde gerçekleştiğini unutmak anlamına geliyor. OECD'nin tahminine göre yoksul ülkeler dış yardımdan aldıklarının üç katını vergi kaçağı yüzünden kaybediyorlar.[16] Örneğin, vergi cennetlerine getirilecek önlemler, iyi niyetli yardım programlarının asla sağlayamayacağı yararları sağlayabilir.

Daha büyük ölçekte de düşünebiliriz. Yoksulluğu yeryüzünden silebilecek, Afrika'daki herkesi Batı'daki yoksulluk sınırının üstüne çıkarabilecek ve bu arada *bizim* ceplerimize de fazladan birkaç aylık maaş koyabilecek tek bir önlem olduğunu hayal edin. Sadece hayal edin. Böyle bir önlemi alır mıydık?

Hayır. Tabii ki almazdık. Ne de olsa o önlem yıllardır mevcut. Hiç gerçekleşmemiş olan en iyi plan. Sözünü ettiğim şey, sınırları açmak.

Sadece muzlar için, türev ürünler için ve iPhone'lar için değil, herkes ve her şey için sınırları açmak – bilgi işçileri, mülteciler ve daha iyi bir yaşam peşindeki sıradan insanlar için.

Elbette ki ekonomistlerin kâhin olmadığını hepimiz artık en acı yollardan öğrendik (ekonomist John Kenneth Galbraith bir zamanlar ekonomik tahminlerin tek amacının astrolojiye saygınlık kazandırmak olduğunu söylemişti) ama bu noktada görüşleri dikkat çekici derecede tutarlı. Yapılan dört farklı çalışma, küresel iş piyasasındaki

hareketliliğin düzeyine bağlı olarak "gayrisafi dünya hasılasındaki" tahmini artışın %67 ile %147 arasında olacağını gösterdi.[17] Açık sınırlar fiilen tüm dünyayı *iki kat* zengin yapacaktı.

Bu bilgi bir New York Üniversitesi araştırmacısını halihazırda "kaldırımlarda trilyon dolarlık banknotları bırakıyoruz" çıkarımına itti.[18] Wisconsin Üniversitesi'nden bir ekonomist, açık sınırların ortalama bir Angolalının gelirini yılda 10.000 dolara kadar, bir Nijeryalınınkini ise yıllık 22.000 dolar artırabileceğini hesapladı.[19]

O halde, Bolluk Diyarı'nın kapılarını sonuna dek açabilecekken, ne diye kalkınma yardımının kırıntıları –Duflo'nun 100 dolarlık banknotu– üstüne didişip duralım?

65.000.000.000.000 $

Niyet olarak, kulağa fazla cüretkar geliyor. Fakat düşünecek olursak, dünyanın sınırları daha yüz yıl önce neredeyse açıktı. Jules Verne'in *80 Günde Devrialem* (1874) romanındaki dedektif, Süveyş Britanya konsolosuna, "Pasaportlar sadece sinir bozucu, dürüst insanların işine yarar," demişti. Romanın kahramanı Phileas Fogg damga istediğinde konsolos, "Vizenin bir işe yaramadığını, hiçbir pasaportun da gerekli olmadığını biliyorsunuz, değil mi?" diyordu.

I. Dünya Savaşı arifesinde sınırlar daha çok kâğıt üstünde mevcuttu. Pasaporta ender rastlanıyordu ve (Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi) kullanan ülkeler de medeniyetsiz görülüyordu. Üstelik on dokuzuncu yüzyılın

harikası trenler, sınırları sonsuza dek ortadan kaldırmaya hazırdı.

Fakat sonra savaş patlak verdi. Sınırlar bir anda casusları uzakta, savaş için gerekli herkesi de içeride tutmak için kapatıldı. 1920'de Paris'teki bir konferansta uluslararası toplum pasaport kullanımı konusunda ilk anlaşmaya vardı. Günümüzde Phileas Fogg'un seyahatini tekrarlamak isteyecek herkesin onlarca vize başvurusu yapması, yüzlerce güvenlik noktasından geçmesi ve üstünün sayısız defa aranması gerekiyor. Şu "küreselleşme" çağında dünya nüfusunun sadece %3'ü doğdukları ülkenin dışında yaşıyor.

Ne gariptir ki dünya, insanlar dışında her şeye kollarını açmış durumda. Mallar, hizmetler ve hisseler yeryüzünde dolaşıp duruyor. Bilgi özgürce dolaşıma giriyor, Wikipedia 300 dilde erişime açık ve sayı giderek artıyor. Ulusal Güvenlik Teşkilatı Teksas'taki John'un akıllı telefonunda hangi oyunları oynadığını kolayca kontrol edebiliyor.

Evet, ticari birkaç bariyerimiz hâlâ mevcut. Örneğin, Avrupa'da sakız için gümrük vergimiz var (kilo başına 2,20 euro), ABD de ithal canlı keçiye vergi uyguluyor (hayvan başına 0,68 dolar).[20] Ancak bu tür bariyerleri kaldırsak bile küresel ekonomi sadece birkaç puan büyüyecek.[21] Uluslararası Para Fonu'na göre sermaye üstündeki geriye kalan kısıtları kaldırmak en fazla 65 milyar dolar açığa çıkarıyor.[22] Harvard'lı ekonomist Lant Pritchett'a göre cep harçlığından farksız bir rakam. Sınırları işgücüne açmaksa serveti çok daha artırıyor – *bin kat fazla*.

Sayıyla: 65.000.000.000.000 $. Yazıyla: Altmış beş trilyon dolar.

Sınırlar Ayrım Yapar

Ekonomik büyüme her derde deva değil elbette ama Bolluk Diyarı'nın sınırları ötesinde hâlâ ilerlemenin ana itici gücü. Art bölgelerde halen doyurulacak karınlar, eğitilecek çocuklar, inşa edilecek evler var.

Etik de açık sınırlardan yana. Diyelim ki Teksaslı John açlıktan ölüyor. Benden yemek istiyor ama ben reddediyorum. John ölürse benim suçum mu? Tartışma mantığıyla bakılırsa, ben sadece ölmesine *izin verdim*.Bu da insaniyetli bir davranış olmasa bile cinayet de sayılmaz.

Şimdi John'un yemek istemek yerine pazara gittiğini ve orada yapabileceği işlere karşılık malını takas etmeye gönüllü çok sayıda insan olduğunu hayal edin. Fakat ben bu defa John'un önünü kesmek üzere iki tane silahlı adam kiralıyorum. John birkaç gün sonra açlıktan ölüyor.

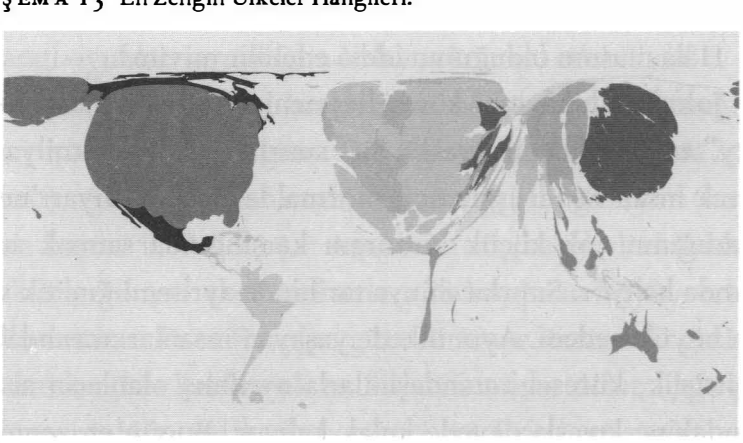
Hâlâ masum olduğumu iddia edebilir miyim?

John'un hikâyesi, küreselleşmenin "işgücü hariç her şey" tarzının bir hikâyesi.[23] Sırf sınırlar yüzünden milyarlarca insan kendi işgücünü, normalde Bolluk Diyarı'nda alacağının çok küçük bir oranı karşılığında satmak zorunda kalıyor. Sınırlar dünya tarihinde ayrımcılığın tek ve en büyük nedeni. Aynı ülkede yaşayan insanlar arasındaki eşitsizlik, küresel vatandaşlıklarla ayrılmış olanların arasındakine kıyasla devede kulak kalıyor. Bugün en zengin %8, dünya gelirinin yarısını kazanıyor[24], en zengin %1 tüm servetin yarısından fazlasına sahip.[25] En yoksul bir milyar insan tüm tüketimin sadece %1'inden sorumlu; en zengin bir milyar ise %72'sinden.[26]

Uluslararası perspektiften bakılırsa, Bolluk Diyarı'nın sakinleri sadece zengin değil, tıka basa zengin. ABD'de yoksulluk sınırında yaşayan bir insan, dünya nüfusunun en zengin %14'ünde yer alıyor; ortalama maaş kazanan biriyse en zengin %4'ünde.[27] En tepeye bakıldığında karşılaştırmalar daha da dengesiz bir hal alıyor. 2009'da kredi krizi kasıp kavururken, yatırım bankası Goldman Sachs'ın çalışanlarına ödediği ikramiyeler, dünyanın en yoksul 224 milyon insanının toplam kazancına eşit.[28] Ve sadece sekiz kişi –yeryüzünün en zenginleri– dünyanın yoksul *yarısının* sahip olduğuna sahip.[29]

Evet, doğru anladınız, sekiz kişi, 3,5 milyar insanın toplamından daha zengin.

ŞEMA 13 En Zengin Ülkeler Hangileri?

Bu harita hangi ülkelerin en yüksek kişi başına düşen GSYH'ye sahip olduğunu gösteriyor. Ülke haritada ne kadar büyükse o kadar zengin demektir.

Kaynak: Sasi Group, Sheffield Üniversitesi (2005)

Konumsal İkramiyemiz

Demek ki milyonlarca insanın gelip, Bolluk Diyarı'nın kapısını çalmasına şaşmamalı. Gelişmiş ülkelerde çalışanlardan esnek olmaları bekleniyor. Eğer iş istiyorsanız, paranın izinden gitmelisiniz. Ne var ki dünyanın gelişmekte olan ülkelerinden ultra esnek işgücü bize doğru gelmeye başlayınca, onları ekonomik beleşçiler olarak görüyoruz. Sığınma hakkı isteyenlere ancak ülkelerinde dini ya da doğuştan gelen nedenler yüzünden zulüm görme ihtimalleri varsa kalma izni veriyoruz.

Durup düşünürseniz, düpedüz tuhaflık bu.

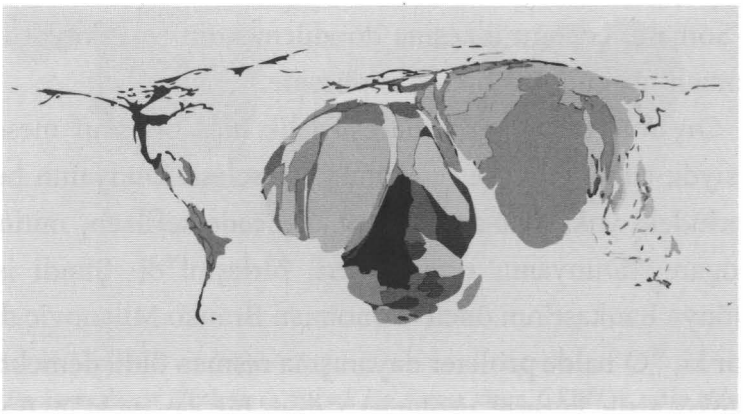
Somalili bir çocuğu düşünelim. Bu çocuğun beş yaşına gelmeden ölme olasılığı %20. Şimdi karşılaştıralım: Amerikalı cephe hattı askerlerinin ölüm oranı İç Savaş'ta %6,7; II. Dünya Savaşı'nda %1,8 ve Vietnam Savaşı'nda %0,5'ti.[30] Buna rağmen annesi "gerçek" bir mülteci değilse o Somalili çocuğu ülkesine döndürmekten çekinmiyoruz. Somali'nin çocuk ölümleri cephesine.

On dokuzuncu yüzyılda eşitsizlik hâlâ bir sınıf meselesiydi; şimdilerdeyse bir konum meselesi. Dünyanın her yerindeki yoksullar az çok eşit derecede sefilken, miting sloganı "Dünyanın tüm işçileri, birleşin!"di. Şimdi ise Dünya Bankası'nın öncü ekonomisti Branko Milanovic diyor ki, "O halde proleter dayanışma resmen öldü demektir çünkü artık küresel proletarya diye bir şey yok."[31] Bolluk Diyarı'nda yoksulluk sınırı, Cockaigne'in ötesindeki

yabanıl ortamlardan on yedi kat yüksek.[32] ABD'de gıda pulu alanlar bile dünyanın en yoksullarına kıyasla krallar gibi yaşıyor.

Buna rağmen bizler hiddetimizi çoğu zaman kendi milli sınırlarımız dahilinde yaşananlara saklıyoruz. Kadınlarla aynı işi yapan erkeklerin daha çok ücret almasına, beyaz Amerikalıların siyah Amerikalılardan daha çok kazanmasına içerliyoruz. Oysa 1930'ların %150'lik ırksal gelir uçurumu bile sınırlarımızın yarattığı adaletsizliğin yanında sönük kalıyor. ABD'de yaşayan ve çalışan Meksikalı bir vatandaş, Meksika'da yaşamayı sürdüren yurttaşının iki katı kazanıyor. Bir Amerikalı aynı beceri seviyesinde, aynı yaşta ve cinsiyette olsa bile, ülkesinde aynı işi yapan bir Bolivyalının üç katı kazanıyor. Benzeri nitelikte bir

ŞEMA 14 Çocuklar En Çok Nerede Ölüyor?

Bu harita çocuk ölüm oranlarını (beş yaşına kadar) coğrafya bazında gösteriyor. Ülke ne kadar büyük gözüküyorsa, oran o kadar yüksek demek.

Kaynak: Sasi Group (Sheffield Üniversitesi) ve Mark Newman (Michigan Üniversitesi), 2012

Nijeryalıyla kıyaslandığındaysa fark 8,5 kata çıkıyor – hem de iki ülkedeki alım gücü hesaba katıldıktan sonra.[33]

"ABD sınırının, benzer içsel verimlilikteki işçilerin ücretleri üstündeki etkisi" şimdiye dek ölçümü yapılmış *tüm* ücret ayrımcılığı türlerinin (cinsiyet, ırk ya da etnisite) etkisinden daha büyük," diyor üç ekonomist. Küresel çapta apartheiddir bu. Yirmi birinci yüzyılda gerçek elitler, doğru ailede ya da doğru sınıfta doğanlar değil, doğru ülkede doğanlardır.[34] Oysa bu modern elit, bunun ne büyük şans olduğunun farkında değildir.

Yanılgıların Yanlışlanması

Esther Duflo'nun bağırsak kurdundan arındırma tedavisi, göçmenlik fırsatlarını artırmayla kıyaslandığında çocuk oyuncağı sayılır. Sınırlarımızı azıcık bile olsa aralamak, yoksulluğa karşı küresel savaşta elimizdeki açık ara en güçlü silahtır. Ancak ne yazık ki eski hatalı savlarla durmaksızın dövülüp duran bir fikirdir bu.

(1) Onların hepsi terörist

Haberleri izliyorsanız, böyle düşündüğünüz için kimse sizi suçlayamaz. Haberler her gün olanları değil (FLAŞ HABER: DÜNYANIN ISISI 0,00005 °C ARTTI) bugün olanları (FLAŞ HABER: PARİS'TE TERÖR SALDIRISI) içerdiğinden, pek çok kişi karşı karşıya olduğumuz en büyük tehdidin terörizm

olduğunu sanır. Oysa 1975 ile 2015 arası, bir yılda ABD'de yabancılar ya da göçmenler tarafından gerçekleştirilen bir saldırıda ölme olasılığı sadece 3.609.709'da 1'di. Söz konusu kırk bir yılın otuzunda hiç kimse böyle bir saldırıda ölmemişti ve 11 Eylül terör saldırısında ölen 2.983 insan bir yana, o yıllarda yurtdışı doğumlu bir terörist tarafından sadece kırkı bir kişi, yani yılda ortalama bir kişi öldürülmüştü.[35]

Warwick Üniversitesi'nden 145 ülke arasındaki göç akışı üstüne yeni bir araştırma aslında göçle terörist saldırılardaki *azalma* arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koydu. "Göçmenler bir ülkeden diğerine yerleştiklerinde yeni beceriler, bilgiler ve bakış açıları ediniyorlar," diyordu, araştırma şefi. "Ekonomik gelişmeyle aşırıcılıktaki azalma arasında bir bağlantı olduğu inancına katılıyorsak, o zaman göçteki artışın da olumlu bir etkisinin olmasını beklemeliyiz."[36]

(2) Onların hepsi suçlu

Verilere göre değil. Aslında ABD'de yeni bir hayat kuran insanlar, yerli halktan daha az suç işliyor ve hapse daha az düşüyorlar. Yasadışı göçmenlerin sayısı 1990 ile 2013 arasında üç kat artarak, on bir milyonun üstüne çıktığında bile suç oranı dramatik ölçüde ters yöne gitti.[37] Aynısı İngiltere için de geçerli. Birkaç yıl önce London School of Economics'ten araştırmacılar suç oranının Doğu Avrupa'da toplu göç alan bölgelerde önemli ölçüde düştüğünü kaydetti.[38]

Peki ya göçmenlerin çocukları? ABD'de onların da, yerli kökleri olan Amerikalılara kıyasla suç hayatına girme olasılıkları daha düşük. Avrupa'daysa hikâye başka. Kendi doğduğum yer Hollanda'yı ele alırsak örneğin, Faslı göçmenlerin çocukları yasayla daha sık ters düşüyorlar. Burada soru tabii ki, "neden"? Bu soruyla ilgili araştırmalar uzunca bir süre siyaseten doğruluğun dikte ettiği üzere gözlerden ırak tutuldu. Ancak 2004'te etnisiteyle çocuk suçları arasındaki bağlantıyı inceleyen ilk geniş çaplı çalışma Rotterdam'da hayata geçirildi. On yıl sonra da sonuçlar geldi. Etnik geçmişle suç arasındaki bağlantı meğer tamı tamına sıfırdı. Yok, hiç, *sıfır*. Rapora göre çocuk suçlarının kaynağı, çocuğun büyüdüğü mahalleye gidiyordu. Yoksul topluluklarda, Hollanda kökenli olan çocukların suç faaliyetlerine girme olasılığı, birebir etnik azınlıklar kadardı.[39]

Bunu izleyen ardı ardına çalışmalar, bulguları perçinledi. Aslında cinsiyet, yaş ve gelir eşitlemesi yapıldığında, etnisiteyle suçluluğun bağlantısız olduğu ortaya çıkıyordu. "Dahası, sığınmacı göçmenlerin temsili, yerli nüfusa kıyasla daha azdı," diyor Hollandalı araştırmacılar.[40]

Gerçi kimsenin dikkat ettiği de yok, bu bulgulara. Yeni tür siyaseten-doğruluk suç ve etnisitenin her düzeyde ilintili olduğu kanaatine tutunuyor.

(3) Toplumsal bütünlüğü bozacaklar

Ünlü sosyolog Robert Putnam 2000'de, çeşitliliğin topluluklarda bütünlüğü baltaladığını ortaya koyan çalışmayı

duyurduğunda bu, son derece uygunsuz bir gerçek gibi görünmüştü. Putnam spesifik olarak, çeşitliliğin insanlarda birbirine güveni ve dostluk kurma ya da gönüllü iş yapma eğilimini azalttığını bulmuştu. 30.000 gibi yüksek bir sayıda mülakatın ardından Putnam, çeşitliliğin insanları "kaplumbağa gibi içe çekilmeye" ittiği sonucuna vardı.[41]

Sonuç karşısında hayrete düştüğünden, bulguları açıklamayı yıllarca erteledi. Bulgular nihayet 2007'de yayımlandığında –tahmin edileceği gibi– bomba etkisi yarattı. Yüzyılın en etkili sosyoloji çalışmalarından biri olarak karşılanan Putnam'ın araştırması, sayısız gazete ve raporda alıntılandı ve bugüne dek de çok-kültürlü toplumun yararlarından şüphe eden politikacıların temel başvuru kaynağı olmayı sürdürdü.

Ancak bir sorun var. Putnam'ın bulguları yıllar önce çürütüldü.

Sonradan yapılan doksan çalışmanın geriye dönük analizinde, çeşitlilikle toplumsal bütünlük arasında en ufak bir bağlantı bulunamadı.[42] Bu kadarla da kalmıyordu. Princeton Üniversitesi'nden sosyolog Maria Abascal ve New York Üniversitesi'nden sosyolog Delia Baldassarri'nin keşfettiğine göre Putnam kritik bir hata yapmıştı. Afrikalı-Amerikalıların ve Latin kökenlilerin nerede yaşarlarsa yaşasınlar, daha düşük güven duygusu rapor ettikleri gerçeğini hesaba katmamıştı.[43] Bu düzeltme yapıldığında, Putnam'ın şaşırtıcı keşfi dağılıp gidiyordu.

Peki, günümüz toplumunda bütünlük eksikliğinin sorumlusu çeşitlilik değilse, nedir? Yanıt gayet basit:

yoksulluk, işsizlik ve ayrımcılık. "Güveni baltalayan toplumun çeşitliliği değil, çeşitli topluluklara ait insanların karşılaştığı dezavantajlar," sonucunu çıkarıyor, Abascal ve Baldassarri.

(4) İşimizi elimizden alacaklar

Hepimiz duymuşuzdur bunu. 1970'lerde muazzam sayıda kadın iş piyasasına girince gazeteler, düşük ücretli kadın akınının, evine ekmek getiren erkeği yerinden edeceği tahminleriyle doldu. İş piyasasının bir çeşit sandalye kapmaca oyunu olduğuna dair yanlış bir algı mevcut. Öyle değil oysa. Üretken kadınlar, yaşlılar ya da göçmenler, erkekleri, genç yetişkinleri ya da çalışkan vatandaşları yerlerinden etmiyor. Aksine *daha çok* iş fırsatı yaratıyor. Daha büyük işgücü demek, daha çok tüketim, daha çok talep, daha çok iş demektir. İş piyasasını illa sandalye kapmaca oyununa benzeteceksek, o zaman partiye yeni katılanların, ellerinde yeni sandalyelerle geldiğini düşünebiliriz.[44]

(5) Ucuz göçmen işgücü ücretlerimizi aşağı çekecek

Bu yanılgıyı çürütmek için –göçe karşı bir düşünce kuruluşu olan– Göçmen Çalışmaları Merkezi'nin yaptığı bir çalışmaya bakabiliriz. Çalışma göçün ücretler üzerinde neredeyse hiçbir etkisi olmadığını ortaya koydu.[45] Başka çalışmalar yeni gelenlerin, yerel işgücünün kazancında yukarı doğru bir harekete bile neden olduğunu gösterdi.[46] Çalışkan göçmenler üretkenliği artırıyordu, bu da herkesin maaşını ödüllendiriyordu.

O kadar da değil. 1990 ile 2000 arası dönemin analizinde Dünya Bankası araştırmacıları *bir ülkeden dışarı göçün* Avrupa'da ücretler üstünde olumsuz etki yarattığını buldu.[47] Düşük vasıflı işçilerse en çok kaybedenler oluyordu. Aynı yıllar içinde göçmenler, genelde varsayılandan daha üretken ve daha eğitimliydi, hatta daha az vasıflı yerli işçileri gerekli niteliklere uygunluk konusunda motive etme işlevi bile görmüşlerdi. Üstelik çoğu zaman göçmen işe almanın alternatifi, işi başka ülkelere yaptırmaktı. Bu da, ilginçtir ki, ücretleri gerçekten de aşağı çekiyordu.[48]

(6) Tembellikten çalışmıyorlar

Bolluk Diyarı'nda insanlara, arkalarına yaslanıp oturmaları için, diyarın ötesinde çalışarak kazanacaklarından daha çok para ödediğimiz doğru ama göçmenlerin yardım başvurusunda bulunmaya, yerli vatandaştan daha eğilimli olduğuna dair bir kanıt da mevcut değil. Güçlü sosyal güvenlik ağına sahip ülkelerin daha büyük oranda göçmen çektiğine dair kanıt da yok. Aslında gelir ve iş statüsü eşitlemesi yapıldığında, göçmenlerin kamu yardımından *daha az* yararlandığı görülüyor.[49] Genel olarak bakılırsa, göçmenlerin net değeri neredeyse tamamen pozitif. Macaristan, İrlanda, İspanya, İtalya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde hane başına getirdikleri vergi geliri yerli nüfusunkinden bile fazla.[50]

Hâlâ ikna olmadınız mı? Ülkeler istedikleri zaman göçmenlere devlet yardımı hakkını vermeme kararı alabilirler.

Ya da belli bir yılı tamamlayana veya 50.000 dolar gibi belirli bir vergi rakamına ulaşana dek vermeyebilirler. Siyasi bir tehdit oluşturduklarından ya da entegre olmadıklarından endişe ediliyorsa, benzeri parametreler oluşturulabilir. Dil ve kültür testleri geliştirilebilir. Oy hakkı askıda tutulabilir. İş bulamazlarsa geri gönderilebilirler.

Haksızlık mı? Olabilir. Ama insanları tamamen dışarıda tutmak çok daha büyük haksızlık değil mi?

(7) Bir daha geri dönmezler

İşte burada hayret verici bir paradoksla karşılaşıyoruz: Açık sınırlar göçmenlerde geri dönüşü teşvik ediyor.[51] Misal Meksika'yla ABD arasındaki sınır. 1960'larda milyonlarca Meksikalı bu sınırı geçti ama zaman içinde %85'i geri döndü. 1980'lerden itibaren, özellikle 11 Eylül'den sonra, sınırın ABD tarafı ciddi biçimde askerileşti ve 3.200 kilometrelik duvar, kameralar, sensörler, dronlarla güvenliğe alındı, 20.000 sınır devriyesiyle korundu. Şimdilerde yasadışı Meksikalı göçmenlerin sadece %7'si geri dönüyor.

"Her yıl vergi mükelleflerinin milyarlarca dolarını en ufak bir işe yaramayan sınır korumaya harcıyoruz – amaca zarar veren bir durum," diyor Princeton Üniversitesi'nden bir sosyoloji profesörü. "Göçmenler artan maliyet ve riske, doğal olarak sınır geçme sayılarını minimuma indirerek karşılık verdiler."[52] ABD'de kaçak yaşayan Meksikalı sayısının 2007 itibarıyla yedi milyona varmasına şaşmamalı – 1980'in yedi katı.

Elini Çabuk Tut, Zengin Ol

Sınır devriyelerinin olmadığı bir dünyada bile pek çok yoksul insan olduğu yerde kalacaktır. Sonuçta çoğu kişi ülkesiyle, eviyle, ailesiyle güçlü bağlara sahip. Üstelik yolculuk pahalı ve çok yoksul ülkelerde çok az kişi göçün maliyetini karşılayabilir. İşin mali yanı bir tarafa, yeni yapılan bir anket, fırsatı olduğu takdirde 700 milyon insanın farklı bir ülkeye yerleşmeyi tercih ettiğini ortaya koydu.[53]

Sınırlarımızı açmak bir gecede yapabileceğimiz bir şey değil tabii ki – olmamalı da zaten. Denetimsiz göç, Bolluk Diyarı'nda toplumsal bütünlüğü bozar şüphesiz. Ancak hatırlamamız gereken bir şey var: Delice eşitsizliklerin olduğu bir dünyada göç, yoksullukla savaşta en güçlü araçtır. Nereden mi biliyoruz? Tecrübeden. 1850'ler İrlanda'sında ve 1880'ler İtalya'sında hayat dramatik bir gerilemeye girdiğinde, yoksul çiftçilerin çoğu yerini terk etmişti. Tıpkı 1830-80'de 100.000 Hollandalının yaptığı gibi. Bunların hepsi de gözlerini okyanus ötesindeki o sonsuz fırsatlarla dolu diyara dikmişti. Dünyanın en zengin ülkesi ABD, işte böyle temelleri göçe dayalı bir ülkeydi.

Bundan bir buçuk yüzyıl sonra, dünyanın dört bir yanından milyonlarca insan neredeyse açık hava hapishanesinde yaşıyor. Var olan sınır duvarları ve çitlerin dörtte üçü 2000'den sonra dikildi. Örneğin, Hindistan'la Bangladeş arasındaki binlerce kilometrelik dikenli tel hattı. Ülkenin tamamını çitler ardına alan Suudi Arabistan. Avrupa Birliği ise üye devletler arasında sınırları açmayı sürdürürken,

Akdeniz'deki derme çatma teknelerin önünü kesmeye milyonlar ayırıyor. Bu politika, olası göçmenlerin akışında en ufak bir etki yaratmazken, insan kaçakçılarının ekmeğine yağ sürüyor. Bu arada da binlerce insanın yaşamına mâl oluyor. İşe bakın ki Berlin Duvarı'nın yıkılışından yirmi beş yıl sonra Özbekistan'dan Tayland'a, İsrail'den Botsvana'ya dünya hiç olmadığı kadar çok bariyerle örülüyor.[54]

İnsan denen varlık aynı yerde kalarak gelişmedi. Yolculuk tutkusu kanımızda var. Birkaç nesil geri gidersek, hemen herkesin aile ağacından bir göçmen çıkar. Hem Çin'in bugünkü haline bakın. Yirmi yıl önce dünya tarihinin en büyük göçüyle milyonlarca Çinli de yine dalgalar halinde taşradan kente akın etmişti. Ne denli yıkıcı olursa olsun göç, ilerlemenin en kuvvetli itici güçlerinden biri olduğunu tekrar tekrar kanıtladı.

Kapıları Açın

İşte yine dönüp dolaşıp yılda 134,8 milyar $, ayda 11,2 milyar $ ve saniyede 4.274 $'a geliyoruz. Kulağa çok büyük bir rakam gibi geliyor ama değil. Küresel kalkınma yardımının genel toplamı, Hollanda gibi küçük bir Avrupa ülkesinin sadece sağlığa harcadığı paraya denk. Ortalama bir Amerikalı, kendi federal devleti milli bütçenin dörtte birinden fazlasını dış yardıma harcıyor sanıyor. Oysa gerçek rakam %1'den az.[55] Bu arada Bolluk Diyarı kapalı kapılar ve demir parmaklıklar ardında kalmayı sürdürüyor. Milyonlarca

insan bu kapıların önüne yığılmış. Bir zamanlar duvarlarla çevrili kentlerin kapılarını yumruklayan yoksullar gibi. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. maddesi herkesin ülkesini terk etme hakkına sahip olduğunu söylüyor ama kimseye Bolluk Diyarı'na taşınma hakkını garantilemiyor. Sığınma başvurusu yapanların kısa sürede keşfedeceği gibi prosedür de, kamu yardımına başvurmaktan bile daha çok bürokratik işlem içeren, daha çıldırtıcı ve daha az ümit vaat eden bir prosedür. Bu günlerde Cockaigne'e gitmek istiyorsanız, kilometreler boyu uzanan sütlacı yemek değil, dağlar kadar evrakın altından kalkmanız gerekiyor.

Kim bilir belki de yüz yıl kadar sonra geriye dönüp baktığımızda, bu sınırları tıpkı bugün köleliği ve apartheidi gördüğümüz gibi göreceğiz. Kesin olan bir şey var: Dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek istiyorsak, göçü görmezden gelemeyiz. Kapıyı biraz aralamak bile işe yarayacaktır. Gelişmiş ülkelerin tümü %3 daha fazla göçmen kabul etse, dünya yoksullarının harcayacak fazladan 305 milyar doları daha olurdu, diyor Dünya Bankası'ndan bilim insanları.[56] Bu da kalkınma yardımlarının toplamının neredeyse üç katıdır.

Açık sınırlar fikrinin öncü destekçilerinden Joseph Carens'ın 1987'de yazdığı gibi, "Serbest göç şu an mümkün olmayabilir ama erişmeye çalıştığımız bir hedeftir."[57]

Zorluk yeni fikirlerde değil,
eskilerden kaçışta yatıyor.

John Maynard Keynes (1883-1946)

10

Fikirler Dünyayı Nasıl Değiştirir

1954 yazı sonlarında, genç ve başarılı bir psikolog gazete okurken gözü arka sayfada tuhaf bir manşete takıldı:

CLARION GEZEGENİNDEN GELEN KEHANET
ŞEHRE ÇAĞIRIYOR: SELDEN KAÇIN.
BANLİYÖDE YAŞAYAN KADINA UZAYDAN 21 ARALIK'TA
SULAR ALTINDA KALINACAĞI SÖYLENDİ.

Merakı uyanan Leon Festinger isimli psikolog okumaya devam etti. "Lake City 21 Aralık'ta şafaktan hemen önce Great Lake'den gelen taşkınla yok olacak." Mesaj Şikago banliyösünde yaşayan bir ev kadınından geliyordu. Kadın mesajı başka bir gezegenin üstün varlıklarından aldığını belirtmişti. "Bu varlıkların bir süredir uçan daire dediğimiz şeylerle dünyayı ziyaret ettiğini söylüyordu."

Festinger da tam böyle bir şeyin peşindeydi. Yıllardır kafasını kurcalayan basit ama çetrefilli bir soruyu araştırma fırsatını yakalamıştı: İnsanlar kanaatleriyle ilgili ciddi bir krizle karşılaştıklarında ne olur? Bu ev kadını uçan daireler kurtarmaya gelmediğinde ne tepki verir? Büyük sel

gerçekleşmezse ne olur? Festinger biraz araştırmayla Dorothy Martin isimli kadının, dünyanın 21 Aralık 1954'te yok olacağına inanan tek kişi olmadığını keşfetti. Kadının –hepsi de akıllı, dürüst Amerikalılardan oluşan– bir düzine kadar destekçisi inançlarının gücüyle işlerini bırakmış, mal mülkü satmış ya da eşlerinden ayrılmıştı.

Festinger bu Şikago tarikatına sızmaya karar verdi. Girer girmez de üyelerin sonun yaklaştığına dair başkalarını ikna etmeye fazla çaba harcamadığını fark etti. Kurtuluş onlara; seçilmiş birkaç kişiye ayrılmıştı. 20 Aralık 1954 sabahı Bayan Martin'e yukarıdan başka bir mesaj ışınlandı: "Geceyarısı park edilmiş arabalara konulacak, bir girişe [uçan dairenin girişi] bırakılacaksınız."

Heyecanlanan grup göğe yükselişi beklemeye koyuldu.

20 Aralık 1954 Akşamı

23.15: Bayan Martin'e, gruptakilerin mantolarını giyip hazırlanması gerektiğini söyleyen bir mesaj gelir.

00.00: Hiçbir şey olmaz.

00.05: İnananlardan biri odada 23.55'i gösteren bir saat daha fark eder. Grup vaktin henüz geceyarısı olmadığına kanaat getirir.

00.10: Uzaylılardan mesaj. Uçan daireler ertelendi.

00.15: Telefon birkaç defa çalar: Dünyanın sona erip ermediğini kontrol etmek isteyen gazeteciler aramaktadır.

02.00: O dakikalarda birkaç ışık yılı uzakta olacağını düşünmüş genç destekçilerden biri, saat 2'de evde olmazsa annesinin polisi arayacağını söylediğini hatırlar. Diğerleri onu, oradan gitmenin grubu kurtarmaya değecek bir fedakârlık olduğuna ikna eder. Genç gider.

04.00: İnananlardan biri, "Ben bütün köprüleri yaktım. Dünyaya sırtımı döndüm. Şüpheye düşme lüksüm yok. İnanmak zorundayım," der.

04.45: Bayan Martin'e bir mesaj daha gelir: Tanrı Dünya'yı kurtarmaya karar verdi. Küçük inananlar grubu birlikte bu geceye öyle bir "ışık" saçmışlardı ki Dünya kurtulmuştu.

04.50: Yukarılardan son bir mesaj: Uzaylılar iyi haberin "acilen gazetelere verilmesini" istiyordu. Bu yeni görevle harekete geçen inananlar, gün ağarmadan haberi tüm yerel gazete ve radyo istasyonlarına duyururlar.

Kehanetler Tutmayınca

"Kanaat getirmiş insan, değiştirilmesi zor insandır." Leon Festinger'ın bu olayları anlatan yazısı böyle başlar. 1956'da yayımlanan *Kehanet Tutmayınca* başlıklı yazı, sosyal psikolojide bu güne dek ufuk açıcı bir metin oldu. "Fikrine katılmadığınızı söyleyin, size sırtını döner," diye, devam eder Festinger. "Veriler, rakamlar gösterin, kaynaklarınızı

sorgular. Mantığına hitap edin, vurgulamaya çalıştığınız şeyi görmekten aciz kalır."

Bayan Martin ve takipçilerinin hikâyesine gülüp geçmek kolay ama Festinger'in anlattığı aslında, hiçbirimizin bağışık olmadığı bir fenomendir. "Bilişsel uyumsuzluk" der, Festinger onun adına. Gerçeklik en derin kanaatimizle çatıştığında, dünya görüşümüzü değiştirmek yerine, gerçekliğe ayar vermeyi tercih ederiz. Onunla da yetinmez, inançlarımıza eskisinden de sıkı sarılırız.[1]

Yalnız dikkat edin, mesele pratik konular olduğunda, hayli esnek davranamaya yatkınızdır. Çoğumuz yağ lekesini temizleme ya da salatalık doğrama konusunda öneri almaya açığız. Ne zaman ki politik, ideolojik ya da dini fikirlerimiz söz konusuysa, en büyük inadımız o zaman tutar. Biri suçun cezalandırılması, evlilik öncesi seks ya da küresel ısınma hakkındaki görüşlerimize meydan okursa ayak diremeye meylederiz. İnsanların bağlanma eğilimi sergilediği fikirlerdir bunlar ki bu da vazgeçilmelerini zorlaştırır. Vazgeçmek kimlik duygumuzu ve sosyal gruplar içindeki – cemaatimiz, ailelerimiz ve yakın çevremiz– konumumuzu etkiler.

İşin içinde kesinlikle yer *almayan* bir faktör varsa o da aptallıktır. Yale Üniversitesi araştırmacıları eğitimli insanların herkesten daha sarsılmaz kanaatlere sahip olduğunu gösterdi.[2] Ne de olsa eğitim insana fikirlerini savunma araçlarını sunuyordu. Entelektüel insanlar mevcut inançlarını destekleyen argümanlar, bilirkişiler ve çalışmalar bulmakta deneyimlidir, tek bir tıkla yeni bir kanıta ulaşmamızı

sağlayan internet de, kendi fikirlerimizin tüketicisi olmamızı kolaylaştırır.

Amerikalı gazeteci Ezra Klein, akıllı insanlar zekâlarını doğru yanıtı değil, *istedikleri* yanıtı edinmek için kullanırlar, çıkarımını yapar.[3]

Benim Saatim Geceyarısını Vurduğunda

Size bir itirafım var. Bu kitabın altıncı bölümünü yazarken ("Haftada On Beş Saatlik Çalışma"), "Çalışma Saatlerinin Kısaltılması Refahı Artırmayabilir" başlıklı bir makaleye rastladım.[4] *New York Times*'da yayımlanmış bir yazıydı. Çalışma saatleri %10 azaltılmış bir haftanın, çalışanları daha mutlu etmediğini öne süren, Güney Kore'de yapılmış bir çalışmaydı. Fazladan biraz googlelamayla Londra *Telegraph*'ta yer alan bir yazıyla karşılaştım. Daha az çalışmanın sağlığımız için düpedüz kötü olabileceğini söylüyordu.[5]

Bir anda ben Dorothy Martin oldum ve saatim de geceyarısını gösterdi. Hiç duraksamadan savunma mekanizmalarımı harekete geçirdim. Öncelikle kaynak konusunda şüphe duydum: *Telegraph* muhafazakâr bir gazeteydi, ne kadar ciddiye almalıydım bu yazıyı? Hem *New York Times* manşetinde "artırmayabilir" bir olasılık olarak söylenmişti. Çalışma bulguları ne derece kesindi? Stereotiplerim bile devreye girdi: Şu Güney Koreliler işkolikti zaten – muhtemelen daha az saat çalıştıklarını bildirseler bile çalışmaya devam etmişlerdi. *Mutluluk* mu? Onu nasıl ölçüyoruz ki?

Kendimden memnun, çalışmayı kenara ittim. Yazının konumla ilgili olamayacağına kendimi ikna etmiştim.[6]

Bir örnek daha vereyim. 2. Bölüm'de evrensel temel gelir lehine çeşitli savları ortaya koydum. Bu benim son birkaç yılda manen büyük yatırım yaptığım bir kanaatti. Konuyla ilgili yazdığım ilk makale neredeyse bir milyon defa görüntülendi ve *Washington Post* tarafından yayımlandı. Evrensel temel gelir üstüne konferanslar verdim ve Hollanda televizyonunda onu savundum. Coşku dolu e-postalar aldım. Hatta kısa süre önce birinin benden "Bay Temel Gelir" diye söz ettiğini duydum. Fikrim yavaş ama emin adımlarla kişiliğimi ve mesleki kimliğimi tanımlamaya başladı. Evrensel gelirin vakti gelmiş bir fikir olduğuna sahiden de canı gönülden inanıyorum. Konuyu geniş çaplı araştırdım ve kanıtların işaret ettiği yön de bu. Ancak dürüst olmam gerekirse bazen kanıtlar başka bir yöne işaret etse kendime fark etme izni verir miydim, diye de merak ediyorum. Fikrimi değiştirecek kadar kavrayışlı –ya da cesur– olur muydum?

Bir Fikrin Gücü

Çalışma saatlerinin kısaltılması ve evrensel temel gelir üstüne yazdığım makaleleri gönderdiğim bir dostum, "Gökyüzüne kuleler inşa etmeye devam et sen," dedi. Ne demek istediğini anlıyorum. Nihayetinde politikacılar daha bir

bütçenin dengesini sağlayamazken, yepyeni çılgın fikirlerin ne anlamı vardı?

Bu noktada kendime, yeni fikirlerin dünyayı gerçekten de değiştirip değiştiremeyeceğini sormaya başladım.

Evet, (en) mantıklı yanınız size şunu diyor olabilir: Değiştiremez – insanlar inatla rahat ettikleri eski fikirlere tutunacaktır. Öte yandan fikirlerin zaman içinde değiştiğini de biliyoruz. Dünün avangardı bugünün ortak aklı. Simon Kuznets GSYH fikrini iradeyle hayata geçirdi. Randomistalar etkinliğini kanıtlamaya zorlayarak, dış yardımın havasını söndürdüler. Burada soru, yeni fikirler eskileri *yenebilir* mi değil; *nasıl* yenebilir.

Araştırmalar ani şokların harikalar yaratabileceğine işaret ediyor. Illinois Üniversitesi'nden siyaset bilimci James Kuklinski insanların yeni ve rahatsız edici fikirlerle olabildiğince doğrudan yüzleştirildiklerinde, fikir değiştirme eğilimi sergilediğini keşfetti.[7] Henüz 1990'larda "İslami tehdit" uyarıları yapan ama 11 Eylül 2001'de İkiz Kuleler'in şok yaratan yıkılışına dek fazla dikkat çekmeyen sağcı politikacıların, yakın zamanlardaki başarısını ele alalım. Bir zamanlar marjinal görülen bakış açıları aniden kolektif bir takıntıya dönüştü.

Fikirlerin hayatı yavaş yavaş değil, gelişigüzel –ani şoklarla– değiştirdiği doğruysa, o zaman demokrasimizin temel öncülü, gazeteciliğimiz ve eğitimimiz tamamen yanlış demektir. O durumda insanların fikir değiştirmelerini açıklayan –bilgi toplama ve mantığa dayalı düşünüş

üzerinden– Aydınlanma modeli, esasen statüko için bir dayanaktan başka bir şey değil demektir. Rasyonelliğe, nüansa ve uzlaşıya inananlar, fikirlerin dünyayı nasıl yönettiğini kavrayamamışlar demektir. Dünya görüşü bir blok oraya, bir blok buraya koyabileceğiniz bir Lego seti değildir. Mevcut tüm kuvvetlerle, duvarlar çökene dek dişinizi tırnağınıza takarak savunduğunuz bir kaledir.

Leon Festinger'in Bayan Martin'in tarikatına sızdığı aylarda Amerikalı psikolog Solomon Asch de grup baskısının, kendi gözlerimizle açık ve net görebildiğimiz şeyleri bile görmezden gelmemize neden olabileceğini ortaya koydu. Bugün ün kazanmış bir deneyle Asch deneklere bir kart üstünde üç çizgi göstermiş ve hangisinin en uzun olduğunu sormuştu. Odadaki (tamamı Asch'in iş arkadaşı olan ama deneklerin bilmediği) diğer insanlar aynı yanıtı verince, denek de o yanıtı vermişti – hatalı olduğu son derece bariz olduğu halde.[8]

Politikada da durum farklı değil. Siyaset bilimciler insanların verdikleri oyu belirleyen şeyin, kendi yaşamlarıyla ilgili algılarından çok, toplumu kavrayışları olduğunu gösterdi. Devletin özel olarak bizim için ne yapabileceğiyle ilgilenmiyoruz. Hepimiz için neler yapabileceğini bilmek istiyoruz. Oyumuzu verirken sadece kendimiz için değil, ait olmak istediğimiz grup için veriyoruz.

Fakat Solomon Asch bir şeyi daha keşfetti. Tek bir aykırı ses dünyanın farkını yaratabiliyordu. Grupta tek bir kişi gerçeğe bağlı kaldığında, deneklerin kendi duyularıyla

algıladıkları kanıta güvenme olasılıkları artıyordu. Bu da ıssızlıkta tek başına haykırdığını hissedenler için bir teşvik olsun: Gökyüzüne o kuleleri inşa etmeye devam edin. Sizin zamanınız da gelecek.

Uzundu Gece

2008'de 1930'lardan beri görülmüş bilişsel uyumsuzluk örneklerinin en büyüğüyle yüzleşme vaktimiz nihayet gelmiş gibiydi. 15 Eylül'de yatırım bankası Lehman Brothers iflas ilan etti. Küresel bankacılık sektörü bir anda domino taşları gibi devrilmenin eşiğine gelmişti. Sonraki aylarda birbiri ardında pek çok piyasa dogması yerle bir oldu.

Bir zamanlar "Kâhin" ve "Maestro" diye anılan Merkez Bankası eski başkanı Alan Greenspan şoke olmuştu. 2004'te kendinden emin şunları söylüyordu: "Mali kuruluşların her birinin, olası risk faktörlerinden doğabilecek şoklara karşı savunmasızlığı azalmakla kalmadı, mali sistem de bütün olarak daha dirençli hale geldi.[9] Greenspan 2006'da emekliye ayrıldığında, herkes tarihin finansal şöhretler salonunda ölümsüzleşeceğini sanmıştı.

Bundan iki yıl sonra Mali Hizmetler Komisyonu duruşmasında süngüsü düşmüş bankacı "hayretler içinde" olduğunu itiraf etti. Greenspan'in kapitalizme inancı ciddi yara almıştı. "Bir hata buldum. Ne kadar önemli ya da kalıcı, bilemiyorum. Ama bu durum bir süredir canımı çok

sıkıyor."[10] Meclis üyelerinden biri kendi fikirleriyle yanılgıya sürüklenip sürüklenmediğini sorduğunda Greenspan şöyle yanıt verdi: "Hayrete düşmemin nedeni de bu zaten. Neredeyse 40 yıldır sistemin olağanüstü iyi gittiğine dair kayda değer kanıtlarla yoluma devam ediyordum."

21 Aralık 1954'ten alınacak ders, her şeyin o tek bir kriz anı etrafına odaklı olduğudur. Saat geceyarısını vurduktan sonra ne olacak? Bir kriz yeni fikirlerin açılışına olanak sağlayabilir ama aynı zamanda eski fikirlere destek de oluşturabilir.

Peki 15 Eylül 2008'den sonra ne oldu? İşgal Et hareketi insanları kısa süreliğine ateşlediyse de çok geçmeden heyecanını yitirdi. Bu arada sol eğilimli siyasi partiler Avrupa'nın birçok yerinde seçimleri kaybetti. Yunanistan ve İtalya demokrasiyi neredeyse tümden rafa kaldırdı ve neoliberal dokulu reformları açıklayarak, devleti küçültüp işgücü piyasası esnekliğini artırdı. Kuzey Avrupa'da da devletler yeni bir kemer sıkma dönemini ilan etti.

Alan Greenspan mi? Birkaç yıl sonra bir gazeteci fikirlerinde bir hata olup olmadığını sorduğunda, yanıtı kesindi: "Kesinlikle hayır. Bence hiçbir alternatifi yok."[11]

Hızla günümüze sarıyoruz: Bankacılık sektöründe temel bir değişim henüz gerçekleşmiş değil. Wall Street'te bankacılar çöküşten bu yana en yüksek ikramiye ödemelerini alıyorlar.[12] Bankaların sermaye tamponlarıysa hiç olmadığı kadar küçük. İki yılını Londra'nın finans sektörünü yakından inceleyerek geçiren *Guardian* gazetecisi Joris

Luyendijk deneyimlerini 2013'te şöyle özetledi: "Bu Çernobil'e gidip reaktörü yeniden çalıştırdıklarını ama yönetimin eski yönetim olduğunu görmek gibi bir şey."[13]

İnsan düşünmeden edemiyor: 2008'deki bilişsel uyumsuzluk yeterince büyük müydü? Yoksa *fazla* mı büyüktü? Eski kanaatlerimize çok mu fazla yatırım yapmıştık? Yoksa hiç alternatif yok muydu?

Bu son olasılık hepsi içinde en kaygı verici olanı.

"Kriz" kelimesi antik Yunancadan gelir ve birebir karşılığı "ayrıştırmak" ya da "elekten geçirmektir." Demek ki kriz bir hakikat anı, hayati bir tercihin yapıldığı bir dönemeç olmalı. Oysa bakınca 2008'de o tercihi yapamamış gibi görünüyoruz. Kendimizi bir anda tüm bankacılık sektörünün çöküşüyle karşı karşıya bulduğumuzda elde hiç gerçek alternatifler yoktu. Tek yapabildiğimiz, aynı yolda ilerlemeye devam etmekti.

O zaman belki de kriz, mevcut durumumuz için doğru kelime değildir. Bizimkisi daha çok bir koma. O da antik Yunanca. Anlamı "derin, rüyasız uyku."

Kapitalist Direnişçiler

Düşünürseniz, çok derin bir ironi var bunlarda.

Günün birinde haklılığının ispatlanacağına olağandışı bir katiyetle inanarak gökyüzüne kuleler inşa etmeye ömrünü adamış iki kişi varsa, onlar da neoliberal düşüncenin

kurucularıydı. Ben her ikisinin de hayranıyım: sağı solu kestirilmez filozof Friedrich Hayek ve kamu entelektüeli Milton Friedman.

Bu günlerde "neoliberal", fikri solla uyuşmayanlara yöneltilen küçümseyici bir söz. Ancak Hayek'le Friedman liberalizmi yeniden yaratmayı görev edinmiş, gururlu neoliberallerdi.[14] Özgür bir toplumun inşasını bir kez daha entelektüel bir maceraya dönüştürmeliyiz," demişti Hayek. "Bize gereken liberal bir Ütopya."[15]

Onların açgözlülüğü modaya dönüştüren kötü adamlar olduğuna inansanız ve milyonlarca insanı büyük sıkıntılara boğan mali krizin sorumlusu olduklarını düşünseniz bile – Friedrich Hayek ve Milton Friedman'dan öğrenebileceğiniz çok şey var.

Biri Viyana'da doğmuştu, diğeri New York'ta. İkisi de fikirlerin gücüne canı gönülden inanırdı. Yıllar boyu ikisi de anaakım düşünce kozasının dışında varlığını sürdüren küçük bir azınlığa, neredeyse bir tarikata mensuptu. Birlikte o kozayı yırttılar, dünyayı diktatörlerle milyarderlerin ancak rüyalarında görebileceği bir biçimde altüst ettiler. Baş rakipleri Britanyalı ekonomist John Maynard Keynes'in ömrünü adadığı çalışmaları lime lime etmek üzere yola koyuldular. Görünüşe bakılırsa Keynes'le tek ortak yönleri, ekonomistlerle filozofların fikirlerinin, iş liderleriyle politikacıların kazanılmış haklarından daha güçlü kuvvetler olduğu inancıydı.

Hikâyeleri 1 Nisan 1947'de başlıyordu. Keynes'in ölümü üstünden henüz bir yıl geçmeden kırk filozof, tarihçi ve

ekonomist İsviçre'nin küçük Mont Pèlerin köyünde toplaşmıştı. Kimisi haftalarca yolculuk yapmış, okyanusları aşıp gelmişti. Sonraki yıllarda Mont Pèlerin Cemiyeti olarak bilineceklerdi.

İsviçre köyüne gelen kırk düşünürün hepsi aklından geçeni söylemeye teşvik edilmişti ve birlikte sosyalist üstünlüğe karşı kapitalist direniş birliği oluşturmuşlardı. "Bugün elbette ki sosyalist olmayan çok az kişi kaldı," diye yakınmıştı, etkinliğin öncüsü Hayek. Yeni Düzen hükümlerinin ABD'yi bile daha sosyalist politikalara ittiği bir zamanda, serbest piyasayı savunmak hâlâ düpedüz devrimci görünüyordu ve Hayek de kendini "zamanıyla ümitsizce uyumsuzluk içinde" hissediyordu.[16]

Milton Friedman da bu düşünenler toplantısına katılanlardandı. Friedman sonradan olanları şöyle anlatacaktı: "Benim gibi genç ve naif taşralı bir Amerikalı kalkmış, dünyanın dört bir yanından gelen insanlarla buluşmuştu. Hepsi bizimle aynı liberal ilkelere kendini adamıştı; hepsinin kendi ülkelerinde etrafları kuşatılmıştı ama yine de aralarında bazısı uluslararası şöhret sahibi olan, bazısı da ileride şöhretlenecek âlimler vardı."[17] Aslında Mont Pèlerin Cemiyeti'nden sekiz kişi ileride Nobel Ödülü kazanacaktı.

Tabii 1947'de kimse henüz böyle yıldızlı bir geleceği hayal edemiyordu. Avrupa'nın geniş kesimleri yıkıntılar içindeydi. Yeniden inşa çabaları Keynesçi ideallerle boyanmıştı: herkese iş, serbest piyasanın frenlenmesi ve bankaların regülasyonu. Savaş hali refah devletine dönüşüyordu. Ancak yine aynı yıllarda, neoliberal düşünce Mont Pèlerin

Cemiyeti'nin, yirminci yüzyılın öncü düşünce topluluklarından birine dönüşecek grubun uğraşları sayesinde ilgi görmeye başlıyordu. "Birlikte yıllarca yankılanmayı sürdürecek etkilere sahip küresel bir politika dönüşümünün hızlanmasını sağladılar," diyor tarihçi Angus Burgin.[18]

Hayek 1970'lerde Cemiyet'in başkanlığını Friedman'a devretti. Enerjisi ve coşkusuyla Avusturyalı selefini bile geride bırakan bu minyon ve gözlüklü Amerikalının liderliğinde topluluk radikalleşti. Esasen Friedman'ın devlete yüklemediği hiçbir suç yoktu. Çözümse her defasında serbest piyasaydı. İşsizlik mi? Asgari ücreti kaldırın gitsin. Doğal afet mi? Şirketlere yardım çalışmaları düzenlettirin. Yoksullara okul mu? Eğitimi özelleştirin. Sağlık hizmetleri pahalı mı? Onu da özelleştirin ve hazır kalkışmışken, kamusal gözetimini de sepetleyin. Madde bağımlılığı mı? Uyuşturucuyu yasallaştırın, bırakın piyasa sihrini konuştursun.

Friedman fikirlerini yayabilmek için mümkün olan tüm araçları devreye soktu. Seminerler, gazete yazıları, radyo söyleşileri, televizyon programları, kitaplar ve hatta bir belgeselden repertuar oluşturdu. Çoksatan kitabı *Kapitalizm ve Özgürlük*'ün önsözünde alternatifler sunmayı sürdürmenin, düşünürlerin görevi olduğunu söyledi. Bugün "siyaseten imkânsız" görünen fikirler, günün birinde "siyaseten kaçınılmaz" hale gelebilirdi.

Geriye bir tek, kritik anı beklemek kalıyordu. "Sadece – gerçek ya da gerçek gibi algılanan– bir kriz hakiki değişimi

üretir," diyordu. "O kriz ortaya çıktığında gerçekleşecek eylemler, etrafta hazır duran fikirlere bağlıdır."[19] Kriz Ekim 1973'te, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Topluluğu petrol fiyatlarını %70 artırıp ABD ile Hollanda'ya petrol ambargosu uyguladığında çıktı. Enflasyon tavan yaptı ve Batı ekonomileri hızla gerilemeye başladı. "Stagflasyon" diye anılan bu etki, Keynesçi teoride mümkün bile değildi. Ancak Friedman tarafından öngörülmüştü.

Friedman hayatının geri kalanı boyunca, 1947'de atılan temel olmasa başarısının hayal bile edilemeyeceğini durmadan vurguladı. Neoliberalizmin yükselişi, düşünce gruplarının bayrağı gazetecilere, onların da politikacılara teslim etmesiyle, bir bayrak yarışı gibi yaşandı. Koşuda son pozisyonsa Batı dünyasının en güçlü iki lideri Ronald Reagan ile Margaret Thatcher'a aitti. En büyük zaferinin ne olduğu sorulduğunda Thatcher'ın yanıtı "Yeni İşçi Partisi" olmuştu: Rakibi sosyal demokrat İşçi Partisi bile –neoliberal Tony Blair'in liderliğinde– sonunda onun dünya görüşüne gelmişti.

Elli yıldan kısa bir sürede, bir zamanlar radikal ve marjinal diye savuşturulan bir fikir, dünyaya hükmeder olmuştu.

Neoliberalizmden Alınacak Ders

Kimileri bu günlerde artık kime oy verdiğinizin pek bir önemi kalmadığını ileri sürüyor. Hâlâ bir sağımız ve

solumuz olsa da, ikisinin de gelecek için net bir planı varmış gibi görünmüyor. Kaderin bir cilvesi sonucu, fikirlerin gücüne inanan iki adamın buluşu neoliberalizm şimdi yeni fikirlerin gelişimine ket vurdu. Liberal demokrasinin son durak, "özgür tüketicinin" türümüzün nihai noktası olduğu bir "tarihte sona" erişmiş gibiyiz.[20]

Friedman 1970'te Mont Pèlerin'in başkanı ilan edildiğinde, tartışmalar fazlasıyla teknik ve ekonomik bir hal aldığından, çoğu filozof ve tarihçi kampı terk etmişti.[21] Geriye dönüp bakıldığında Friedman'ın gelişinin, ekonomistlerin Batı dünyasının öncü düşünürü olacağı bir çağın doğuşunu belirlediği görülebilir. Bugün hâlâ o çağdayız.[22]

Müdürlerle teknokratların dünyasında yaşıyoruz. "Gelin sadece sorunları çözmeye odaklanalım," diyorlar. "Sadece iki yakayı bir araya getirmeye odaklanalım." Siyasi kararlar durmaksızın bir zaruret meselesi gibi sunuluyor – nötr ve objektif olaylar gibi, başka hiçbir seçenek yokmuş gibi. Keynes bu eğilimin doğuşunu kendi zamanında bile gözlemlemişti. "Kendilerini entelektüel etkilerden olabildiğince muaf gören pratik insanlar genelde ölüp gitmiş bir ekonomistin kölesidirler."[23]

Lehman Brothers 15 Eylül 2008'de iflas ettiğinde ve 1930'lardan o güne en büyük krizi başlattığında, elde başka hiç gerçek alternatif yoktu. Kimse bir zemin hazırlamamıştı. Entelektüeller, gazeteciler ve politikacılar yıllar boyu "büyük hikâyeler" çağının sonuna geldiğimiz ve ideolojilerin yerine pragmatizmi koymanın vakti geldiği fikrini savundular.

Elbette ki bizden önceki nesillerin uğruna savaşıp kazandığı özgürlükle hâlâ gurur duymalıyız. Ancak burada soru, söylemeye değecek bir şeyimiz kalmadıysa ifade özgürlüğünün ne değeri var, sorusu. Artık bağ kurma arzusu duymuyorsak, dernek kurma özgürlüğünün ne anlamı var? İnandığımız hiçbir şey kalmadıkça, din özgürlüğünün amacı ne?

Bir yandan dünya hâlâ daha zengin, daha güvenli ve daha sağlıklı bir yer olmaya devam ediyor. Her geçen gün yeni insanlar Cockaigne'e varıyor. Bu da muazzam bir başarı. Öte yandan, Bolluk Diyarı sakinleri olarak bizlerin yeni bir ütopya belirleme vaktimiz geldi de geçiyor. Gelin yelkenleri açalım. "İlerleme ütopyaların hayata geçirilmesidir," demişti Oscar Wilde, yıllar önce.[24] Haftada on beş saatlik çalışma, evrensel temel gelir ve sınırları olmayan bir dünya... Hepsi çılgın hayaller – ama ne kadar daha öyle kalacaklar?

İnsanlar neoliberalizmin emekleme çağında Hayek'in öne sürdüğü gibi tarihi harekete geçiren şeyin "insani fikir ve inançlar" olduğundan artık şüphe ediyor. "İnançlarımızın [*metinde aynen*] gerçekte olandan farklı olabileceğini hayal etmek, hepimize öyle zor geliyor ki..."[25] Yeni fikirlerin yaygınlaşması kolayca bir nesil sürebilir, diyordu Hayek. İşte tam da bu nedenle sadece sabırlı değil aynı zamanda "'ütopyacı' olma cesareti"ne sahip düşünürlere ihtiyacımız var.

Gelin Mont Pèlerin'den alacağımız ders bu olsun. Gelin daha iyi bir dünya düşleyen herkesin mantrası bu olsun ki

bir kez daha saatin geceyarısını vurduğunu duyup kendimizi eli boş öylece oturmuş, asla gelmeyecek uzaylılar tarafından kurtarılmayı beklerken bulmayalım.

Dünyayı, aklı aşan türden bile olsa, fikirler değiştirdi, bundan sonra da değiştirecek. "Aslına bakarsanız," demişti Keynes, "dünyaya hükmeden başka pek az şey var."[26]

Ütopya ufukta. Ben ona iki adım yaklaşıyorum,
o benden iki adım uzaklaşıyor. On adım daha
gidiyorum, ufuk da on adım kaçıyor. O zaman
anlamı ne ütopyanın, değil mi? Anlamı şu:
yürümeye devam etmek.

Eduardo Galeano (1940-2015)

Sonsöz

O halde son defa soralım: Ütopyayı nasıl *gerçekleştiririz*? Fikirleri alıp nasıl hayata geçiririz?

İdealden gerçeğe giden yol beni daima büyüleyen bir yoldur. Prusyalı devlet adamı Otto von Bismarck'ın ünlü sözüyle, "Politika mümkün olanın sanatıdır." Haberleri Washington ve Westminster gibi yerlerden takip ediyorsanız, bu izlenim kesinlikle yerinde görünür gözünüze. Ancak politikanın çok daha önemli başka bir türü vardır. Büyük P ile başlayan politikadan söz ediyorum; hani, kurallarla değil, devrimle ilişkili olan. Mümkün olanın sanatıyla değil, imkânsızı kaçınılmaz kılmakla ilgili olan.

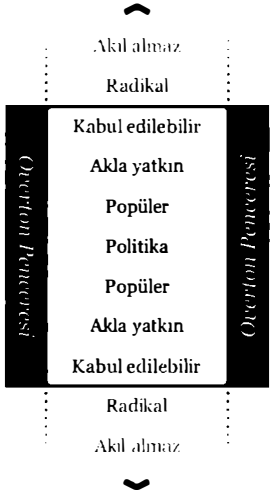
İşte bu politik arenada, çöpçülerden bankacılara, bilimcilerden ayakkabıcılara, yazarlardan bu kitabı okuyan sizlere dek başka pek çok insana yer var. Yine bu Politika, baş harfi küçük p olan politikayla taban tabana zıt. Küçük harfli politika statükoyu yeniden doğrulamayacak biçimde işlerken, Politika ondan kendini kurtarıyor.

Overton Penceresi

Büyük harfli Politika'nın işleyiş mekanizmasını 1990'larda ilk kez açıklayan, Amerikalı avukat Joseph Overton'dı. Overton işe basit bir soruyla başladı: Neden bunca iyi fikir ciddiye alınmıyor?

Overton politikacıların, yeniden seçilmek istiyorlarsa kendilerine, aşırı görünen bakış açılarını benimseme hakkı vermediklerini fark etti. Gücü elde tutabilmek için fikirlerini kabul edilebilir sınırlar içinde tutmaları gerekiyordu. Bu kabul edilebilirlik penceresi, uzmanlardan mühürlü onay almış, istatistik hizmetlerince sayıma dahil edilmiş ve hukuk kitaplarına girme yolunda iyi olasılıklara sahip tasarılarla dolup taşıyordu.

ŞEMA 15 Overton Penceresi

Kaynak: Hydrargyrum'un geliştirdiği 'Overton Penceresi' CC BY-SA 2.0 lisansı altındadır.

"Overton Penceresi" dışına çıkmaya cüret eden, zorlu bir yolla karşı karşıya kalır. Kısa sürede pencerenin ürkütücü muhafızı medya tarafından "gerçekçi olmamakla" ya da "mantıklı olmamakla" damgalanır. Örneğin, televizyon, diğerlerinden farklı görüşlerini sunması için o kişiye az zaman ya da alan tanır. Talk show'lar o kişi yerine, aynı şeyi söyleyen aynı insanları atlı karınca gibi habire döndürür.

Tüm bunlara karşın, bir toplum on yıllar içinde tamamen değişebilir. Overton penceresi kayma gösterebilir. Bunu başarmanın klasik bir stratejisi olarak ortaya öyle şoke edici ve sarsıcı fikirler koyarsınız ki daha az radikal olan her şey onların yanında bir anda akla yatkın kalır. Diğer bir deyişle, radikal olanı makul kılmak için tek yapmanız gereken, radikalin sınırlarını esnetmektir.

ABD'de Donald Trump, İngiltere'de Boris Johnson ve benim ülkemde İslamofobik Geert Wilders hep bu sanatı kusursuzlaştırmış kişilerdir. Her zaman ciddiye alınmasalar da, Overton penceresini kendi kamplarına kaydırdıkları kesindir. Aslına bakarsanız son yıllar içinde bu pencere hem ekonomik hem de kültürel konularda sağa doğru göç etmeye başladı. Neoliberal ekonomistlerin ekonomi tartışmalarını ele geçirmesiyle birlikte, sağ kanat din ve göçmenlik söylemini de kontrol altına almak için ileriye doğru atıldı.

Şu an gidişatta muazzam bir değişime tanıklık ediyoruz. Politika tarihsel olarak hep solun muhafazasındaydı. *Gerçekçi ol, imkânsızı iste!* 1968'de Paris göstericilerinin miting sloganıydı. Köleliğin sonu, kadınların özgürleşmesi, refah

devletinin yükselişi – bunların hepsi de çılgın ve "mantıksız" ilerici görüşler olarak hayatına başlamıştı.

Ne var ki bu günlerde sol kanat, Politika sanatını unutmuş görünüyor. Daha da kötüsü solcu pek çok düşünür ve politikacı kendi safları içindeki radikal duyarlılıkları bastırma ve kendi oy kaybetme korkularını dayatma girişimi içinde. Bu tavır benim son yıllarda "mazlum sosyalizm" fenomeni olarak görmeye başladığım bir tavır.

İşçi sendikalarından siyasi partilere, köşe yazarlarından üniversite profesörlerine, dünyanın dört bir yanında, çeşitli gruplarda gözlemlenebilen uluslararası bir fenomen bu. Mazlum sosyaliste göre neoliberaller akıl, muhakeme ve istatistik oyununda ustalaşmıştır ve sola sadece duyguları bırakmışlardır. Mazlum sosyalist iyi niyetlidir, fazlasıyla merhametlidir ve yaygın politikaları son derece haksız bulur. Refah devletinin dağılıp gittiğini görünce hemen yangından mal kurtarmaya koşar. Fakat bıçak kemiğe dayandığında mazlum sosyalist muhalefetin savlarına teslim olarak, her defasında tartışmanın zeminini oluşturan önermeyi kabul eder.

"Devlet borçlarının kontrolden çıktığını," kabullenir, "ama daha çok programı, gelire-bağlı hale getirebiliriz," der.

"Yoksullukla savaş feci pahalı ama," der, "uygar bir ulus olmanın da bir parçası."

"Vergiler yüksek," diye yakınır, "ama herkesinki kendi gücüne göre."

Mazlum sosyalist gerçek sorunun devlet borçları değil, imkânları haddinden çok zorlanmış haneler ve işletmeler olduğunu unutur. Yoksullukla mücadelenin fazla fazla geri kazanım sağladığını unutur. Ayrıca tüm bunlar olup biterken, bankacılarla avukatların, atık toplayıcılarla hemşireleri harcama pahasına çürük elmadan elma şekeri yaptığını unutur.

Muhalefeti dizginleyip zaptetmek; benimsediği tek misyon budur mazlum sosyalistin. Özelleştirme karşıtı, düzen karşıtı, kemer sıkma karşıtıdır. Karşı olduğu şeyler düşünülünce sormadan edemez insan, gerçekte *ne işe yarar* mazlum sosyalist?

Zaman zaman toplumun talihsizlerinin yanında yer alır; yoksullar, okuldan terkler, sığınmacılar, engelliler ve ayrımcılığa uğrayanlar. Dünyayı mavi yakalı-beyaz yakalı, yoksul-zengin, sıradan insan-yüzde birlik insan biçiminde bölen uçurumları saplantı haline getirir ve nafile bir çabayla çoktan başını alıp gitmiş bir seçmen kesimiyle "yeniden bağ kurmaya" çalışır.

Yine de en büyük sorunu, yanılıyor olması değildir mazlum sosyalistin. Sıkıcı olmasıdır. Bir kapı kolu kadar sıkıcı. Anlatacak hiçbir hikâyesi yoktur, hikâyeyi aktaracağı bir dili de.

Üstelik soldakiler çoğu zaman kaybetmekten basbayağı hoşlanıyor gibi görünür. Sanki tüm başarısızlıklar, kara akıbetler ve zalimlikler, onların baştan beri haklı olduğunu kanıtlıyordur. "Bir tür aktivizm var ki sonuç elde

etmekten çok adeta kimliği pekiştiriyor," diyor Rebecca Solnit *Hope in the Dark (Karanlıktaki Umut)* kitabında. Donald Trump'ın çok iyi anladığı bir şey varsa o da çoğu insanın kazanan tarafta olmayı tercih etmesidir. ("Çok kazanacağız. Öyle çok kazanacağız ki kazanmaktan yorulacaksınız.") Hayırsever Kişi'nin gösterdiği acıma ve himayecilik çoğu insanın ağırına gider.

Ne yazık ki mazlum sosyalist solun hikâyesinin bir umut ve ilerleme hikâyesi olması gerektiğini unutmuştur. Ağdalı bir kitap okuduktan sonra "post-kapitalizm" üstüne ya da "kesişimsellik" üstüne felsefe yapmaktan zevk alan birkaç hipster'i heyecanlandıracak bir hikâyeden söz etmiyorum. Akademik solun en büyük günahı, basit meseleleri baş döndürücü bir karmaşıklığa sürükleyen tuhaf bir jargonla yazarak, özünde aristokratlaşmasıdır. İdealinizi on iki yaşında akıllıca bir çocuğa anlatamıyorsanız, bu muhtemelen sizin hatanızdır. Bize gereken, milyonlarca sıradan insana hitap edecek bir anlatıdır.

Her şey ilerlemenin dilini geri kazanmakla başlar.

Reform mu? Pek tabii. Gelin finans sektörünü şöyle iyiden iyiye elden geçirelim. Bankaları daha büyük sermaye tamponları oluşturmaya zorlayalım ki kriz çıkar çıkmaz devrilmesinler. Gerekirse parçalayalım ki bankalar "iflas edemeyecek kadar büyük" diye, fatura bir dahaki sefere vergi ödeyenlere kesilmesin. Tüm vergi sığınaklarını ifşa edip yok edelim ki zenginler sonunda paylarına düşeni sökülsün ve muhasebecileri kayda değer bir şeyler yapabilsin.

Meritokrasi mi? Buyursun gelsin. İnsanlara nihayet gerçek katılımlarına göre ödeme yapalım. O durumda atık toplayıcılar, hemşireler ve öğretmenler ciddi bir zam alacak, epeyce bir lobici, avukat ve bankacıysa maaşlarında negatif etki görecektir. Kamuya zarar veren bir iş yapmak istiyorsanız, durmayın yapın. Ama bu ayrıcalığı daha yüklü bir vergiyle ödersiniz.

Yenilikçilik mi? Elbette ki. Şu an bile muazzam miktarda yetenek boşa harcanıyor. Öncü üniversitelerin mezunları bir zamanlar bilim, kamu hizmeti ve eğitim gibi alanlarda işlere geçiş yapıyorduysa da, bu günlerde bankacılık, hukuk ya da Google ve Facebook gibi reklam çoğaltıcılara yöneliyorlar. Bir an durup sırf başkalarını olabildiğince etkili biçimde sömürebilsinler diye toplumun en iyi beyinlerini eğitmek için vergi ödeyenlerin cebinden harcanan milyarlarca doları düşünseniz, başınız döner. Neslimizin en iyi ve en parlakları, zamanımızın en büyük zorluklarına odaklansa, her şey ne kadar farklı olurdu, hayal edin. İklim değişikliği, örneğin. Yaşlanan nüfus ve eşitsizlik... İşte yenilikçilik bu olurdu.[1]

Etkinlik mi? Amaç o zaten. Düşünsenize: Bir evsize harcanan her bir dolar, üç katı ya da daha fazlasıyla sağlık, polis ve mahkeme maliyetinde tasarruf olarak geri dönüyor. Çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak neler getirir, hayal edin. Bu tür sorunları çözmek onları "yönetmekten" çok daha etkindir ve yönetmenin maliyeti uzun vadede çok daha fazladır.

Dadı devleti küçültmek mi? Tam üstüne bastınız. Gelin işi olmayanların (işsizliği sahiden *uzatanların*) gönderildiği o anlamsız, kendini beğenmiş yeniden istihdam kurslarını kapatıp atalım ve yardım alanları didik didik edip onurlarını kırmayı bırakalım. Gelin herkese temel bir gelir verelim –herkese girişim sermayesi– kendi hayatlarımızın gidişatını *kendimiz* belirleme gücüne kavuşalım.

Özgürlük mü? Durma söyle, kardeşim. Biz bunları konuşurken, işgücünün üçte birden fazlası, bizzat kendisi tarafından "zırva iş" diye kabul edilen işlere sıkışıp kalmış durumda. Geçenlerde birkaç yüz danışmana anlamsız işlerdeki yükselme üstüne bir konferans verdim. Ne ilginçtir ki kalabalıktan ıslık sesleri yükselmedi. O kadarla da kalsa iyi, sonrasında içeceklerimizi içerken, birden fazla insan bana yüksek ücretli, incir çekirdeğini doldurmaz bir görev sayesinde sonrasında daha az kazançlı ama uğraşmaya değer bir işi yapabilmesini sağlayan finansal özgürlüğe kavuştuğunu itiraf etti.

Bu hikâyeler bana (tam da iş yaptıkları türden şirketleri konu alan) kritik araştırma çalışmalarına mali destek sağlayabilmek için, nefret ettiği şirketlere tanıtım yazıları hazırlayan tüm o bağımsız gazetecileri hatırlattı. Dünya baş aşağı mı döndü? Anlaşılan modern kapitalizmde gerçek anlamda tatmin edici bulduğumuz şeyleri... zırvayla finanse ediyoruz.

Artık "iş" kavramımızı yeniden tanımlama vakti geldi. İş saatlerinin kısaltılması çağrısında bulunurken,

miskinlikle dolu uzun hafta sonları talebinde bulunmuyorum. Bizim için gerçekten anlam taşıyan şeylere daha çok vakit ayırma çağrısında bulunuyorum. Birkaç yıl önce Avustralyalı yazar Bronnie Ware'in *Ölmeden Önce En Çok Pişman Olduğumuz 5 Şey* isimli kitabı yayımlandı. Kitabın konusu yazarın, hemşirelik kariyeri boyunca ilgilendiği hastalardı.[2] Bilin bakalım ne diyordu? Hiç kimse iş arkadaşlarının PowerPoint sunumlarına daha çok dikkat etmediği ya da ağ toplumundaki yıkıcı beraber-yaratım üstüne daha fazla kafa yormadığı için pişman değildi. En büyük pişmanlık: "Keşke başkalarının benden beklediği değil de, kendi istediğim hayatı yaşama cesaretini gösterseydim"di. İkinci pişmanlık: "Keşke o kadar çok çalışmasaydım."

Tayfın solundan sağına tamamında, daha çok çalışma ve daha çok iş ihtiyacından söz edildiğini duyuyoruz. Pek çok politikacı ve ekonomist için istihdam, kapatılmış bir defterdir; ne kadar çok, o kadar iyi. Bense artık yeni bir işçi hareketi vaktinin geldiğini öne sürüyorum. Sadece daha çok iş ve daha yüksek ücret için değil, daha da önemlisi, içsel değeri olan iş için mücadele veren bir hareket. İşte o zaman görürüz ki usandırıcı pazarlamaya, ahmakça idareye ve kirlilik yaratan saçmalıklara daha çok vakit ayırdığımızda işsizlikte *yükseliş*, bizi tatmin eden şeylere daha çok vakit ayırmaya başladığımızdaysa işsizlikte *düşüş* olur.

Son İki Öneri

Ancak öncelikle mazlum sosyalistlerin ahlaki üstünlükleri ve modası geçmiş fikirleri içinde debelenmeyi bırakmaları gerek. İlerici olduğunu iddia eden herkesin sadece enerjide değil aynı zamanda fikirde, sadece haksızlık karşısında kızgınlıkta değil aynı zamanda umutta ve ahlakta olduğu kadar "agresif satış"ta yol gösterici olması gerekir. Mazlum sosyalistte eksik olan şey son kertede, siyasi değişim açısından en hayati unsurdur aslında: gerçekten de daha iyi bir yol olduğuna dair inanç. Ütopyanın erişilebilir olduğuna...

Büyük harfli Politika'nın üstesinden gelmek kolay olacak demiyorum. Aksine. İlk ve en büyük engel her şeyden önce ciddiye alınmakta. Evrensel temel gelir, iş saatlerinin kısaltılması ve yoksulluğun yok edilmesini savunarak geçirdiğim son üç yılda, benim deneyimim bu oldu. Pek çok defa bu fikirlerin gerçekçi olmadığını, maliyetli olduğunu ya da düpedüz ahmakça olduğunu duydum.

Gerçekçilikten sözde yoksunluğumun bizzat mantığımdaki hatalarla alakalı olmadığını anlamam biraz vaktimi aldı. Fikirlerimi "gerçek dışı" diye nitelemek aslında onların statükoya uymadığını söylemenin kestirme bir yoluydu. İnsanları susturmanın en iyi yolu da zaten, kendilerini aptal hissettirmektir. Sansürden de iyi bir yoldur bu çünkü dillerini tutmalarını neredeyse garantiler.

Temel gelir hakkında yazmaya ilk başladığımda, çoğu kişinin bundan haberi bile yoktu. Ama şimdi, üç yıl sonra, fikir her yerde. Finlandiya ve Kanada geniş çaplı deneyler

yaptıklarını duyurdular. Fikir Silikon Vadisi'nde müthiş gözde. GiveDirectly (2. Bölüm'de sözü edilen kurum) Kenya'da büyük bir temel gelir çalışması başlatıyor. Benim ülkem Hollanda'daysa en az yirmi yerel yönetim, temel geliri hayata geçiriyor.

Bu ani ilginin nedeni 5 Haziran 2016'da İsviçre'de yapılan referandumdu. Temel gelirin ne olduğunu beş yıl önce belki birkaç yüz İsviçreli biliyordu ama bugün durum çok farklı. Evet, önerge ciddi bir çoğunluk tarafından reddedildi ama unutmayalım ki henüz 1959'da İsviçre erkeklerinin büyük çoğunluğu, diğer tuhaf bir ütopyacı önergeye de "hayır" demişti: kadınlara oy hakkı. 1971'de ikinci bir referandum yapıldığında, çoğu lehte oy verdi.

Demek istediğim şu: İsviçre referandumu bu tartışmanın sonu değil, başlangıcıdır. Kitabımın ilk olarak Hollanda'da baskısı yayımlandığında Paris, Montreal, New York, Dublin ve Londra'da kitapla ilgili konuşmalar yaptım. Gittiğim her yerde temel gelire yönelik, tamamen aynı faktörlerden doğan bir coşkuyla karşılaştım. 2008'deki küresel mali çöküşten ve Brexit'le Trump'ın ortaya çıkış döneminden beri giderek daha çok insan, hem yabancı düşmanlığı hem de eşitsizliğe karşı radikal bir panzehir açlığı içinde. Yeni bir umut kaynağının açlığı içinde. Kısacası yeni bir Ütopya açlığı içinde.

Bu yüzden de kapanışı yaparken, bu sayfalarda sunulan fikirlerin hayata geçirilmesine hazır herkese son iki öneride bulunmak isterim. Öncelikle bilin ki sizin gibi başka insanlar da var. Hem de pek çok insan. Karşılaştığım

sayısız okuyucu bu kitapta yer alan fikirlere canı gönülden inansalar da, dünyayı yozlaşmış ve açgözlü bir yer olarak gördüğünü söyledi. Onlara verdiğim yanıt şuydu: Televizyonunuzu kapatın, etrafınıza bakın ve *örgütlenin*. Pek çok insanın aklı ve vicdanı yerli yerinde.

İkinci olarak eleştirilere daha dayanıklı olmanızı öneriyorum. Kimsenin size neyin ne olduğunu söylemesine izin vermeyin. Dünyayı değiştirmek istiyorsak, gerçek dışı, mantık dışı ve imkânsız olmalıyız. Unutmayın: Köleliğin feshini, kadınlara oy hakkını ve eşcinsel evliliğini isteyenler de bir zamanlar deli damgası yemişti. Tarih haklılıklarını ispatlayana dek.

NOTLAR

BÖLÜM 1 ÜTOPYANIN DÖNÜŞÜ

1 Aşırı yoksulluk günde 1,25 $'dan azıyla geçinmek anlamına gelir ki bu da ancak hayatta kalmaya yeter. *Bkz.* François Bourguignon ve Christian Morrisson, "Inequality among World Citizens: 1820-1992," *American Economic Review* (Eylül 2002). http://piketty.pse.ens.fr/files/BourguignonMorrisson2002.pdf.

2 Hollanda'da evsiz biri yılda yaklaşık 10.000 $ devlet yardımı alır. 1950'ler Hollanda'sında kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (gapminder.org rakamlarına göre), satın alma gücü ve enflasyon düzeltmesiyle 7.408 dolardı. 1600'den 1800'e ise bu rakam 2.000 ile 2.500 $ arasındaydı.

3 *Bkz.* tarihçi Angus Maddison, J. Bolt ve J. L. van Zanden'in ortaya koyduğu rakamlar, "The First Update of the Maddison Project; Re-Estimating Growth Before 1820," *Maddison Project Working Paper 4* (2013). http://www.ggdc.net/maddison/maddisonproject/home.htm.

4 Herman Pleij, *Dromen van Cocagne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven* (1997), s. 11.

5 Dünya Sağlık Örgütü, "Obezite ve fazla kilo," Bilgi formu No. 311 (Mart 2013). http://www.who.int/media centre/factsheets/fs311/en/.

6 Manuel Eisner, "LongTerm Historical Trends in Violent Crime," University of Chicago (2003), tablo 2. http://www.vrc.crim.cam.ac.uk/vrcre search/paperdownload/manuel-eisner-historical-trends-in-violence.pdf.

7 Dünya Bankası, "An update to the World Bank's estimates of consumption poverty in the developing world" (2012). http://

siteresources.worldbank.org/INTPOVCALNET/Resources/Global_Poverty_Update_2012_022912.pdf.

8 J.O., "Development in Africa: Growth and other good things," *Economist* (1 Mayıs 2013). http://www.economist.com/blogs/baobab/2013/05/development-africa.

9 UN News Centre, "Deputy UN chief calls for urgent action to tackle global sanitation crisis" (21 Mart 2013). http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44452.

10 Internet Live Stats rakamlarına göre. *Bkz.:* http://www.internetlivestats.com.

11 Dünya Sağlık Örgütü'ne göre Afrika'da 2000'de doğanlar için ortalama yaşam beklentisi elli yıldı. 2012'de elli sekiz yıl oldu. http://www.who.int/gho/mortality_burden_disease/life_tables/situation_trends_text/en/.

12 Dünya Bankası rakamlarına göre: http://apps.who.int/gho/data/view.main.700?lang=en.

13 Bireysel günlük kalori alımı 1990'da 2.600 iken 1990 2012'de 2.840'a yükseldi (Sahra Altı Afrika'da 2.180'den 2.380'e). Miina Porka ve diğerleri, "From Food Insufficiency towards Trade Dependency: A Historical Analysis of Global Food Availability," *Plos One* (18 Aralık 2013). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24367545.

14 Bjørn Lomborg, "Setting the Right Global Goals," *Project Syndicate* (20 Mayıs 2014). https://www.project-syndicate.org/commentary/bj-rn-lomborg-identi es-the-areas-in-which-increased-development-spending-can-do-the-most-good.

15 Onlardan biri Cambridge Üniversitesi'nden bu konu üstüne bir TED konuşması yapmış olan Audrey de Grey: http://www.ted.com/talks/aubrey_de_grey_says_we_can_avoid_aging.

16 Peter F. Orazem, "Challenge Paper: Education," Copenhagen Consensus Center (Nisan 2014). http://copenhagenconsensus.com/publication/education.

17 "Where have all the burglars gone?" *Economist* (18 Temmuz 2013). http://www.economist.com/news/briefing/21582041-rich-world-seeing-less-and-less-crime-even-face-high-unemployment-and-economic.

18 Francis Fukuyama, "The End of History?" National Interest (1989 Yazı). http://ps321.community.uaf.edu/files/2012/10/Fukuyama-End-of-history-article.pdf.

19 Andrew Cohut ve diğerleri, *Economies of Emerging Markets Better Rated During Difficult Times. Global Downturn Takes Heavy Toll; Inequality Seen as Rising*, Pew Research (23 Mayıs 2013), s. 23. http://www.pewglobal.org/files/2013/05/Pew-Global-Attitudes-Economic-Report-FINAL-May-23-20131.pdf.

20 Lyman Tower Sargent, *Utopianism. A Very Short Introduction* (2010), s. 12. Bolluk Diyarı üstüne şu Budist yoruma bakın: "Canları ne zaman beslenmek istese bu pirinci koca bir taşın üstüne yerleştirmeleri yeterli. Taştan anında bir alev çıkar ve pilavı pişirir."

21 Ian C. Storey (çeviri), *Fragments of Old Comedy*, Cilt III: *Philonicus to Xenophon. Adespota*. Loeb Classical Library, 515 (2011), s. 291. https://www.loebclassics.com/view/telecides-testimonia_fragments/2011/pb_LCL515.291.xml.

22 Russell Jacoby, *Picture Imperfect. Utopian Thought for an Anti-Utopian Age* (2005). Ayrıca *bkz.* benim (Hollandaca) son kitabım, *De geschiedenis van de vooruitgang* (2013), burada Jacoby'nin iki tür ütopya düşüncesi arasında yaptığı ayrımı tartışıyorum.

23 George Kateb, alıntının yeri: Lyman Tower Sargent, *Utopianism. A Very Short Introduction* (2010), s. 107. Ancak Thomas More'un ütopyasına dalan herkes tatsız bir şaşkınlıkla çıkar. More baştan sona otoriter bir toplum betimlemektedir ve toplumun sakinleri nispeten küçük yanlış adımların sonucunda bile köle olarak satılır. Yine de tüm bunların bir Ortaçağ köylüsü için taptaze bir nefes anlamına geleceğini akıldan çıkarmamalı. Asmak, dört parçaya ayırmak ve kazıkta yakmak gibi geleneksel repertuarla kıyaslandığında kölelik gayet hoşgörülü bir yaklaşımdı. Öte yandan, kitabı orijinal dili olan Latinceden okumadığı için pek çok yorumcunun More'un hicvini de gözden kaçırdığını söylemek gerekir. Örneğin, More ütopyasında tur rehberimizin adı Hythlodaeus'dur, yani "zırva konuşan."

24 Branko Milanovic, "Global Inequality: From Class to Location, from Proletarians to Migrants," Dünya Bankası Politika Araştırmaları Çalışma Tezi (Eylül 2011). http://elibrary.worldbank.org/doi/book/10.1596/1813-9450-5820.

25 ABD konusunda, *bkz.*: Bryan Caplan, "How Dems and Reps Differ: Against the Conventional Wisdom," *Library of Economics and Liberty* (7 Eylül 2008). http://econlog.econlib.org/

archives/2008/09/how_dems_and_re.html. İngiltere için, *bkz.*: James Adams, Jane Green, ve Caitlin Milazzo, "Has the British Public Depolarized Along with Political Elites? An American Perspective on British Public Opinion," *Comparative Political Studies* (Nisan 2012). http://cps.sagepub.com/content/45/4/507.

26 *Bkz.* Alain de Botton, *Religion for Atheists* (2012), Bölüm 3. (*Ateistler İçin Din*, çev. Ayşe Ece (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011).

27 Ancak bu da bu durumun tercihle olduğu anlamına gelmez: Birbiri ardına yapılan çalışmalar tüm gelişmiş ülke toplumlarında büyük bir çoğunluğun materyalizm, bireyselcilik ve modern zaman kültürünün acımasızlığıyla ilgilendiğini ortaya koydu. ABD'de ülke çapında yapılan bir anket çoğu Amerikalının toplumun "açgözlülük ve aşırılıktan, daha çok değerler, cemiyet ve aile odaklı bir yaşama doğru" kaymasını arzuladığını gösterdi. Alıntının yeri: Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *The Spirit Level. Why Equality Is Better for Everyone* (2010), s. 4.

28 *Dövüş Kulübü* filminden, Sürdürülebilir Gelişim Profesörü Tim Jackson'dan ve bu alıntı üstüne yapılmış başka yüzlece varyasyondan alıntı.

29 Alıntının yeri: Don Peck, "How a New Jobless Era Will Transform America," *Atlantic* (Mart 2010). http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/03/how-a-new-jobless-era-will-transform-america/307919/.

30 Wilkinson ve Pickett, *The Spirit Level*, s. 34.

31 Dünya Sağlık Örgütü, "Health for the World's Adolescents. A second chance in the second decade" (Haziran 2014). http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112750/1/WHO_FWC_MCA_14.05_eng.pdf?ua=1.

32 Wilkinson ve Pickett, *The Spirit Level*, s. 36. Bu özellikle Kuzey Amerika'daki genç yetişkinleri ilgilendiriyor ama aynı trend diğer gelişmiş ülkelerde de görülüyor.

33 Alıntının yeri: Ashlee Vance, "This Tech Bubble Is Different," *Bloomberg Businessweek* (14 Nisan 2011). http://www.businessweek.com/magazine/content/11_17/b4225060960537.htm.

34 John Maynard Keynes, "Economic Possibilities for our Grandchildren" (1930), *Essays in Persuasion*. http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf.

35 Bertrand Russell, *Philosophy and Politics* (1947), s. 14.

36 Bertrand Russell, *Political Ideals* (1917), Bölüm 1.

BÖLÜM 2 NEDEN HERKESE KARŞILIKSIZ PARA VERMELİYİZ

1 Bu oldukça muhafazakar bir tahmin. Britanya hükümetince yürütülen bir çalışma rakamın evsiz kişi başına yıllık 30.000 £ olduğunu ortaya koydu (sosyal hizmetler, polis, hukuki maliyetler vb.) Bu örnekte söz konusu kişiler en nam salmış başıboşlar olduğundan, miktar çok daha fazla olabilir. Çalışma tek bir evsiz için yılda 400.000 £ gibi rakamlar gösteriyor. *Bkz.:* Department for Communities and Local Government, "Evidence Review of the Costs of Homelessness" (Ağustos 2012). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7596/2200485.pdf.

2 Broadway raporuna göre yardımı alanlara genelde "kişiselleştirilmiş bütçelerindeki" rakam söylenmemişti; ancak yine raporda yazana göre evsizlerden biri rakamın 3.000 £'dan 2.000 £'a indirilmesini istemişti ki bu da onun rakamı bildiğini gösteriyor.

3 Evsizlere para doğrudan verilmemişti. Tüm harcamaların önce "sokak nüfusu müdürü" tarafından onaylanması gerekiyordu ki müdür bu işi daima "geciktirmeden" yapıyordu. Bu konuda aşırı titizlenilmediği *Economist* ile yapılan bir söyleşide sosyal hizmet görevlilerinden biri tarafından da doğrulanmıştı (*bkz.* Bölüm 2, son not 6): "Onlara sadece 'Bu senin hayatın, ne yapmak istediğin sana kalmış ama biz istediğin takdirde yardıma hazırız' diyorduk.'" Raporda ayrıca "Mülakatlarda pek çok kişinin konaklama ve kişiselleştirilmiş bütçe konusunu konuşurken 'Ben seçtim' ya da 'Kararı verdim' şeklinde konuştuğu belirtiliyordu. Bu da onların tercih ve denetim duygusunu vurguluyordu.

4 Joseph Rowntree Foundation deneyle ilgili buradaki tüm alıntıların kaynağını oluşturan bir rapor hazırladı. *Bkz.:* Juliette Hough and Becky Rice, *Providing Personalised Support to Rough Sleepers. An Evaluation of the City of London Pilot* (2010). http://www.jrf.org.uk/publications/support-rough-sleepers-london
Bir diğer değerlendime için *bkz.:* Liz Blackender and Jo Prestidge, "Pan London Personalised Budgets for Rough Sleepers," *Journal of Integrated Care* (Ocak 2014). http://www.emeraldinsight. com/journals.htm?articleid=17104939&.

5 2013'te proje Londra şehrindeki yirmi sekiz evsize genişletildi, bunlardan yirmisinin önceden başının üstünde bir damı vardı.

6 "Cutting out the middle men," *Economist* (4 Kasım 2010). http://www.economist.com/node/17420321.

7 Alıntının yeri: Jacob Goldstein, "Is It Nuts to Give to the Poor Without Strings Attached?" *New York Times* (13 Ağustos 2013). http://www.nytimes.com/2013/08/18/magazine/is-it-nuts-to-give-to-the-poor-without-strings-attached.html.

8 Johannes Haushofery ve Jeremy Shapiroz, "Policy Brief: Impacts of Unconditional Cash Transfers." https://www .princeton.edu/~joha/publications/Haushofer_Shapiro_Policy_ Brief_2013.pdf.

9 500'ü aşkın hayır kurumunu gözden geçirmiş olan prestijli hayır kurumu değerlendiricisi GiveWell, GiveDirectly'yi en iyi hayır kurumları listesinde dördüncü sırada gösteriyor.

10 Christopher Blattman, Nathan Fiala, and Sebastian Martinez, "Generating Skilled Self-Employment in Developing Countries: Experimental Evidence from Uganda," *Quarterly Journal of Economics* (14 Kasım 2013). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2268552.

11 Christopher Blattman ve diğerleri, *Building Women's Economic and Social Empowerment Through Enterprise. An Experimental Assessment of the Women's Income Generating Support (WINGS) Program in Uganda* (Nisan 2013). https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/17862/860590NWP0Box30ySeriesNo10Uganda0hr.pdf ?sequence=1&isAllowed=y. Ayrıca *bkz.:* Isobel Coleman, "Fighting Poverty with Unconditional Cash," *Council on Foreign Relations* (12 Aralık 2013). http://blogs.cfr.org/development-channel/2013/12/12/ghting-poverty-with-unconditional-cash/.

12 Christopher Blattman ve diğerleri, "The Returns to Cash and Micro-enterprise Support Among the Ultra-Poor: A Field Experiment." http://sites.bu.edu/neudc/files/2014/10/paper_15.pdf.

13 Aşağıda koşullu ve koşulsuz "nakit bağışların" etkileri üstüne çalışmalardan bazılarını bulabilirsiniz. Güney Afrika: Jorge M. Agüero ve Michael R. Carter, "The Impact of Unconditional Cash Transfers on Nutrition: The South African Child Support Grant," Cape Town Üniversitesi (Ağustos 2006). http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper39.pdf.
Malavi: W. K. Luseno ve diğerleri, "A multilevel analysis of the effect of Malawi's Social Cash Transfer Pilot Scheme on school-age

children's health," *Health Policy Plan* (Mayıs 2013). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4110449/.
Yine Malawi: Sarah Baird ve diğerleri, "The Short-Term Impacts of a Schooling Conditional Cash Transfer Program on the Sexual Behavior of Young Women." http://cega.berkeley.edu/assets/cega_research_projects/40/Short_Term_Impacts_of_a_Schooling_CCT_on_Sexual_Behavior.pdf.

14 Charles Kenny, "For Fighting Poverty, Cash Is Surprisingly Effective," *Bloomberg Businessweek* (3 Haziran 2013). http://www.bloomberg.com/bw/articles/2013-06-03/for-fighting-poverty-cash-is-surprisingly-effective.

15 Joseph Hanlon ve diğerleri, *Just Give Money to the Poor* (2010), s. 6.

16 Armando Barrientos ve David Hulme, "Just Give Money to the Poor. The Development Revolution from the Global South," OECD için sunum. http://www.oecd.org/dev/pgd/46240619.pdf.

17 Christopher Blattman ve Paul Niehaus, "Show Them the Money. Why Giving Cash Helps Alleviate Poverty," *Foreign Affairs* (Mayıs/Haziran 2014).

18 David McKenzie ve Christopher Woodruff, "What Are We Learning from Business Training and Entrepreneurship Evaluations around the Developing World?" Dünya Bankası Politika Araştırması Çalışma Tezi (Eylül 2012). http://ftp.iza.org/dp6895.pdf.

19 Hanlon ve diğerleri, *Just Give Money to the Poor*, s. 4. Elbette ki nakit aktarımı her şeyin çaresi değil – köprüler yapmıyor ya da barış getirmiyor. Ama büyük bir fark yaratıyor. Nakit transferi "gelişme konusunda sihirli kurşuna en yakın şeyi" diyor, Nancy Birdsall, Küresel Gelişme Merkezi başkanı, Washington. Alıntının yeri: Aynı yerde., s. 61.

20 Bu azalmanın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını belirtmek gerekir. Çoğu örnekte nakit transferlerinin tütün ve alkol tüketimi üstünde etkisi yoktur. *Bkz.:* David K. Evans ve Anna Popova, "Cash Transfers and Temptation Goods. A Review of Global Evidence," Dünya Bankası Politika Araştırması Çalışma Tezi (Mayıs 2014). http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/05/19546774/cash-transfers-temptation-goods-review-global-evidence.

21 Blattman ve Niehaus, "Show Them the Money".

22 2009'da *Lancet*'ta şöyle deniyordu: "Koşullu ya da koşulsuz nakit transferlerinden doğan veriler bu programların yetişkinleri iş aramaktan alıkoyduğu ya da kuşaklar arası yoksulluğu perçinleyen bir bağımlılık kültürü yaratttığı yönündeki savları büyük oranda çökertecek nitelikte." *Bkz.*: The Lancet Editorial, "Cash Transfers for Children. Investing into the Future," *Lancet* (27 Haziran 2009).

23 Claudia Haarmann ve diğerleri, "Making the Difference! The BIG in Namibia," Değerlendirme Raporu (Nisan 2009), s. VII. http://www .bignam.org/Publications/big_Assessment_report_08b.pdf.

24 Thomas Paine, John Stuart Mill, H. G. Wells, George Bernard Shaw, John Kenneth Galbraith, Jan Tinbergen, Martin Luther King ve Bertrand Russell da dahil.

25 *Bkz.* örneğin: Matt Zwolinski, "Why Did Hayek Support a Basic Income?" *Libertarianism.org* (23 Aralık 2013). http://www.libertarianism.org/columns/why-did-hayek-support-basic-income.

26 Robert van der Veen ve Philippe van Parijs, "A Capitalist Road to Communism," *Theory & Society* (1986). https://www.ssc .wisc.edu/~wright/ERU_files/PVP-cap-road.pdf.

27 Temel gelirin muhafazakâr destekçisi Charles Murray'den bir alıntı. Alıntının yeri: Annie Lowrey, "Switzerland's Proposal to Pay People for Being Alive," *New York Times* (12 Kasım 2013). http://www.nytimes.com/2013/11/17/magazine/switzerlands-proposal-to-pay-people-for-being-alive.html.

28 Alıntının yeri: Zi-Ann Lum, "A Canadian City Once Eliminated Poverty and Nearly Everyone Forgot About It", *Huffington Post*. http://www.huffingtonpost.ca/2014/12/23/mincome-in-dauphin-manitoba_n_6335682.html.

29 Alıntının yeri: Lindor Reynolds, "Dauphin's Great Experiment," *Winnipeg Free Press* (12 Mart 2009). http://www.winnipeg-freepress.com/local/dauphins-great-experiment.html.

30 Burada ve bir sonraki bölümde tüm referanslar ABD doları cinsinden verilmiştir.

31 Alıntının yeri: Vivian Belik, "A Town Without Poverty?" *Dominion* (5 Eylül 2011). http://www.dominionpaper.ca/articles/4100. Yine Kanadalı bir ekonomist olan ve Mincome'ı

inceleyen Wayne Simpson'ın gözlemine göre, "Pek çok ekonomist için mesele, çalışmaya köstek olunabileceği meselesiydi." "Kanıtlar durumun, asla yazılanlardan bazılarında anlatılanlar kadar kötü olmadığını gösteriyor." Alıntının yeri: Lowrey, "Switzerland's Proposal to Pay People for Being Alive."

32 Vimeo'daki bir seminerden alıntı: http://vimeo.com/56648023.

33 Evelyn Forget, "The town with no poverty," Manitoba Üniversitesi (Şubat 2011). http://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea%282%29.pdf.

34 Allan Sheahen, *Basic Income Guarantee. Your Right to Economic Security* (2012), s. 108.

35 Dylan Matthews, "A Guaranteed Income for Every American Would Eliminate Poverty – And It Wouldn't Destroy the Economy," *Vox.com* (23 Temmuz 2014). http://www.vox.com/2014/7/23/5925041/guaranteed-income-basic-poverty-gobry-labor-supply.

36 Alıntının yeri: Allan Sheahen, "Why Not Guarantee Everyone a Job? Why the Negative Income Tax Experiments of the 1970s Were Successful." USBIG Discussion Paper (Şubat 2002). http://www.usbig.net/papers/013-Sheahen.doc.
Araştırmacılar devletin ek işler yaratması halinde insanların nihayetinde daha bile çok çalışabileceğini kaydettiler. "Çalışma çabasında oluşabilecek nakit yardım kaynaklı herhangi bir azalma, kamu hizmetlerinde artacak iş imkânları tarafından rahatça telafi edilecektir."

37 Matthews, "A Guaranteed Income for Every American Would Eliminate Poverty".

38 "Economists Urge Assured Income," *New York Times* (28 Mayıs 1968).

39 Brian Steensland, *The Failed Welfare Revolution. America's Struggle over Guaranteed Income Policy* (2008), s. 123.

40 Alıntının yeri: Sheahen, *Basic Income Guarantee*, s. 8.

41 Steensland, *The Failed Welfare Revolution*, s. 69.

42 Alıntının yeri: Peter Passell and Leonard Ross, "Daniel Moynihan and President-Elect Nixon: How Charity Didn't Begin at Home," *New York Times* (14 Ocak 1973). http://www.nytimes.com/books/98/10/04/specials/moynihan-income.html.

43 Alıntının yeri: Leland G. Neuberg, "Emergence and Defeat of Nixon's Family Assistance Plan," USBIG Discussion Paper (Ocak 2004). http://www.usbig.net/papers/066-Neuberg-FAP2.doc.

44 Bruce Bartlett, "Rethinking the Idea of a Basic Income for All," *New York Times Economix* (10 Aralık 2013). http://economix.blogs.nytimes.com/2013/12/10/rethinking-the-idea-of-a-basic-income-for-all.

45 Steensland, *The Failed Welfare Revolution*, s. 157.

46 Glen G. Cain ve Douglas Wissoker, "A Reanalysis of Marital Stability in the Seattle–Denver Income Maintenance Experiment," Institute for Research on Poverty (Ocak 1988). http://www.irp.wisc.edu/publications/dps/pdfs/dp85788.pdf.

47 Harris tarafından 1969'da yapılan bir ankete göre. Mike Alberti ve Kevin C. Brown, "Guaranteed Income's Moment in the Sun," *Remapping Debate*. http://www.remappingdebate.org/article/guaranteed-income's-moment-sun.

48 Matt Bruenig, "How a Universal Basic Income Would Affect Poverty," *Demos* (3 Ekim 2013). http://www.demos.org/blog/10/3/13/how-universal-basic-income-would-affect-poverty.

49 Linda J. Bilmes, "The Financial Legacy of Iraq and Afghanistan: How Wartime Spending Decisions Will Constrain Future National Security Budgets," Faculty Research Working Paper Series (Mart 2013). https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=923.

50 Düşünce deneyi olarak şunu deneyin: Dünyadaki herkes için günde 1,25 $ temel gelirin maliyeti yıllık 3 trilyon $ olur, yani küresel GSYH'nin %3,5'i. Dünyanın en yoksul 1,3 milyar insanına yapılacak aynı nakit yardımı ise 600 milyar $'dan az gerektirir, yani yaklaşık küresel GSYH'nin % 0,7'si ve bu da aşırı yoksulluğu tamamen ortadan kaldırır.

51 Walter Korpi and Joakim Palme, "The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries," *American Sociological Review* (Ekim 1998). http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.111.2584&rep=rep1&type=pdf.

52 Wim van Oorschot, "Globalization, the European Welfare State, and Protection of the Poor," yeri: A. Suszycki ve I. Karolewski (editörler), *Citizenship and Identity in the Welfare State* (2013), s. 37-50.

53 Alaska, petrol gelirlerinin finansmanıyla evrensel, koşulsuz temel geliri olan (yılda 1.000 $'ın biraz üstü) tek siyasi irade olarak bunun en iyi örneği. Neredeyse tam destek söz konusu. Anchorage, Alaska Üniversitesi'nden profesör Scott Goldsmith'e göre bir politikacının bu programı sorgulaması siyasi bir intihar olur. Alaska'da eşitsizliğin, diğer tüm ABD eyaletleri içinde en düşük olmasının nedeni kısmen bu küçük temel gelirdir. *Bkz.*: Scott Goldsmith, "The Alaska Permanent Fund Dividend: An Experiment in Wealth Distribution," BIEN 9. Uluslararası Kongresi (12 Eylül 2002). http://www.basicincome.org/bien/pdf/2002Goldsmith.pdf.

54 Piyango kazananların davranışları üstüne yapılan araştırmalar büyük ikramiyeyi kazanmanın bile insanların nadiren işinden ayrılmasına neden olduğunu, ayrılanlarınsa bunu çocuklarıyla ve diğer işleriyle daha çok ilgilenebilmek için yaptığını ortaya koydu. *Bkz.* Şu ünlü çalışma: Roy Kaplan, "Lottery Winners: The Myth and Reality," *Journal of Gambling Behavior* (Sonbahar 1987), s. 168-78.

55 Mahkûmlar buna iyi bir örnek. Aşları ve baş üstünde damları olunca sırt üstü yatıp keyiflerine bakıyorlardır diye düşünebilirsiniz. Oysa hapishanede işten alıkoyma ceza olarak kullanılır. Hatalı davranan mahkûmlar çalışma katından ya da mutfaktan men edilir. Hemen herkes bir çeşit katılımda bulunmak ister, gerçi "çalışma" ve "işsizlikten" kastımız değişime tabidir. Gerçekten de insanların halihazırda yaptıkları muazzam miktarda ücretsiz işe çok az vurgu yapıyoruz.

56 Bunu Kanada TV'sinde söyledi. Klibi buradan izleyebilirsiniz: https://youtu.be/EPRTUZsiDYw?t=45m30s.

BÖLÜM 3 YOKSULLUĞUN SONU

1 Jessica Sedgwick, "November 1997: Cherokee Casino Opens" (1 Kasım 2007). https://blogs.lib.unc.edu/ncm/index.php/2007/11/01/this_month_nov_1997/.

2 James H. Johnson Jr., John D. Kasarda, and Stephen J. Appold, "Assessing the Economic and Non-Economic Impacts of Harrah's Cherokee Casino, North Carolina" (Haziran 2011). https://www.kenan-agler.unc.edu/~/media/Files/kenaninstitute/UNC_KenanInstitute_Cherokee.pdf.

3 On sekiz yaş altı çocuklar için para reşitlik yaşına eriştiklerinde kullanabilecekleri bir fona yatırılıyordu.

4 Jane Costello ve diğerleri, "Relationships Between Poverty and Psycho-pathology. A Natural Experiment," *Journal of the American Medical Association* (Ekim 2003). http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=197482.

5 Alıntının yeri: Moises Velasquez-Manoff, "What Happens When the Poor Receive a Stipend?" *New York Times* (18 Ocak 2014). http://opinionator.blogs.nytimes.com/2014/01/18/what-happens-when-the-poor-receive-a-stipend/.

6 William Copeland ve Elizabeth J. Costello, "Parents' Incomes and Children's Outcomes: A Quasi-Experiment," *American Economic Journal: Applied Economics* (Ocak 2010). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc2891175/.

7 Alıntının yeri: Velasquez-Manoff, "What Happens When the Poor Receive a Stipend?" Costello'ya göre asıl farkı yaratan yeni imkânlar değil (okul, hastane) nakit transferleriydi çünkü Cherokee'lerin yaşamlarındaki iyileşme, imkânların gelişinden çok önce, para geldiği andan itibaren fark edilir nitelikteydi.

8 Costello ve diğerleri, "Relationships Between Poverty and Psycho-pathology," s. 2029.

9 Richard Dowden, "The Thatcher Philosophy," *Catholic Herald* (22 Aralık 1978). http://www.margaretthatcher.org/document/103793.

10 Sendhil Mullainathan ve Eldar Shafir, *Scarcity: Why Having Too Little Means So Much* (2013).

11 Velasquez-Manoff, "What Happens When the Poor Receive a Stipend?".

12 Donald Hirsch, "An estimate of the cost of child poverty in 2013," Centre for Research in Social Policy. http://www.cpag.org.uk/sites/default/files/Cost of child poverty research update (2013).pdf.

13 Donald Hirsch, "Estimating the costs of child poverty," Joseph Rowntree Foundation (Ekim 2008). http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/2313.pdf.

14 Örneğin *bkz.*: Harry J. Holzer ve diğerleri, "The Economic Costs of Poverty in the United States. Subsequent Effects of Children Growing Up Poor," Center for American Progress (Ocak 2007). https://www.americanprogress.org/issues/poverty/report/2007/01/24/2450/the-economic-costs-of-poverty.

15 Ben bu rakamları yuvarladım. *Bkz.:* Greg J. Duncan, "Economic Costs of Early Childhood Poverty," Partnership for America's Economic Success, Issue Brief #4 (Şubat 2008). http://readynation.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/Economic-Costs-Of-Early-Childhood-Poverty-Brief.pdf.

16 Valerie Strauss, "The cost of child poverty: $500 billion a year," *Washington Post* (25 Temmuz 2013). http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/07/25/the-cost-of-child-poverty-500-billion-a-year/.

17 Daniel Fernandes, John G. Lynch Jr., and Richard G. Netemeyer, "Financial Literacy, Financial Education and Downstream Financial Behaviors," *Management Science* (Ocak 2014). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2333898.

18 Yani, ortalama yaşam beklentisi. Tabii ki zengin ile fakir arasındaki sağlık farkı bütün ülkelerde mevcut. Fakat bu ekonomik büyümenin, ulusal ortalama hayat süresine etkisinin görece azaldığı gerçeğini değiştirmiyor.

19 Alıntının yeri: Rutger Bregman, "99 problemen, 1 oorzaak," *De Correspondent*. https://decorrespondent.nl/388/99-problemen-1oorzaak/14916660-5a5eee06.

20 Ayrıca *bkz.:* Brian Nolan ve diğerleri, *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries' Experiences* (2014). Avrupa, ABD, Avustralya, Kanada, Japonya ve Güney Kore'de 200'ü aşkın araştırmacının yürüttüğü büyük bir çalışmayı inceleyen bu rapor, eşitsizlik ile mutluluk, sosyal akışkanlık ve seçimlere katılımda azalma ve sosyal statü arzusunda artış arasında sağlam bağ olduğunu ortaya koydu.

21 İlginçtir ki Almanya ve Norveç gibi eşitliğin yüksek olduğu ülkeler, başarıyı kişisel olarak sahiplenmenin en düşük olduğu ülkeler. Buna karşılık (Dünya Değerler Araştırması'nın gösterdiği üzere) ABD'de insanların başarılarını şans ya da koşulların bir sonucu olarak görme olasılıkları daha düşük.

22 Jonathan D. Ostry, Andrew Berg, and Charalambos G. Tsangarides, "Redistribution, Inequality, and Growth," IMF (Nisan 2014). http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf.

23 Wilkinson ve Pickett'in bulguları büyük çalkantı yarattı ama *The Spirit Level*'ın yayımlanmasından bu yana bu tezi kanıtlayan onlarca çalışma oldu. 2011'de Joseph Rowntree Foundation

ikilinin kanıtlarının bağımsız bir analizini yaptı ve eşitsizlikle sosyal sorunlar arasındaki bağlantı konusunda gerçekten de geniş çaplı bilimsel uzlaşı olduğu sonucuna vardı. Ayrıca nedenselliği destekleyecek yüklü miktarda veri de mevcut. *Bkz.* Karen Rowlingson, "Does income inequality cause health and social problems?" (Eylül 2011). http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/inequality-income-social-problems-full.pdf.

Buna karşılık daha kapsamlı sosyal hizmet barındıran ülkelerde zenginler ve yoksullar daha mutlu olma ve bu toplumsal sorunları daha az deneyimleme eğilimindeydi. Bu konuda derinlemesine bir çalışma için *bkz.*: Patrick Flavin, Alexander C. Pacek, and Benjamin Radcliff, "Assessing the Impact of the Size and Scope of Government on Human Well-Being," *Social Forces* (Haziran 2014). http://sf.oxfordjournals.org/content/92/4/1241.

24 Jan-Emmanuel De Neve ve Nattavudh Powdthavee, "Income Inequality Makes Whole Countries Less Happy," *Harvard Business Review* (12 Ocak 2016). https://hbr.org/2016/01/income-inequality-makes-whole-countries-less-happy.

25 *Bkz.* Matta 26:11, Mark 14:7, ve John 12:8.

26 Alıntının yeri: Emily Badger, "Hunger Makes People Work Harder, and Other Stupid Things We Used to Believe About Poverty," *Atlantic Cities* (17 Temmuz 2013). http://www.theatlanticcities.com/jobs-andeconomy/2013/07/hunger-makes-people-work-harder-and-other-stupid-things-we-used-believe-about-poverty/6219/.

27 Bernard de Mandeville, *The Fable of the Bees, or, Private Vices, Publick Benefits* (1714).

28 Samuel Johnson, James Boswell'e mektup, 7 Aralık 1782.

29 Alıntının yeri: Kerry Drake, "Wyoming can give homeless a place to live, and save money," *Wyofile* (3 Aralık 2013). http://www.wyofile.com/column/wyoming-homelessness-place-live-save-money/.

30 Florida'da yapılan bir çalışma sokakta yaşayan bir kişinin maliyetinin yılda 31.000 $, o kişiye bir ev ve sosyal hizmet görevlisi sağlamanınsa devlete sadece 10.000 $'a mal olduğunu ortaya koydu. Colorado'da yapılan bir çalışmanın hesabına göre bu maliyetler yıllık 43.000 $'a karşılık 17.000 $'dı. *Bkz.* Kate Santich, "Cost of homelessness in Central Florida? $31K

per person," *Orlando Sentinel* (21 Mayıs 2014). http://articles.orlandosentinel.com/2014-05-21/news/os-cost-of-homelessness-orlando-20140521_1_homeless-individuals-central-orida-commission-tulsa. Ve Scott Keyes, "Colorado Proves Housing the Homeless Is Cheaper Than Leaving Them on the Streets," *Think Progress* (5 Eylül 2013). http://thinkprogress.org/economy/2013/09/05/2579451/coloradohomeless-shelter.

31 Malcolm Gladwell bu konuda harika bir yazı yazdı. *Bkz.:* http://gladwell.com/million-dollar-murray.

32 Birgit Kooijman, "Rotterdam haalt daklozen in huis," *Binnenlands Bestuur* (28 Ağustos 2009). http://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/achtergrond/achtergrond/rotterdam-haalt-daklozen-inhuis.127589.lynkx.

33 Plan van aanpak Maatschappelijke Opvang Fase II, "Van de straat naar een thuis." http://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/5.sociaal-maatschappelijk/Zorg_voor_sociaal_kwetsbaren/ocw_Plan_van_Aanpak_MO_fase2_samenvatting_1_.pdf.

34 Eylem Planı'na göre 2006'da dört büyük kentte yaklaşık 10.000 evsiz vardı. 2009'da sayıları 6.500'e düşmüştü ama 2012'de 12.400'e fırladı. *Bkz.:* Statistics Netherlands Statline, "Daklozen; persoonskenmerken." http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80799NED&LA=L.

35 Cebeon, "Kosten en baten van Maatschappelijke opvang. Bouwstenen voor effectieve inzet van publieke middelen" (2011). http://www.opvang.nl/site/item/kosten-en-baten-van-maatschappe-lijke-opvang-bouwstenen-voor-effectieve.

36 Ruper Neate, "Scandal of Europe 's 11m empty homes," *Guardian* (23 Şubat 2014). http://www.theguardian.com/society/2014/feb/23/europe-11m-empty-properties-enough-house-homeless-continent-twice.

37 Richard Bronson, "Homeless and Empty Homes – An American Travesty," *Huffington Post* (24 Ağustos 2010). http://www.huffingtonpost.com/richard-skip-bronson/post_733_b_692546.html.

38 Alıntının yeri: John Stoehr, "The Answer to Homelessness," *American Conservative* (20 Mart 2014). http://www.theamericanconservative.com/articles/the-answer-to-homelessness.

39 Alıntının yeri: Velasquez-Manoff, "What Happens When the Poor Receive a Stipend?"

BÖLÜM 4 BAŞKAN NIXON'IN TUHAF HİKÂYESİ VE TEMEL GELİR TASARISI

1 Britanyalı yazar L. P. Hartley (1895-1972) romanı *The Go-Between* (1953).

2 Brian Steensland, The Failed Welfare Revolution. America's Struggle Over Guaranteed Income Policy (2008), s. 93.

3 Aynı yerde, s. 96.

4 Aynı yerde, s. 115.

5 Peter Passell and Leonard Ross, "Daniel Moynihan and President-elect Nixon: How charity didn't begin at home," *New York Times* (14 Ocak 1973). http://www.nytimes.com/books/98/10/04/specials/moynihan-income.html.

6 Aynı yerde.

7 Johns Hopkins Üniversitesi'nde kısa süre önce yapılan bir çalışma son otuz yılda Amerikan refah devletinin "varsıl yoksullara" giderek daha çok odaklandığını ortaya koydu–işleri olan, evli ya da yaşı ileri ve desteği daha çok "hak ettiği" düşünülen insanlar. Sonuç olarak, çoğu babasız olan çok fakir ailelerin yaşam koşulları 1983'ten bu yana %35 kötüledi. 2012'de 2,8 milyon çocuk da dahil yaklaşık 1,5 milyon hane günde kişi başına 2 $'dan az bir rakamla "aşırı yoksulluk" içinde yaşıyordu. *Bkz.:* Gabriel Thompson, "Could You Survive on $2 a Day?", *Mother Jones* (13 Aralık 2012). http://www. motherjones.com/politics/2012/12/extreme-poverty-unemployment-recession-economy-fresno.

8 *Reading Mercury* (11 Mayıs 1795). http://www1.umassd.edu/ir/resources/poorlaw/p1.doc.

9 *Bkz.:* Thomas Malthus, "An Essay on the Principle of Population" (1798). http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf.

10 Kolaylık olması açısından David Ricardo'dan "ekonomist" olarak söz ettim ama kendi döneminde "politik ekonomist" sayılıyordu. GSYH konulu bölümde de açıklandığı gibi günümüz ekonomistleri yirminci yüzyılın bir icadıdır.

11 *Report from His Majesty's Commissioners for Inquiring into the Administration and Practical Operation of the Poor Laws* (1834), s. 257-61. http://www.victorianweb.org/history/poorlaw/endallow.html.

12 Polanyi'nin sistemin görünürdeki başarısızlığı konusunda seleflerinden farklı bir yorumu vardı gerçi. O Speenhamland sisteminin işçilerin kolektif eylemini baltalayarak ücretleri düşürdüğünü varsaymıştı.

13 Boyd Hilton, *A Mad, Bad & Dangerous People? England* 1783-1846 (2006), s. 594.

14 Fred Block and Margaret Somers, "In the Shadow of Speenhamland: Social Policy and the Old Poor Law," *Politics & Society* (Haziran 2003), s. 287.

15 Örneğin, Bengladeş'te 1970'te kadınların hâlâ ortalama yedi çocuğu vardı ve bunların dörtte biri beş yaşına varmadan hayatını kaybediyordu. Şimdilerde Bengladeşli kadınlar sadece iki çocuk doğuruyor ve çocuk ölümü oranı da %4'e düştü. Dünyanın her yerinde yoksulluk azalır azalmaz çocuk ölümlerinde azalma da bunu izliyor ve nüfus artışı yavaşlıyor.

16 Frances Coppola, "An Experiment With Basic Income," *Pieria* (12 Ocak 2014). http://www.pieria.co.uk/articles/an_ experiment_ with_basic_income. Ayrıca *bkz.*: Walter I. Trattner, *From Poor Law to Welfare State. A History of Social Welfare in America* (1999), s. 48-9.

17 Hilton, *A Mad, Bad & Dangerous People?*, s. 592.

18 Altın Standardı, paranın değerinin sabit bir altın miktarına dayandırıldığı bir para sistemi. 1819'da sterlinin savaş öncesi değerine dönüş yapmak deflasyona neden oldu (sterlinin değeri arttı). Bu da halihazırda çok parası olanlar için iyi haberdi ama Britanya'nın geri kalanı için değli. Buğday fiyatları giderek düştü, çiftçiler kredi almakta giderek zorlandı ve işsizlik arttı. Bundan yüz yıl sonra Keynes Batılı devletlerin, Büyük Buhran'ın ardından altın standardını sürdürerek, Ricardo'nun hatasını tekrarladığını fark etti. Aynı şey 2008'deki finansal krizden sonra da oldu. Avrupa güneydeki ülkeleri için bir altın standardı olan euro'ya tutundu (para birimlerinin değerini düşüremeyince, rekabetsel konumları bozuldu ve işsizlik arttı). Tıpkı 1834'te olduğu gibi 1930'da ve

2010'da da bu makroekonomik politikanın sonuçlarını (yoksulluk, işsizlik vs) işçilerin sözde tembelliğine ve refah devletinin aşırı cömertliğine atfeden pek çok politikacı oldu.

19 B. A. Holderness, "Prices, Productivity and Output," in *The Agrarian History of England and Wales*, vol. 6: 1750-1850, ed. G.E. Mingay (1989), s. 140.

20 Joseph Hanlon ve diğerleri, *Just Give Money to the Poor* (2010), s. 17-18.

21 Block ve Somers, "In the Shadow of Speenhamland," s. 312.

22 Mark Blaug, "The Poor Law Report Reexamined," *Journal of Economic History* (Haziran 1964), s. 229-45. http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7548748.

23 Hanlon eve diğerleri, *Just Give Money to the Poor*, s. 16-17.

24 Aynı yıl tarihçi Gertrude Himmelfarb kendisinin de Malthus, Bentham ve Tocqueville'in Speenhamland eleştirilerini geri dönüşüme soktuğu *The Idea of Poverty* kitabını yayımladı.

25 Matt Bruenig, "When pundits blamed white people for a 'culture of poverty,'" *The Week* (1 Nisan 2014). http://theweek.com/article/index/259055/when-pundits-blamed-white-people-for-a-culture-of-poverty.

26 "Bu bulgulara bakıp biz bilimcilerin yanıldığını hayretle söylüyorum," demişti Moynihan Kongre'ye. Muhafazakar bir Cumhuriyetçi olarak kendisinin daima temel gelire inanmasının nedenlerinden biri bunun evlilik kurumunu pekiştirecek olmasıydı. *Bkz.:* R. A. Levine, "A Retrospective on the Negative Income Tax Experiments: Looking Back at the Most Innovative Field Studies in Social Policy," USBIG Müzakere Dokümanı (Haziran 2004). http://www.usbig.net/papers/086-Levine-et-al-NIT-session.doc.

27 Alıntının yeri: Steensland, *The Failed Welfare Revolution*, s. 216.

28 Barbara Ehrenreich, "Rediscovering Poverty: How We Cured 'The Culture of Poverty,' Not Poverty Itself," *Economic Hardship Project* (15 Mart 2012). http://www.tomdispatch.com/blog/175516/tomgram%3A_barbara_ehrenreich,_american_poverty,_50_years_later/.

29 Austin Stone, "Welfare: Moynihan's Counsel of Despair," *First Things* (Mart 1996). http://www.firstthings.com/article/1996/03/001-welfare-moynihans-counsel-of-despair.

30 Daniel Patrick Moynihan, "Speech on Welfare Reform" (16 Eylül 1995). http://www.j-bradford-delong.net/politics/danielpatrickmoynihansspee.html.

31 Nixon'ın planının bunun da ötesinde uygulamaya geçirildikten sonra yürürlükten kaldırılması zor olacaktı çünkü kısa sürede yaygın destek alacaktı. "Yeni planlar yeni politikalar yaratır," demişti Steensland, *The Failed Welfare Revolution*, s. 220.

32 Aynı yerde, s. 226.

33 Aynı yerde, s. x.

34 Doksan üç Avrupa programının geniş çaplı bir analizi sonucunda programların en az yarısında ya hiç ya da olumsuz etki bulundu. *Bkz*. Frans den Butter ve Emil Mihaylov, "Activerend arbeidsmarktbeleid is vaak niet effectief," *ESB* (Nisan 2008). http://personal.vu.nl/f.a.g.den.butter/activerend arbmarktbeleid2008.pdf.

35 Stephen Kastoryano ve Bas van der Klaauw, "Dynamic Evaluation of Job Search Assistance," *IZA Discussion Papers* (15 Haziran 2011). http://www.roa.nl/seminars/pdf2012/BasvanderKlaauw.pdf.

36 Tuhaf olansa, daha az ücretli işe yol açacağı için yardım alanların genelde yardıma karşılık, amaçlı iş yapmasına izin bile verilmemesi.

37 Deborah Padfield, "Through the eyes of a benefits adviser: a plea for a basic income," *Open Democracy* (5 Ekim 2011). http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/deborah-padfield/through-eyes-of-benefits-adviser-plea-for-basic-income.

38 David Graeber, "On the Phenomenon of Bullshit Jobs," *Strike! Magazine* (17 Ağustos 2013). http://www.strikemag.org/bullshit-job.

BÖLÜM 5 YENİ ÇAĞA YENİ RAKAMLAR

1 Tim Webb, "Japan's economy heads into freefall after earthquake and tsunami," *Guardian* (13 Mart 2011). http://www.theguardian.com/world/2011/mar/13/japan-economy-recession-earthquake-tsunami.

2 Merijn Knibbe, "De bestedingsgevolgen van de watersnoodramp: een succesvolle 'Keynesiaanse' schok," *Lux et Veritas* (1 Nisan 2013). http://www.luxetveritas.nl/blog/?p=3006.

3 Frédéric Bastiat, "Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas" (1850). http://bastiat.org/en/twisatwins.html.

4 Alıntının yeri: Diane Coyle, *GDP. A Brief But Affectionate History* (2014), s. 106.

5 OECD (2011), "Cooking and Caring, Building and Repairing: Unpaid Work around the World," *Society at a Glance 2011*, s. 25. http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2011/cooking-and-caring-building-and-repairing_soc_glance-2011-3-en. Ayrıca *bkz.*: Coyle, *GDP*, s. 109.

6 Coyle, *GDP*, s. 108.

7 J. P. Smith, "'Lost milk?': Counting the economic value of breast milk in gross domestic product," *Journal of Human Lactation* (Kasım 2013). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23855027.

8 Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'ne göre Çin 2013'te ordusuna 112 milyar dolar harcadı.

9 İstatistikçiler ürünsel gelişmeleri hesaba katmaya çalışıyor ama bu son derece zor. Lamba ve bilgisayar gibi bazı teknik aygıtlarda kaydedilen gelişmeler GSYH'de çok küçük bir yansıma buluyor. *Bkz.* Diane Coyle, *The Economics of Enough. How to Run the Economy as if the Future Matters* (2012), s. 37.

10 Robert Quigley, "The Cost of a Gigabyte Over the Years," *Geekosystem* (8 Mart 2011). http://www.geekosystem.com/gigabyte-cost-over-years.

11 Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee, *The Second Machine Age* (2014), s. 112.

12 Clifford Cobb, Ted Halstead ve Jonathan Rowe, "If the GDP is Up, Why is America Down?" *Atlantic Monthly* (Ekim 1995). http://www.theatlantic.com/past/politics/ecbig/gdp.htm.

13 Jonathan Rowe, "The Gross Domestic Product." Amerikan Senatosu Ticaret, Bilim ve Ulaştırma Komitesi karşısında verilen bildirge (12 Mart 2008). http://jonathanrowe.org/the-gross-domestic-product.

14 GSYH bu açıdan düzeltilse finans endüstrisinin payı beşte bir ile yarı yarıya oranında düşerdi. *Bkz.* GDP, s. 103.

15 David Pilling, "Has GDP outgrown its use?" *Financial Times* (4 Temmuz 2014). http://www.ft.com/intl/cms/s/2/dd2ec158-023d-11e4-ab5b-00144feab7de.html – axzz39szhgwni.

16 Alıntının yeri: Avrupa Sismik Risk Kurulu, "Is Europe Overbanked?" (Haziran 2014), s. 16.

17 Oscar Wilde, *The Soul of Man under Socialism* (1891). (*Sosyalizm ve İnsan Ruhu*, çev. Fatih Özgüven (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).

18 Alıntının yeri: Coyle, *GDP*, s. 10.

19 Alıntının yeri: J. Steven Landefeld, "GDP: One of the Great Inventions of the 20th Century," Bureau of Economic Analysis. http://www.bea.gov/scb/account_articles/general/0100od/maintext.htm.

20 Maarten van Rossem, *Drie Oorlogen. Een kleine geschiedenis van de 20e eeuw* (2008), s. 120.

21 Alıntının yeri: Landefeld, "GDP: One of the Great Inventions of the 20th Century."

22 Timothy Shenk, "The Long Shadow of Mont Pèlerin," *Dissent* (Sonbahar 2013). http://www.dissentmagazine.org/article/the-long-shadow-of-mont-pelerin.

23 Alıntının yeri: Jacob Goldstein, "The Invention of 'The Economy,'" *Planet Money* (28 Şubat 2014). http://www.npr.org/blogs/money/2014/02/28/283477546/the-invention-of-the-economy.

24 Coyle, *GDP*, s. 25.

25 Kennedy'nin bunu söylediği konuşmayı bu linkten dinleyebilirsiniz: https://www .youtube.com/watch?v=5P6b9688K2g.

26 John Stuart Mill, *Utilitarianism* (1863), Bölüm 2. (*Faydacılık*, çev. Gökhan Murtaza (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017).

27 Oscar Wilde, *A Woman of No Importance* (1893), Perde II. (*Önemsiz Bir Kadın*, çev. Pınar Dua Deveci (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

28 *Bkz.*: William Baumol, *The Cost Disease. Why Computers Get Cheaper and Health Care Doesn't* (2012).

29 Girişimlerde bulunuldu tabii. Örneğin eğitimde; çoktan seçmeli sorular kullanarak standartlaştırılmış sınavlar, çevrimiçi derslerde ve kalabalık sınıflar. Ancak bu verimlilik, kazanımları kaliteden yitirmek pahasına oluyor.

30 Susan Steed ve Helen Kersley, "A Bit Rich: Calculating the Real Value to Society of Different Professions," *New Economics Foundation* (14 Aralık 2009). http://www.neweconomics.org/publications/entry/a-bit-rich.

31 Kevin Kelly, "The Post-Productive Economy," *Technium* (1 Ocak 2013). http://kk.org/thetechnium/2013/01/the-post-produc.
32 Simon Kuznets, "National Income, 1929-1932," National Bureau of Economic Research (7 Haziran 1934). http://www.nber.org/chapters/c2258.pdf.
33 Coyle, *GDP*, s. 14.
34 Simon Kuznets, "How to Judge Quality," *New Republic* (20 Ekim 1962).

BÖLÜM 6 HAFTADA ON BEŞ SAATLİK ÇALIŞMA

1 John Maynard Keynes, "Economic Possibilities for our Grandchildren" (1930), *Essays in Persuasion*. http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf.
2 John Stuart Mill, *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy* (1848), Cilt IV, Bölüm VI. http://www.econlib.org/library/Mill/mlP61.html.
3 Bertrand Russell'ın "In Praise of Idleness" yazısından alıntı. (1932). http://www.zpub.com/notes/idle.html.
4 Benjamin Kline Hunnicutt, "The End of Shorter Hours," *Labor History* (Yaz 1984), s. 373-404.
5 Aynı yerde.
6 Samuel Crowther, "Henry Ford: Why I Favor Five Days' Work With Six Days' Pay," *World's Work*. https://en.wikisource.org/wiki/HENRY_FORD:Why_I_Favor_Five_Days'_ Work_With_Six_Days'_Pay.
7 Andrew Simms ve Molly Conisbee, "National Gardening Leave,": Anna Coote ve Jane Franklin (editörler), *Time on Our Side. Why We All Need a Shorter Workweek* (2013), s. 155.
8 "Nixon Defends 4-Day Week Claim," *Milwaukee Sentinel* (25 Eylül 1956).
9 Jared Cohen, *Human Robots in Myth and Science* (1966).
10 Hillel Ruskin (editör), *Leisure. Toward a Theory and Policy* (1984), s. 152.
11 Isaac Asimov, "Visit to the World's Fair of 2014," *New York Times* (16 Ağustos 1964). http://www.nytimes.com/books/97/03/23/lifetimes/asi-v-fair.html.

12 Alıntının yeri: Daniel Akst, "What Can We Learn from Past Anxiety Over Automation?" *Wilson Quarterly* (Yaz 2013). http://wilsonquarterly.com/quarterly/summer-2014-where-have-all-the-jobs-gone/theres-much-learn-from-past-anxiety-over-automation/.

13 *Jetgiller*'in bu sahnesi 1. Sezon, 19. Bölüm'de yer alıyordu.

14 Alıntının yeri: Matt Novak, '50 Years of the Jetsons: Why the Show Still Matters,' *Smithsonian* (19 Eylül 2012). http://www.smithsonianmag.com/history/50-years-of-the-jetsons-why-the-show-still-matters-43459669/

15 Sangheon Lee, Deirdre McCann, ve Jon C. Messenger, *Working Time Around the World. Trends in Working Hours, Laws and Policies in a Global Comparative Perspective* (2007). http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@ publ/documents/publication/wcms_104895.pdf.

16 Rasmussen Reports, "Just 31% Work a 40-Hour Week" (13 Aralık 2013). http://www.rasmussenreports.com/public_content/lifestyle/general_lifestyle/december_2013/just_31_work_a_40_hour_week.

17 Wall Street Journal, *Here Comes Tomorrow! Living and Working in the Year 2000* (1967).

18 Hanna Rosin, "The End of Men," *Atlantic* (Temmuz/Ağustos 2010). http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/07/the-end-of-men/308135/2/.

19 New Economics Foundation, *21 Hours. Why a Shorter Working Week Can Help Us All to Flourish in the 21st Century*, s. 10. http://www.neweconomics.org/publications/entry/21-hours.

20 Alıntının yeri: Mirjam Schöttelndreier, "Nederlanders leven vooral om te werken," *De Volkskrant* (29 Ocak 2001).

21 D'Vera Cohn, "Do Parents Spend Enough Time With Their Children?", *Population Reference Bureau* (Ocak 2007). http://www.prb.org/Publications/Articles/2007/DoParentsSpendEnoughTimeWithTheirChildren.aspx.

22 Rebecca Rosen, "America's Workers: Stressed Out, Overwhelmed, Totally Exhausted," *Atlantic* (Mart 2014). http://www.theatlantic.com/business/archive/2014/03/americas-workers-stressed-out-overwhelmed-totally-exhausted/284615/.

23 Hollanda Araştırma Enstitüsü, *Nederland in een dag. Tijdsbesteding in Nederland vergeleken met die in vijftien andere Europese landen* (2011).

24 Hollanda Milli Çalışma Koşulları Araştırması (*Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden*) 2012. http://www.monitorarbeid.tno.nl/dynamics/modules/SFIL0100/view.php?fil_Id=53.

25 Derek Thompson, "Are We Truly Overworked? An Investigation – In 6 Charts," *Atlantic* (Haziran 2013). http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/06/are-we-truly-overworked/309321/.

26 Yoon Ja-young, "Smartphones leading to 11 hours' extra work a week," *Korea Times*. http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2016/06/488_207632.html.

27 Bu hesaplar şu site kullanarak yapıldı: http://www.gapminder.org.

28 Alıntının yeri: Herman Pleij, *Dromen van Cocagne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven* (1997), s. 49.

29 Juliet Schor, *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure* (1992), s. 47. Avcı toplayıcıların muhtemelen daha da az çalıştığını belirtmek gerekir. Arkeologlar haftalık çalışma saatlerinin yirmiyi geçmediğini tahmin ediyor.

30 Benjamin Kline Hunnicutt, *Kellogg's Six-Hour Day* (1996), s. 35.

31 Adam Smith klasik eseri *Milletlerin Zenginliği*'nde şöyle diyordu: "Sürekli çalışabilecek düzeyde makul ölçülerde çalışan insan sağlığını olabildiğince uzun süre korumakla kalmaz, yıl içinde en fazla miktarda işi üretir."

32 Kline Hunnicutt, *Kellogg's Six-Hour Day* (1996), s. 62.

33 Kellogg'un iş günü II. Düya Savaşı sırasında kısa süreliğine yeniden sekiz saate döndü ama savaştan sonra çalışanların büyük çoğunluğu altı saatlik iş gününe dönme yönünde oy verdi. Ancak Kellogg mısır gevreği fabrikasının müdürlerine, saatleri kendilerinin belirleme yetkisi verildiğinde, müdürler zamanla çalışma saatlerini tekrar sekize çektiler. Ancak Iowa Üniversitesi'nden Profesör Benjamin Kline Hunnicutt'a göre altı saatlik iş gününü en çok baltalayan şey son kertede insanların diğerleriyle aynı tempoda çalışma ve tüketmesi yönündeki dışsal baskıydı. Her şeye rağmen, direnen 530 mısır gevreği işçisi ancak 1985'te altı saatlik mesaiden vazgeçti.

34 New Economics Foundation, *21 Hours*, s. 11.

35 Yirminci yüzyıl başından bu yana bağımsız çalışma konusundaki deneylerin son zamanda yapılan analizi otonomi ve kontrolün çalıştığımız saatlerin sayısından çok daha önemli olduğunu gösterdi. Kendi vakitlerini kendileri düzenleyebilen insanların motivasyonu çok daha yüksek oluyor ve daha iyi sonuçlar elde ediyorlar. *Bkz.* M. Travis Maynard, Lucy L. Gilson, ve John E. Mathieu, "Empowerment – Fad or Fab? A Multilevel Review of the Past Two Decades of Research," *Journal of Management* (Temmuz 2012). http://jom.sagepub.com/content/38/4/1231.

36 Sara Robinson, "Bring back the 40-Hour work week," *Salon* (14 Mart 2012). http://www.salon.com/2012/03/14/bring_ back_ the_40_hour_work_week.

37 Genel fikir için, *bkz.:* Nicholas Ashford ve Giorgos Kallis, "A Four-day Workweek: A Policy for Improving Employment and Environmental Conditions in Europe," *European Financial Review* (Nisan 2013). http://www.europeanfinancialreview.com/?p=902.

38 Christian Kroll ve Sebastian Pokutta, "Just a Perfect Day? Developing a Happiness Optimised Day Schedule," *Journal of Economic Psychology* (Şubat 2013). http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167487012001158.

39 David Rosnick, *Reduced Work Hours as a Means of Slowing Climate Change* (Center for Economic and Policy Research). http://www.cepr.net/documents/publications/climate-change-workshare-2013-02.pdf.

40 Kyle Knight, Eugene A. Rosa, ve Juliet B. Schor, "Reducing Growth to Achieve Environmental Sustainability: The Role of Work Hours." http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_301-350/4.2KnightRosaSchor.pdf.

41 Yapılan bir çalışma hastane stajyerlerinin normal çalışma saatli haftalara kıyasla aşırı çalıştıkları haftalarda beş kat fazla tanı hatası yaptıklarını gösterdi. Christopher P. Landrigan ve diğerleri, "Effect of Reducing Interns' Work Hours on Serious Medical Errors in Intensive Care Units," *New England Journal of Medicine* (Ekim 2004). http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmoa041406. Ayrıca aşırı çalışmanın sağlığa zararını ortaya koyan da bir yığın çalışma mevcut. *Bkz.* meta-analiz: Kate Sparks ve diğerleri, "The Effects of Hours of Work on Health: A Meta-

Analytic Review," *Journal of Occupational and Organizational Psychology* (Ağustos 2011). http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2044-8325.1997.tb00656.x/abstract.

42 Jon C. Messenger ve Naj Ghosheh, "Work Sharing during the Great Recession" (International Labour Organization). http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_187627.pdf.

43 Bu, krizden Avrupa'nın geri kalanından daha güçlü çıkan Almanya'da, yüz binlerce işi kurtardı. Ayrıca *bkz.:* Nicholas Ashford ve Giorgos Kallis, "A Four-day Workweek." http://www.europeanfinancialreview. com/?p=902.

44 Andreas Kotsadam ve Henning Finseraas, "The State Intervenes in the Battle of the Sexes: Causal Effects of Paternity Leave," *Social Science Research* (November 2011). http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0049089X11001153.

45 Ankita Patnaik, 'Merging Spheres: The Role of Policy in Promoting Dual-Earner Dual-Carer Households,' Population Association of America 2014 Yıllık Toplantı. https://www.researchgate.net/publication/255698124_Merging_Separate_Spheres_The_Role_of_Policy_in_Promoting_'Dual-Earner_Dual-Carer'_Households.

46 Rutger Bregman, 'Zo krijg je mannen achter het aanrecht,' *De Correspondent*. https://decorrespondent.nl/685/Zo-krijg-je-mannen-achter-het-aanrecht/26334825-a492b4c6.

47 Niels Ebdrup, "We Should Only Work 25 Hours a Week, Argues Professor," *Science Nordic* (3 Şubat 2013). http://sciencenordic.com/we-should-only-work-25-hours-week-argues-professor.

48 Erik Rauch, "Productivity and the Workweek." http://groups.csail.mit.edu/mac/users/rauch/worktime.

49 Çeşitli ülkelerde tutumlara genel bakış için *bkz.:* Robert Skidelsky ve Edward Skidelsky, *How Much Is Enough? The Love of Money and the Case for the Good Life* (2012), s. 29-30.

50 Söyleşi için *bkz.:* Jonathan Gershuny ve Kimberly Fisher, "Post-Industrious Society: Why Work Time Will Not Disappear for Our Grandchildren," *Sociology Working Papers* (Nisan 2014). http://www.sociology.ox.ac.uk/working-papers/post-industrious-society-why-work-time-will-not-disappear-for-our-grandchildren.html.

51 Richard Layard, *Happiness* (2005), s. 64. Ayrıca *bkz.*: Don Peck, "How a New Jobless Era Will Transform America," *Atlantic* (Mart 2010). http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/03/how-a-new-jobless-era-will-transform-america/307919/.

52 Juliet Schor, "The Triple Dividend," içinde: Anna Coote ve Jane Franklin (ed.), *Time on Our Side. Why We All Need a Shorter Workweek* (2013), s. 14.

53 Carl Honoré, *In Praise of Slow* (2004), Bölüm 8.

54 Schor, *The Overworked American*, s. 66.

55 Eğitim, emeklilik programları, işsizlik sigortası maliyetlerini ve sağlık maliyetlerini (özellikle sonuncusu ABD'de) düşünün. Çoğu ülke bu "saatle-değişken olmayan maaliyetlerde" son yıllarda artış gördü. *Bkz.*: Schor, "The Triple Dividend," s. 9.

56 Nielsen Company, "Americans Watching More TV Than Ever." http://www.nielsen.com/us/en/insights/news/2009/americans-watching-more-tv-than-ever.html. See also: http://www.statisticbrain.com/television-watching-statistics.

57 Bertrand Russell, *In Praise of Idleness* (1935, 2004), s. 14. (*Aylaklığa Övgü*, çev. Mete Ergin (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004).

BÖLÜM 7 BANKACI OLMAK NEDEN KAZANDIRMIYOR

1 Grevin bu yeniden canlandırması için *New York Times*'ın o dönemde yayımladığı yazı temel alındı.

2 'Fragrant Days in Fun City', *Time* (2/16/1968).

3 Her ne kadar 2014'te Washington'da resmi olarak sadece 12.281 lobici kaydedilmiş olsa da bu rakam gerçeği temsil etmiyor çünkü giderek artan oranda lobici gizli çalışıyor. Lee Fang, "Where Have All the Lobbyists Gone?" *Nation* (19 Şubat 2014). http://www.thenation.com/article/shadow-lobbying-complex/.

4 Jean-Louis Arcand, Enrico Berkes, ve Ugo Panizza, "Too Much Finance?" *IMF Working Paper* (Haziran 2012).

5 Scott L. Cummings (ed.), *The Paradox of Professionalism. Lawyers and the Possibility of Justice* (2011), s. 71.

6 Aalt Dijkhuizen, "Hoogproductieve en efficiënte landbouw: een duurzame greep!?" (Mart 2013). https://www.wageningenur .nl/upload_mm/a/3/9/351079e2-0a56-41ff-8f9c-ece427a42d97_NVTL maart 2013.pdf.

7 Umair Haque, "The Irish Banking Crisis: A Parable," *Harvard Business Review* (29 Kasım 2010).

8 Ann Crotty, "How Irish pubs filled the banks' role in 1970," *Business Report* (18 Eylül 2013).

9 Antoin Murphy, "Money in an Economy Without Banks – The Case of Ireland," *Manchester School* (Mart 1978), s. 44-5.

10 Donal Buckley, "How six-month bank strike rocked the nation," *Independent* (29 Aralık 1999).

11 Haque, "The Irish Banking Crisis: A Parable."

12 Roger Bootle, "Why the economy needs to stress creation over distribution," *Telegraph* (17 Ekim 2009).

13 John Maynard Keynes, "Economic Possibilities for our Grandchildren," (1930), *Essays in Persuasion*. http://www.econ.yale.edu/smith/econ116a/keynes1.pdf.

14 David Graeber, "On the Phenomenon of Bullshit Jobs," *Strike! Magazine* (17 Ağustos 2013). http://www.strikemag.org/bullshit-job.

15 Alfred Kleinknecht, Ro Naastepad, ve Servaas Storm, "Overdaad schaadt: meer management, minder productiviteitsgroei," *ESB* (8 Eylül 2006).

16 *Bkz.:* Tony Schwartz ve Christine Poratz, "Why You Hate Work," *New York Times* (May 30, 2014). http://www.nytimes.com/2014/06/01/opinion/sunday/why-you-hate-work.html?_r=1.

17 Will Dahlgreen, "37% of British workers think their jobs are meaningless," YouGov (12 Ağustos 2015). https://yougov.co.uk/news/2015/08/12/british-jobs-meaningless.

18 4. Bölüm'de de gördüğümüz gibi doksan üç Avrupa "aktif iş piyasası" programının meta-analizi sonucunda en azından programların yarısında ya hiç ya da negatif etki bulundu. *Bkz.* Frans den Butter ve Emil Mihaylov, "Activerend arbeidsmarktbeleid is vaak niet effectief," ESB (Nisan 2008). http://personal.vu.nl/f.a.g.den.butter/activerendarbmarktbeleid2008.pdf.

19 Peter Thiel, "What happened to the future?" *Founders Fund*. http://www.foundersfund.com/the-future.

20 William Baumol, "Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive," *Journal of Political Economy* (1990), s. 893-920.

21 Sam Ro, "Stock Market Investors Have Become Absurdly Impatient," Business Insider (7 Ağustos 2012). http://www.businessinsider.com/stock-investor-holding-period-2012-8.

22 Benjamin Lockwood, Charles Nathanson ve E. Glen Weyl, "Taxation and the Allocation of Talent." http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1324424.

23 Stijn Hustinx, "Iedereen in New York wil vuilnisman worden," *Algemeen Dagblad* (12 Kasım 2014).

BÖLÜM 8 MAKİNEYE KARŞI YARIŞ

1 Agricultural Census tarafından rapor edildiği şekilde at kategorileri, *A Vision of Britain through Time*. http://www.visionofbritain.org.uk/unit/10001043/cube/AGCEN_HORSES_1900.

2 Alıntının yeri: Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee, *The Second Machine Age* (2014), s. 175.

3 Alıntının yeri: *Leeds Mercury* (13 Mart 1830).

4 Michael Greenstone ve Adam Looney, "Trends," *Milken Institute Review* (Sonbahar 2011). http://www.milkeninstitute.org/publications/review/2011_7/08-16MR51.pdf.

5 Gordon Moore, "Cramming more components onto integrated circuits," *Electronics Magazine* (19 Nisan 1965). http://web.eng.fiu.edu/npala/eee6397ex/Gordon_Moore_1965_Article.pdf.

6 Intel, "Excerpts from a Conversation with Gordon Moore: Moore 's Law" (2005). http://large.stanford.edu/courses/2012/ph250/leel/docs/Excepts_A_Conversation_with_Gordon_Moore.pdf.

7 Moore 1965'te hâlâ transistörlerin sayısının on iki ayda bir iki katına çıkacağını varsayıyordu. 1970'te bunu yirmi dört ay şeklinde değiştirdi. Şimdi kabul edilen rakamsa on sekiz ay.

8 Arthur Donovan ve Joseph Bonner, *The Box That Changed the World: Fifty Years of Container Shipping* (2006).

9 *Atlantik*'te yer alan bir makale beni çiple konteynırın paralel olarak ortaya çıkışını düşünmeye sevk etti. Elbette ki küreselleşme ve teknolojik gelişmeyi birbirinden ayırmak imkânsız çünkü küreselleşmeyi teknolojik gelişme mümkün kıldı. *Bkz.:* Charles Davi, "The Mystery of the Incredible Shrinking American Worker," *Atlantic* (11 Şubat 2013). http://www.theatlantic.

com/business/archive/2013/02/the-mystery-of-the-incredible-shrinking-american-worker/273033/.

10 OECD teknolojinin (esasen Bilişim ve İletişim), GSYH'deki ücretler payında oluşan düşüşün %80'inden sorumlu olduğu tahmininde bulundu. Bu trend Çin ve Hindistan gibi işgücü payının benzeri şekilde düşüş gösterdiği ülkelerde de belirgin. Ayrıca *bkz.:* Loukas Karabarbounis ve Brent Neiman, "The Global Decline of the Labor Share," *Quarterly Journal of Economics* (Şubat 2014). http://qje.oxfordjournals.org/content/129/1/61.abstract.

11 Robert H. Frank ve Philip J. Cook, *The Winner-Take-All Society: Why the Few at the Top Get So Much More Than the Rest of Us* (1996).

12 Walter Scheidel ve Steven J. Friesen, "The Size of the Economy and the Distribution of Income in the Roman Empire," *Journal of Roman Studies* (Kasım 2009). http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7246320&fileId=S0075435800000071.

13 Kaja Bonesmo Fredriksen, "Income Inequality in the European Union," OECD Working Papers (16 Nisan 2012). http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocument-pdf/?cote=eco/wkp(2012)29&docLanguage=En.

14 Derek Thompson, "This Is What the Post-Employee Economy Looks Like," *Atlantic* (20 Nisan 2011). http://www.theatlantic.com/business/archive/2011/04/this-is-what-the-post-employee-economy-looks-like/237589/.

15 Radyologları ele alalım: On yılı aşkın eğitimle onlar en yüksek ücreti alan tıp uzmanları–ama bu ne kadar devam edecek? Yakında aynı işi daha iyi ve yüzde bir maliyete yapabilecek yüksek teknolojili tarayıcılarla karşı karşıya kalabilirler. Avukatlar şimdiden benzeri bir sorunla yüzleşiyor. Bir zamanlar iyi ücretli hukuk akademisyenlerinin yığınlarca hukuki belge arasında dolanmasını gerektiren araştırmalar artık baş ya da göz ağrısıyla işi aksamayan bilgisayarlar tarafından yapılabilir. Kısa süre önce kendi hukuk çalışanları tarafından 1980'ler ve 1990'larda yapılan işler için bu defa bir yazılımı devreye sokan büyük bir kimya şirketi %60'lık bir doğruluk oranıyla karşılaştı. Eski avukatlardan biri şöyle diyordu: "Yazı-tura atmaktan azıcık daha iyi olabilmek için ne kadar para harcandığını bir hayal edin." *Bkz.:* John

Markoff, "Armies of Expensive Lawyers, Replaced by Cheaper Software," *New York Times* (4 Mart 2011). http://www.nytimes.com/2011/03/05/science/05legal.html.

16 İlk defa Warren G. Bennis söyledi bunu. Alıntının yeri: Mark Fisher, *The Millionaire's Book of Quotations* (1991), s. 15.

17 Carl Benedikt Frey ve Michael A. Osborne, "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" Oxford Martin School (17 Eylül 2013). http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_ Employment.pdf. Avrupa için yapılan hesap için, *bkz.*: http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1399-chart-of-the-week-54-percent-of-eu-jobs-atrisk-of-computerisation.

18 Gary Marcus, "Why We Should Think About the Threat of Artificial Intelligence," *New Yorker* (24 Ekim 2013). http://www.newyorker.com/online/blogs/elements/2013/10/why-we-should-think-about-the-threat-of-artificial-intelligence.html.

19 Susan B. Carter, "Labor Force for Historical Statistics of the United States, Millennial Edition" (Eylül 2003). http://economics.ucr.edu/papers/papers04/04-03.pdf.

20 Yale Brozen, "Automation: The Retreating Catastrophe," *Left & Right* (Eylül 1966). https://mises.org/library/automation-retreating-catastrophe.

21 David Rotman, "How Technology Is Destroying Jobs," *MIT Technology Review* (12 Haziran 2013). http://www.technologyreview.com/featuredstory/515926/how-technology-is-destroying-jobs.

22 Alıntının yeri: Brynjolfsson ve McAfee, *The Second Machine Age*, s. 27.

23 Ian Morris, *Why the West Rules – For Now* (2010), s. 495.

24 Aynı yerde, s. 497.

25 Diane Coyle, *GDP: A Brief But Affectionate History* (2014), s. 79.

26 Frank Levy ve Richard Murnane, *The New Division of Labor* (2004).

27 Yüksek vasıflılar için olan işlerin bile 2000'den beri baskı altında olduğuna ve bunun onları daha az vasıflı işleri havada kapmaya ittiğine işaret eden göstergeler mevcut. Çalışanlar giderek işleri için gereğinden kalifiye olmaya başladılar. *Bkz.*: Paul Beaudry, David A. Green, ve Ben Sand, "The Great Reversal in the Demand for

Skill and Cognitive Tasks," National Bureau of Economic Research (Ocak 2013). http://www.economics.ubc.ca/files/2013/05/pdf_paper_paul-beaudry-great-reversal.pdf.

28 Bas ter Weel, "Banen in het midden onder druk," CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis Policy Brief (Haziran 2012). http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-policy-brief-2012-06-loonongelijkheid-nederland-stijgt.pdf.

29 Küreselleşme teknolojik gelişimi frenlemiş bile olabilir. Ne de olsa şu an için giysilerimiz çelik robot kollarıyla ya da akıllı sayborglar tarafından değil Vietnam ve Çin'deki narin çocukların parmaklarıyla üretiliyor. Pek çok şirket için Asyalılara iş yaptırmak halen robotlara ağır basıyor. Yirminci yüzyılın pek çok büyük teknolojik hayalinin gerçekleşmesini hâlâ bekliyor olmamızın nedeni de yine bu olabilir. Bkz.: David Graeber, "Of Flying Cars and the Declining Rate of Profit," *The Baffler* (2012).

30 Andrew McAfee, "Even Sweatshops Are Getting Automated. So What's Left?" (22 Mayıs 2014). http://andrewmcafee.org/2014/05/mcafee-nike-automation-labor-technology-globalization/.

31 Steven E. Jones, *Against Technology. From the Luddites to Neo-Luddism* (2006), Bölüm 2.

32 "Leeds Woollen Workers Petition, 1786," *Modern History Sourcebook*. http://www.fordham.edu/halsall/mod/1786machines.asp.

33 Alıntının yeri: Robert Skidelsky, "Death to Machines?" *Project Syndicate* (21 Şubat 2014). http://www.project-syndicate.org/commentary/robert-skidelsky-revisits-the-luddites--claim-that-automation-depresses-real-wages.

34 Oscar Wilde, 'The Soul of Man under Socialism' (1891). (*Sosyalizm ve İnsan Ruhu*, çev. Fatih Özgüven (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).

35 Tyler Cowen, *Average Is Over. Powering America Beyond the Age of the Great Stagnation* (2013), s. 23.

36 Aynı yerde, s. 172.

37 Alıntının yeri: Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (2012), s. 226.

38 Oscar Wilde, 'The Soul of Man under Socialism' (1891). (*Sosyalizm ve İnsan Ruhu*, çev. Fatih Özgüven (İstanbul: Metis Yayınları, 2017)

39 Thomas Piketty, "Save capitalism from the capitalists by taxing wealth," *Financial Times* (28 Mart 2014). http://www.ft.com/intl/cms/s/0/decdd76e-b50e-11e3-a746-00144feabdc0.html-axzz44qTtjlZN.

BÖLÜM 9 BOLLUK DİYARI SINIRLARININ ÖTESİ

1 OECD, "Aid to developing countries rebounds in 2013 to reach an all-time high" (8 Nisan 2014). http://www.oecd.org/newsroom/aid-to-developing-countries-rebounds-in-2013-to-reach-an-all-time-high.htm.

2 Owen Barder, "Is Aid a Waste of Money?" *Center for Global Development* (12 Mayıs 2013). http://www.cgdev.org/blog/aid-waste-money.

3 Linda J. Bilmes, "The Financial Legacy of Iraq and Afghanistan: How Wartime Spending Decisions Will Constrain Future National Security Budgets," Faculty Research Working Paper Series (Mart 2013). https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=923. (Ayrıca *bkz*. Bölüm 2.)

4 Bu hesabı 2009 için ben yaptım. *Bkz.*: OECD, "Agricultural Policies in OECD Countries" (2009). http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43239979.pdf.

5 Dambisa Moyo, *Dead Aid* (2009), s. 39.

6 Duflo'nun TED konuşmasını buradan izleyin: http://www.ted.com/talks/esther_duflo_social_experiments_to_fight_poverty.

7 Bu "randomizasyonu" Daniel Kitabı'nda görmüyoruz. Modern çalışmalar da genelde "çift kördür", yani doktor da hasta da ilacı kimin aldığını bilmez.

8 Alfredo Morabia, "Pierre-Charles-Alexandre Louis and the evaluation of bloodletting," *Journal of the Royal Society of Medicine* (Mart 2006). http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc1383766/pdf/0158.pdf.

9 Jessica Benko, "The Hyper-Efficient, Highly Scientific Scheme to Help the World's Poor," *Wired* (11 Aralık 2013). http://www.wired.com/2013/11/jpalrandomized-trials/.

10 Paul Glewwe, Michael Kremer, ve Sylvie Moulin, "Textbooks and Test Scores: Evidence from a Prospective Evaluation in Kenya" (1 Aralık 1998). http://www.econ.yale. edu/~egcenter/infoconf/kremer_paper.pdf.

11 Alıntının yeri: Ian Parker, "The Poverty Lab," *New Yorker* (17 Mayıs 2010). http://www.newyorker.com/reporting/2010/05/17/100517fa_fact_parker.

12 Jessica Cohen ve Pascaline Dupas, "Free Distribution or Cost-Sharing? Evidence from a Malaria Prevention Experiment," NBER Working Paper Series (Ekim 2008). http://www.nber .org/papers/w14406.pdf.

13 *Bkz.:* Abhijit Banerjee, Esther Duflo, Rachel Glennerster, ve Cynthia Kinnan, "The miracle of microfinance? Evidence from a randomized evaluation" (30 Mayıs 2009). http://economics.mit.edu/files/4162.

Jeffrey Sachs da Duflo'dan ağzının payını almıştı. Birkaç yıl önce Duflo'dan kendisine ait "Milenyum Köyleri" projesini değerlendirmesini rica etmişti. Proje için Sahra Altı Afrika'nın on üç bölgesi, üstadın fikirleri için test zeminine dönüştürülmüştü. Duflo titiz bir RCT yapmak için artık geç kalındığını söyledi ve Sachs'tan bir daha haber almadı. Ardından Milenyum Köyleri'ni araştırmaya yıllarını vermiş gazeteci Nina Munk 2013'te büyük ilgi gören bir kitap yayımladı. Hükmü ne miydi? Proje bir servete mâl olmuş ve çok az bir başarı sağlamıştı.

14 Christopher Blattman ve Paul Niehaus, "Show Them the Money: Why Giving Cash Helps Alleviate Poverty," *Foreign Affairs* (Mayıs/Haziran 2014). https://www.foreignaffairs.com/articles/show-them-money.

15 Alıntının yeri: Parker, "The Poverty Lab"

16 Angel Gurría, "The global dodgers," *Guardian* (27 Kasım 2008). http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/nov/27/comment-aid-development-tax-havens.

17 Michael Clemens, "Economics and Emigration: Trillion-Dollar Bills on the Sidewalk?" Center for Global Development, s. 85. http://www.cgdev.org/sites/default/files/1425376_le_Clemens_Economics_and_Emigration_FINAL.pdf.

18 Aynı yerde.

19 John Kennan, "Open Borders," National Bureau of Economic Research. http://www.nber.org/papers/w18307.pdf.

20 Dünya Ticaret Örgütü, "Tariff Download Facility." http://tariffdata.wto.org/Default.aspx?culture=en-us.

21 Kym Anderson ve Will Martin, "Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda," World Bank (Mayıs 2005). http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-3607.

22 Francesco Caselli ve James Feyrer, "The Marginal Product of Capital," IMF. http://personal.lse.ac.uk/casellif/papers/MPK.pdf. Ayrıca *bkz.:* Lant Pritchett, "The Cliff at the Border": Ravi Kanbur ve Michael Spence, *Equity and Growth in a Globalizing World* (2010), s. 263. https://sites.hks.harvard.edu/fs/lpritch/Labor%20Mobility%20-%20docs/cliff%20at%20the%20borders_submitted.pdf.

23 John'un hikâyesinin original versiyonu için *bkz.:* Michael Huemer, "Citizenism and open borders." http://openborders.info/blog/citizenism-and-open-borders.

24 Branko Milanovic, "Global Income Inequality by the Numbers: in History and Now," World Bank Policy Research Working Paper. http://heymancenter.org/files/events/milanovic.pdf.

25 Richard Kersley, "Global Wealth Reaches New All-Time High," Credit Suisse. https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=F2425415-DCA7-80B8-EAD989AF9341D47E.

26 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Bilgi Platformu, "A New Global Partnership: Eradicate Poverty and Transform Economies Through Sustainable Development" (2013), s. 4. http://www.un.org/sg/management/pdf/HLP_P2015_Report.pdf.

27 Bu hesapları www.givingwhatwecan.org sitesindeki araçları kullanarak ben yaptım. Sitede servetinizin dünya nüfusuyla karşılaştırmasını görebilirsiniz.

28 Branko Milanovic, "Global income inequality: the past two centuries and implications for the next century" (Sonbahar, 2011). http://www.cnpds.it/documenti/milanovic.pdf.

29 "Just 8 men own same wealth as half world," Oxfam (16 Ocak 2017). https://www.oxfam.org.uk/en/pressroom/

pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world.

30 Nicholas Hobbes, *Essential Militaria. Facts, Legends, and Curiosities About Warfare Through the Ages* (2004).

31 Milanovic, "Global Income Inequality by the Numbers."

32 2005'te ABD'de tek kişilik bir hane için yoksulluk sınırı eşiği ayda yaklaşık 980 dolardı. Dünya Bankası'nın belirlediği şekliyle yoksulluk sınırı ayda 57 doların biraz üstünde ki bu da ABD eşiğini, aşırı yoksulluğun yaklaşık on yedi kat üstüne yerleştiriyor.

33 Michael A. Clemens, Claudio E. Montenegro ve Lant Pritchett, "The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers Across the US Border," Harvard Kennedy School (Ocak 2009). https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4412631/Clemens Place Premium. pdf?sequence=1.

34 Yoksul ülkelerdeki "zengin" insanların büyük çoğunluğu aslında kendi ülkelerinde yaşamıyor. Günde 10 doların üstünde kazanan ve Haiti istatistiklerine dahil edilmiş olan beş Haitiliden dördü gerçekte ABD'de yaşıyor. Ülke değiştirme şüphesiz yoksulluktan kaçışın en iyi yolu. Geride kalanlar bile bundan yararlanıyor: 2012'de göçmenler kendi ülkelerine 400 milyar dolar aktardılar– tüm dış yardımların toplamının neredeyse dört katı.

35 Alex Nowrasteh, "Terrorism and Immigration: A Risk Analysis," *Policy Analysis Cato Institute.* https://www.cato.org/publications/policy-analysis/terrorism-immigration-risk-analysis.

36 Nicola Jones, "Study indicates immigration not to blame for terrorism." http://www2.warwick.ac.uk/newsandevents/pressreleases/study_indicates_immigration/.

37 Walter Ewing, Daniel E. Martínez ve Rubén G. Rumbaut, "The Criminalization of Immigration in the United States," *American Immigration Council Special Report* (Temmuz 2015). https://www.americanimmigrationcouncil.org/research/criminalization-immigration-united-states.

38 Brian Bell, Stephen Machin, ve Francesco Fasani, "Crime and Immigration: Evidence from Large Immigrant Waves," *CEP Discussion Paper No 984.* http://eprints.lse.ac.uk/28732/1/dp0984.pdf.

39 F.M.H.M. Driessen, F. Duursma ve J. Broekhuizen, "De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone

en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar," *Politie & Wetenschap* (2014). https://www.piresearch.nl/files/1683/driessen+e.a.+(2014)+de+ontwikkeling+van+de+criminaliteit+van.pdf.

40 Godfried Engbersen, Jaco Dagevos, Roel Jennissen, Linda Bakker ve Arjen Leerkes, "Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten," *WRR Policy Brief* (Aralık 2015). http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/geen-tijd-verliezen-van-opvang-naar-integratie-van-asielmigranten-4/.

41 Michael Jonas, "The downside of diversity," *The Boston Globe* (15 Ağustos 2007). http://archive.boston.com/news/globe/ideas/articles/2007/08/05/the_downside_of_diversity/.

42 Tom van der Meer ve Jochem Tolsma, "Ethnic Diversity and Its Effects on Social Cohesion," *Annual Review of Sociology* (Temmuz 2014). http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-soc-071913-043309.

43 Maria Abascal ve Delia Baldassarri, "Don't Blame Diversity for Distrust," *New York Times* (20 Mayıs 2016). http://www.nytimes.com/2016/05/22/opinion/sunday/dont-blame-diversity-for-distrust.html?_r=1.

44 Göçmenler genelde bir ülkenin kendi vatandaşlarının, kendilerine yakıştıramadığı işleri yaparlar. Nüfusun giderek yaşlanmasıyla birlikte yakında Bolluk Diyarı nüfusunun yetişemeyeceği kadar iş olacak. O halde, yabancı işçilerin yardımını isteyebilecekken, ne diye üretken girişimci, mühendis, bilimci ve akademisyenlerimizi bakıcı, temizlikçi ve domates toplayıcıya dönüştürelim? İşinden olmak gibi bir şey, gerçekleşse bile sadece geçici ve yerel düzeyde kalacaktır. Üstelik göçmenler genelde önceden yine göçmenlerin yaptığı işleri yaparlar.

45 George Borjas, "Immigration and the American Worker. A Review of the Academic Literature," Center for Immigration Studies (Nisan 2013). http://cis.org/sites/cis.org/files/borjas-economics.pdf.

46 Heidi Shierholz, "Immigration and Wages: Methodological advancements confirm modest gains for native workers," Economic Policy Institute (4 Şubat 2010). http://epi.3cdn.net/7de74ee0cd834d87d4_a3m6ba9j0.pdf. Ayrıca *bkz.*: Gianmarco I. P. Ottaviano and Giovanni Peri, "Rethinking the Effect of Immigration on Wages." http://www.nber.org/papers/w12497.

47 Frederic Docquiera, Caglar Ozden, ve Giovanni Peri, "The Wage Effects of Immigration and Emigration," OECD (20 Aralık 2010). http://www.oecd.org/els/47326474.pdf.

48 Tyler Cowen, *Average Is Over. Powering America Beyond the Age of the Great Stagnation* (2013), s. 169.

49 Corrado Giulietti, Martin Guzi, Martin Kahanec ve Klaus F. Zimmermann, "Unemployment Benefits and Immigration: Evidence from the EU," Institute for the Study of Labor (Ekim 2011). http://ftp.iza.org/dp6075.pdf. ABD üstüne, *bkz.* Leighton Ku ve Brian Bruen, "The Use of Public Assistance Benefits by Citizens and Non-Citizen Immigrants in the United States," Cato Institute (19 Şubat 2013). http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/workingpaper-13_1.pdf.

50 OECD, "International Migration Outlook," s. 147. http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/Liebig_and_Mo_2013.pdf.

51 Mathias Czaika ve Hein de Haas, "The Effect of Visa Policies on International Migration Dynamics," DEMIG proje tezi. (Nisan 2014). http://www.imi.ox.ac.uk/publications/wp-89-14.

52 Doug Massey, "Understanding America's Immigration 'Crisis,'" *Proceedings of the American Philosophical Society* (Eylül 2007). https://www.amphilsoc.org/sites/default/files/proceedings/1510304.pdf.

53 Gallup, "700 Million Worldwide Desire to Migrate Permanently." http://www.gallup.com/poll/124028/700-million-worldwide-desiremigrate-permanently.aspx.

54 Dick Wittenberg, "De terugkeer van de Muur," *De Correspondent.* https://decorrespondent.nl/40/de-terugkeer-van-de-muur/1537800098648e4.

55 Dylan Matthews, "Americans already think a third of the budget goes to foreign aid. What if it did?" *Washington Post* (8 Kasım 2013). https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2013/11/08/americans-already-think-a-third-of-the-budget-goes-to-foreign-aid-what-if-it-did/.

56 Terrie L. Walmsley, L. Alan Winters, S. Amer Ahmed ve Christopher R. Parsons, "Measuring the Impact of the Movement of Labour Using a Model of Bilateral Migration Flows," Dünya Bankası. https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/2398.pdf.

57 Joseph Carens, "Aliens and Citizens: The Case for Open Borders," *Review of Politics* (Bahar 1987). http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/phil267fa12/aliens and citizens.pdf.

BÖLÜM 10 FİKİRLER DÜNYAYI NASIL DEĞİŞTİRİR

1 Joe Keohane, "How facts backfire," *Boston Globe* (11 Temmuz 2010). http://archive.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2010/07/11/how_facts_backfire/. Ayrıca *bkz.*: Leon Festinger, Henry Riecken ve Stanley Schachter, *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World* (1956).

2 Araştırma grubunun web sitesi: http://www.culturalcognition.net.

3 Ezra Klein, "How politics makes us stupid," *Vox* (6 Nisan 2014). http://www.vox.com/2014/4/6/5556462/brain-dead-how-politics-makes-us-stupid.

4 Nicholas Bakalar, "Shorter Workweek May Not Increase Well-Being," *New York Times* (28 Ağustos 2013). http://well.blogs.nytimes.com/2013/08/28/shorter-workweek-may-not-increase-well-being/.

5 Katie Grant, "Working Shorter Hours May Be 'Bad For Health,' " *Telegraph* (22 Ağustos 2013).

6 Tabii ki ondan sonra çalışmayı inceledim. Özet bölümünden alıntı yapacak olursam: "Çalışma saatleriyle ilgili memnuniyet artarken, saatlerdeki azalmanın iş ve yaşamsal memnuniyet üstünde hiçbir etkisi olmadı... Ayrıca pozitif Öznel Esenlik Hali etkileri, iş yoğunluğunun artışıyla azalabilir." Diğer bir deyişle, Güney Koreliler haftalık iş saatini azaltmış ama daha ağır çalışmaya başlamışlardı.

7 James H. Kuklinski ve diğerleri, "Misinformation and the Currency of Democratic Citizenship," *Journal of Politics* (Ağustos 2010), s. 810. http://richarddagan.com/framing/kuklinski2000.pdf. Şokların harikalar yaratabileceği 1954'ün o Aralık gecesi kanıtlandı. Uzaydan uçan daireler gelmeyince tarikat üyelerinden birinin canına tak etti. Festinger'in kaydına göre bu üye gece yarısı yaşanan muazzam "aksi yönde doğrulamanın" ardından inanmayı bıraktı. (Tahmin edileceği gibi o da inancına en az yatırımı yapan kişiydi. O gece orada olabilmek için sadece Arizona'ya yapacağı bir Noel yolculuğunu iptal etmişti.)

8 Solomon Asch, "Opinions and Social Pressure," *Scientific American* (Kasım 1955). http://kosmicki.com/102/Asch1955.pdf.

9 Alan Greenspan, "Speech at the American Bankers Association Annual Convention, New York" (5 Ekim 2004). http://www.federalreserve.gov/boarddocs/Speeches/2004/20041005/default.htm.

10 Alıntının yeri: Edmund L. Andrews, "Greenspan Concedes Error on Regulation," *New York Times* (23 Ekim 2008). http://www.nytimes.com/2008/10/24/business/economy/24panel.html.

11 Bunu ABC Haber Programı'nda söyledi: http://abcnews.go.com/ThisWeek/video/interview-alan-greenspan-10281612.

12 Edward Krudy, "Wall Street cash bonuses highest since 2008 crash: report," *Reuters* (12 Mart 2014). http://www.reuters.com/article/us-usa-bonuses-idUSBREA2B0WA20140312.

13 Jurgen Tiekstra, "Joris Luyendijk: 'Dit gaat helemaal fout,'" *Volzin* (Eylül 2013). http://www.duurzaamnieuws.nl/joris-luyendijk-dit-gaat-helemaal-fout/.

14 Örneğin *bkz.*: Milton Friedman, "Neo-Liberalism and its Prospects," *Farmand* (17 Şubat 1951). http://0055d26.netsolhost.com/friedman/pdfs/other_commentary/Farmand.02.17.1951.pdf.

15 F. A. Hayek, "The Intellectuals and Socialism," *University of Chicago Law Review* (Bahar 1949). https://mises.org/etexts/hayekintellectuals.pdf.

16 Alıntının yeri: Angus Burgin, *The Great Persuasion. Reinventing Free Markets Since the Depression* (2012), s. 13.

17 Alıntının yeri: Aynı yerde, s. 169.

18 Aynı yerde, s. 11.

19 Aynı yerde, s. 221.

20 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (1992). (*Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli (İstanbul: Profil Kitap, 2016).

21 Friedman hayatının son döneminde deirnlemesine incelediği tek bir filozof olduğunu söyledi: Avusturyalı Karl Popper. Popper iyi bilimin "yanlışlanabilirlik" etrafında döndüğünü, sadece doğrulama aramak yerine teorinize uymayan şeylerin durmaksızın araştırılmasını gerektirdiğini ileri sürmüştü. Ancak gördüğümüz gibi çoğu insan teorilere bunun tersi yönde yaklaşıyor.

Neoliberalizmin –ve Friedman'ın kendisinin de– ters gidişi de yine tam bu noktada yatıyor gibi görünüyor.

22 Stephanie Mudge, "The Social Bases of Austerity. European Tunnel Vision & the Curious Case of the Missing Left," SPERI Tez No. 9 (Şubat 2014). http://speri.dept.shef.ac.uk/wp-content/uploads/2013/01/SPERI-Paper-No.9-The-Social-Bases-of-Austerity-PDF-579KB.pdf.

23 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), son paragraf. (*Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev. Uğur Selçuk Akalın (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008).

24 Oscar Wilde, 'The Soul of Man under Socialism' (1891). (*Sosyalizm ve İnsan Ruhu*, çev. Fatih Özgüven (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).

25 Alıntının yeri: Burgin, *The Great Persuasion*, s. 217.

26 Keynes, *General Theory*, son paragraf. (*Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev. Uğur Selçuk Akalın (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008).

SONSÖZ

1 Konu açılmışken, işe koyulmamızı sağlayacak, tarihin en büyük risk sermayedarından başka kim olabilir: devlet. Çığır açan yeniliklerin hemen hepsi vergi ödeyenler tarafından finanse edilir ne de olsa. iPhone'undaki her bir hayati teknoloji parçası örneğin –kapasitif sensörler, yarı-iletken bellek, GPS, internet, hücresel iletişim, Siri, mikroçipler ve dokumatik ekran– devlet kadrosundaki araştırmacılar tarafından icat edildi. *Bkz.*: Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (2013).

2 Bronnie Ware, *Ölmeden Önce En Çok Pişman Olduğumuz 5 Şey* (Yakamoz Yayınları, 2012). *A Life Transformed by the Dearly Departing* (2012).

DİZİN

I. Dünya Savaşı, 112, 215
II. Dünya Savaşı, 102, 112, 114, 123, 128, 131, 135, 219
I. Elizabeth, Kraliçe, 83
11 Eylül, 2001, 238
II. Francis, Kutsal Roma İmparatoru, 198
XVI. Louis, Fransa Kralı, 110

Abascal, Maria, 224-5
açık sınırlar, 214-16, 221-30
  ve göçmenleri yurda dönüşü, 227
  ve işçi piyasası, 225
  ve kamu yardımı, 226-7
  ve suç oranları, 222-3
  ve terörizm, 221-2
  ve toplumsal bütünlük, 224-5
  ve ücretler, 225-6
Afrikalı Amerikalılar, 118, 224
AIDS, 7
Akee, Randall, 60
akıllı telefonlar, 137, 216
Alaska, ve temel gelir, 275
altın standardı, 89, 91, 282
Amazon, 183
Amerikan İç Savaşı, 219
Anderson, Martin, 79, 92
Andover, 90
anksiyete, 18
antibiyotikler, 7
Apple, 141
arabalar, şoförsüz, 6, 190
Arendt, Hannah, 12
Argus II beyin implantı, 5
Asch, Solomon, 240-1
ASCI Red, 188
Asimov, Isaac, 132, 138, 185
aşılar, 7-8
atlar, 177, 191, 198
Avrupa borç krizi, 104
avukatlar, 155-6
Aydınlanma, 2, 122, 240

babalık izni, 143-4, 148
bağırsak kurdundan arındırma tedavileri, 212, 221
Baldassarri, Delia, 224-5
bankalar, 155, 169, 243, 258
  İrlanda bankalarının kapanışı, 158-61
  üretkenliği, 106-7
barut, 2
Bastiat, Frédéric, 102-3
Baumol, William, 120-1, 168
bayram ve şölen günleri 138-9
Bell, Alexander Graham, 2
Bentham, Jeremy, 87
Benz, Carl, 2
Berlin Duvarı, 229
Bhutan, 117-18

"Big Rock Candy Mountain", 131
bilgisayarlar, 179-80, 188-90
  ve satranç, 188, 198
Bilim Devrimi, 2
bilişsel uyumsuzluk, 236, 241, 243
Birleşik Devletler
  anne sütüyle beslemenin ekonomiye katkısı, 105
  askeri harcama, 43
  çalışma saatleri, 131-2, 135, 147
  çalışan kadınlar, 135-6
  çocuk yoksulluğu, 61, 93
  dış yardım bütçesi, 229
  eşitsizlik, 184, 199, 220-1
  Göçmenlik üstüne kurulu, 228
  GSYH ve toplumsal problemler, 106
  kişi başına düşen avukat, 156
  Meksika'yla sınır, 227
  orta seviye ücretlerde düşüş, 178
  otomotiv endüstrisi, 186
  petrol ambargosu, 247
  Reagan dönemi vergi kesintileri, 169
  sağlık maliyeti, 16
  tarım sektörü, 157, 186
  temel gelir deneyleri, 37-42, 78-82
  ticari engeller, 216
Bismarck, Otto von, 253
Blair, Tony, 247
BM İnsani Gelişmişlik Endeksi, 119, 123
BM Milenyum Gelişim Hedefleri, 31
boğmaca, 8
Bono, 204, 208-9
Bootle, Roger, 161
boş vakit, *bkz.* çalışma saatleri, ve boş/serbest vakit
boşanma oranları, 41-2, 92
Bradley, Vickie L., 54
Brexit, 263
buhar makineleri, 3, 189-90
buhran, 18, 65, 96, 122
bulaşık makinesi, 2
Burgin, Angus, 246
Burke, Edmund, 42
"büyük ayrıklaşma", 187
Büyük Buhran, 91, 102, 127, 140
Büyük Toplum, 95

Campanella, Tommaso, 12
Carlyle, Thomas, 129
Carter, Jimmy, 92
Cartwright, William, 193
Chadwick, Edwin, 87-8
Challenger felaketi, 142-3
Cherokee Kızılderilileri, 51-4, 60, 73
Churchill, Lord Randolph, 81
Clinton, Bill, 92-4, 105
Cochrane, Josephine, 2
Cockaigne diyarı, 4-5, 138, 220, 230, 249
Costello, Jane, 52-4, 73
Cowen, Tyler, 197
Coyle, Diane, 104

çalışma saatleri, ve boş/serbest vakit, 127-50, 260-1
Çernobil, 142, 243
çevrimiçi perakendeciler, 183-4
çiçek hastalığı, 7
Çin
  askeri bütçesi, 105
  kapitalizme açılışı, 6
  kentsel göç, 229
çocuk bakımı, 143, 148
çocuk felci, 7-8, 154
çocuk işçiler, 31, 88
çocuklarda ölüm oranı, 7, 220

dadı devlet, 96, 259-60
Daniel Kitabı, 205-6
Davenant, Charles, 110
de Grazia, Sebastian, 133
değirmenler, 90
DeLury, John, 153
demokrasi, 42, 191, 242
Dickens, Charles, 90
difteri, 8
Disraeli, Benjamin, 81, 122
Doğu Almanya, 118
doğum oranı, ve temel gelir, 37
Donner, Jan Hein, 198
Duflo, Esther, 204-5, 207-11, 213, 215, 221, 298
Duncan, Greg, 60
"durgunluk", 247
Dünya Ekonomi Forumu, 185
"dünya hasılası", 214
"dürtmeler", 62
düşkünler evi, 90

Easterly, William, 208-10
ebeveynlik, 136, 142
Edison, Thomas, 2
eğitim, 120-2, 165-6, 170-2, 197, 246
  verimlilik, 259
  ve zirve işler, 170-1
ekonomistler, 113-14, 146, 214
emzirme, ve GSYH, 105
Endüstri Devrimi, 4, 84, 129, 156
Engels, Friedrich, 46, 86, 89, 167
"eritme ocağı endeksi", 111
eşcinsel evliliği, 264
eşitsizlik, 63-7, 166, 184-5, 196-7, 199, 217-19, 259, 263
  ve çalışma saatleri, 144-5
  ve sınırlar, 217-18, 220-1
evsizlik, 25-7, 47, 69-73
  Hollanda programı, 71-2
  Utah programı, 69-70

Facebook, 19, 45, 149, 185, 259
faşizm, 12, 14, 127
Faye, Michael, 28-9
Festinger, Leon, 233-4, 236, 240
Finlandiya, ve temel gelir, 262
Fizyokratlar, 109
Ford, Henry, 68, 130-1, 139-41, 200
Forget, Evelyn, 34, 36-7, 45
Franklin, Benjamin, 128
Fransız Devrimi, 83, 110
Friedman, Milton, 33, 80-1, 114, 244-8, 305
Fukuyama, Francis, 10

Galbraith, John Kenneth, 39, 214
Galileo, 2
gazeteciler, bağımsız, 260
Gerçek Gelişim Göstergesi (GGG), 118
gıda endüstrisi, 16
Gilder, George, 92
GiveDirectly, 28-9, 262
Goldman Sachs, 162, 218
Google, 29, 190-1, 259
göç, ücretler üstünde olumsuz etkisi, 226
Graeber, David, 163, 165-6
Greenspan, Alan, 241-2
grup baskısı, 240
güneş enerjisi, 6

Haitililer, ABD'de yaşayan, 300
Hanlon, Joseph, 32
hapishane mahkûmları, 275
Haque, Umair, 161
harman dövme makinesi, icadı, 89
Hayek, Friedrich, 33, 87, 114, 244-6, 250
Hayırsever Kişi, 258
Heath, Edward, 140-1
Hecquet, Philippe, 68

Henderson, Hugh ve Doreen, 34-5
Hindistan, Bangladeş ile sınırı, 228
Hirschman, Albert, 42
Hitler, Adolf, 112
Hobbes, Thomas, 1
Hobsbawm, Eric, 194
Hollanda Altın Çağı, 2
Hollanda
  çalışma saatleri, 136-7
  evsizler programı, 71-2
  Faslı göçmenler, 223
  göç, 228
  kişi başına düşen GSMH, 265
  petrol ambargosu, 247
  sağlık bütçesi, 229
  sel, 102
  ve temel gelir, 262
homofobi, 257
Hoover, Herbert, 111-12
Horsfall, William, 193
Hugo, Victor, 40

ırkçılık, 257
Intel, 180
IQ, artışı, 9

içme suyu, 7
"iffet eğitimi", 93
iklim değişimi, 123, 142, 259
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 33, 230
internet erişimi, 6
iPhone'lar, 182, 214
İrlanda
  bankaların kapanışı, 158-61
  göç, 228
İslamiyet, 239
İslamofobi, 257
İspanya İç Savaşı, 127
İşçi Partisi, 247
"işçi piyasasında kutuplaşma", 191
işçi sendikaları, düşüşü, 19, 182
İşgal Et Hareketi, 242
işsizlik, 18, 122, 127, 166, 246
  psikolojik etkileri, 147
  "tercih" olarak, 81
  ve boş vakit, 143, 145, 147-8
  ve işe dönüş eğitimi, 95-7, 166, 259
İtalya
  GSYH ölçümü, 104
  göç, 228
  yıllık geliri, 2

Japonya depremi ve tsunami,101-2
Jarvis, Edward, 52
Jennings, Ken, 189
Jetgiller, George ve Jane, 133-5
Johnson, Boris, 255
Johnson, Lyndon B., 38, 81
Johnson, Samuel, 69

kadınların özgürleşmesi, 143, 255
  çalışma, 135-6, 142, 225
  oy hakkı, 94, 263-4
Kaldor, Nicholas, 182
kalkınma yardımı, 203-5, 207-13, 229, 239
kamu sektörü hizmetleri, maliyeti, 120-2
kan akıtma, 204-7
Kanada, ve temel gelir, 34-7, 262
Kara Ölüm, 85
karaborsalar, 104
karbon emisyonları, 10
Kasparov, Garry, 188
kazalar, ve çalışma saatleri, 142-3
keçilere uygulanan vergi, 216
Kellogg, W. K., 140-1, 289
Kelly, Kevin, 122
Kemer sıkma çağı, 242
Kennedy, Robert, 117

Kenny, Charles, 30
Keynes, John Maynard, 112, 114, 127-8, 131-2, 138, 145-6, 161-2
  "amaca araçtan çok değer verme", 20, 172
  ve fikirlerinin hakimiyeti, 248-50
  ve neoliberalizmin yükselişi, 244-5
  ve "teknolojik işsizlik", 186
kızamık, 7-8
kiliselerdeki düşüş, 19
King, Martin Luther, 78
kişi başına düşen gelir, 2-4
"kişisel sorumluluk", 92
Klein, Ezra, 237
Kodak, 185
Kolomb, Kristof, 2
Komünist Manifesto, 46
Komünizm, 14
  "-e giden kapitalist yol", 33
köle işgücü, 90, 184
kölelik, 68, 129, 196, 230, 255, 264
Kremer, Michael, 207
"kriz" (sözcüğü), 243
Kuklinski, James, 239
kumarhaneler, 51-4, 60
Kurzweil, Ray, 188, 190
Kuznets, Simon, 112-14, 123, 239
küreselleşme, 46, 216-17, 296

Lampman, Robert, 39
Las Casas, Bartolomé de, 21
Lazarus Projesi, 5
Leadbeater, William, 178-9, 192, 195
Lehman Brothers çöküşü, 241, 249
Leontief, Wassily, 177
Lerman, Joseph, 173
Lhotshampa, etnik temizleme, 118
liberalizm, 15-16 ayrıca *bkz.* neoliberalizm
LinkedIn eğitimi, 95
Louis, Pierre, 206-7
Luddcular, 192-6
Luyendijk, Joris, 243

makine-kırma, 85 ayrıca *bkz.* Luddcular
mali kriz, 71, 242-3, 263
Malthus, Thomas, 84-5, 88, 92-3
Manchester, 129
Manchester Üniversitesi, *Just Give Money to the Poor/Yoksullara Sadece Para Verin*, 30-1
Mandeville, Bernard, 68
Marshall, Alfred, 111, 184
Martin, Dorothy, 234-7, 240
Marx, Karl, 6, 46, 86, 89, 128, 131
matbaacılık, icadı, 2
mazlum sosyalizm, 256-8, 261
Melbourne, 130
Mellor, George, 193-4
meritokrasi, 258-9
merkantilizm, 68
Mısır'dan Çıkış Kitabı, 33
"mısır gevreği kapitalizmi", 140-1
mikrokredi, 211
Milanovic, Branko, 219
Mill, John Stuart, 19-21, 87, 117, 129, 131
"milli gelir" (sözcük anlamı), 110
"milli mutluluk", 117
Mitchell, Wesley C., 112
mitokondriyal hastalıklar, 8
Mont Pèlerin Cemiyeti, 245-6, 248, 250
Moore, Gordon, 179-80
More, Thomas, 13, 33-4, 78, 267
Moynihan, Daniel, 80-1, 92-3
Mozart, Wolfgang Amadeus, 119
Mullainathan, Sendhil, 56-8, 62
Munk, Nina, 298

Murphy, Antoin, 160
Murray, Charles, 92
Mutlu Gezegen Endeksi, 118, 123
mülteciler, 214, 219

Napoleon Bonaparte, 83
narsisizm, 17-18
Nasıralı İsa, 67
Nazizm, 14
Nebukadnezar, Babil Kralı, 205
Necker, Jacques, 110
neoliberalizm, 244-8, 255, 305
Nerd'ler (inekler), 19
New York'lu sanitasyon işçileri, 153-4, 159, 161, 173
Newton, Isaac, 2
Nixon, Richard M., 40-1, 78-82, 84, 88, 91, 93-4, 131
Nutella, 182-3

obezite, 4, 55, 65, 106
OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, 119
okula devamlılık, 30, 212
Omondi, Bernard, 28
Orwell, George, 94-6
Overton, Joseph, 254-5
Owen, Robert, 21
oy verme davranışları, 240-1

Paine, Thomas, 195
pasaportlar, 215-16
Pascal, Blaise, 1
patentler, 156, 167
Pendleton, Lloyd, 69-71, 73
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), 247
petrol krizi, 247
Petty, William, 109
Phillips, Bill, 114
Piketty, Thomas, 199-200
Pitt, William, oğul, 84
piyango kazananlar, 148
Platon, 42
PlayStation 4, 188
Pleij, Herman, 4-5
Polanyi, Karl 79-80, 87
Politika, 253-4, 256, 262
Popper, Karl, 12, 305
postmodernizm, 12
pragmatizm, ideolojileri, 249
"prekarya", 192
Pritchett, Lant, 216
proleter dayanışma, 219
psikiyatri, 132
Putnam, Robert, 224-5

Radcliff, Joseph, 193
radyologlar, 295
RAND Corporation, 132
Rand, Ayn, 79, 92
randomize kontrollü çalışmalar (RCT'ler), 206-8, 210-13, 239
Reagan, Ronald, 42, 92, 94, 247
Reform, 2
reklam endüstrisi, 16
reklam yöneticileri, 121
Reuther, Walter, 200
Rewalk robot bacağı, 5
Rheobatrachus kurbağası, 5
Ricardo, David, 85, 88-9
robotlar, 132, 135, 163-4, 172, 177, 189, 192, 200
  Oscar Wilde ve, 195-6, 199
  sözcük olarak "robot", 195
Rothschild, Nathan Meyer, 7
Rowe, Jonathan, 106
Russell, Bertrand, 20-1, 44
Rutter, Brad, 189

Sachs, Jeffrey, 208-9, 298
sağlık, 120-2, 165-6, 246
sakız vergisi, 216

Samuelson, Paul, 39, 113
Santayana, George, 80
Sargent, Lyman Tower, 13
satranç, 188, 198
Saudi Arabistan, sınırları, 228
savaş kayıpları, düşüşü 9
Schor, Juliet, 139
Selanikliler, 27
sevkiyat konteynerleri, 180-1
Shafir, Eldar, 56-9, 61-3
Shaw, George Bernard, 130
sıtma, 7, 209
sineklikler, 209-10
Skype, 105
Smith, Adam, 110
Smith, Thomas, 194
sokakta uyuyanlar, *bkz.* evsizlik
Sokrates, 117
Solnit, Rebecca, 257
Solow, Bob, 190
Sovyetler Birliği, 122, 127
soykırım, 12
Speenhamland sistemi, 78-92, 94
Stalinizm, 12
Standing, Guy, 192
Steensland, Brian, 81, 93-4
suç oranları, 9, 53
  ve etnisite, 222-4
Summers, Larry, 101-2
Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (SERE), 118
Szreter, Simon, 91

tarım, 156-7, 177, 186
Tazmanya kaplanı, 5
Telecides, 11
televizyon, 149-50, 255
temel gelir, 33-47, 238, 260, 262-3
  ABD'deki denemeler, 37-42, 78-82
  Alaska'da, 275
  İsviçre referandumu, 262-3
  Kanada Mincome deneyi, 34-7
  ayrıca *bkz.* Speenhamland sistemi
  ve boşanma oranı, 41-2
  ve doğum oranı, 37
  ve hastaneye yatma oranı, 37
Thatcher, Margaret, 55, 247
Thiel, Peter, 166
Thorpe, William, 194
ticari engeller, 216
Titmuss, Richard, 43
Tobin, James, 39, 42, 107
Tocqueville, Alexis de, 87
"toplumsal hasıla", 118
Townsend, Joseph, 84, 92
transistörler, 179-80
Trump, Donald, 255, 257, 263
tuvaletler, 6
tüberküloz, 7
tüketimcilik, 163
TV yarışma programları, 188-9
Twenge, Jean, 17-18

Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu, 113
Ulusal Kiliseler Konseyi, 40
Ulusal Sanayiciler Derneği, 131
Uluslararası Çalışma Örgütü, 143
Utah, evsizler programı, 69-70, 73
uyuşturucu kullanımı, 53, 55, 65, 71, 105, 246

ütopya (sözcük anlamı), 20

Veblen, Thorstein, 147
vergi kaçırma, 214
vergi sığınakları, 171, 214, 258
vergiler, 168-9, 171, 256, 259
  aşamalı varlık vergisi, 200
  gelir vergisi, 15
  işlem vergisi, 168

Verne, Jules, 215
Vietnam Savaşı, 219
Volta, Alessandro, 205
Voltaire, 13

Walker, Benjamin, 193-4
Ware, Bronnie, 260
Washington, George, 205
Watt, James, 189
Watts, Harold, 39
Wikipedia, 104, 189, 216
Wilde, Oscar, 10, 108, 118, 195-6, 199, 249
Wilders, Geert, 255
Wilkinson, Richard, 65-6

Xbox One, 180

yabancı düşmanlığı, 263
Yaldızlı Çağ, 200
yaşlanan nüfus, 144, 259, 301
Yeni Düzen, 245
Yeni İşçi Partisi, 247
yeniden dağıtım, 199
yenilikçilik, 166-7, 259
yetersiz beslenme, 7, 30
Yoksulluk Yasaları, 83-4, 87, 90-3
yoksulluk
  bilişsel etkileri, 58-9
  çocuk yoksulluğu, 61, 93, 259
  davranış kalıpları, 54-5
  düşüş seviyeleri, 1
  göreceli yoksulluk, 65-6
  maliyeti, 60-1
  Orwell'in deneyimi, 94-5
  ve "kişilik kusuru", 55
  ve eğitim, 55, 61-2
  ve kıtlık psikolojisi, 56-7, 63
  ve merkantilizm, 68
  ve nakit eksikliği, 25-33
Young, Arthur, 68
Yurtiçi Hasıla (GSYH), 103-19, 122-3, 239
  alternatifleri, 117-19
  kurumları, 112-13
  ölçümü, 114-16
  teknolojik ilerleme, 105
  ve karaborsalar, 104
yüksek-frekanslı alım-satım 155, 166, 168

zırva işler, 163-5, 170-1, 260
zihinsel sağlık, 53, 71, 106
zorbalık, 66

TEŞEKKÜR

Hiçbir kitap tek başına yazılmamıştır ama ben de şimdiye dek hiç böyle zengin destek görmedim. Öncelikle makaleler ve kitaplar için bilgi ve ipuçları sağlamanın yanı sıra çeşitli hatalara da dikkat çeken yazarlık yuvam The Correspondent çalışanlarına teşekkürü borç bilirim. Ayrıca iş arkadaşlarıma, özellikle de metnin bir kısmını ya da tamamını okuyanlara (Jesse Frederik, Andreas Jonkers, Erica Moore, Travis Mushett ve Robb Wijnberg) minnettarım.

Muhteşem infografikler (ve karşılarına çıkardığım her küçük zorlukta sergiledikleri sabır) için Momkai tasarım ekibine –Martijn van Dam, Harald Dunnink, Shannon Lea, Cynthia Mergel, Leon Postma, and Frazer Sparham– kocaman bir teşekkür.

Kitabın orijinal Hollandaca versiyonunda editörüm Wil Hansen'le çalışmaktan büyük onur duydum ki kendisi bir kez daha beni mantık hatalarından ve tuhaf cümle yapılarından kurtardı. Kitabın İngilizce çevirmeni Elizabeth Manton'a da dile ilişkin anlayışı ve paha biçilmez katkıları için bir o kadar minnettarım. İnsanlar İngilizce çevirinin

nasıl gittiğini sorduklarında, bittiğinde orijinalinden çok daha iyi olabileceği yönünde kaygılarımı şaka yollu dile getirdim.

Bu kitap muhteşem Hollandalı yayıncım Milou Klein Lankhorst olmasa asla başarılı olamazdı. Kendisi ayrıca beni müstakbel ajans temsilcim Rebecca Carter'la da tanıştırdı. Carter ise kitabımda bir potansiyel olduğuna inanıp beni hemen akabinde editörlerim Little'dan Ben George ve Bloomsbury'den Brown ve Alexis Kirschbaum ile tanıştırdı. Onların katkıları da bu kitabı daha da iyiye götürdü.

Son olarak ama bir o kadar değerli, ailemin, dostlarımın ve hepsinden öte Maartje'nin desteğini görme şansım oldu. Maartje kimi zaman kaldırması güç de olsa göz ardı edemediğim eleştiriler sundu.

Geriye kalan herhangi bir mantık hatası, cümle bozukluğu ve erişilmesi mümkün olmayan yanılsamalar varsa tüm sorumluluk bana aittir.

YAZAR HAKKINDA

Avrupa'nın en saygın genç düşünürlerinden Rutger Bregman'ın tarih, felsefe ve ekonomi üstüne dört kitabı yayımlandı. *History of Progress* 2013'te en iyi kurgu-dışı kitap dalında Belgian Liberales ödülünü kazandı ve iki defa, The Correspondent'taki gazetecilik çalışmalarına karşılık prestijli Avrupa Basın Ödülü'ne aday gösterildi. *Gerçekçiler İçin Ütopya*'nın Hollanda baskısı ülke çapında çoksatan oldu ve uluslararası manşetlerde yer bulan temel gelir hareketini ateşledi. Yazarın çalışmaları ayrıca *Washington Post*, *Guardian* ve BBC'de de yer aldı.